

Culture and ART (өнер және мәдениет саласы)

Аружан Сейсембек

6B01402 – Визуалды өнер, көркем еңбек, графика және жобалау

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі : Қауым.профессор м.а. Калдыбаева Г.А.

ЖАСТАР КӨРКЕМ ӨНЕРДІҢ БОЛАШАҚТАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Табиғат шексіз алуан түрлі және әдемі. Күн сәулесі мен қоршаған орта түстердің сарқылмас гармониясын жасайды. Табиғаттың адамға әсері, оның тудыратын терең сезімдері мен ойлары бейнелеу өнерінде пейзаж деп аталатын сол жанрды тудырды.

Кілт сөздер: табиғат, пейзаж, шығармашылық, живопись, мотив, көркем, образ, художник.

Пейзажды бейнелеуге шығармашылық көзқарас суретшінің табиғаттан жұмыс істеген кезде алатын көрнекі бейнелері мен әсерлеріне негізделген. Табиғатпен қарым-қатынас нәтижесінде ғана шабыт пайда болады, Пейзаж композицияларының идеясы жетіле алады. Кейбіреулер Пейзаж жанрын қарапайым, жалпыға қол жетімді, жоғары біліктілікті қажет етпейтін деп қателеседі. Пейзаждық кескіндемеде терең бейнені жасау оңай шаруа емес, бірақ суретшіге табиғат суреттерінен, ауылдық және қалалық пейзаж мотивтерінен ләззат алу сезімін береді. Пейзаждық кескіндеме эмоционалды әсердің орасан зор күшіне ие, сондықтан көрерменде қоршаған шындықтың сұлулық сезімін, сұлулық әлеміне бейімділікті дамыта алады. Суретші бейнеленген мотивтің сипаттамаларын анық ашатын пейзаждың осындай композициясын табуға міндетті. Композиция келесі талаптарға сай болуы керек: көрерменнің назары пейзаждың композициялық орталығына аударылуы керек. Пейзаждағы ең бастысы-суретшіні қызықтырған және көркем бейнелеуге себеп болған нәрсе. Бұл пейзаждың ішкі өмірін көрсетеді. Оның мәнін мәнін анықтайтын және оның мінезін барынша айқын және толық ашатын өрнекті табу өте маңызды. Табиғат жағдайы, жыл мезгілі, сәулет ландшафттың сипатын ашуы керек. Мұның бәрі композициялық құрылыстың негізі болып табылады.

Пейзажда ең тән күйді таба білу, бейнеленген мотивтің жеке ерекшеліктері мен ерекшеліктерін атап өту – Пейзаж суретшісінің маңызды міндеті. Портреттің өлшемі мен форматы да бейнеленген пейзаждың көркемдік сипаттамасының міндетіне бағынуы керек. Композиция бойынша жұмыс көптеген басқалардың арасында ең қызықты мотивті іздеуден басталады, сонымен қатар назар аударуға тұрарлық. Осы материалға негізделген эскиздер сериясында немесе пейзаждық картинада шешілетін міндеттерді белгілеу өте маңызды. Әрине, пейзаждық кескіндемеден гөрі зерттеуді жазу қиын емес. Алайда, этюдтерге кәсіби шеберлікті жетілдіру, қоршаған шындық туралы идеяларды кеңейту құралы ретінде қолдана отырып, барлық байыптылықпен қарау керек. Белгілі Пейзаж суретшілерінің шығармашылығы бізді белгілі бір климаттық аймаққа тән мотивтердің жаңалығымен тартады. Оларда көрермен шебердің жеке басын, оның жеке қолжазбасын, қызығушылықтарының шеңберін, көрерменге өзінің сезімін, көңіл-күйін, табиғаттың сұлулығынан туындаған эстетикалық тәжірибелерін жеткізе алады. Пейзаж мектебін құрған әйгілі шеберлердің пейзаждық кескіндемесінің барлық артықшылықтарымен басқа дәуірде өмір сүретін бастаушы суретші басқа адамдардың композицияларын алмауы керек. Кейбір жас суретшілер Пейзаж жанрындағы басты рөл кескіндеме, түс деп санап, сурет пен композицияның маңыздылығын жете бағаламайды. Бұл пікір қате. Пейзаждық кескіндемеде сурет салу, кескіндеме және композиция бірдей маңызды. Табиғатта қызықты мотив табылғаннан кейін композициялық іздеулер басталады: этюдтің мөлшері анықталады, форматтың мөлшері мен бағыты нақтыланады. Көбінесе тәжірибелі суретшілер ландшафтты бұрыннан бар кенеп форматына біріктіруді өздеріне жүктейді. Мұндай жағдайларда, кейде мотивтің кейбір бөліктерінен бас тартуға немесе форматқа, айталық, жоғары немесе төмен, солға немесе оңға кіруге тура келеді. Басқа суретшілер алдымен форматты психикалық іздейді, табиғатты бақылайды, визуалды позициясын өзгертеді. Көбінесе

олар қажетті форматты табуға көмектесетін көріністапқышты пайдаланады (көлденең, тік немесе шаршыға жақын). Тиісінше, әдетте этюдтерге шыққанға дейін дайындалған материалдық негіз (кенеп, қағаз немесе картон) таңдалады. Этюдтің өлшемі мен форматы туралы айтылғандарға мыналарды қосу керек: көріністапқыш суретшіге көмек көрсетсе де, бұл көмекші құралсыз жұмыс істеп, пейзаждың қажетті бөлігін көзбен таңдаған дұрыс [1,976.].

Шығармашылық эскиздер бойынша этюдтерді орындау-композиция бойынша оқу тапсырмаларының ең көп таралған түрі. Мақсатты зерттеулер процесінде, яғни. нақты нобайды шешу үшін арнайы орындалған, белгілі бір жарықтандырудың ерекшеліктері зерттеледі, пленэр рефлекстерінің байланысы, бір мотивтің әртүрлі түс күйлері зерттеледі. Әр түрлі түсті жағдайларда бір табиғатты бірнеше рет зерттеу композицияның ең мәнерлі және шынайы түс схемасын іздеу үшін түпнұсқа материалды жинақтауға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында табылған мотивтің құрамы, оның тоналды және колористикалық шешімі нақтыланады, табиғат қазіргі уақытта зерттеуде бейнеленгенмен салыстырылады. Табиғатпен салыстыру суреттегі, түстердегі, тон мен контрасттардың күшіндегі көптеген қателіктерден аулақ болады, бұл сайып келгенде пейзаждың мәнерлілігін шешеді. Пейзаж картинасын жасау идеясын ойластырған суретші бақылау мен әсерді бейнелейтін табиғи зерттеулер жазады. Көптеген Пейзаж суретшілері осылай жұмыс істейді. Көрнекі жады негізінде толықтай жұмыс істейтін суретшілер сирек кездеседі, олардың қолында тек түсінде түсінікті "шапалақ" болады. Жұмыстың бұл түрі үлкен кәсіби және өмірлік тәжірибені қамтиды.

Пейзаж-кескіндеме бойынша тікелей табиғаттан жұмыс жасау-бұл суреттің қосалқы материалы ретінде этюдтер жасаудан гөрі күрделі шығармашылық процесс. Көбінесе эскиздер, эскиздер арасында табиғатта жақын немесе тіпті күрт әртүрлі мотивтерде жазылған зерттеулер болуы мүмкін. Сурет бойынша жұмыс барысында композицияның сызықтық эскиздері, түрлі-түсті эскиздер орындалады. Суретші табиғатқа қайта-қайта жүгінеді, одан табиғат бейнесін байытатын қосымша сипаттамалық белгілерді алады. Қазіргі пейзаждық кескіндемеде адам қызметінің нәтижелерін, көбінесе композицияға адамдардың фигураларын қосуға тырысу керек. Пейзаж-кескіндеме бойынша композициялық жұмыс сызықтық композиция табиғаттан алынған эскиздер мен эскиздер негізінде түс пен тональды күйге ие болған кезеңде жалғасады. Осы уақытта бастапқы композициялық эскиздерде ішінара шешілген барлық мәселелер түпкілікті шешіледі. Сонымен қатар, барлық жинақталған материалдар белсенді, шығармашылықпен қолданылады, сурет пен композицияға, суреттің сызықтық және түс схемасына түзетулер енгізіледі. Жұмыс барысында тұтастық пен қарама-қайшылық заңдарының әсерін ескеру қажет. Тональды және түсті контрасттарды, пішіндердің, өлшемдердің және бейнеленген мотивке кіретін басқа элементтердің контрасттарының рөлін есте сақтау өте маңызды. Кескіндеме бойынша жұмысты аяқтау кезеңінде суретші көбінесе тональды және түсті қатынастарды анықтаумен байланысты жеке мәселелерді шешуге құмар болуы мүмкін, соның салдарынан композицияда бөлшек пайда болады, көңіл-күйдің өзгеруі, сондықтан соңғы кезеңде суретке тұтастық Заңының объективі арқылы қарап, композицияның бөліктерге бөлінуін жою қажет.

Оқытудың алғашқы кезеңдеріндегі пейзажды бейнелеу міндеті оның пішінінің құрылымын адал зерттеуге, пішінді түспен мүсіндеуге, жеке қасиеттер мен күйлерді анықтауға дейін азаяды. Пейзажды бейнелей отырып, студент өзінің түс байлығын шынайы және материалдық түрде жеткізіп, ландшафт компоненттерінің қоршаған ортамен байланысын білдіріп, аймақтық Ландшафттардың сипаттамаларын анықтауы керек. Пейзажды бояуға кіріспес бұрын, сіз тональды суретте жақсы дайындалуыңыз керек, кішігірім көлемді бөлшектер орналасқан үлкен пішіннің жалпы көлемі мен тұтастығын ескере отырып, пішінді конструктивті түрде бейнелей білуіңіз керек. Үлкен өсімдік формаларын абстракциялай және жалпылай білу. Бүтін және бөлшектердің көлемі ландшафттың әртүрлі бұрылыстарында орналасқан жазықтықтарды құрайды. Сондай-ақ, жұмыс барысында құлатылған контур сызбасын қалпына келтіру үшін қылқаламмен сурет салуды жақсы меңгеру керек. Осы мақсатта бір түсті суреттегі жаттығулар пайдалы-грисайл техникасы. Бұл жаттығулар пішінді тонмен мүсіндеуді мұқият талдауға мүмкіндік береді. Көркем пейзаж натюрморт кескіндемесіндегідей талаптарға негізделген. Онда да, мұнда да түстің сауатты бейнесі модельдің табиғатына пропорционалды түстер мен тональды қатынастарды табу, өлшемдерді үнемі салыстыру, пропорцияларды анықтау, біртұтас кескіндемелік көзқарас, бөлшектерді тұтас, жалпы түске бағындыру, сызықтық және түсті – әуе перспективаларын шебер пайдалану нәтижесінде жасалады.

Натюрморттың практикалық бейнесінде қолданылған барлық ережелер мен техникалық дағдылар пейзажды кескіндеуде толығымен қолданылады: жұмыстың басында олар кескіндеме үшін сурет салады, кенеп тағайындайды, содан кейін рефлексстер мен кеңістіктегі түс өзгерістерін ескере отырып пішінді модельдейді [2,656.]. Майлы бояуға дайындық суреті көмірмен жасалады. Кескіндемеге көшпес бұрын, көмірді скипидар сұйылтылған лакпен бекіту керек. Көмір үлгісін лаксыз да бекітуге болады, егер кенептің алдыңғы жағында бүріккіш бөтелкемен сумен суланған болса. Желім топырағы аздап ериді және үлгіні бекітеді. Артық көмірді құрғақ шүберекпен сүртуге болады. Егер пейзажды салуда жақсы шеберлік болса, дайындық сызбасын бірден шеткамен жасауға болады. Жұмыс жалпыдан жекеге, үлкен шамалардан кішіге дейін жүргізіледі. Алдымен біз үлкен жоспарлардың, негізгі жазықтықтардың тондары мен түс қатынастарын анықтаймыз, содан кейін бөлшектердің пішінін мүсіндеуге көшеміз. Кескінді келесі ретпен жүргізген дұрыс: алдымен тегістеу, содан кейін егжей-тегжейлі, жағындыға жағу, пішінді мүсіндеу, содан кейін жалпылау. Бояулар ақсыз, бояудың жұқа қабатымен жасалады. Бұл жағдайда сіз мүмкіндігінше шиеленісті түс қатынастарын қабылдауға тырысуыңыз керек. Кенепті шамамен, шартты түспен тағайындауға болмайды.

Қазірдің өзінде макияжда табиғаттың негізгі бөліктері: жалаңаш дене бөліктері, тук, киім, шаш, қоршаған орта заттары мен фон арасындағы түс қатынастары дұрыс табылуы керек. Жұмыстың басынан бастап табиғаттың жалпы Жарық құрылымын дұрыс анықтауға тырысу керек. Сіз оның жалпы Жарық күшін асыра алмайсыз. Пейзаждың барлық дерлік беттері тікелей емес, жылжымалы жарықпен айналады. Егер сіз жалпы тонды тым жеңіл қабылдасаңыз, жарқырауды тудыруы және шамадан тыс ақтықтан аулақ болу мүмкін емес. Табиғат кенеп жазықтығынан "шығады" деген әсер бар. Сондай-ақ, жалпы түстің қанықтылығын асыра айтпау керек, өйткені стаффаждың өзіне тән түсі болмайды. Заттың жалпы түсін дұрыс анықтау үшін оларды ашық, өңіне сәйкес келетін заттармен – қызыл, күлгін, сары және т. б. салыстыру пайдалы.

Жұмыстың басталуы тон мен түс қатынастарын одан әрі дұрыс табуға ықпал ету үшін оны табиғаттағы ең қараңғы жерден бастап, оның күшін мұқият және дәл анықтаған дұрыс. Әдетте, пейзаждағы көлеңкелер өте мөлдір және аспанның түстерін әрең жасырады. Жартылай жарықтандырылған жерлерді көлеңкелермен салыстыра отырып, біз келесі тондарды табамыз. Ақ кенеп, жарықтандырылған беттерді уақытша алады. Жұмыстың осы бастапқы кезеңінде форманы модельдеу жалпылануы керек. Әрбір бұтақты ағашқа немесе жеке шөп пышағына жазудың қажеті жоқ. Бөлшектерді тағайындау кезінде сіз жалпыдан жекеге өту ережесін ұстануыңыз керек, бөліктің пластикалық құрылымын, композицияның жекелеген бөліктерін ескере отырып, пішінді жазықтықтармен саналы түрде мүсіндеуіңіз керек, олардың өзара байланысын, үлкен формалардың тұтастығын үнемі есте ұстауыңыз керек.

Суреттегідей, егер барлық басқа бөліктер кем дегенде жалпылама түрде шешілмесе, форманың барлық бөлшектерін егжей-тегжейлі жазуға болмайды. Табиғаттың барлық бөліктерін біркелкі өңдеу керек. Әрине, бұл кішігірім заттар суреттің негізгі объектісі сияқты мұқият өңделмеуі керек. Көптеген түсті реңктермен мұқият жұмыс істеу керек, олардың қанықтылық дәрежесін асырмаңыз. Жаңадан келген суретшілер көбінесе жылы және суық түстерді құрастыруға қарапайым түрде жақындайды. Күрделі жылы реңктері тек бір қызыл бояумен жазылады, суық – тек жасыл, көк немесе күлгін. Әдетте, осылайша жасалған түс реңктері материалдық емес. Барлық дерлік жағдайларда тондар екі-үш түстен тұруы керек. Жылы және суық тондардың жақсы реңктері очер, Сиена, күйдірілген сүйек береді. Олардың дақтары түрлі-түсті салқындық пен жылулық реңктерін бере алады. Бояғышта аз мөлшерде бояулар жасау керек және олардан түстердің көптеген реңктерін шығара білу керек [3,656.].

Жұмыстың соңғы бөлігі-жалпылау, бөлшектерді тұтастай бағындыру. Бұл кезеңде үлкен массалардың, негізгі жоспарлардың тондық қатынастарын байқау маңызды. Суреттегі барлық нәрсе тұтастықтың бірлігін бұзады, бұзылады және әрленеді, жалпылау керек. Табиғатқа толық көзқараспен қарайтын бөлшектерді жазу өте маңызды. Егер бұл жасалмаса, бөлшектелген бөлшектер көрерменнің назарын негізгі көлемнен алшақтатады, пішінін бұзады, "айқайлайды және дауласады". Егер суретші тұтастықты көре және түсіне білсе, ол көп қиындықсыз бөлшектерді жалпылап, сауатты бейнеге қол жеткізеді. Жұмыстың осы соңғы кезеңінде композицияның силуэттері мен қарама-қарсы элементтеріне, олардың контурының көрінуіне, фонның жанасуына мұқият қарау керек. Бұл сенсорлардың тональды әртүрлілігін зерттеуде сақтау керек: фонда бір нәрсені еріту, бір нәрсені баса көрсету. Ненің астын сызу керек және фонмен нені жазу керек, бүкіл табиғатқа тұтас, жалпылама көзқараспен анықтауға болады. Бұл кезде сіз әсіресе назар аудар

алмайсыз, силуэттерді бөліктермен зерттей алмайсыз. Дәріс оқулықтар мен әзірлемелерді көрнекі көрсетумен, кескіндеме шеберлерінің және әдістемелік Қордың студенттік жұмыстарының иллюстрациялық материалдарын көрсетумен сүйемелденеді.

Әдебиеттер

1. Макарова, М. Н. Пейзажная живопись и перспектива. Теория и практика: Учебное пособие. М.: Академический проект, 2016. -
2. Стасевич В.Н. Пейзаж. Картина и действительность. Пособие для учителя. М. Просвещение, 2013
3. Алгазина, Н.В. Цветоведение и колористика. Часть II. Гармония цвета : учебное пособие Омск: Омский государственный институт сервиса, Омский государственный технический университет, 2015. – 188 с.
4. Кожагулов Т.М. Теоретические и практические аспекты развития живописных умений будущих учителей изобразительного искусства: Монография. Алматы: КазНПУ им. Абая, 2010

ЗАМАНАУИ ЗЕРГЕРЛІК БҰЙЫМДАРДАҒЫ ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Лашын Сүлейменқұл

6B01402 Визуалды өнер, көркем еңбек,
графика және жобалау

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: ө.ғ.к., проф. С.М.Крыкбаева

Аңдатпа

Бұл мақалада авторлар зергерлік өнердің эстетикалық-көркемдік ерекшеліктері, пішін, бейне, материал ретінде қарастырылып, оның дәстүр мен жаңашылдылығы көркемдік стильдерде қарастырады. Дәстүрдің ұлттық этикалық құндылықтары қазіргі заманауи шығармашылықта жанаша көзқараста айқындалады. Замануи зергерлік бұйымдарды дәстүрлі өнерде жаңғыртушы жас зергерлердің туындыларына өнертану тұрғысынан талдаулар жасалынады

Кілт сөздер: зергерлік бұйымдар, шебер, модерн, салт-дәстүр, суретші, композиция

Қазақ халқы ежелден әсемдік пен көркемділікті жанына жақын тұтып, соны жеткілікті деңгейде дәрітеп, өз тұрмыс тіршілігінде кеңінен қодана білген халық. Соның бірі зергерлік өнер кеңінен көрініс тапты деуге болады. Себебі, көздің жауын алатын гаухар, інжу, меруерт, лағыл сынды асыл тастар қолданып өрнектелген алтынмен апталған, күміспен қапталған және басқа да металдардан жасалған әшекей бұйымдар, ер азаматтарымыз дархан жерімізді қорғау үшін соғыста пайдаланған қару-жарақтарда, негізгі «қаруы» болған тұрмыстық құралдар мен зер салып орындалған ертоқым, тағы басқа көптеген колөнер бұйымдарында қолданылды [1].

Зергерлік бұйымдардың салт-дәстүрмен, әдет-ғұрыптармен, кәделік жоралғылармен байланысы күнделікті тұрмыста қажетті бұйымдардың таңбалық мазмұнды ерекше сипатымен анықталады.

Қазіргі тәуелсіз Қазақстан қоғамында этникалық сана-сезімді өзектендіру ісі қолға алынып, өткен тарихқа қызығушылықты арттыру жұмыстары баса назарға алынуда. Бұл орын алған үрдіс барлық мәдени мұраның әсерін түсінуге септігін тигізді және нәтижесінде кәсіби зергерлік өнерде өзіндік таңба қалды, көркем шығарманың мазмұны ашылып, өзін-өзі этникалық танудың жолдары көрсетілді.

Әр шебер өз қиялына ерік беріп, модерн өнер туындыларына жақындатты, тіпті кейбір туындыларға қарап, мүлдем жаңа бір стильдің пайда болып келе жатқанын аңғаруға болады. Бүгінгі зергерлердің жұмыстарына қарап отырып көркемдік жаңа нысандарға ұмтылысын, әртүрлі материалдардан, икемділіктің түрлі тәсілдерімен өзіндік қолтаңбаны танытып жүргенін және шығармалардың неғұрлым кеңінен таралуына қызмет жасап жатқандағын аңғарамыз. Бұлар күнделікті қолданыстағы түрлі бұйымдар, дербес камералық шығармалар мен әйелдердің әшекей бұйымдары болып табылады. Олардағы бейнелік сипаттаманың күрделілігі бұйымды және сәндік бірыңғай жүйені интерьерге арналған әшекейлер ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Өнертанушы, тарих ғылымдарының докторы Ш.Ж. Тохтабаеваның пікірін келтіре кетсек: «Қазіргі кейбір зергерлер ежелгі сақтардың, ғұндардың, тұжырымдамалық көзқарастарын сақтай отырып, қазақтың зергерлік өнерінде жарқын, жаңаша бағыт қалыптастыруға күш салуда, ол көрерменнің ассоциативті ойлау мүмкіндігін шарықтата отырып, сезімдік тұрғыдан сол дәуірдің мәдени ортасына енуге тырысады. Негізінен кәсіби зергерлер техникалық шеберлігін көрсете отырып, көркем-бейнелікпен әсер қалдыруға көңіл бөледі.. Олардың зергерлікпен шектелмеген шығармашылық серпіні жалпы әлемдік заманауи стильдік үрдістердің көптүрлілігіне әкеледі: барокко, классицизм, рококо, ампи́р, романтизм, модерн, кубизм, абстракционизм, арт-деко, футуризм, хай-тек, фьюжн және тағы басқа сан түрлі стильдік бағыттарды қолдануға тырысады» [2, 225 б.].

Тәуелсіздік жылдарында зергерлердің қолдарынан шыққан туындылар түрлі ізденістерде көрініс тапты. Ол әр автордың шығармашылық тәсілдерімен айшықталды. Бірі - металлдан түрлі панно, картиналар жасаса, бірі – әшекей бұйымдарын жаңаша формада орындауға тырысты. Солардың алғашқы танымал болған С.Қ. Рысбеков, С. Бажиров және басқа шеберлердің есімін атап өтсек болады. Суретші зергер С.Рысбеков «Алқа» (күміс, перуза), «Шаман алқасы» (күміс) жұмыстарында бейнеленген шаңырақ бейнесі, шексіздік белгілері, дөңгелек иірімдер қазақ халқының наным-сенімдерін айшықтап, ұлттық колоритті сақтай отырып көрсетеді. Мысалы, «Шаман алқасы» атты туындысында шамандықтың белгілерін дәріптейтін дөңгелек форма, әрлі-берлі жүргізілген сызықтар, бір-біріне байланып, асылып, тағылып тұрған ағаштар бейнесінде көрініс тапқан. Бұл алқалардың дәстүрлі ұлттық алқа көрінісінен өзгеше орындалған, ұлттық болмысымызды барынша ашып көрсететін өзіндік ерекше композиция желісінде құрылған, мазмұны бар дүние болып табылады.

Заманауи зергерлік өнердің басты үрдістерінің бірі – көне дәуірдің стильдерін, бейнелері мен формаларын үнемі дәйектемелеу. Бұл құбылыс үздіксіз дамып, үдемелі жолмен жалғасып жатқандай.

Суретші зергер М.Қалилаев өзінің композицияларында Қазақстан бейнелеу өнерінің дәстүрлі көріністерін, тарихи сюжеттерін дәріптеуге басымдық береді. Мысалы, «Өмір», «Мәңгілік» сынды алқаларының композициясында суретші металл пішініне символикалық элементтерді сезіне отырып, гармониялық үйлесіммен енгізеді. Себебі «Дәстүрлі өмір салты қоршаған орта болмысымен адамды бірлікте қарастырып, оны өзіндік заңдылықтарына бағындырған. Халықтың өткені мен болашағын байланыстырып тұратын дүниетанымдық түсінік, тұрмыстық салт-жора, ырым мен рәміздік белгілердің өзіндік келбеті кеңістікте қайталанып отыратын уақыт ырғағына сәйкес анықталған» [3, 88 б.]. Қазіргі жарық көрген туындыларға қарап отырып, символикалық белгілер бүгінгі бұйымдағы көріністерді ығыстыра алмайтынын көре аламыз.

Жас шебер Алмас Мустафаев шығармашылығындағы әшекей бұйымдардың өзіндік ерекшелік формаларының жаңашылдығымен бірден көзге түседі. (1 сурет а) ә)).

А)

Ә)

Сурет 1. А.Мустафаев «Көш», (сақина).

Сақинада орналастырылған түйе бейнесі көшпенді халық атрибуты ретінде көрініс тапқан. Түйеге жегілген арба, арбаның үстінде орналастырылған тас үйлесімді орналастырылған. Автор өз туындыларын жасауда белгілі бір философиялық тұжырымдырға сүйенеді.

Авангардтық стильде ұлттық әшекей бұйымды жасауда зергер А.Н. Аргымбаева күміс, алтын жалатпа, қарайту, ыстық эмальді пайдаланады. Топтамада алқа, сақина, сырға жасаған, «Үйлесім»

(2 сурет) тақырыбын ер мен әйел бейнесіне ұштастырады. Алқаның ортаңғы бөлігінде бейнеленген бет-бейнеден жартылай ер адамды, жартылай әйел адамды бейнелегенін көре аламыз. Екеуін біріктірген бір шаңырақ екенінде айқын көрсетеді. сонымен қатар композицияны қарлығаш, тұлпар бейнелері арқылы толықтырады.

Сурет 2. А.Н. Аргымбаева «Үйлесім»

«Қазіргі кездері зергерлік бұйымдар тек әшекей ғана емес, дәстүрлі техника мен қазіргі заманғы технологияларды бірге қолданып зергерлер жасаған дизайн мен өнердің бір саласы. Өте қымбат зергерлік бұйымдарды алушылар бұрындары классикалық минимализмге жүгінетін немесе өрілген жүзіктер мен «барокко» стиліндегі сырғаларды таңдайтын, ал қазіргі таңда адамдар кейінгі декормен жасалған зергерлік бұйымдардың соңғы модельдеріне қол жеткізуге тырысады. Ертеде зергерлік бұйымдар атадан балаға мұра ретінде берілетін болса, қазіргі заман сәнгерлері сәндік бұйымдарға аксессуар ретінде қарайды, ал сән тұрақты емес, өте өзгермелі екендігі белгілі. Тұтынушыларды қанағаттандыру үшін жыл сайын шығарылатын коллекциялар саны күрт өсуде. Қазіргі заман зергерлері асыл тастар және бағалы металлдарды ғана қолданбайды, сонымен қатар, талантты дизайнерлердің инновациялық идеялары қолданылады. Зергерлік бұйымдардың бұрынғыдай символикалық мағынасы бар, тек тематикасы өзгерген: бұрынғы классикалық зергерлік бұйымдарда фауна мен флора әуендері мен геометриялық формалар кеңінен қолданылса, бүгін әшекей ролін пластик, металл, тіпті шегелер де орындай береді.

Қазақ сәндік-қолданбалы өнерінің эстетикалық-көркемдік бастапқы түрлері бүгінгі күннің ізденістерінің жолын анықтайды және қазіргі заманғы шеберлерге жаңа техникалық мүмкіндіктерге, формальды әралуандылыққа және шығармалардың эмоциялық-мағыналық қанығуына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. <https://ru.dimashnews.com/sokhraniaia-tradicii-drevnikh-masterov-yu/>
2. Токтабаев Ж.Ш., Ұлы дала жауһарлары. Алматы: Дайк-Пресс, 2008.
3. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. М.: Ин-т эксперимент. социол.; СПб.: Алетейя, 1998. 160 с..

ӨНЕРТАНУДАҒЫ ОТАНДЫҚ ПЕЙЗАЖ ЖАНРЫНЫҢ ЖАЛПЫ БЕЙНЕСІ

Әлдина Темірғали

6B01402 Визуалды өнер, көркем еңбек, графика және жобалау

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Ұ.Қ.Токқұлиева

Аңдатпа

Бұл мақалада пейзаж жанрының жалпы ерекшеліктері қарастырылады. Ландшафттың басқа анықтамаларына сілтеме жасай отырып, автор өз анықтамасын береді. Пейзаж төрт форматқа

бөлініп, отандық суретшілердің суреттерінен мысалдар келтірілді. Ұлы даладағы бейнелеу өнері мен табиғатты бейнелеу тарихы мен оның алғышарттары тарихи кезеңдерге бөлінеді. Ландшафттың мәні мен ерекшеліктері де нүкте-нүкте көрсетілген.

Кілт сөздер: пейзаж, бейнелеу, өнер

Кескіндеме өнеріндегі пейзаж жанры жалпы адамзаттық таным-талғамның шеңберінде көркейе отыра, әрбір дәуірде, әрбір аймақта өзіндік ерекшеліктерімен дараланған. Қазақстандағы бейнелеу өнерінің қалыптасуы мен өркендеуі де, тұтастай алғанда, пейзаждық жанрды айналып өткен жоқ. Оның түпкі нышандарының алғашқы байқалу сәтінен бастап, бүгінгі күнге дейінгі жетістіктері әр түрлі кезеңдерді бастан өткерді. Сондықтан оның тарихи-әлеуметтік алғышарттарын, қалыптасуының кезеңдерін, даму ерекшеліктерін таразылап өтуіміз қажет.

Пейзаж жанрының басты көріністері қазақ кескіндеме өнерінде өткен ғасырдың 20-30 жылдарынан бастап белгілі бола бастайды. Себебі, сол кездегі кеңес заманының бейнелеу өнеріне қойылған тақырыптық талаптары еліміздегі осы жанрдың қалыптасуының идеологиялық ықпалы болып табылған еді. Оның кәсіби деңгейде дамуына әсер еткен сыртқы факторлардың бірі – кеңес заманы орыс реалистік мектебі болатын.

Ғасырлар бойы жалғасып жатқан дала табиғатына көркем өнер қолөнермен терең байланыста сабақтасқандығы, оюмен ой айтқан өнерінің күрделі философиялық жүйесі ұсынылғандығы да қазіргі кезеңдегі қылқалам шеберлеріміздің бұл өнердің «жаңа» түрін тез арада игеріп, өзіндік қайталанбас қолтаңбасы бар ұлттық мектеп қалыптастыруға септігін тигізгендігі анық.

Демек, Қазақстанның кескіндеме өнеріндегі пейзаж жанрының қалыптасуы мен дамуындағы басты екі факторды былайша ажыратып аламыз:

1. Экзогенді – сыртқы: орыс реалистерінің тікелей әсері, әлемдік бейнелеу өнерінің жанама ықпалы т.б. Бұнда әлеуметтік, саяси, идеологиялық, тарихи факторлар басты роль атқарады.

2. Эндогенді – ішкі: тарихи қалыптасқан дағдылар, бұрынғы нышандар, ұлттық бейімделушілік пен талант т.б. Бұл психологиялық, ділдік, ішкі сана-сезімнің қуаты арқылы жүзеге асып отырады.

Осындай ықпалдардың бірлігі нәтижесінде кескіндеме өнерінің дамуы мен қалыптасуы интенсивті жүзеге асқан еді. Себебі, біз назарға алып отырған басты буын, осы саланың генезисі бір ғасыр көлемінде жүзеге асқан. Ол кескіндеме өнері үшін онша үлкен мерзім емес, өйткені осы өнер саласы батыстық елдерде жүздеген жылдар бойы тәжірибе алаңында шыңдалып шыққандығын [1] негізге ала отырып, Қазақстандағы осы жанрдың негізгі даму бағыттары мен үрдістерін сараптап өтпекпіз.

Осы кезеңдегі қазақ қоғамындағы болып жатқан өзгерістер, жаңа мәдени өмір мен әлеуметтік-экономикалық жағдайлар кескіндеме өнерінде алуан түрлі тақырып шеңберін кеңейтіп, қылқалам шеберлерін табиғат туралы ой толғауға алып келді. Яғни, Қазақстан қазан төңкерісі жылдарынан бастап, Кеңес Одағы құрамында болғандықтан, ондағы саяси-идеологиялық ықпал социалистік қоғам орнатуды идеялық тұрғыдан негіздеу үшін қоғамның рухани саласын, оның ішінде өнерді де қамтып отырды. Сондықтан еліміздегі бейнелеу өнері де даму бағдарының белгілі бір ұстанымдарында осы идеологияның шеңберінде дамығандығы да рас.

Ендеше, еліміздегі пейзаж жанрының қалыптасуы мен дамуының экзогенді алғышарттарын анықтап алуымыз қажет. Тарихи-әлеуметтік, яғни, сол дәуірдің заманының шындығы мен дала табиғатына қатысты алынған шарттардан құралады. Сондықтан суретшінің шығармашылық шабыты мен елестетуі, дүниені көркемдік тұрғыдан бейнелеуі сол кезеңдегі тарихи оқиғалар, еліміздегі экономикалық-саяси даму көріністерінің аясында қалыптасады. Яғни, өнер иесі заман шындығынан тыс бола алмайды.

Осыған орай, Қазақстан тарихының 1980-2010 жылдар аралығындағы кезеңінің ерекшеліктерін анықтап алуымыз қажет. 1917 жылы Қазан төңкерісінен кейін қоғамдық санаға белсенді ықпал ете бастаған социалистік қоғам құру идеясының идеологиялық үстемдігі 1990 жылдары ғана аяқталған болатын. Қоғамның базисі негізінде қалыптаса бастаған бұл идеология өнер мен ғылымның негізгі әдіснамасына айналды. Қоғамдық өмір мен күнделікті тіршілік те социалистік қоғам құру идеясы шеңберінде өрістеді. Сондықтан еліміздің суретшілерінің негізгі тақырыптарының бірі де сол заманауи құбылыстар мен үдерістерді қамтумен байланысып жатырды. Дегенмен, дала табиғаты қазақстандық суретшілердің назарынан тас қалмады.

Алдымен, формалық талдауға шолу жасаған Т.В. Ильина иконография бойынша, оған стилістік, семантикалық, семиотикалық, нұсқалық (эрмитаждық, берлиндік) сараптаулар

енгізілетіндігін атап өтіп, анализ синтезбен ажырамас бірлікте болатындығын тұжырымдайды да, анализдің туындыда не бейнеленгендігін, көрерменнің не көретіндігін табудан бастау алып, нәтижесінде оның қалай жасалғандығын ашып көрсетумен толықтырылатындығын тұжырымдайды. Осыған орай, сюжет, тақырып, идеяның бірлікте қарастырылу қажеттігін айғақтап, шығарманың «тілі» бойынша композиция, кеңістік, сызықты ырғақ, түс тәрізді ерекшеліктерді назарға алуды ұсынады. Бұған социологиялық талдауды кірістіреді. Соңғы уақыттарда техникалық-технологиялық зерттеулердің де белең алып келе жатырғындығына тоқталады. Суретшілер шығармаларының бірнеше нұсқаларын талдап көрсете келе, И.Г. Сапегоның тұжырымдарына сүйене отырып, осындай әдіснамалық талдаулардың бүгінгі күнге дейін күрделі мәселе екендігін байыптайды [2, 33 б.].

Ал Н. Тарабукин көркем туындыларды талдауда кеңістікті орталық түсінікке шығарып, бұдан стиль мен мазмұнды туындатады да, кеңістікті қозғалыс арқылы; тұрақты кеңістік, динамикалық кеңістік, тыныштықтағы кеңістік деп үшке бөле отырып, оның созылыңқылығы бойынша кеңістік; 1) белгі; 2) нәрсе; 3) энергия екендігін негізге алу қажеттілігін тұжырымдайды [3,34].

А.А. Михайлова бүтіндік түсінігін басты назарда ұстап, сезімдік нақтылық, жалпылық, эмоционалдылық, тұтастық, объективтілік пен субъективтіліктің, эмоционалдылық пен рационалдылықтың бірлігі қағидаларын да негізге алу қажеттілігін атап өтеді де, органикалық бүтіндік, тұйықтық бойынша бірнеше туындыларды мысал келтіре отырып талдап көрсетеді [4, 35 б.].

Босх шығармашылығын талдау мен түсіндіруді басшылыққа алған интерпретацияларда туындының жеке элементтерін бөліп алып, оларды мағыналық, мазмұндық, формалық көрсеткіштер бойынша сараптау қолға алынып, одан соң стиль мен техниканы анықтауға жалғасады.

Осындай өнер туындыларын талдайтын жалпы үлгілерге сүйене отырып, біз оның мынадай әдіснамалық-теориялық негіздерін ұсынуды жөн көрдік. Алдымен, формалық, мазмұндық, және салыстырмалы талдау әдіснамасын бір деңгейге топтастырамыз. Форма, яғни, сыртқы пішін мазмұнның көріну және айқындалу үдерісі, сыртқы құбылысы болатын болса, мазмұн сол форманың ішкі қызметі мен жалпы мағынасын білдіреді. Осыған орай, формалық талдауға, алдымен, стильді, жанрды, саланы ажыратып, техникалық жақтары арқылы түстер, бояулар, сандардың рәміздік көрінісін ашып көрсетуді топтастырамыз.

Мәселен, қазақстандық суретші А. Ғалымбаева өз туындыларын түсіндіріп беру барысында, түстер мен бояуларға ерекше көңіл аударады, олардың рәміздік ішкі мағынасын көрсетеді де, осы формалық көрсеткіштерді сараптаудың өзі туындыларды интерпретациялаудың белгілі бір бағыты екендігін ұсынғандай болса, Б. Байжігітовтің бейнелеу өнері негізінде бояулардың ұлттық дүниетанымдағы рәміздік мағыналарын ашып көрсетуі де [5, 37 б.] біз ұсынып отырған формалық талдаудың маңызды бір бөлігі екендігіне көз жеткізе аламыз. Бұл сәйкесінше, табиғатты көркемеудің алғышарттырының біріне айналды.

С.М. Даниэль композицияны өнертанудың категориясы ретінде ажырата келе, формалық талдаудың ұғымдарын саралайды: вертикаль мен горизонталь, симметрия, түстердің контрастылығы т.б. [6, 39 б.]. Осы тұста, пейзаж бен кеңістіктің туыстық байланыстары туындайтындығы жасырытн емес.

Осы формалық талдаудан пейзажды мазмұндық талдау туындайды, олар өз алдына оқшау, бір-біріне қатыссыз тұрғылар емес, керісінше өзара толықтырушылық қызметтегі ішкі тұтастықты құрайды. Демек, тақырып пен негізгі идеяның ішкі мағынасын алып көрсету негізге алынуы тиіс. Сондықтан, мазмұндық талдауға – құрылымдық-функционалдық, герменевтикалық, психоанализдік, модернистік, постмодернистік, феноменологиялық тәрізді XX ғасырда философияда пайда болып, кейіннен, қоғамдық ғылымдар мен мәдени-әлеуметтік салада және бейнелеу өнерінде еркін орныға бастаған ағымдарды қатыстыруымызға болады. Мәселен, жоғарыда атап өткеніміздей, бүтіндік принципі, шығарманың құрылысы, композиция сияқты мәселелер, сайып келгенде, бұлардың бәрін тұтастандыруды қажет ете отырып, қоғамдық ғылымдар мен өнерге ортақ құрылымдық-функционалдық талдауға келіп тоғысады.

Мәселен, мәдениеттанушы-философ Б.Ғ. Нұржанов мәдени мұралар мен өнердің эволюциясын, құрылысын талдап түсіндіру барысында структурализм ағымының көрнекті өкілі К. Леви-Стросстың «Құрылымды антропология» еңбегіндегі идеяларды пайдаланса [7, 40 б.], адамзат дамуының эволюциясындағы әрбір кезең тарихи үдерістердің үздіксіздігі, сан алуан өзгерістердің динамикалылығы, прогресс пен регресстің бірлігі бойынша жүріп отырады және бүгінгі жаһандану заманында әрбір халықтар мен ұлттар, мемлекеттер мен аймақтар одан тыс қала алмақ емес. XX

ғасырдағы Ұлы Дала Еліне қатысты осындай тарихи игілікті серпілістердің бірі Қазақ халқының тәуелсіздікке қол жеткізуі.

Ұлттық идея қай кезеңде болмасын өзінің идеалын құрып алады. Ол бейне бір романтика, қиялшылық, арман қуушылық, фантастика емес, мемлекеттің дамуындағы стратегиялардың бірі болып саналады. Олай болса, бұл ел басқару ісіндегі эстетикалық мәселе болып табылады. Оның оңтайлы және жағымды тұстары: халықтың болашаққа деген сенімі артады да, белсенділік пен жарқын көңіл күй орнайды, мемлекет өзінің беттеп бара жатқан бағдарын анықтайды да, соған сай батыл қадамдар жасайды т.б. Бірақ бұл жуық маңдағы тактика емес. Мысалы, Кеңес үкіметіндегі бес жылдықтар немесе «Қазақстан-2030» бағдарламасы т.б. емес, алыс болашаққа негізделген нақты мұраттар болуы тиіс. Осыған байланысты мұндай мұраттар түркі-қазақ халқының тарихындағы саясаттың, тұтас руханияттың өн бойына сіңірілген деп айта аламыз.

Олай болса, біз, осы тұста, осы мұраттар мен болашаққа үміт жобалырының тарихына шолу жасай отырып, оны бүгінгі күнмен сабақтастыра зерделеуді негізге аламыз. Тарихи таным көрсеткендей, бұндай мұраттар бірнеше рет құрылып, бірнеше рет ұмыт болған да шығар. Бұл пейзаждық өнер рухындағы ортаның негізін қалағандар: ағайынды Х.Қожықов пен Қ.Қожықовтар, Ә.Қастеев, Ә.Исмаилов, А.Ташбаев, Б.Сәрсенбаев және т.б. болатын. «Қазаққа туған жердің мал-жанымен қатар торғайы да сүйкімді көрінеді.

Оған құндылықтың бәрі де бірдей. Оның ыңғайға деген құмарттығы оңды жағдайда артты, сол жағдайға бейімделуінде өсті», - деп [8, 44 б.] халқымыздың дала бейнесін сараптаған ой-пікірлер де 1980-2010 жылдар аралығындағы отандық пейзажды көркемделушілердің назарынан тыс қалмады.

Әдебиеттер

1. Бытовой жанр. Истоки: Материалы из Википедии – свободной энциклопедии: Версия 11451024, сохр. В 12:40 UTC 15 октября 2008// Википедия, свободная энциклопедия.-Электрон. дан.- Сан-Франциско: Фонд Википедия, 2008.-Режим доступа: <http://ru. Wikipedia. org/? Oldid=11451024> [8]
2. Ильина Т.В. Введение в искусствоведение: Учеб. Пособ. Для вузов. М.: ООО «Издательства АСТ» - ООО «Издательства Астрель», 2003. 206 с. (173-178 бб.).
3. Тарабукин Н. Проблема пространства в живописи//Вопросы искусствоведения. № 1. 1993. С.174-189.
4. Михайлова А.А. Художественный образ как динамическая целостность//Советское искусствоведение. №1, 1976. С.222-233
5. Байжігітов Б. Бейнелеу өнерінің теориялық мәселелері. Ақтөбе: «А-Полиграфия», 2003. 240 б.
6. Даниэль С.М. Композиция как категория искусствоведения//Картина классической эпохи. Проблема композиции в западноевропейской живописи XVIII века. Л.: Искусство, 1986. 199 с.
7. Нуржанов Б.Г. Культурология: курс лекций. Алматы: Университет «Қайнар», 1994. 128 с.
8. Молдабеков Ж. Төлтуманың рухани бастаулары// Проблема духовности в современном мире. Сборник материалов международной научно-теоретической конференций, посвященной 70-летию К.Ш. Шулембаева. 16-17 марта 2007 года. КазНПУ им. Абая, ИФиП МОН РК, АСНК, Алматы.-Издательство «СаҒа». 2007. 560с. (58-63 бб.).

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

Адина Қасен

6B01406 Кәсіптік оқыту және кәсіпкерлік

1 - курс студенті, ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., профессор м.а. Н.Б.Рахметова

Андатпа

Бұл мақалада қазіргі трендтегі оқыту үрдісінде инновациялық технологиялардың бірі жасанды интеллект болып табылады. Сондықтан шығармашылық жұмыста жасанда интеллектіні қолдану

оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары мен тиімділігін көрсетеді. Осы мақалада тарихи киімдерді салыстырмалы түрде 3D голограмма қолдану арқылы шығармашылық жұмыстың жүйесін көрсетеді.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, шығармашылық жұмыс, 3D голограмма, нейрондық желі

Жасанды интеллект біздің өміріміздің барлық салаларына белсенді түрде енуде және білім беру де ерекше орын алады.

Көркем еңбек сабағында жасанды интеллектті мектеп оқушыларына шығармашылық жұмыста қолдану өте қызықты және ыңғайлы. Олай дейтініміз жасанды интеллектті дамытудың ұлттық стратегиясы жалпы білім беруді қоса алғанда, көркем еңбек сабағында шығармашылық жұмыс жасау шеңберінде олардың орындалу әдістері енгізу, сондай-ақ осы бағытта жұмыс жүйесін жетілдіру міндеттерін қояды.

Жасанды интеллект саласын ұсынудың бірнеше аспектілерін қамтиды, олар жасанды интеллектті ғылыми сала және технология ретінде түсінумен байланысты болады [1, 48 б.].

Біріншіден, көркем еңбек сабақтарында білім алатын оқушысы әлемінің тұтас бейнесі шеңберіндегі AI қосымшаларына назар аудару. Жасанды интеллекттің заманауи технологиялары адам мен қоғамның өміріне қаншалықты терең енгені, оны қолдану мүмкіндіктері қаншалықты кең екендігі туралы түсінік алуы керек. Сонымен қатар, оқушылардың назары бұл қарым-қатынас этикалық және құқықтық сипаттағы көптеген мәселелерді, сондай-ақ қауіпсіздікке қатысты мәселелерді тудыратынына аударылады. Оқушылар жасанды интеллект технологиялары әртүрлі мақсаттарға – экономикалық және әлеуметтік мақсаттарға жету құралы ретінде қолданылатынын, бірақ сонымен бірге әртүрлі тараптардың мүдделеріне әсер етуі мүмкін екенін білуі керек. Бұл технологияны тікелей қолдану мәселесі де, шешім қабылдау алгоритмде қалатын жағдай да болуы мүмкін. Технологияны ұқыпсыз және түпті заңсыз қолдану жағдайлары туралы түсінік маңызды.

Голограмма – бұл үш өлшемді проекция кескін ауада жобаланған және оны барлық жағынан қарастыруға болады. Голограмма голография негізінде шығарылады. Бұл әдісті Деннис Габор 1947 жылы ойлап тапқан. Қосқан үлесі үшін ол 1971 жылы Нобель сыйлығын алды. Көптеген адамдар голограмманы 3D кескінімен шатастырады.

Білім беру саласында голограммаларды қолдану оның сапасын арттырады. Өйткені ол зерттелетін объектіні барлық жағынан көрсетеді, бұл білім алушыларға дәл және толық көрініс береді. "Жүз рет естігеннен гөрі бір рет көрген жақсы" деп бекер айтылмаған. Бұл технология кез-келген объектінің құрылымын түсіндіру кезінде мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Осы түсіндірмемен оқушылардың сабақ тақырыбына қызығушылығы барынша артады. Голограмма сабақты көрнекі, шығармашылық және қызықты етеді, бұл сапалы білім алуға ықпал етеді.

Голограмманы алудың көптеген әдістері бар. Ең көп таралған әдіс голографиялық желдеткішпен голограмма алу (1-сурет). Қазақстан нарығында әртүрлі мөлшердегі голографиялық желдеткіштерді табуға болады. Егер оның бағасы сіз үшін жоғары болса, сіз голографиялық пирамиданы өзіңіз жасай аласыз. Кез-келген оқушы өзі үшін голографиялық пирамида жасай алады және смартфонның көмегімен қажетті нысанды шығарады (2-сурет). Бұл әдіс қашықтықтан оқыту кезінде өте ыңғайлы [2, 103 б.].

Нейрондық желі XX ғасырдың мәтіндері оның визуалды иллюстрациясына қиындықсыз берілсе, онда XVIII-XIX ғасырлардағы шығармалармен жағдай әлдеқайда қайғылы. Нейрондық желі, бастауыш сынып оқушылары сияқты, пайдаланушылардың қазіргі заманғы ақпарат массивін өңдейді (қазіргі заманғы мазмұн пассивті сөздік қорына енген классикалыққа қарағанда көлемдік қатынаста әлдеқайда көп) және оқушыларға визуалды шығармашылықтың ерекшеліктерін түсіндіреді. Мәселе дәл көріністі егжей-тегжейінде. Оны сәтті және сапалы түсіндіру үшін сізге шығарманың әр объектісін немесе бейнесін егжей-тегжейлі жазу қажет болады, бұл шығармашылықтың көркем бейнесін анық, нақты көрсетеді. Сонымен қатар бұл берілген нысанның (тақырып, сурет) және оның визуалды компоненті туралы түсініктің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді.

Шығармашылық жұмыстардың өзі кескіннің масштабын және оның стилін таңдауға мүмкіндік береді, мейлі ол сандық кескіндеме болсын немесе әйгілі суретшілердің "қылқаламына" еліктейд. Қалай болғанда да, сабақтың мотивациялық элементі ретінде мұндай нейрондық желі назар аударуға тұрарлық.

Көркем еңбек сабағында көбінде шығармашылық жұмыстарды орындау барысында өнертанушылардың, ғалымдардың еңбектері мен идеяларын "Google-ден, ол ойыншыларға

объектінің немесе идеяның суретін салуды ұсынады, содан кейін сызбалардың не екенін болжау үшін нейрондық желі ретінде жасанды интеллектті пайдаланады. Мұнда жасанды интеллект болашақта дұрыс болжау қабілетін жақсартып, салған әрбір сурет арқылы үйренеді. Мысалы: көне тарихи киімдердің суреттерін заманауи эскиздермен алмасуымен алмастырылады.

Екінші аспект-жасанды интеллект технологияларын қолданбалы пайдаланудың жеке салалары. Шығармашылық жұмысты көрсетуде голлаграмманың вентеляциясы айналуы арқылы және компьютерлік көру және жасанды интеллектті ғылымда, өнерде, ойындарда қолдану тәсілдері туралы біледі. Осы материалды игеру барысында оқушылар жасанды интеллекттің жекелеген салаларын зерттеуге қызығушылық танытады, орта және жоғары сыныптарда пәнді игеруге негіз қалады.

Жасанды интеллектіні қолдану пәнаралық және жан-жақты, бір жағынан, онда оқушылар сабақ барысында алған білімдері мен дағдылары синтезделеді. Екінші жағынан, оның теориялық және практикалық компоненттері бар. Сабақ барысында оқушылар голлаграмманы қолдану салаларымен және пәннің негізгі ұғымдарымен танысады, сондай-ақ ойын және практикалық сабақтар барысында жасанды интеллект технологияларын дамытудың мүмкіндіктері мен перспективаларын түсіну бойынша белсенді, шығармашылық қызмет тәжірибесін алады.

Жалпы мектепке көркем еңбек сабағына арналған жасанды интеллект бағдарламасы білім беру нәтижелерінің үш тобын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді: жеке, Мета-пәндік және пәндік.

Көркем еңбек сабақтарында жобаларға қатысты көптеген тақырыптар бар. Жобаларда өнімнің болашағы туралы алғашқы түсінікке ие болу өте маңызды. Жоба бойынша жұмысты жоспарлау дизайн мен эскизден басталады. Дәстүрлі оқыту әдісімен студенттер жоба туралы толық түсінік бере алмайтын жоба дизайнын салады. Көбінесе студенттер жұмысты жоспарлау кезінде өнімді жобалаудағы кейбір сәттерді жіберіп алады. Голограмма жобаны барлық жағынан толық көруге және ұсақ бөлшектерді ескеруге көмектеседі. Практикалық барлық сыныптарда Көркем еңбек сабақтарында голограммалар кеңінен қолданылады [3, 209-212 б.].

Көркем еңбек сабақтарында жобаларға қатысты көптеген тақырыптар бар. Жобаларда өнімнің болашағы туралы алғашқы түсінікке ие болу өте маңызды. Жоба бойынша жұмысты жоспарлау дизайн мен эскизден басталады. Дәстүрлі оқыту әдісімен студенттер жоба туралы толық түсінік бере алмайтын жоба дизайнын салады. Көбінесе студенттер жұмысты жоспарлау кезінде өнімді жобалаудағы кейбір сәттерді жіберіп алады. Голограмма жобаны барлық жағынан толық көруге және ұсақ бөлшектерді ескеруге көмектеседі. Практикалық барлық сыныптарда Көркем еңбек сабақтарында голограммалар кеңінен қолданылады.

Дауыстық көмекшілер-мектеп сабақтарында жасанды интеллектті қолданудың тағы бір түрі. Тандалған білім беру функциясына байланысты қазіргі уақытта "Алиса" және "Маруся" мектептегі сабақ барысында да көмекшіңіз бола алады.

Көріп отырғаныңыздай, жасанды интеллект сабақ сценарийлерін құруда, сондай-ақ оларды жүзеге асыруда жақсы көмекші бола алады. Онда мотивациялық әлеует те, білім беру де бар, бірақ кез-келген жағдайда мұғалімнің өзі болмаса да, тіпті ұлы және құдіретті жасанды интеллект ұлы және құдіретті болуды тоқтатады, өйткені ол әлі де қолданбалы функциялар болып табылады және тек мұғаліммен бірге жұмыс істейді".

Көркем еңбек сабақтарында 3D голограмма мүмкіндіктерін пайдалану бойынша жүргізілген тәжірибе білім сапасын жақсартуға, оқушылардың қызығушылығын оятуға және мұғалімнің жұмысын жеңілдетуге мүмкіндік берді. Болашақта бұл әдіс тек офлайн режимде ғана емес, сонымен қатар онлайн оқыту кезінде де қолданылады деп үміттенеміз.

Әдебиеттер:

1. Микаэлян А.Л. и др. Голография. Москва: Знание, 1968. 48 с.
2. Арзиев С.С. Использование голограммы в педагогике // Журнал Экономики и социум. 2022. № 12. С 103-2.
3. Максименко А.Е. Использование искусственного интеллекта в профессиональной деятельности художник-педагога. Ялта, 2020. С.209-212.

ХАЛЫҚТЫҢ ТӘЛІМ – ТӘРБИЕЛІК МҰРАСЫ – БҮЛ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ БІР БӨЛІГІ

Бернара Махседова

6B01406 Кәсіптік оқыту және кәсіпкерлік

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушысы Г.А.Абдурахманова

Андатпа

Қазақ қолданбалы қолөнері оқушылар мәдениеті ұлттық көзқараста, ұлттық өнер негізінде жан-жақты үйрету мен көрсету, танып білу мен іс әрекеттер барысында жүзеге асады.

Кілт сөздер: Этнопедагогика, рухани байлығы, халық

Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздың қолында, жас ұрпаққа саналы тәрбие және сапалы білім беру деңгейі ең алдымен мұғалімнің даярлығына, оның кәсіби шеберлігіне, іс – тәжірибесінің этнопедагогикалық мәдениетін жетілдіруде алатын орны орасан зор. Жас маманға ұлттық тәрбие берудің негізгі бағдарлы идеялары толық өркениетті ел болу үшін алдымен өз мәдениетімізді, өз тарихымызды бойымызға сіңіріп, содан кейін өзге дүниені игеруге ұмтылғанымыз жөн.

Этнопедагогика – тек халық даналығы, халықтың ойы тілегі, адамгершілікті тәрбиелеу бастауы ғана емес, ол осы халықтың қайнар көзі, жаратылысының тамыры. Белгілі жазушы, қоғам қайраткері Ш.Айтматов: "Өзінің және басқа халықтың даму тарихын білмеген адам, қоғамның алға даму тарихынан тыс қалып, бір күндік қане өмір сүреді" деген. Қазіргі таңда жастар арасында бой алдырған жағымсыз қасиеттер мен сүреңсіз іс – қылықтардың етек жаюы – халықтық тәрбиеден қол үзіп бара жатқанымыздың нәтижесі екені даусыз.

Этнопедагогика – халықтың педагогиканы зерттейтін педагогика ғылымының саласы ретінде қарастырсақ, ол ұлттық тәлім – тәрбиені, оның тәрбиесін қорытындылап, жүйелейтін теориялық сипаттағы ғылым саласы болып саналады. Ертеңгі күнгі қоғам мүшесі өз ұлтының рухани байлығын, ізгі қасиеттерін бойына сіңірген, жоғары мәдениетті адамды тәрбиелеудің негізі – халықтық тәлім – тәрбие. Халықтың тәлім – тәрбиелік мұрасы – бұл ұлттық мәдениеттің бір бөлігі. Олай болса, ғасырдан – ғасырға жалғасып келе жатқан халқымыздың озық тәжірибесі, тәрбиелік мәні зор әдет – ғұрпы, салт – дәстүрі, ауыз әдебиеті, өнері, жас ұрпақтың сана – сезімін оятып, ұлттық мәдениетін қалыптастырады.

Сондықтан, ұлттық мәдениетімізді меңгермей, жалпы адамзаттық мәдениетті тұлға тәрбиелеу және ұлттық сананы қалыптастыру мүмкін емес. Қай кезде болсын, адамзат алдында тұрған мұрат – міндеттердің ең бастысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу болып табылады.

Халықтық тәрбие – ел болашағының келешегі. Мектептің оқу-тәрбие процесінде халықтық педагогика материалдарын (әдет-ғұрпын, салт-дәстүрлер, халық шығармашылығы, ауызекі поэтикалық, сәндік қолөнер, музыкалық) ұлттық ойындар, шежіре, діни ілімдер т.б. қайта жаңғыртып, тиімді пайдалану, тәрбие мен білім беру мазмұнын жоғары сапаға көтереді.

Ұлттық мәдениетіміздің озық үлгілері мен тәрбиелік мәні жайлы Ә.Марғұлан, Х.Арғынбаев, Ө.Жәнібеков, Н.Сәрсенбаев, С.Қасиманов, еңбектері тәрбие мен ұлттық таным үлгілерін көрсетеді.

Халықтық таным мен тәрбие қанша жүз жыл өмір сүріп, халық үшін қызмет атқарса, әлі де сонша жыл өміршендігін көрсетіп сансыз жылдар халық игілігінен табылары сөзсіз.

«Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне қауіп әкеледі» – деп ұлы ғалым, философ, Әбу-Насыр Әл Фараби айтқандай, балаларға жан-жақты тәрбие беруді жетілдіріп отыру басты парызымыз деп есептейміз десе,

Л. Н.Толстой «Тәрбие мен білім егіз. Білім бермей тәрбиелеу мүмкін емес, ал білім тәрбие арқылы ғана бойға сіңеді»–деп атап көрсеткен. Бұл өсиеттер қай –қайсымызға анық. Қай елде, қай қоғамда болсын, бала тәрбиесіне ерекше мән берілген. Білім мен тәрбиені сабақ барысында

ұштастыра, бірлікте оқыту әрбір ұстаздың басты міндеті болса, сынып жетекшілері үшін де, пән мұғалімі де тек сабақта ғана емес, сабақтан тыс тәрбие жұмыстарының маңызы зор. Сондықтанда қазақ қолданбалы қолөнері оқушылар мәдениетін дамытуда орасан. Себебі, оқушылар мәдениеті ұлттық көзқараста, ұлттық өнер негізінде жан-жақты үйрету мен көрсету, танып білу мен іс әрекеттер барысында жүзеге асады. Мұндай үдеріс болашақ мұғалімдер этномәдениеттің қалыптастырушы құрал болып табылады.

Жалпы халқымыздың қолөнері арқылы болашақ мамандарды оқытып тәрбиелеу мәселесіне бір топ еңбектер арналғанымен, халық қолөнерін үйрету және сол арқылы өмірге даярлау тұрғысынан сан түрлі мәселелерді шешуді ғана зерттеу нысаны етіп алған. Атап айтсақ, М.Әбдіғабарова [1], Қ.Ижанов [2], Қ.Ералин [3], Қ.Болатбаев [4], Е.Асылханов [5] және т.б.

“Ата-дәстүрінің озығы бар, тозығы бар” демекші бүгінгі күннің талабына сай ата-салтымыздың тозығын тастап, озығын қайта жаңғыртып сән-салтанатымызбен қолданғанымыз, дәстүрлі мұраға айналған сәндік қолданбалы өнері ғасырлар бойы тамыры тереңдеп, бүгінгі таңда өзіндік ерекшеліктерімен жоғары деңгейге жетіп, барша әлемге танылды.

М.Краевский қазақтардың мына ерекшелігіне баса назар аударады: «...қыздарын кішкене кезінен бастап кесте тігіп, кілем тоқуға үйретеді, ал олар үлкейгенде осының бәрін өз бетінше жасауларын талап етеді». Үй иесі – анасы мен бірге мектептегі ұстаздар кішкентай жасынан қыздарды қолөнерге әдемі бұйымтайлардың ою-өрнектері мен суреттерін көрсете отырып баулыса. Оларға кілем тоқудағы жіпті иіру мен тоқудың жәй ғана тәсілдерін үйрете отырып, үлкейе келе күрделі технологиялық амалдарды жан – жақты меңгертіп. Осы кезеңдерде балаларда ыждаһаттылық, шыдамдылық, көркемдік талғам, өзбетінше жұмыс істеу, нақтылық, ұқыптылық сияқты қасиеттері қалыптасып отырады.

Біз өзіміздің ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрлерімізді осы әр алуандығымен және ұйлылығымен қосып қорғауымыз керек, мәдени игілігімізді бөлшектеп болса да жинастыруымыз керек.

Бүгінгі таңда Қазақстанның білім беру жүйесіндегі өзекті мәселердің бірі – ұлттық тәрбие беру, оның ішінде этнопедагогикалық мәдениеттің дамуына көңіл бөлуде. Олай болса, әрбір ұлттың мәдени дамуы – өз туған тілі, діні, әдет – ғұрпы, салт дәстүрі, өнері, мәдениеті негізінде өркендейді. Өйткені мәдени даму процесі адамның ұлттық рухани сезімінің қалыптасуына тікелей байланысты екенін көруге болады.

Болашақ мамандарды ұлттық қолөнер арқылы кәсіби-педагогикалық шеберліктерін қалыптастырудың маңызды тұжырымдамалық бағыты болып білім, ғылым, өнер, өндіріс және өнеркәсіптің байланысы саналады. Бұл бағыттың жүзеге асуын ғалымдар қазіргі кезде технологиялық білім беру тұжырымдамасында: мамандарды қоғамдық өндірістегі қайта құрылған іске даярлау, олардың танымында ұлттық қолөнер әлемдік көріністерін қалыптастыру және ой-өрісі мен кәсіби-педагогикалық шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру, білім және еңбек қабілеттерінің бірнеше түріне қатысу процесінде мамандарды қалыптастыруда оңтайлы жағдайлар жасауға мақсат қойылып отыр. Бұның бәрі педагог кадрларын жалпы политехникалық, кәсіби-педагогикалық шеберлік және дизайнерлік білім беруде жоғары мазмұнды даярлықты талап етеді студенттердің өзіндік шығармашылық жұмыстарының мүмкіндіктері мен олардың ұлттық қолданбалы қолөнерге жеткіліксіз назар аударылу арасында; болашақ технология мұғалімінің қолөнерлік іс-әрекетке кәсіби даярлығын қалыптастыру қажеттілігі мен арнайы ғылыми әдістеменің жоқтығы арасында қарама-қайшылық байқалады.

Технология пәні мұғалімдерін даярлау мәселесінің бағыттары (болашақ орта мектеп мұғалімдерін политехникалық даярлау) Осы салада политехникалық білім мен еңбекке оқытудағы маңызды зерттеу Ю.К.Васильевтікі болды. Оның ойынша, мұғалімді еңбекке оқытуда негізгі педагогикалық міндет болып: оқытуды ұйымдастырудағы тәрбиелік пен дамытушылық; білімді өндіріс еңбегімен біріктіру; еңбек әрекетімен, оқулық және оқулықтан тыс дерек көздері арқылы қалыптасқан өзара бірліктегі органикалық танымды оқушылар тәрбиесіне жақындату қажет [7, 73 б.], У.Н.Нышаналиевтің (еңбекке баулу мұғалімдерін кәсіби даярлау) [7], К.Ә.Дүйсебаевтың (еңбек пәні мұғалімдеріне педагогикалық білім беру мазмұнының теориясы мен практикасы) [8], М.Ж.Қозыбақовтың (көркем еңбек мұғалімі мамандығын даярлау мәселелері) еңбектерінде көрініс алған [9].

Технология сабағында ұлттық тәрбие берудің міндеті жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болғандықтан, жаңа технология бойынша әдістемелік жүйенің басты бөлігі ұлттық

қолданбалы қолөнерді технология сабағында қолдана білу болып табылады. Мұны орындау үшін мына ұстанымдар жүзеге асуы тиіс:

1. Оқушыларға технология сабағында ұлттық тәрбие беруге шығармашылық іс-әрекеттерді меңгеру талап етіледі. Өйткені, көркем шығармашылық іс-әрекеттердің күнделікті пайдаланып жүрген оқыту әдістерінен айырмашылығы бар. Яғни, жаңа жағдайдағы «оқыту технологиясы» деп отырғанымыз - халық мұрасындағы қолданбалы қолөнері арқылы ұлттық тәрбие беру ұстанымының өзара тығыз байланыстығы. Демек, бұнда ұлттық тәрбие беруде бірінші орында оқушы тұрады және оның білім алуудағы белсенділігіне баса назар аударылады.

2. Технология сабағында ұлттық тәрбие берудің негізгі түрлері - тәрбие берудің дербес және топтау түрлері. Бұл жерде алға қойған басты мақсат оқушыға деген сенім, ұлттық қолданбалы қолөнерге қызығу мүмкіндіктеріне сүйеніп, ұлттық қадір - қасиет сезімін дамыту. Ал, оқытудың фронтальды түрлері, көбінесе бағыт беру, талқылау және түзету енгізуге ғана пайдаланылады.

3. Жаңа технологияның мақсаты бойына технологиялық білімін жетілдіру үшін пайдаланылатын әдістемелік құралдар оқушылардың танымдылық іс-әрекеттерін жүргізе алатындай болуы керек. Бұрынғы дәстүрлі оқулықтар мұндай талапты қанағаттандыра алмайды, сондықтан, оқушылардың технологиялық білімін жетілдіру үшін жаңа типтегі оқулықтар қажет-ақ.

Қазақ халқының қол өнері түрлерін меңгерту процесінде оқушылардың технологиялық мәдениетін қалыптастыру мақсатында әртүрлі әдіс-тәсілдерді (сөздік, көрнекілік, аудиокөрнекілік, практикалық, салыстыру, теңестіру, ақпараттық, эвристикалық, қорытындылау, іздестіру және т.б.) пайдаланамыз.

Болашақ маманның өзінің мамандық ісіне керекті ізденушілік пен шығармашылық таныта білетіндей болып қалыптасуы үшін ғылыми-зерттеу материалдары жинақталып, оның нәтижесі педагогикалық процесте жүзеге асырылуда, жеке адамды табиғат пен адам арасындағы дұрыс қарым-қатынасқа даярлау, яғни, экономикалық тәрбиенің мақсаты-ғылыми білім жүйесін қалыптастыру; адамгершілік, ізгілік, имандылық қасиеттерге байланысты және өз халқының мәдениетін, әдебиетін, тілін, салт-дәстүрін, тарихын, өнерін сүю арқылы басқа халықтардың да тілі мен мәдениетіне, салт-дәстүріне құрметпен қарайтын нағыз мәдениетті азамат тәрбиелеуді көздейді. Қорыта келе, бұдан болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын жол тек білімде ғана екендігін анық тануға болады. Жаңа технологияны қазіргі заманға бейімдеу, олардың білім деңгейін мемлекеттік және халықаралық стандартқа жетулеріне күш салу – бүгінгі күннің басты талабы.

Әдебиеттер:

1. Әбдіғапбарова Ұ.М. Оқушыларды тәрбиелеуде қазақ ұлттық ою-өрнек өнерін пайдалануға студенттерді даярлау. пед. ғыл. канд. ... автореф. Алматы, 1998. 25 б.
2. Ижанов Қ. Туыстық атаулар сыры. –Алматы: Ана тілі, 2003. –48 б.
3. Ералин Қ. Бейнелеу өнеріндегі халықтық бейнелердің тәлім-тәрбиесі. Алматы: Бастауыш мектеп, 2005. 25 б.
4. Болатбаев Қ. т.б. Өнер: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық /Қ.Болатбаева, Е.Қосбармаков, А.Еркебай. Алматы: Мектеп, 2006. 288 б.
5. Асылханов Е.С. Прикладное искусство в школе. Учебное пособие. Алматы: Изд-во "Эверо", 2009. 496 с.
6. Васильев Ю.К. Политехническая подготовка учителей средней школы. М: Педагогика, 2011. С.175
7. Нышаналиев У.Н. Педагогические условия совершенствования профессиональной подготовки учителей трудового обучения. Ташкент, 2008. С.18-239.
8. Дуйсенбаев К.А. Развития содержания профессионально-педагогического образования учителя труда в вузе. А. Ғылым, 2005. С.350
9. Қозыбақов М.Ж. Дидактические проблемы совершенствования профессионально-методической подготовки будущих учителей трудового обучения: автореф. ... докт. пед. наук. Алматы, 2008. 45 с.

ҚОЛДАНБАЛЫ ҚОЛӨНЕРДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДА БІЛІМГЕЛЕРГЕ БЕРЕТІН МАҢЫЗЫ

Аружан Темірбекова

6B01406 Кәсіптік оқыту және кәсіпкерлік

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., профессор м.а. Р.А.Дарменова

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қоғам өмірінің ажырамас бөлшегіне айналған көптеген бұйымдар кезінде біздің өлкемізде ойлап табылғаны баяндалған. Ұлы даланы мекен еткен ежелгі адамдар талай техникалық жаңалықтар ойлап тауып, бұрын-соңды қолданылмаған жаңа құралдар жасаған. Бұларды адамзат баласы жер жүзінің әр түкпірінде әлі күнге дейін пайдаланып келеді. Көне жылнамалар бүгінгі қазақтардың арғы бабалары ұлан-ғайыр Еуразия құрлығындағы саяси және экономикалық тарихтың беталысын талай түбегейлі өзгерткені туралы сыр шертеді. Қазақ халқының өткені мен бүгінгі тарихын, салт-дәстүрімізді біздің ұрпақтарымыз ұмытпауы қажет. Қазіргі өсіп келе жатқан жастар келешектің дамуына технологиялық, инновациялық жобаларымен өз үлестерін қосу керек. Жаңа талаптар аясынан табыла отырып, халықтың тұрмыстық, салт дәстүрлеріне құрметпен қарайтын, от басының берекесін сақтауды міндетім - деп санайтын қазақ қыздарын үй шаруашылығындағы тұрмыстық қызметке баулу, арнайы кәсіптік оқыту бағдарымен берілер болса, ол от басының бақытқа - әйел бақытына бастайтын сәтті қадамы болмақ делінген.

Кілт сөздер: мәдениет, инновациялық технология, қолданбалы қолөнер, компьютерлік графика, көркем еңбек

Қазіргі уақытта қоғам дамып, әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі жоғарылаған сайын әр адам осы прогрестің заңдылықтары мен талаптарына бейімделеді. Біз бұл құбылысты бүгінгі жастардан табуымыз керек. Ол үшін жан-жақты білімді, мәдениетті, шығармашыл жастарды қалыптастыру-қазіргі өмірдің талабы. Жоғары оқу орындарында оқитын болашақ мамандардың өнерге, оның ішінде қолөнерге деген инновациялық көзқарастарын қалыптастыру ерекше маңызды. "Біздің жеріміз-материалдық мәдениеттің көптеген әлемдерінің қайнар көзі. Ұлы Даланың ежелгі тұрғындары көптеген техникалық жаңалықтарды ойлап тапты және бұрын қолданылмаған жаңа құралдарды жасады. Ежелгі шежірелерде қазақтардың ата-бабалары кең Еуразия континентіндегі саяси және экономикалық тарихтың тенденцияларын бірнеше рет түбегейлі өзгерткені туралы айтылады. Қазақ халқының өткені мен бүгінгі, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын біздің ұрпақтарымыз ұмытпауы керек. Қазіргі өскелең жастар технологиялық, инновациялық жобалардың көмегімен перспективаларды дамытуға өз үлестерін қосуы тиіс. Қазақ қыздарын үй шаруашылығындағы тұрмыстық қызметке тарту, олар жаңа талаптарды тауып, халықтың тұрмыстық және салт-дәстүрлерін құрметтейді, ОТГ-ның әл-ауқатын сақтау, әйелдің бақытына Сәтті қадам болу өз міндеті деп санайды [1, 25 б.].

"Көркем еңбек" пәнінде технология мен бейнелеу өнері бір-бірін толықтырады, сондай-ақ технологиялық мәдениетті, техникалық-технологиялық құзыреттілікті және оқушылардың шығармашылығын дамытуды іске асырады. Осы пәннен оқушылар алғашқы көркем материалды меңгереді, еңбек қызметінің технологиясы мен бейнелеу өнерін үйренеді. Оқушылардың білімін қалыптастыру әрдайым мұғалімнің сабақты ұйымдастыра білуіне, жаңа материалды жүйелі түрде ұсыну кезінде әртүрлі электронды оқулықтарды қолдану тәсілдеріне байланысты. Оқу материалдарын ұтымды игеруде электронды оқу құралдары үлкен рөл атқарады. Теориялық материалды әртүрлі сызбалар, графикалық иллюстрациялар түріндегі схемалар арқылы жалпылау, теориялық білімді зерттеу, оларды визуалды қабылдау және миға бекіту процесі бір уақытта жүреді және материалды игеру процесі ұтымды болады.

Еліміздің барлық мектептерінің материалдық-техникалық базасы әлемдік стандарттарға сәйкес келеді, біз ұлттық мәдениетімен, дәстүрлерімен, қазақ менталитетімен ерекшеленеміз.

Қазақстандық білім беру моделі өскелең ұрпақты оның адамгершілік ерекшелігін, ішкі рухын орнықты қалыптастырудың сауатты, іскерлік және шебер тәсілімен тәрбиелеуден басталады. Ақпараттық өркениет талаптарына жауап беретін және жаңа педагогикалық технологиялар мен инновациялық қызметтің әлемдік деңгейін қамтамасыз ететін қазақ халқының ұлттық рухани құндылықтарымен ұштастыра отырып, ұлттық білім беру жүйесін құру Қазақстан үшін бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Жалпы, өз елінің салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, тарихын, мәдениетін дамытуға қатысатын тәрбиешілер мен тәлімгерлер әртүрлі ұлттардың өсіп-жетілген ұлдары мен қыздарымен.

Негізгі мақсат-өскелең ұрпақты тәрбиелеу, ұлттық байлық пен адами құндылықтардың сабақтастығын, рухани-мәдени мұраны сақтау.

Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарында жасөспірімдерді рухани тәрбиелеудің жаңа педагогикалық технологияларын меңгерген мұғалімдерді даярлау міндеті тұр, бұл уақыт талабы. Жалпы білім беретін мектептегі "өнер еңбегі" пәні - көркемдік ойлауға негізделген қоғамдық сананың үлкен саласы, өмірлік құбылыстарды білдіру құралы. Шынында да, тақырыптың мағынасының артында үлкен міндеттер тұр, яғни "көркем" - әдемі, сәнді, "еңбек" - қолөнер, бейнелеу, тігін, дизайн өнерінің алуан түрлілігімен байланысты шығармашылық қызмет. Атап айтқанда, қазіргі заманғы талаптарға байланысты біз әр түрлі жанрлардағы көркем безендірілген шығармашылық туындыларды көркем бағалаймыз: қолөнер, кескіндеме, тігін, дизайн. Сонымен қатар, "көркем еңбек" пәні мектеп жасынан бастап оқушыларды шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға үйрету болып табылады. Жоғарыда аталған еңбек қызметінің арқасында қоғам өз қолымен қажетті қолөнер бұйымдарының кең спектрін жасай алады, бұл оларды өмірлік қажеттіліктерге пайдалануға мүмкіндік береді, жеке кәсіпкерліктің дамуына ықпал етеді деп айтамыз [2, 35].

Заманауи бұқаралық ақпарат құралдарымен және инновациялық әдістермен жұмыс жасау студенттердің ұқыптылығына, қойылған міндеттерді тиімді шеше білуге, дұрыс шешім қабылдауға тәрбиелейді. Оқытудың инновациялық әдістері мен ақпараттық технологияларды қолдану – педагогикалық қызметтің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқу процесін жетілдіру жолы. Компьютерлік желілерді, интернет - жүйелерді, электрондық оқулықтарды, мультимедиялық технологияларды, қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалану оқу орындарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялық кеңістік құруға жағдай жасайды.

Заманауи ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтар мен интернет-ресурстарды пайдалану студенттердің ғылымға деген қызығушылығын арттырады, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, ойлау жылдамдығын, ойлау мен дүниетанымды дамытуға ықпал етеді.

Ақпараттық құзыреттілікті қалыптастыру жаңа заманауи ақпараттық Мәдениеттер мен теориялық білімдерді практикада қолдана алатын, информатиканы басқа пәндермен байланыстыра алатын құзыретті тұлғаны қалыптастыру. Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялар мен интеграцияланған оқыту технологияларын байланыстыра отырып, сабақтар өткізу тиімді. Мұнда компьютерді мұғалім көмекші материал ретінде пайдаланады, әртүрлі анықтамалық деректерден ақпарат беру үшін ұсыну құралы. Мұндай мәліметтерге графика, схемалар, иллюстрациялар және т. б.

Информатиканың интеграцияланған сабақтарында ақпараттық технологиялардың компоненттерін қолдану студенттердің шығармашылық, интеллектуалдық қабілеттерін дамытуға, өмірде білімді қолдану дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін педагогикалық мақсатта пайдалану білім беру мазмұнын анықтауға, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіруге пайдалы әсер етеді [3, 45 б.].

Ақпараттандырудың негізгі міндеттерінің бірі-компьютерді жаңа материалды ұсыну кезінде, оқу бағдарламаларын қолдана отырып виртуалды зертханалық жұмыстарды жүргізу кезінде, айтылған материалды бекіту мақсатында және т.б. оқыту құралы ретінде пайдалану.

Мұғалімнің мақсаты-сабақтың сапасын арттыру, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру, оларды іздеуді қалыптастыру. Сабақта оқушылардың өзіндік жұмыс дағдыларын дамыту, орындалған тапсырмалардың дұрыстығын тексере алатын және қорытынды жасай алатын тұлғаны қалыптастыру мақсатында жаңа ақпараттық-технологиялық әдістерді қолдану қажет. Пәндер арасындағы байланыс арқылы сабақ өткізу-бұл оқушылардың алған білімдерін, дағдылары мен дағдыларын көршілес пәндерде қолдана отырып, бір пән бойынша салыстыру, ойлау дағдылары мен дағдылары. Студенттерге терең білім беру үшін мұғалім пәнді жетік меңгеріп, оны студенттерге ғылыми тұрғыдан жеткізіп, оны қарапайым тілмен, өмірмен байланыстырып, ғылым мен педагогика саласындағы инновацияларды қолдануы керек. Сонымен

қатар, ақпараттық технологияларды Көркем еңбек, информатика сабақтарында, өзіндік жұмысты тексеру кезінде, аралық, қорытынды бақылау сабақтарында қолдану тиімді. Дәстүрлі әдістермен салыстырғанда слайд-фильмдер, бейне сабақтар сабақтары кезінде пайдалану сабақтың ашықтығын, тиімділігін, ақпараттылықтың өте жоғары деңгейін қамтамасыз етеді, уақытты үнемдейді. Осылайша, ақпараттық технологиялар мен инновациялық тәсілдерді біріктіретін білім оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға, ақпараттық технологияларды қолдану дағдыларын қалыптастыруға және ақпараттық сауаттылықты дамытуға ықпал етеді.

Ғылыми негізде оқытуды жетілдірудің негізгі проблемаларының бірі-пәнді оқу кезінде оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру. Адамзат дамуының жаңа кезеңі-компьютерлік қоғамға кіру. Білім беру жүйесінде" жаңа ақпараттық технологияларды оқыту "немесе"компьютерлік технологиялар"ұғымы пайда болды. Компьютерлік технологияны зерттеу-бұл ақпаратты дайындау студентке компьютер арқылы берілетін процесс.

Қазақ халқының мұрасы ежелгі заманнан бері ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келеді, өзінің тарихымен, дәстүрлерімен, сәндік-көркемдік жолымен, бүкіл әлемдегі көшпелі өмір салтының ерекшелігімен ерекшеленеді. Егер өнер халықтың әлеуметтік, салттық жоспарында, соның ішінде қолөнердің арқасында биік, биік орынға ие болды деп сенсе, ол сұлулық пен рақым әлемін кеңейтті. Ою-өрнектен шығу қолөнердің, тұрмыстық заттардың дамуымен тығыз байланысты. Олардың даму процесінде халықтың әлеуметтік санасы, тіршілік әрекеті, мәдениеттің дамуы, өмір сүру жағдайлары жақсарады.

Компьютерлік графиканы қолдану арқылы жастардың білімін жетілдірту

Қазіргі кезде жоғарғы оқу орындарында және мектептерде компьютерлік графика арқылы қазақ қолөнерінің көркем шығармаларын пайдалану арқылы мамандардың даярлығын жетілдіру ерекше орын алады. Компьютерлік графика жұмыстары - дербес компьютерлерді пайдаланудың кеңінен тараған бағыттары. Компьютерлік графиканың қолданылу ауқымы кең, ол мультимедиялық бағдарламалар, теледидар жарнамаларын, арнайы эффектілерді құрудан бастап машина құрылымын компьютерлермен жобалау мен ілгері оңды зерттеулерді қамтиды.

Білім алушылардың компьютерлік графика теориялық негіздері бойынша алған білімдерін бір жүйеге келтіру, оларды кеңейтіп, тереңдету. Corel Draw бағдарламасының көмегімен экранда кез-келген композицияны жасап, оны сканерленген бейнелермен біріктіріп, бейнелерді тасымалдау, түзету және жөндеудің бірнеше тәсілін пайдалануға болады. Жастардың қолданбалы қолөнер бұйымдарын жасауды компьютерлік графика технологиясымен негіздеу;

- қолданбалы өнер мамандықтары бойынша гобелен тоқудың жаңашыл әдіс-тәсілдерін қолдану;

- қолданбалы қолөнер бұйымдарын виртуалды көрме арқылы жастардың халық мұраларына қызығушылығын ояту;

Виртуалды көрме. Кез келген уақытта өз үйіңіздегі жайлы орныңызда немесе қызмет орнында отырып-ақ, біздің шығармашылық көрмемізді тамашалап, онда қойылған түрлі тақырыптардағы шығармашылық жұмыстармен танысасыздар.

Қазіргі таңда қолөнер бұйымдарын жасау жолдарын жетілдіре түссек те, жастардың назарын аударту көп уақытты талап етеді. Бірақ соған қарамастан жастардың барлығы да смартфондар ұстайды. Соны пайдалана отырып кез-келген қолөнер бұйымдарының жасалу жолдарын үйретердің алдында олардың қызығушылығын арттыру керек.

Жасалған қолөнер бұйымдары ғаламторда қолжетімді болса, ол туралы ақпараттарды білу оңай болатын еді. Біз тек суреттерді желіге салып қана қоймай, сонымен бірге ол туралы мәліметтерді қысқаша жасалу жолдарын да салсақ болады. Жасалған бұйымдарды жылжымалы көрме ретінде қолданып әртүрлі орындарға апарып ұйымдастыруға болады. Виртуалды көрмені ауқымды түрде бүкіл Қазақстан өңірлеріне тарата алатындай болуымыз керек. Ең басында жастар көп кіретін ғаламтор желілерін пайдалансақ, кейіннен арнайы сайт арқылы жұмыс жүргізуге болады. Көрмеде тек суреттермен ғана шектеліп қоймай, видео ретінде жұмыс барысымен таныстырсақ болады. Жылжымалы көрме ретінде қолданатын болсақ, ең алдымен сапа мен жаңашылдығын бірінші орынға қоямыз. Өзім қолөнер маманы болған соң, оның қаншалықты уақыт пен еңбекті қажет ететінін білемін, бірақ үйрену барысында сабырлы болуға үйретеді.

Әдебиеттер

1. Дарменова Р.А., Өтегенова Б.Н. Көркемдеп тоқудың технологиясы. А., Эверо баспасы, 2017. 8,75
2. Туғанбаев М.Л., Нұрматова Ж.Қ. Жоғары оқу орындарында информатика пәндерін оқытуда интербелсенді тақта құралдарын қолдану әдістемесі. Астана, 2011.
3. Медеуов Е.Ө., Саипов А., Бүркіт Ә.Х. Компьютерді оқыту технологиясы. Астана, 2014.

ҚАЗАҚ ЛИРИКАСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ТАНЫМ

Кербез Абдуғали

6B11102 Мәдени тынығу жұмысы

1 курс студенті ҚазҰлтҚызПУ

Білім беру саласының үздігі, аға оқытушы Л.А.Аманкулова

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ әдебиеттануында қазақ лирикасының поэтикасын қарастырылды. Қазіргі қазақ лирикасы ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық поэзияның гүлденуін білдіреді. Қазақ лирикасын талдау, ең алдымен, қазақ халқының ұлттық поэтикалық тілін, эстетикалық құндылықтарын зерттеуді қажет етеді. Яғни, бұл әдеби құбылысты құрамдас бөліктерге бөлмей, біртұтас рухани құбылыс ретінде қабылдауымыз керек. Мақалада қазақ лирикасындағы көркемдік таным көріністері айтылады. Қазақ ақын-жазушыларының жазу стиліндегі көркемдік ерекшеліктері сараланады.

Кілт сөздер: қазақ лирикасы, әдебиет, көркемдік таным, поэтика, жанр

Лирикалық поэзия қазақ әдебиетінде ерекше орын алады. Осы орайда зерттеушілер ұлттық лириканың жанрлық және стильдік ерекшелігін жеткілікті түрде сипаттады: сонымен бірге стиль аралық және жанрішілік ерекшеліктер мәселелері, лирикалық тілдің ерекше көркемдік құбылыс ретіндегі мәселелері қазақ әдебиеттануында өзекті болып саналады. Қазіргі қазақ лирикасы ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық поэзияның гүлденуін білдіреді. Қазақ лирикасын талдау, ең алдымен, қазақ халқының ұлттық поэтикалық тілін, эстетикалық құндылықтарын зерттеуді қажет етеді. Яғни, бұл әдеби құбылысты құрамдас бөліктерге бөлмей, біртұтас рухани құбылыс ретінде қабылдауымыз керек.

Қазіргі лириканы да тарихи поэтика тұрғысынан, хронологиялық тұрғыдан емес, қазақ поэзиясының ұлттық ерекшеліктерін айшықтау, оның терең қайнар көздерін айқындау тұрғысынан түсіндіру керек. Бұл жерде екі анықтаушы тармақты есте ұстаған жөн: біріншіден, «поэтика» ұғымының өзі белгілі бір дәуірге сәйкес белгілі бір метаморфозалардан өтеді; екіншіден, лириканың көркемдік-поэтикалық ерекшеліктері белгілі бір халықтың моральдық-этикалық, эстетикалық, философиялық идеяларының ұлттық кешені арқылы арнайы айқындалады. Қазақ әдебиетінде жазба дәстүрдің пайда болуы ұлттық поэтиканың негізгі параметрлерінде елеулі өзгерістерге әкелді: жаңа әдебиет Шығыс және Еуропа классикалық әлемдік әдебиеттердің идеясын, формасын, композициялық техникасын, тілдік ерекшеліктерін көбірек сіңіре бастады. Демек, қазақ әдебиеттануындағы тарихи поэтика мәселелері теориялық поэтиканың мазмұнымен тығыз байланысты. Сөз жоқ, поэзияның дамуы тоқтаусыз, әр ұрпақ жаңа поэтиканы ашады. Бірақ бұл жаңа поэтиканың құндылығы дәстүрлі формалармен үзілістің қашықтығымен емес, керісінше, оның ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық поэтикамен байланысының тереңдігі мен беріктігімен анықталады. Тиісінше, бүгінгі теориялық поэтиканың бірде-бір күрделі мәселесі өткен мен бүгінді салыстырмай (болашақты болжаумен), көркемдік сабақтастық мәселелерін, жаңашылдық пен дәстүр мәселелерін жан-жақты зерттемейінше шешілмейді [1,102 б.].

Ауызша поэзияның діңгегінде мызғымас көркемдік құндылықтар қалыптасты. Тақырып таңдау мен сюжеттің дамуы, поэтикалық сөздің бейнелі-метафоралық байлығы мен көп мағыналылығы – осы және басқа да көптеген көркемдік тәсілдер өздерінің сан ғасырлық тарихында адам сөзі арқылы сиқырлы әсер етудің әмбебап жүйесін қамтамасыз етті. Демек, ұлттық поэтиканың өзі көркемдік-эстетикалық, психологиялық құбылыс ретінде әлі арнайы ғылыми зерттеу нысанына айналған жоқ. Бұл жағдай көптеген өзіндік ерекшеліктерімен ерекшеленетін қазіргі қазақ лирикасының ғылыми даму мүмкіндіктеріне де қатты әсер етті.

Көркемдік таным дегеніміз – заттар мен құбылыстардың адам өмірімен тікелей байланыста болатын шындық болмысқа адамның эстетикалық қатынасының жоғарғы формасы. Көркемдік таным – болмысты өзінің барлық толықтығымен және әртүрлі сипаттарымен бейнелейтін

бейнелі түсіну және шындықты концептуалды-логикалық түсінуге балама болып табылады. Лирика - бұл поэзия, оның объектісі адамның жеке немесе ұжымдық тәжірибелері, тікелей айтылған сезімдер түрінде көрініс табады. Өнердегі ойлау формасы – интеллектуалдық және сезімдік принциптердің органикалық бірігуіне қол жеткізетін және идеяның көрінетін көрінісі болып табылатын көркем бейне. Көркем бейненің белгілері метафоралық, ассоциативті, көп мағыналы, түпнұсқа болып табылады. Кескіндердің масштабы әртүрлі және барлығын қамтитын макро кескіндерге дейін кеңейеді. Бейнелер агглютинизация, гиперболизация, типтендіру принциптері негізінде қалыптастыратын көркем қиял арқылы жасалады [2, 36 б.].

Лирикадағы бейненің тақырыбы - автордың алған әсері, тәжірибесі және орасан зор, алуан түрлі, жұмбақ әлем туралы ойлары көрініс табады. Ақын сезімді оқырманға құбылта жеткізеді. Лирикалық шығармашылықта көркем образдың «объектісі» мен «субъектісі» бір-біріне жақын және көп жағдайда қосылып кеткендей көрінеді: екеуі де автордың ішкі дүниесі. Мұндағы өмір туралы білім, ең алдымен, өзін-өзі тану ретінде қызмет етеді. Өн мәтінінің ерекше тартымды болуының бір себебі осында. Оқырман ақынмен тығыз рухани байланысқа түседі, бұл эпикалық немесе драмалық шығармаларды қабылдау кезінде мүмкін емес. Өн мәтінінде өз ойын жеткізу күнделікті өмірде өз ойын жеткізуден айтарлықтай ерекшеленеді. Лирик ақын басынан өткергеннің бәрін поэзияға сыйғызбайды. Ең маңызды эмоциялар шығармашылық саласына жатады. Лирика ақынның толғауын жаңғыртып қана қоймайды, көбінесе оны жандандырады, дәріптейді, жаңғыртады. Қазіргі лириканы да тарихи поэтика тұрғысынан, хронологиялық тұрғыдан емес, қазақ поэзиясының ұлттық ерекшеліктерін айшықтау, оның терең қайнар көздерін айқындау тұрғысынан түсіндіру керек. Бұл жерде екі анықтаушы тармақты есте ұстаған жөн: біріншіден, «поэтика» ұғымының өзі белгілі бір дәуірге сәйкес белгілі бір метаморфозалардан өтеді; екіншіден, лириканың көркемдік-поэтикалық ерекшеліктері белгілі бір халықтың моральдық-этикалық, эстетикалық, философиялық идеяларының ұлттық кешені арқылы арнайы айқындалады [3, 208 б.].

Қазіргі қазақ лирикасының өзіндік ерекшелігі – шығармасы түгелдей адам жанына арналған, осы жанның қимыл-қозғалыстарына, қарым-қатынастың қыр-сырына, сезім реңктеріне тоқталған ақындардың өлеңдері. Ұлттық поэзияның бір ерекшелігі – оның фольклорлық мұрамен жанды байланысы: ауызша сөз өнерінің элементтерінен көптеген жанрлар, поэтикалық формалар, көркемдік-стильдік әдіс-тәсілдер туып, қалыптасады; Сондықтан қазақ әдебиеттануында тарихи поэзия мәселелері теориялық поэзияның мазмұнымен ұштасып жатады. Сондықтан 20-30 жылдардағы ең өзекті мәселелердің бірі халықтың ақындық мұрасы мәселесі болды. Қазақ поэзиясының аса ірі лиригі М.Жұмабаев шығармашылығының қазақ әдебиеттануының орбитасынан мәні бойынша тыс қалуы осы күрделі де қасіретті үдерістің бір көрсеткіші. Жұмабаевтың сөздерін өз заманындағы замандастары (А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Әуезов, т.б. мақалалары мен тұжырымдары) жоғары бағалады, бірақ олар әрі қарай ғылыми зерттеуге ұшырамай, әдебиеттің негізгі ағымының шетінде қалды. Олжас Сүлейменов: «Нағыз өлең ескірмейді, шарап іспетті, ондаған жылдар бойы гүл шоғы мен күш-қуат жинайды» дейді. Мағжан Жұмабаев поэзиясының жалпыадамзаттық көркемдік құндылығы оның өлеңдерінде мәңгілік тақырыптар: махаббат, табиғат, халқына, Отанға қызмет етуінде жатыр. Оның туған жерге деген сүйіспеншілігі патриоттық рухты дәріптеуі өте маңызды. Оның бүгінгі күнге дейін маңызын жоймаған «Сүйемін» өлеңі патриотизммен өрілген, ыстық жүректен шыққан жыр.

Өлең 4 шумақтан, әр шумақ 7 - 8 буынды 9 тармақтан тұрады.

Күлдей күңгірт шашы бар,
Тоқсан бесте жасы бар,
Көз дегенің – сұп-сұр көр.
Тасбиқ санап бүгіліп,
Жерге қарап үңіліп,
Көрше ауыр күрсінер,
Менің бір қарт анам бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол анамды сүйемін [4, 4 б.]!

Бұл өлең жолдарын, ең алдымен, анасына деген махаббатпен бастауынан Отанға, елге деген шынайы сүйіспеншілік өз отбасын, ата-анасына деген шексіз махаббаттан туындайтынын көрсетеді. Анасы жайлы 1 шумақта күңгірт эпитетін жалаң қолданбай, күлдей тенеуімен тіркестіру арқылы күлдей күңгірт шаш деп анасының шашының ағаруға жақын қалғанын, әбден қартайғандығын шебер суреттейді. Көз дегенің – сұп - сұр көр тармағында көзді көрге ауыстыру арқылы метафора

жасап, ана жанарының тас қараңғы соқыр екенін және оны сұп - сұр эпитетімен ұтымды үйлестіріп, сұп - сұр көр деп көрдей қараңғылықта өмір сүріп отырған ана бейнесін көз алдына әкеледі. Осы орайда, Мағжан Жұмабаевтың патриоттық өлеңдерін М.Лермонтовпен қатар саралап көрдім. Олардың Отанға деген сүйіспеншілігі күшті және жан-жақты болғандықтан, бұл тақырып М.Лермонтов пен М.Жұмабаев шығармашылығында жетекші тақырыптардың біріне айналды. Олар қандай болса да Отанды жырлауға тырысады. Лермонтов жасөспірім кезінің өзінде күнделігіне былай деп жазды: «Мен өз Отанымды сүйемін.». Бірақ кейінірек ол өзінің негізгі идеясын айтады: «Мен Отанды сүйемін, бірақ біртүрлі махаббатпен» Бұл не біртүрлі болды? Ақынның туған елге деген махаббаты неге сонша кереғар болды? Біріншіден, бір жағынан, ол үшін Ресей – өзі туып-өскен Отаны. Мұндай Ресейді Лермонтов жақсы көрді және дәріптеді. Екінші жағынан, ол Ресейді адамның барлық ұмтылыстарын, ең бастысы, халықтың еркін басып тастайтын дөрекі, қатыгез держава басқаратын ел ретінде көрді. Ресейді бұл екі жақты түсіну Лермонтовтың өлеңдерінде көрініс тапты.

«Сүйемін» өлеңінде де тура осыған ұқсас ұқсас бар:

Бірге жусап, бірге өрген,
Алаш деген елім бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол елімді сүйемін!

Мағжан Жұмабаев – қазақ халқының ұлттық құндылықтарын бойына сіңірген, Отанына барын берген ұлы тұлға. Мағжан Жұмабаевтың «Сүйемін» өлеңінің мәнін терең ұғына отырып, ұлттық болмысымыз бен патриоттық рухты жоғартып алмауымыз қажет. Қиын қыстау заманда қазақтың жанына жалынды жылдарымен жалау болған ақынның өнегесі қашанда біздің жүрегіміздің төрінен орын алуы тиіс. Ұлттық болмыспен қатар, патриотизмді арқау еткен «Сүйемін» өлеңінің өзегі –еліміз, халқымыз қандай болмасын шексіз сүйеге, қызмет етуге баулиды. Сондай-ақ, қазақ лирикасының көркемдік танымын танытатын жазушы Жүсіпбек Аймауытов шындық пен оның көркем шығармада бейнеленуі арасындағы үйлесімділікті сақтай білді. Жазушы кейіпкердің ой-сезімін суреттеу арқылы да, мінез-құлқы мен іс-әрекеті арқылы да оның мінезін ашқан. Ғалым психологиялық бейненің екі формасын анықтады. Біріншісі кейіпкердің болмысын, оның ойын, басынан кешкенін сипаттау арқылы жүзеге асады.

Екіншісі кейіпкердің мимика сияқты ерекшеліктеріне, басқа да сыртқы психологиялық көріністеріне психологиялық талдау жасау арқылы қалыптасады. Бұл заңдылық Ж.Аймауытовтың бүкіл шығармашылығынан байқалады. Жүсіпбек Аймауытов өз шығармасында психологизмді шебер пайдаланады. Психологиялық пейзаж әдісі сияқты әдіс-тәсілдерді шебер қолдана отырып, автордың психологиялық баяндауын жетілдіруде, психологиялық детальдарды, кейіпкердің эмоционалдық күйін табиғатпен салыстыра суреттейді.

Сонымен қатар, әңгімеде кейіпкердің көңіл-күйін, оның басқаларға әсерін, физиологиялық күйін суреттеу ерекше орын алады. Бұл ретте кейіпкердің ой-пікірлері, оның басқа адамдармен қарым-қатынасы мен қарама-қайшылықтары шығармадағы оқиғалармен, ондағы іс-әрекеттер арасында айқын байланыс бар. Жоғарыда айтылғандардың толық тереңдігін көрсету үшін автор ым-ишараны, белгілерді, мимиканы және сөздік қатынастың басқа құралдарын суреттеуді шебер пайдаланады. Қазақ лирикасында өзіндік ерекше ырғағымен ерекшеленетін Төлеген Айбергеновтің «Ана» өлеңінің шумақтары:

«Арманыңды ақтарам ба жүрегімде тербесем,
Айға сіңлі, қарындасың қасиетті Жерге сен.
Мен өзінді теңдесі жоқ күдірет деп түсінем,
Сендік қуат мың есе артық Жердің тарту күшінен.
Сұлу әлем, әлем сұлу сен жаратқан адаммен,

Көк жолының қарсылығын қағып тастап барам мен [5,76]» - дей келе, ардақты аналар қауымының мерейі мен мәртебесін одан әрі асқақтата түскен. Ананың жаратылысын «күдірет» деп, Ананың мейірімі мен махаббатының қуатын да айрықша суреттеген. Бұл өлеңнің өзіндік айтылу әуені бар, жаттауға жеңіл, терең мағыналы. Өлеңнің анаға деген шексіз махаббат пен сағыныштан туғаны байқалады. Ол өз күнділігіндегі жазбаларында Анасы жайлы көп жазған: «1963 жыл, 10 қаңтар, сейсенбі:...Бұл күннің ауырлығын айтып жеткізуге болмайды. Анам қоштасарда қолымнан сүйіп, бүкіл жүрегімен, жан дүниесімен "Алтыным менің", "Қуатым менің" деп қалды. Бұрын өмір бақи оның аузынан бұндай сөзді мұншалық тебіреніспен айтқанын, әсіресе "Алтыным" дегенін естіп көрмеп ем...» деп жазған екен.Төлеген Айбергенов - анық ақындық шабыттың, ақтарылма ашық

сырдың жаршысы. Оның жыры- ақынның азаматтық сезімінен, замандастары алдындағы борышкер сезімінен туындап жатады. Ұраншыл, даңғазашу емес, көңілді көтеретін, еліктіретін екпінді дауыс.

Қорыта келе, лириканың көркем әдебиеттің бір түрі ретіндегі өзіндік ерекшелігі – ол өте жалпы, дерексіз мазмұнды білдірсе, шығарманың тұтас мағынасы да өзіндік, нақты. Қазақ лирикасындағы көркемдік таным ең маңызды құбылыс. Көркем ойлау мазмұны жағынан көркем және нысаны бойынша теориялық процесс ретінде өмір сүреді, оның өзегі жеке тұлғаның эмоциялық-бағалау қызметін жүзеге асыру механизмі ретіндегі «поэтикалық сана». Көркем білім, білік, дағдының табиғаты адамның мәнді күші болып табылатын көркемдік әрекеттен туындайды. Сондықтан олардың қалыптасуы туралы емес, адамға табиғат берген тәрбие мен даму, адамгершілік-эстетикалық мазмұн мен өркениетті формалар беру туралы айтуымыз керек. Бұл жағынан олар мәдени-тарихи құбылыс болып табылады.

Қазақ әдебиетіндегі көркемдік таным жалпылама сипаты және өнердегі адамгершілік-эстетикалық құндылықтарды жалпылаудың категориялық деңгейі көркемдік білім, білік және дағдыларды қалыптастыру диалектикалық логика алгоритмдеріне негізделген тұтас процесс екенін анықтайды. Олардың үштұтастығында өнердің табиғаты мен көркем шығармашылық заңдылықтары туралы білім ең жоғары деңгейдегі «білім-процестерді» білдіреді. Өнердің табиғаты мен көркемдік-орындаушылық шығармашылықтың табиғатын көрсететін көркемдік таным дербес шығармашылық ізденісі ретінде өмір сүретін кең адамгершілік-эстетикалық өріс аясында жүзеге асады. Бұл қызметте олар әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде әрекет етеді.

Әдебиеттер:

1. Гуляев Н.А. Теория литературы. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Высшая школа, 1985. 271 с.
2. Фалли Әли Түрікшілдік жыршысы. // Жалын, 2008. №2. Б.35-48.
3. Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. Астана: Фолиант, 2004. 480 б.
4. Күмісбаев Ө. Мағжан және әлем әдебиеті // Қазақ әдебиеті. 1993. № 33. 13 тамыз. 4–5-б.
5. Аймауытов Ж. 5 томдық шығармалар жинағы. № 4-том. Алматы: Ғылым, 1998 ж. 448 б.

ТӘУЕЛСІЗДІК АЛҒАННАН КЕЙІНГІ МӘДЕНИ ДАМУ

Елдана Әміржан

6B11102 Мәдени-тынығу жұмысы

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы А.Ж.Досжанова

Аңдатпа

Биыл 33 жылға толып отырған қастерлі Тәуелсіздігіміздің тағылымы мол тарихына үңіліп қарасақ, алтын әріппен жазылатын жетістіктеріміз, мақтанатын тұстарымыз өте көп. Ұлт руханиятының негізі – әдебиет, мәдениет және өнер саласында қол жеткізген табысымыз толайым. Қазіргі таңда шаңырағымыз берік, керегеміз кең, еліміз егемен, ұлы жеңістің жемісін көріп келеміз. Еркін елдің үлкен мүмкіндігі халқымыздың ұлттық дүниетаным ерекшелігін паш ету, мәдениетімізді әлемге таныту, руханиятымызды көтеру. Бұл мақалада Тәуелсіз Қазақстанның мәдени даму жолындағы атқарылған жұмыстар мен жетістіктері туралы баяндалған.

Кілт сөздер: тәуелсіздік, мәдениет, руханият, даму, ұлт.

Үш жүз жыл бойы бодандық бұғауында тұншыққан қазақ халқының қайтадан ұлттық идеяны ту етіп егемен елін, дербес мемлекетін орнатып, айналасы отыз жылдың ішінде төрткүл дүниеге танылуына жеткізген қандай ұлы күш еді, – деп таңқалатындар болса, сол ұлы күш осы – ғасырлар бойы халқымыздың көкірегінен өшпеген ұлттық намыс пен азаттық рухы.

1991 жылғы 16 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңы қабылданды. Тәуелсіздік — тәңірдің біздің ұрпаққа берген үлкен бақыты, халқымыздың мәңгілік құндылығы. Біз бүгінге дейінгі барлық жетістіктерімізге тәуелсіздіктің арқасында қол жеткіздік. Отыз жылдан астам уақыт ішінде елдің әл—ауқатын көтеріп, төл мәдениетіміз бен мемлекеттік тілді жаңғырту ісінде қыруар жұмыстар жасалды. Елімізде білім, ғылым, денсаулық, спорт салалары айрықша даму үстінде. Тәуелсіздік—біздің ең басты игілігіміз,

баға жетпес құндылығымыз. Жас мемлекет тарихындағы жаңа дәуір дәл осы тәуелсіздіктен бастау алады.

Менің ойымша, білім мен ғылым - кез келген мемлекеттің даму, өркендеу көрсеткіші. Сондықтан да Тәуелсіз Ел атанған алғашқы күннен бастап білім, ғылым саласын әлемдік өркениет талаптарына сай сапалық жағынан жақсарту мақсатын қойды. Бүгінде осы талап биігінен көрініп, елімізде білім, ғылым салалары айрықша даму жолына түсті. Шынында, қазақ халқының ұлттық санасы жаңғырып, өзін-өзі тану, өзін басқаға таныту, өзінің бай, ежелден қалыптасқан тарихы мен ұлттық дәстүрлерін қастерлеу мен құрметтеу, біртуар ұлттық тұлғалары мен құндылықтарын бүкіл дүниеге таныту, бай рухани қазынасын әлемдік өркениетпен ұластыру, ұлттық бірлікті нығайту бағытында қыруар шаруалар атқарылды.

Жаңа ғасыр табалдырығын аттағанда бұған дейінгі экономикалық дағдарыста орын алған олқылықтарды жоюға күш жұмылып, қиын-қыстау кезеңде жабылып, құрыған мұражайларды, кітапханалар мен мәдениет сарайларын қайта ашу қолға алына бастады, әсіресе 1990 - 2000 жылдар аралығы сөзсіз қазақ мәдениеті үшін жаңа кезең басталды. Мұндайда «өлгеніміз тірілді, ұмыт қалған мұрамыз жаңарды» дейміз. Мәдениетіміздің қайта түлеуіне, өткен ғасырлардан қазына боп қатталып, тарих боп тасада қалған барлық мұраларымыз Елбасының бастамасымен шетінен аршыла бастады. Атап айтқанда, Астанада Күләш Байсейітова атындағы ұлттық опера және балет театры, ҚР Президенті мәдени орталығы, ҚР Мемлекеттік мұражайы ашылып, бұл да елдің рухани-мәдени өміріне айтарлықтай сапалық өзгеріс әкелді. Жиырма бірінші ғасырдың алғашқы жылында халықтың асыл мұрасына бетбұрыстың куәсі ретінде қазақ ауыз әдебиеті 100 томдық жинақпен, Қазақстанның тарихи-мәдени ескерткіштерінің 10 томдығы, белгілі ғұлама, академик Әлкей Марғұланнның шығармалары жинағының 14 томдығы жарық көрді. Бұдан бөлек, мәдениет пен ғылымда, өнер мен әдебиетте ұшан-теңіз еңбек атқарған Абай Құнанбаев, Құрманғазы Сығырбайұлы, Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Жамбыл Жабаев, Мағжан Жұмабаев және басқа да тұлғалардың мерейтойларына арналған фестивальдар өтті. 1995 жылы қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлының 150 жылдығы ЮНЕСКО көлемінде аталынып өтті.

1997 жыл – репрессия құрбандарын еске алу жылы, 1998 жыл – халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы, 1999 жыл – ұрпақтар бірлігі мен сабақтастық жылы, 2000 жыл – мәдениетті қолдау жылдары болып жарияланды. Елбасының тікелей бастамасымен мәдениетті қолдау жылы аясында әбден тозығы жеткен кітапханалар мен мәдени ошақтар қайта салынды. Сол жылдары-ақ театрлар саны артып, 2 опера және балет театры, 33 драма театр, төрт музыкалық комедия театры, бес қуыршақ, 73 тұрақты және 266 көшпелі кинотеатрлар жұмыс істеді. 2000 жылдың аяғына Қазақстан бойынша 48 театр, 62 концерттік ұйымдар, 3529 кітапхана, 154 мемлекеттік мұражай, 2259 клуб типтес мекеме, сегіз мәдени-тарихи қорық-мұражайлар, 42 демалыс саябағы мен луна-парк, төрт хайуанаттар бағы есептелінді.

Қазақстанның елордасы-Нұр-сұлтанның мәдени инфрақұрылымы кеңейді. Мұнда Қ.Қуанышбаев атындағы Қазақ драма театры, М. Горький атындағы орыс драма театры, «Астана Опера» Ұлттық театры, Президенттік мәдени орталық, мемлекеттік цирк, Бейбітшілік және келісім сарайы, Орталық концерт залы, Ұлттық музей жұмыс істейді. 2016 жылы елордада хореография академиясы ашылды. Қазақстанда 9,5 мың көркемөнерпаздар ұжымы жұмыс істейді, олардың 7 мыңы (75%) ауылдық жерлерде жұмыс істейді. Көркемөнерпаздар ұжымдарының шығармашылығына 125 мың адам қатысады.

ҚР Үкіметі шетелдегі қазақ мәдениетін насихаттауға көп көңіл бөледі, мысалы, Қазақстан 49 жақын және алыс шет елдермен мәдениет саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды. ШЫҰ-ға қатысушы елдердің мәдениет министрлерінің кездесуі, ТҮРКСОЙ Тұрақты Кеңесінің отырысы ел өміріндегі елеулі оқиға болды. Мұның бәрі Тәуелсіздік кезеңінде Қазақ ұлттық мәдениетінің және тұтастай алғанда Қазақстан халқы мәдениетінің нақты жандануы мен одан әрі дамуының орын алғанын айғақтайды.

Тәуелсіздіктің 30 жылында білім беруді басқару мен қаржыландырудың құқықтық-заңнамалық негізі, әлемдік білім кеңістігіне интеграцияланған қазақстандық білім беру жүйесі қалыптасты. Саланың 30 жылдық тарихына көз жіберер болсақ, оны бірнеше кезеңге бөліп қарастыруға болады. Егер 1991-1994 ж.ж. – білім беру саласының заңнамалық және нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыру кезеңі десек, 1995-1998 ж.ж. – білім беру жүйесін және оның мазмұнын жаңартуға күш салынды. Ал 1999 – 2004 ж.ж. – білім беруді басқару мен қаржыландыру, білім беру ұйымдарына академиялық еркіндік беру мәселелеріне көңіл бөлінді, 2005-2010 ж.ж. – білім беру жүйесі нарықтық экономикаға бейімделді. 2011 жылдан қазіргі уақытқа дейін – жаңа

кезең, инновациялық дамуға бейімделген, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды дайындаудың ұлттық моделі қалыптасты.

Білім беру саласында жүргізілген нәтижелі реформаларға сәйкес, бірқатар өзгерістерге қол жеткіздік. Білім беру мекемелерінің құзиреті кеңейді; жалпы орта білім мен мемлекеттік оқу орындарында кәсіби білімді тегін оқытуға мемлекет кепілдігі берілді; үш тілде оқыту жүйесі енгізілді; шет ел азаматтарына Қазақстан Республикасында білім алуға рұқсат берілді; кредиттік жүйе мен білім беру гранты бөлінді; жоғары оқу орындары мен ғылыми-зерттеу институттарына кәсіби білім алу мен академиялық еркіндік беру арқылы бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға мүмкіндік берілді.

1999 жылғы 11 маусымда – Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңы жарияланды. 2006 жылдың басында республика бойынша 252.800 ұстаз еңбек етуде. Қазақстан тәуелсіздік алуымен байланысты халыққа білім беру жүйесінің халаралық байланысы кеңейді. Білімді мамандарды көбейту мақсатында жастарды шетелдердің беделді оқу орындарына жіберу өзекті сипат ала бастады. 1993 жылғы 5 қарашада Президенттің “Болашақ” атты 250 халықаралық стипендиясы белгіленді.

Республика Президентінің шығармашылық жастармен кездесулері дәстүрге айналды. Мәдениет қайраткерлері үшін Президент стипендиясы бекітілді. Әдебиет, өнер және архитектура жөніндегі мемлекеттік сыйлықтар белгіленді. Қазақстанда мәдениет саласындағы мамандарды даярлауға зор көңіл бөлінеді. Жыл сайын бір жарым мың түлек осы бейіндегі 5 жоғары және 49 орта оқу орнын бітіріп шығады. 2000 - мәдениетті қолдау жылы бұрынғы Т. Жүргенов атындағы Театр және кино институты мен Көркемсурет академиясының негізінде Т. Жүргенов атындағы Қазақ мемлекеттік өнер академиясы шаңырақ көтерді.

Сондай-ақ, Қазақстанда тұратын ұлттар мен ұлыстардың рухани деңгейін көтеру жұмыстары да уақытылы дұрыс жолға қойылды. Бұл орайда 90 жылдары барлық ұлтқа ортақ мерекеге айналған «Наурыз мейрамының» өткізілуін ерекше атап өтуге болады. Бұл мереке Қазақстанда тұратын барлық ұлттар мен ұлыстардың жоғары белсенділігімен жер-жерлерде жылма-жыл тойланды. Наурыз олар үшін татулық пен бірліктің, өзара келісім мен түсіністіктің жарқын мерекесіне айналды.

Қазақстанның мәдени өміріндегі маңызды оқиғалардың бірі – 1992 жылы қыркүйекте өтілген Дүниежүзі қазақтарының құрылтайы. Оған әлем елдерінің атақты жазушылары, ақындары, ғалымдары, қоғам және дін қайраткерлері қатыстырылды. Бұл акция қазақтың ұлттық мәдениетін шетелдерге танытудың, әлемдік мәдениет кеңістігіне шығарудың басы болды. Дүниежүзі қазақтарының бірінші құрылтайы Алматы қаласында өткен болатын. Құрылтайға 33 алыс және таяу шетелдерден 800-астам өкіл қатысты, олар Түркия, Германия, Франция, Норвегия, Монғолия, Қытай, Австрия, сондай-ақ, Қазақстанның барлық облыстарынан келді. Қазақстан жерінде түрлі іс-шаралардың, іскерлік кездесулердің өтілуі барысында әлем жұртшылығының тәуелсіз Қазақстанға деген қызығушылығы байқала бастады. Осындай жүргізіліп жатқан маңызды шаралардың арқасында Қазақстан әлемдік қауымдастық назарына ілігіп, бірқатар беделі үстем халықаралық ұйымдарға мүше болып үлгерді.

Бір кездері күрделі кезең көшінде тасада қалған тарихи мұрамыз қайтадан түледі, өлгеніміз тіріліп, ұмыт қалған ұлттық мәдениетіміз жаһандану дәуірінде жаңарып, жаңа жағдайда даму жолына түсті. Жастардың көкірек көзін ашып, ерік жігерін көтеруде, парасатты ұрпақ тәрбиелеуде мәдениеттің алатын орны ерекше. Соның ішінде бос уақытты тұтас бір ғылым ретінде қарап, сапалы пайдалы әрекеттермен айналысуға мүмкіндік туғызуда мәдениеттің өзегі болған, мәдени-тынығу іс-шараларының маңызы зор. Қаламға серт еткен ақын-жазушылар, өнер мен тарих тағылымымен таныстыратын музей қызметкерлері, білім бұлағымен сусындатқан кітапханашылар, маз-мұнды қойылыммен көрерменге ізгілік нәрін сыйлайтын театр, кино және опера әртістері, өңірлердегі мәдениет ошақтарында, мәдениет үйлерінде, қалалық және ауылдық клубтарда қызмет етіп жүрген өзге де мамандардың маңызы басым. Осы бағытта еңбек етіп жүрген әрбір мәдениет саласы қызметкерлерінің еңбегі орасан. Өртүрлі мерекелік іс-шаралар, тақырыптық кештер, республикалық, халықаралық, фестивальдар, конкурстар, симпозиумдар, театрландырылған қойылымдар ұйымдастырушы мамандар бәрі-бәрі халықтың мәдени тынығуына мүмкіндік беріп келеді. Өнердің өрге жүзіп, асқақтауына барын салып, мәдениетті жылдан жылға көркейтуге үлес қосып жүрген жандардың еңбектері қашанда халықтың көз алдында. Мәдениет - ұлт өмірінің айнасы, ғасырлар бойы үзілмей келе жатқан халықтың рухани келбеті, ұлттың жаны іспеттес. Бұл бағыттағы жасалған әрбір қадам ізгі.

Қорытындылай келе, менің ойымша, тарихты жасайтын тұлғалар тағлымы өскелең ұрпақтың ұлт мүддесіне қызмет етуіне жол ашып қана қоймай, әлемдік өркениеттің дамуына да ықпал етеді. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан халқы ынтымақтасып, жалпыұлттық, ұлтаралық бірлікті нығайтуға, рухани—мәдени жаңғыруға қол жеткізілді. Қысқа мерзім ішінде Тәуелсіз Республикамыз Кеңес империясынан мұра болып қалған көптеген өткір де өзекті мәселелердің шешімін тауып, саяси, экономикалық және әлеуметтік—мәдени салаларға да реформалар жүргізілді. Ел тәуелсіздігімен қатар, ұлт мәдениеті қатар дамуда. Қазіргі заманда бәсекеге қабілеттілік дегеніміз – бұл тек экономикалық даму, халықаралық бастамалар мен жобалар ғана емес, сонымен қатар бәсекеге қабілетті мәдениетті қалыптастыру, дербес мәдени жетістіктерге жету. Бүгінде Еуразияның ең бай да бірегей мәдениетінің қатарына қазақ мәдениетінің де орын тепкені біз үшін үлкен мақтаныш. Мәдениетті қолдау, халықтың рухани дамуын қолдау. Мемлекетіміз осы ұранды алға тартып, тәуелсіздік алғаннан кейін толассыз жұмыстар жасап, толағай табыстарға жетті. Ал, біз жастар, болашақ мәдениет мамандары осы жолды жалғап, қоғамның рухани гүлденуіне және мәдениетінің дәріптелуіне одан әрі еңбек етуіміз қажет.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күні [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kk.wikipedia.org/wiki> (дата обращения: 05.04.2024)
2. Аяған Б.Ғ., Әбжанов Х.М., Махат Д.А. Қазіргі Қазақстан тарихы. Алматы: Раритет, 2010. 448 б.
3. Сұлтанов Қ. Серпінді кезең. Астана: Елорда, 2005. 608 б.
4. Абрахманов С. Тәуелсіздік шежіресі. — Алматы: Атамұра, 2006. — 392 б.
5. Назарбаев Н.Ә. Нұр Отанның дамуында жаңа белес басталды. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтің «Нұр Отан» партиясы Саяси кеңесінің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. № 21. 18 қаңтар. 2008.
6. Абдулпаттаев С. Халықаралық қатынастар және Қазақстанның сыртқы саясаты. Алматы: Қарасай, 2006. 216 б.
7. Тәуелсіз Қазақстан мәдениеті қалыптастырылуда //Мәдениет және өнер журналы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫ МАМАНДЫҒЫМЕН ШЕТ ЕЛДЕГІ «EVENT-MANAGEMENT» МАМАНДЫҒЫН САЛЫСТЫРУ НЕГІЗІНДЕ ӨЗЕКТІЛІГІН АНЫҚТА»

Әнел Ерболатқызы

6B11102 Мәдени-тынығу жұмысы

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы У.Б.Белгозиева

Аңдатпа

«Event-management» - бұл бүкіл әлемде дамып келе жатқан сала, әр ел өзінің ерекше тәсілі мен мамандануын ұсынады. Қазақстандағы және шет елдердегі оқиғаны басқару тәжірибесін салыстырмалы талдау арқылы өзектілігін анықтауға дағдыланған. Оқиғаның сәтті нәтижелерін қамтамасыз ету үшін көп тапсырмаларды орындауда, мәселелерді шешуде және тиімді коммуникацияны дамытуда шебер болып табылады.

Бұл мақалада Қазақстандағы ұйымдастырушы мамандығымен шет елдегі «event-management» мамандығын салыстыру негізінде өзектілігі баяндалады. Соңғы жылдары Қазақстанның іс-шараларды басқару секторында айтарлықтай өсім байқалды, бұл оның шет елдердегі ұйымдастырушы рөлімен ұқсастықтары мен айырмашылықтарын зерттеуге түрткі болды. Бұл зерттеу Қазақстандағы іс-шараларды басқару мамандығын ұйымдастырушының мамандығымен шетелдік контексте салыстыруға және салыстыруға бағытталған, олардың әрқайсысының нюанстарына, қиындықтары мен мүмкіндіктеріне жарық түсіреді.

Кілт сөздер: Event-management, ұйымдастырушы, ұйымдастыру, менеджмент, тайм-менеджмент

Қазақстандағы ұйымдастырушы мамандығы:

Қазақстанда соңғы жылдары іс-шараларды ұйымдастыру индустриясы қарқынды даму үстінде. Креативті іс-шараларды ұйымдастыру, көрмелерді, қойылымдарды бастан-аяқ жоспарлап, оны басқару тәжірибелі мамандарды қажет етуде. Бұл саладағы кәсіби мамандар корпоративтік конференцияларды, музыкалық фестивальдерді, үйлену тойларын және мәдени мерекелерді қоса алғанда, кең ауқымды іс-шараларды жоспарлауға, үйлестіруге және өткізуге жауапты. Жалпы ұйымдастыру саласы (мәдени-тынығу жұмысы мамандығы), Қазақстан мемлекетінде шетелмен салыстырғанда кеш қалыптасқан, тіпті нақты жылыда көрсетілмеген. Егер болжап алатын болсақ, мәдени-тынығу жұмысы мамандығының тарихы Қазақстан мемлекетінде сонау театрдың 19 ғасырдың екінші жартысында ашылуымен байланыс табады.

Қазақстандағы ұйымдастыру мамандығының негізгі аспектілеріне мыналар жатады:

1. Мәдени сезімталдық: Қазақстандағы іс-шараны ұйымдастырушылар инклюзивті және есте қаларлық тәжірибелер жасау үшін заманауи трендтерді қабылдай отырып, дәстүрлі элементтерді қамтитын елдің бай мәдени гобеленінде шарлауы керек.

2. Искерлік мүмкіндіктер: Үкіметтің экономиканы әртараптандыруға және шетелдік инвестицияларды тартуға көңіл бөлуімен Қазақстанды бизнес пен демалыс үшін белсенді орын ретінде көрсету үшін жоғары сапалы іс-шараларды ұйымдастыру қызметтеріне сұраныс артып отыр.

3. Кәсіби даму: Өнеркәсіп жетілген сайын іс-шара менеджерлерінің сәтті іс-шараларды өткізу үшін қажетті дағдылар мен білімге ие болуын қамтамасыз ету үшін кәсіби даму және сертификаттау бағдарламаларына баса назар аударылуда.

Шетелдегі ұйымдастырушы мамандығы:

Қазақстандағы «event-management» кәсібін шетелдегі ұйымдастырушы рөлдерімен салыстыру салалық стандарттар, озық тәжірибелер және жаһандық трендтер туралы құнды түсініктер береді. Америка Құрама Штаттары, Біріккен Корольдік және Сингапур сияқты іс-шараларды басқарудың жақсы дамыған индустриясы бар елдер озық пен инновация үшін эталондарды ұсынады.

Шетелдегі ұйымдастырушы мамандықтардың негізгі аспектілеріне мыналар жатады:

1. Нарықтың жетілуі: Оқиғаларды басқарудың жетілген нарықтарында кәсіпқойлар жеткізушілердің, орындардың және қолдау қызметтерінің сенімді экожүйесінің пайдасын көреді, бұл оқиғаның үздіксіз орындалуын жеңілдетеді және ерекше тәжірибе береді.

2. Технологиялық интеграция: Шетелдегі ұйымдастырушылар тиімділікті, қатысуды және аудиторияның қанағаттануын арттыру үшін оқиғаларды басқару бағдарламалық құралы, виртуалды шындық және деректерді талдау сияқты озық технологиялық шешімдерді пайдаланады.

3. Мамандану және тауашалар нарықтары: Бәсекелестіктің артуына байланысты шетелдегі іс-шараны ұйымдастырушылар көбінесе корпоративтік конвенциялар, спорттық турнирлер немесе сәнді үйлену тойлары сияқты іс-шаралардың белгілі бір түрлерінде сарапшы ретінде орналаса отырып, тауашалық нарықтарда немесе сала секторларында маманданады.

Өзектілігі мен салдары: Қазақстандағы іс-шараларды басқаруды шетелдегі ұйымдастырушылар мамандықтарымен салыстыра отырып, біз жақсарту бағыттарын және ынтымақтастық пен білім алмасу мүмкіндіктерін анықтай аламыз. Қазақстанның іс-шараларды басқару индустриясы әлі де дамып келе жатқанымен, оның инновацияларды қабылдау, дарындылықты дамытуға жәрдемдесу және бірегей мәдени мұрасын пайдалану арқылы халықаралық деңгейде тануға жету мүмкіндігі бар.

Қазақстандағы «event-management» мамандарының алдында тұрған қиындықтар мен мүмкіндіктер және олардың шетелдік мамандармен салыстыру

Қазақстандағы қиындықтар мен мүмкіндіктер:

1. Инфрақұрылымды дамыту: Нұр-Сұлтан мен Алматы сияқты ірі қалалар заманауи алаңдары мен нысандарымен мақтана алғанымен, ауылдық жерлерде ауқымды іс-шараларды өткізуге қажетті

инфрақұрылым жетіспеуі мүмкін. Қазақстандағы іс-шара менеджерлері инфрақұрылым мен қолжетімділікті жақсарту үшін, әсіресе дамып келе жатқан туристік бағыттардағы жергілікті билік органдарымен және жеке мүдделі тараптармен тығыз жұмыс істеуі керек.

2. Нормативтік орта: реттеуші ландшафтты шарлау іс-шараны ұйымдастырушылар үшін қиын болуы мүмкін, әсіресе рұқсаттар, лицензиялар және сәйкестік талаптарымен жұмыс істегенде. Бюрократиялық процестерді оңтайландыру және нақты нұсқаулар беру іс-шараларды жоспарлау мен орындауды жеңілдетеді, салаға отандық және шетелдік инвестицияларды ынталандырады.

3. Нарықты саралау: Бәсекелестік нарықта ерекшелену үшін Қазақстандағы оқиға менеджерлері бірегей сату нүктелері мен тауаша мүмкіндіктерін анықтауы керек. Экологиялық таза тәжірибені ілгерілету, мәдени мұраны ерекшелеу немесе белгілі бір демографиялық жағдайды қамтамасыз ету болсын, саралау стратегиялары әртүрлі клиенттерді тарта алады және тұрақты өсуді қамтамасыз етеді.

Шетелдегі ұйымдастырушы мамандықтарымен салыстырмалы талдау:

«Event management – фестивальдар, конференциялар, рәсімдер, үйлену тойлары, ресми кештер, концерттер немесе конвенциялар сияқты шағын және/немесе ауқымды жеке немесе корпоративтік іс-шараларды құру және дамыту үшін жобалық басқаруды қолдану. Бұл брендті зерттеуді, оның мақсатты аудиториясын анықтауды, оқиға тұжырымдамасын әзірлеуді және іс-шараны бастамас бұрын техникалық аспектілерді үйлестіруді қамтиды» [1].

1. Мәдени бейімделу: Шетелдегі іс-шара менеджерлері әртүрлі мәдени контексттерге тап болғанымен, олар көбінесе олардың арнайы қажеттіліктеріне бейімделген ресурстар мен қолдау жүйелеріне қол жеткізе алады. Қазақстанда ұйымдастырушылар креативтілікті, бейімделуді және жергілікті тәжірибені қажет ететін дамып келе жатқан шеңберде жұмыс істей отырып, мәдени нюанстарды шарлауы керек.

2. Ғаламдық желі: Шетелдегі іс-шараны ұйымдастырушылар ынтымақтастықты, білім алмасуды және кәсіби дамуды жеңілдететін құрылған желілер мен салалық қауымдастықтардың пайдасын көреді. Қазақстанда салалық конференциялар, сауда жәрмеңкелері және желілік іс-шаралар сияқты бастамалар байланыстарды нығайтуда және ұлттық және халықаралық ауқымда идеялар алмасуды ілгерілетуде шешуші рөл атқарады.

3. Инновациялар және шығармашылық: оқиғаларды басқарудың жетілген нарықтарында тұтынушылық бәсекелестікке инновациялар мен мәдениеті бар. трендтерден да, жергілікті шараларды элементтермен сюжетті толықтырып, қатысушыларға қазақы тәжірибені ұсына алады.

1-сурет. Grammy

Бақылау әдісі: «Бұл әдісті жүргізудің басты мақсаты Қазақстан мемлекетіндегі ұйымдастырушы мен шетелдегі event management мамандықтарының ұқсастығы мен айырмашылығын салыстыру нәтижесінде анықтау. Бұл әдісті жүзеге асыру үшін екі елдің ұйымдастыру саласын сонымен қатар, екі елдегі терминнің маңызын анықтау керек.

Шетелде: «Event management - әртүрлі компаниялар мен жеке тұлғалар үшін іскерлік, спорттық және ойын-сауық іс-шараларын ұйымдастыратын кәсіби маман. Бұған концерттер, байқаулар, марапаттау рәсімдері, корпоративтік іс-шаралар, кештер, халықаралық және жергілікті конференциялар жатады. Мамандық шығармашылықпен, креативтілікпен, көп тапсырмаларды орындаумен және жұмыстың өте жылдам қарқынымен сипатталады»-шетелде МТЖ мамандығына ресми термин қарастырылған.

Қазақстанда ұйымдастырушы деген ресми термин жоқ. Дамыған шетелмен Қазақстан мемлекетіндегі ұйымдастыру саласын салыстыруға келмейді. Қазақстанда бұл сала біраз баяу

қалыпта дамып жатыр. Шетелде мамандықтың бағыттары өте көп. Олар басқарудан бастап, өзіндік креативті, қайталанбас форматтағы іс-шаралар. Қазақстанда МТЖ саласы шетелдегідей ауқымды қолданыста емес. Оны екі елдегі өтіп жатқан іс-шаралардан-ақ көріп отырмыз.

Бақылау әдісін жүргізу кезінде екі елдегі терминдерге зертеу жұмысы жасалды. Оның нәтижесі, шетелде мамандық термин ретінде көрсетілген ал, Қазақстанда ұйымдастырушы деген мамандыққа қатысты термин жоқ. Бірақ Қазақстанда «мәдени-тынығу жұмысы» деген термин қарастырылған. Терминге тоқталғаннан соң, екі елдегі ұйымдастыру саласының өту деңгейіне зерттеу жұмысы жасалды. Оны жүргізуде, екі елде өтілетін ауқымды іс-шаралар таңдалды. Қазақстандық іс-шаралардан GAKKY дауысы ал, шетелдегі іс-шаралардан Grammy музыкалық премиясы таңдалды».

2-сурет GAKKY-Дауысы

GAKKY-Дауысы

Тарихы: «2014 жылғы 13 қыркүйекте Алматы қаласында «Gakku TV» заманауи музыкалық арнасының ашылуына байланысты «Gakku Дауысы» атты бірінші, жыл сайынғы музыкалық фестиваль өтті. Фестивальға 200 орындаушы, 57 ұжым, 75 концерттік нөмір қатысты. Фестивальдің арнайы қонағы ретінде Батырхан Шүкенов шақырылды. Музыкалық іс-шара 7 сағатқа созылды.

2015 жылғы 12 қыркүйекте Алматы қаласының «Астана» алаңында екінші «Gakku Дауысы» фестивалі өткізілді. 6 сағаттық концертке Қазақстанның елу бестен астам әртісі үлес қосты. Көрермендер саны 40 мыңнан асты.

2016 жылғы 17 қыркүйекте Алматы қаласының 1000 жылдық мерейтойына арналған үшінші жыл сайынғы «Gakku Дауысы» атты қазақстандық танымал музыкалық фестивалі өтті. 90 мың көрермен жинаған концерт фестиваль тарихындағы ең ауқымды шара болып танылды.

2017 жылғы 9 қыркүйекте Өскемен қаласында төртінші жыл сайынғы «Gakku Дауысы» фестивалі өтті.

2017 жылғы 16 қыркүйекте фестиваль Алматыда өтті. Бас хедлайнер ретінде Димаш Құдайберген шақырылды. Фестиваль тікелей эфирде жүргізілді. Жалпы уақыты 6 сағатқа созылды. Концертке 150 мың адам жиналды.

2018 жылғы 15 қыркүйекте Алматыда бесінші мерейтойлық Gakku Дауысы фестивалі рекордтық 200 мың адам жинады. Концерттің жүргізушілері Алуа Қонырова, Баян Алагузова, сондай-ақ, Gakku арнасының өкілдері Нұржан Еркінұлы мен Тимур Балымбетов болды» [2].

Grammy: «Грэмми» америкалық дыбыс жазу академиясының премиясы, АҚШ дыбыс жазу қауымдастығымен 14 наурызда 1958 жылы құрылған болатын. Бүгінгі күні музыка индустриясында ең абыройлы марапат болып табылады және кино индустриясында тек Оскармен теңеседі. Грэмми жыл сайын 108 категория бойынша, музыканың 30 жанры бойынша «Recording Academy» мүшелерімен марапатталады. Алғаш Грэмми марапаттауы 1959 жылдың 4 мамыр күні өтті. 2011 жылы өткен марапаттаудан кейін америкалық дыбыс жазу академиясы бірнеше категорияны алып тастады. Қазіргі күні Грэмми 94 категориядан тұрады» [3].

«Бұл екі музыкалық премияны таңдаудағы басты мақсат екеуінің ұйымдастыру деңгейін анықтау. Екі елдегі ауқымды іс-шараны бір бірімен салыстыру үшін емес, ал ол жердегі ұйымдастыру салаларын, оның бағыттарын зерттей отырып, салыстыру болып табылады. Бақылау әдісі кезінде екі елдегі іс-шара толыққанды зерттеу жұмысынан өтті. Шетелдегі Грэмми музыкалық премиясы ол әйгілі көпке танымал маңызды іс-шара болып табылады. Ол жердегі ұйымдастыру саласы ауқымды жоспардан, масштабты безендіруден тұрады. Gakku дауысы жыл сайын жүзеге асатын концерт форматында өтетін ауқымды музыкалық жоба. Ұйымдастыру саласына келер болсақ, музыкалық жоба жыл сайын қарқынды жүзеге асып жатыр. Ұйымдастыру саласы өте ауқымды, Біріншіден, концертке қажет аппараттар, екіншіден безендіру құрылымы, реквизиттер,

үшіншіден үлкен алаңды толтыру, танымал әншілерді жинау, жастар арасындағы танымал жүргізушілері тағайындалады, ашық алаңда өтеді».

Қазақстандағы іс-шараларды басқару мен шет елдегі ұйымдастырушының рөлін салыстыру арқылы Қазақстанның іс-шараларды басқару индустриясы қарқынды дамып келе жатқанымен, оның мәдени контекстіне және экономикалық ландшафтына байланысты ерекше қиындықтарға тап болады. Дегенмен, өсу мен инновацияның көптеген мүмкіндіктері бар, әсіресе ынтымақтастық пен білім алмасу бастамалары арқылы өсе алады. Осы мүмкіндіктерді пайдалана отырып және өзіне тән міндеттерді шеше отырып, Қазақстандағы іс-шараларды басқару мамандары саланың стандарттарын одан әрі көтеріп, оның әлемдік аренада одан әрі табысқа жетуіне үлес қоса алады деген қорытынды жасалды.

Әдебиеттер

1. Event management. <https://en.wikipedia.org>. 04.04.2024.
2. Гәккү (телеарна). <https://kk.wikipedia.org>. 09.02.2023.
3. Грэмми. <https://kk.wikipedia.org>. 02.09.2023.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ АКТЕРЛІК ӨНЕРІ: ҰҚСАСТЫҚТАР МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР (ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС АКТЕРЛЕРДІ МЫСАЛҒА АЛҒАНДА)

Ақниет Жақсығали

7M02171 Драма театры және кино артисі

Қазақ ұлттық өнер университеті

Ғылыми жетекші: PhD доктор, аға оқытушысы А.К.Ешмуратова

Аннотация

Театр – уақыт айнасы деуге болады. Мәдени саясаттың **аса маңызды міндеті** ізгі адам тәрбиелеу. Ойын-сауық кештерін бастау алатын алғашқы кәсіби театрлар жер-жерден бой көтерді. Бұл туралы қазақ театрының тарихында кеңінен жазылған деректер мол. Кәсіби орыс театрының құрылып жұмыс істей бастауы қазақ топырағында кәсіби сахна өнерінің дамуына кең ықпал етті. Драматургия жанры дамып қазақтың өмірі мен тұрмыс салтына арналған орыс-қазақ авторларының түрлі жанрдағы пьесалары дүниеге келе бастады. Орыс, татар жастарының жасаған сауық кештері мен сахна өнеріне еліктеген қазақтың сауатты қалада оқитын жастарынан құралған көркемөнерпаздар үйірмелері өзінің жұмысын үлкен қалаларда бастап ХХ ғасырдың басында болашақ қазақ кәсіби театрының қайраткерлері өсіп жетілді. Көптеген қалаларда ашылған көркемөнерпаздар үйірмелері көшпелі дала халқының тұрмысына, салт-дәстүрі, фольклоры, заманауи тақырыптарына арналған шағын сахналық қойылымдар, танымдық-ағартушылық мәдени кештер өткізуді қолға алады. Осылай басталған қазақ кәсіби театрының алғашқы қадамы кейін кең арнаға ұласып бүгінде сәтті жалғасын тауып келеді.

Кілт сөздер: театр өнері, мюзикл, актерлік өнер, режиссерлік трактовка, кәсіби театр, драматургия.

«Над всеми исканиями Станиславского, над всем предвидением его, над всем его зрелым пониманием задач театра царит одна истина: искусство свято, театр – это высокое учреждение. Художественное творчество есть своего рода подвиг» [1, 14 б.] деп А.В.Луначарский айтқандай-ақ театр өнері ең қиын да күрделі, ғажап та қасиетті, ерекше өнердің биік шыңы. Осы бір сан-салалы, қиын да күрделі өнердің бел ортасында «сахнаның падишасы» атанған – Ұлы мәртебелі Актер жүреді. Ол театрдың жеке шығармашыл тұлғадан бастап барлық құрамдас бөлігі шығармашылық цехтардың жасайтын жұмыстың нәтижесін өзінің бойындағы орындаушылық шеберлігімен, талантымен ұштастырып, көрерменге ұсынатын орталық тұлға. Көрерменсіз театр болмайтыны секілді спектакль актерсіз болмайды. Театрды – театр деп атауға толық құқық беретін актердің жұмысы мен оны бағалайтын патша көңілді көрермен. Заманауи қазақ актерлік өнерінің қыр-сыры, оның бүгінгі республикадағы жай күйі, көп ұлтты Қазақстан театр өнеріндегі деңгейі біздің баяндамамыздың арқауы болады.

Қазақ топырағын заманауи еуропалық қорап үлгідегі театр ХІХ ғасырды ортасынан бастап келе бастады. Ол Ресей Империясының кең байтақ қазақ даласын жаулап алу саясатымен байланысты. Шекара бойындағы салынған қала-бекіністердегі офицерлердің клубтарында ұйымдастырылған ойын-сауық кештерін бастау алатын алғашқы кәсіби театр Орынбор, Омбы, Орал, Ақмола, Петропавл, Семей қалаларында бой көтерді. Бұл туралы қазақ театрының тарихында кеңінен жазылған деректер мол. Кәсіби орыс театрының құрылып жұмыс істей бастауы қазақ

топырағанда кәсіби сахна өнерінің дамуына кең ықпал етті. Драматургия жанры дамып қазақтың өмірі мен тұрмыс салтына арналған орыс-қазақ авторларының түрлі жанрдағы пьесалары дүниеге келе бастады. Орыс, татар жастарының жасаған сауық кештері мен сахна өнеріне еліктеген қазақтың сауатты қалада оқитын жастарынан құралған көркемөнерпаздар үйірмелері өзінің жұмысын үлкен қалаларда бастап XX ғасырдың басында болашақ қазақ кәсіби театрының қайраткерлері өсіп жетілді. Көптеген қалаларда ашылған көркемөнерпаздар үйірмелері көшпелі дала халқының тұрмысына, салт-дәстүрі, фольклоры, заманауи тақырыптарына арналған шағын сахналық қойылымдар, танымдық-ағартушылық мәдени кештер өткізуді қолға алады. Осылай басталған қазақ кәсіби театрының алғашқы қадамы кейін кең арнаға ұласып бүгінде сәтті жалғасын тауып келеді.

Бұған дейін мұндай өнер қазақ даласында болмады ма? Әрине болды. Қандай қоғам болмасын адамдарға тән қасиеттің бірі ауыр еңбектен алатын дененің шаршауын өнер мен жеңіп отырған. Кәсіби театрды құрайтын барлық бөлшектер қазақтың тұрмысы мен салт-дәстүрінде болды. Оны М.Әуезовше айтсақ: «...заманның шаңы басқан ескіні тексеріп қарасақ, театр өнеріне елдің ескі салты, ескі өнері беретін жем өте көп дейміз. Біздің елде театр ерте күннен бар болатын. Рас, ол замандағы өнер бүгінше театр деп аталған жоқ. Бүгінгідей мәдениет шеңберіне кірген жоқ. Бірақ бақытты ел театр деген шеңберді керек қылмайды. «Оның барлық ойын-жиын, қызық-сауығының өзі театр», — деген сөзді біреудің айтқаны бар» [2] - дейді. Сол айтқандай дала қазағының ойыншысы актер деп емес аталған. Халық дала өмірінің сәні мен мәні болған өнерпаздарды аяғын жерге тигізбей ерекше қадірлеген. Оларға атқарған еңбегі мен көрсеткен өнеріне сай ат берген. Біржан сал, Ақан сері дегендей қу, күлдіргі, сал-сері болып қазақ қоғамының сәнін келтіреді. Олардың өнерін аңсаған бүгінгі қазақ кейде «шіркін, сол бір кезді айтсаңшы»-деп армандауға беріледі. Бұл сол дәуірдің ерекше дамыған өзіндік мәдениетін аңсаудан туған деректер.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

1. Қазақ театрындағы актерлік өнердегі қалыптасқан дәстүр және оның жалғастығы

Көптеген ұлттық театр жүйесін қалыптастырып, күні бүгінге дейін сақталып келе жатқан К.С.Станиславскийдің жүйесі қазақ театрында да кеңінен қолданылуда. Қазақ театрының бүгінгі кәсіби деңгейіге жетуіне осы жүйе тікелей әсерін тигізді десекте болады. Кейін сол жас мамандар қазақ жерінде Алматы, Астана және т.б. қалаларда театрлық мамандықтар ашып, жас мамандарға сахналық этиканы ережені, рольмен, пьесамен және актердің өз өзімен жұмыс жасауды, физика және психологиямен, сахна тілі, вокал, бимен жұмыс жасауды үйретті. Сол арқылы қазақ театрына К.С.Станиславский қалыптастырып кеткен жүйе келіп, қолданыла бастады. Міне, қазіргі күнде де жас театр мамандары сол жүйе бойынша білім алып, өздерінің кәсіби негіздерін қалауда. Ал әрі қарай өз өзін дамытып басқа мектептіде қолданып, басқандай формада, бағытта жұмыс жасап жатқан мамандар да аз емес. Бірақ қалай айтсақта бұл жүйе театрдың негізі болып қала бермек.

2. Қазақ театрына актер дайындау, оқытудың бүгінгі жүйесі, ерекшеліктері.

Жоғарыда айтып кеткендей-ақ қазақ театрына актер дайындаудың негізі ретінде орыстың ұлы реформаторы, педагог К.С.Станиславскийдің жүйесі қолданылады. Қазақ сахнасының болашақ актерлері сол ілім арқылы орындаушыға керекті әдістер мен тәсілдеріне, театр мәдениеті мен мәнеріне, актерге қойылатын талаптар мен ережелерді, спектакльдің кілтті сәттерін т.б. жалпылама оқып өздерінің білімін толтырады. Сонымен бірге театрға актер дайындаудың негізінде өзіндік ерекшеліктері де бар. Ол жалпыға бірдей өтілетін арнайы пәндермен бірге ұлттық театрдың ерекшелігін назарда ұстағандық деп білеміз. Қазақ театрының жас мамандары вокалға, сахна тілі, сахна қозғалысы, сахна шайқасы, актерлік шеберлік, биге көбірек мән беріп оқытуы. Бұл қазақ театрының табиғатындағы ән мен күйге жақындығы, театрлардың музыкалық драма театры болы жұмыс істеуі болса керек. Ал ары қарай қай бағытта жұмыс жасау өздерінің еріктерінде.

Қазіргі таңда жас мамандарға оқуға жан-жақты жағдай жасалған. Шет елдерге оқуға грантқа түсу, басқа жоғары оқу орындарында тәжірибе алмасу, фестивальдерге қатысуға ынталы жастарға мүмкіндіктер жасалуда. Шет тілінен мамандыққа байланысты көптеген кітаптардың қазақ тіліне аударылуы секілді фактілер өнер қуған таланттардың өз деңгейін өсіруде. Шетелдік мамандар арнайы шақырылып студенттерге түрлі тақырыптарға шеберлік сыныптар өткізуі де бұл бағытта тұрақты жүзеге асып келеді. Еуропа елдерінің театрлары мен режиссерлері жайлы молынан деректер алып, олардың кезеңдік спектакльдерімен толық танысуға мүмкіндік алуда. Сол арқылы олар өздерінің білім өрісін кеңейте отырып, өздерінің білім қоржынына көптеген жаңа идеялар жинап, сахнаға эксперименталді немесе басқа формадағы жаңа спектакльдер қойып қазақ театрына серпіліс жасауда. Міне осындай жетістіктерге жол ашуда.

Қазақ театры жан жақты дамып, өсіп, өркендеп келе жатқанымен әлі күнге дейін «әттең-ай» дейтін сәттер аз емес. Біздің жастарымыз тырысып жұмыс жасап жатқанымен әлі күнге дейін артта қалысуда. Оны белгілі театртанушы Сания Кабдиеваның сөздерімен айтсақ: «Главная проблема казахского театра заключается в необходимости активизации поисков путей дальнейшего развития сценического языка, театральных форм. Отсутствие студийного движения, экспериментальных групп, альтернативных театральных форм, театров-лабораторий замедляет этот процесс. Многие зависят от творческой активности деятелей сцены: актеров, режиссеров, сценографов. Им следует избавиться от инертности, осознать себя полноценными самостоятельными художниками, способными на плодотворные искания» [3, 23 б.] деген еді. Біздің театр мамандары еркін шығармашылық жұмыс жасаса, және бүгінгі әлімдік театрдағы игерілген кеңістіктерді, жаңа үдерістерді игеруге күш салса артық болмас еді. Жаңа идеялар мен ізденістерге зәру ұлт театрының репертуары қойылатын спектакльдерге, қоятын режиссерге, ойнайтын актерге де үлкен межелерді бағындыруды қажет етеді.

3. Қазақстандағы театрлардың ұстанған шығармашылық бағыты мен формасы

XX ғасырдағы қазақ театры құлаш-құлаш сөзбен спектакльді ойнаған болса ал қазір керісінше. Театрдағы бұрынғы үлгідегі бағыттар ауысып, жаңа формалар келді. Режиссерлер кілтті сөздерге аса мән беріп, сөздің орынын әрекетпен не болмаса пластикалық іс қимылмен көрсететін болды. Спектакльдерде билер мен вокалдар бұрынғыдай емес, қарапайым түрде қолданылатын болды. Қазақ театры басқа театрлар секілді минимализмге көше бастады.

Сахналық ойнау барысында бүгінгі актерлер образды ашуға барынша психофизикалық сезім мен әрекетті қатар алып жүруге мән береді десекте, актер ойынында физикалық әрекет қазір бірінші орынға шығып отыр. Себебі қазіргі таңда актерлердің сахнадағы басты құралы денесі, пластикалық тілі. Мүлдем сөз қолданылмайтын болды деп айтуға келмес. Дәстүр жалғасып келеді. Бірақ, сөз сахнада азайып, қимыл-әрекетке көбірек мән берілетін кез келді. Актерлер спектакль кезіндегі көп сәттерді пластикалық бимен не болмаса әрекетпен жеткізуге тырысады. Актер ойынында пафос жоғалып қарапайымдылыққа көшті. Қазіргі таңда камералық театрлар сахнасынан көрсетілетін спектакльдердің көбейуі, орындаушы мен көрермен арасының өте жақыннан болуы арқасында актер ойынын тамашалау, актердің тыныс алысын сезіну, әрбір жан дүниесінде болып жатқын иірімдерді жанында отырып тамашалау олардың сахнадағы ойын үлгісіне де өзгеше көзқараспен келуді талап етеді. Олар бұрынғыдай дауысқа салып қатты сөйлеуге міндетті емес. Сол себептен бүгінгі қазақ актеріні ойынындағы оң өзгерістердің бірі деп рөлді өте шынайы, барынша қарапайым да жүрек сезімімен ойналуын айтуға болады.

Сонымен бірге қазіргі таңда қазақ театрының актерлік ойынына жаңаша леп, көзқарас тудырған бұл - саундрама бағытының белең алуы. Бұл жерде көпшілікпен, инсценировкамен, әсіресе фонограммасыз аспаптар арқылы, музыкалар мен әндер орындалды, биге, пластика мен әрекетке аса мән беріледі. Осыған орай режиссер жайлы жақсы бір ойды айта кетсек: «Режиссер – организатор художественной цельности сценического произведения, создатель образного единства, автор спектакля. Он осуществляет художественное воплощение замысла, то есть находит пути его сценической реализации. Он определяет принципы постановочного, пространственного решения – пути воплощения идеи через мизансцены, пластическую, световую и звуковую партитуру. Он работает с художником, с композитором, добиваясь единства всех компонентов сценического представления вплоть до таких «мелочей», как цветавая гамма костюмов и предметы сценического реквизита. Режиссер, наконец, ведет целый коллектив актеров не только к созданию убедительных и ярких характеров, но и необходимому только для данного произведения стилб исполнения.» десек артық болмас, себебі режиссер актердің сан қырын ашушы және актердің өсуіне үлкен үлесін қосушының бірі десек болады [4, 7 б.]. Білімді әрі талантты режиссер арқылы дарынды актер өзін көрсетуге мүмкіндік алады. Содан, актер мен режиссердің бір біріне тығыз байланысты екенін көре отыра, біздің елдеде сондай режиссердің бар екенін атап өткеніміз жөн болар. Бұл жерде аз сөз, нақты әрекет бар екенін бірден көре аламыз. Сол бағытты қазақ жеріне әкеліп дамытқан Ф.Молдағалидің спектаклінен жоғарыда айтылған элементтерді көре аламыз. Ф.Молдағалидың «Жан дауысы», «Қарагөз», «Құлагер», «Фариза» секілді спектакльдерін көрер болсақ онда режиссердің актерлерге аса зейін салып жұмыс жасайтынын көреміз. Жас режиссер саундрама бағытында жұмыс жасайды және қазаққа жат форманы өзімізге ыңғайлап қазақи колоритті қоса отыра жаңа формадағы, заманауи пьесаларды көре аламыз. Режиссер бір спектакльде қазақ киімдеріне акцент беріп қазақ драматургиясын ашар болса енді бірде музыкамен, би элементтері арқылы қазақилықты сақтай отыра әлемдік театр бағыттарынан қалмай қатар тұруда.

Ф.Молдағалидың жұмыс барысына араласып қарар болсақ, режиссер актерлерге толық еркіндік береді. Актерлер өздерінің кейіпкерлері жайлы ойы, оларды елестетуін, мизансценалар мен кейіпкеріне әректіңдегі элементтерін жасауға толығымен еркіндік береді. Ф.Молдағали актерлермен жұмыс жасаған сәтте көп тренингтар өткізіп, актерлердің физикасы мен психологиясын босатып еркін сезінудің көп мән беретінінде аңғаруға болады. Спектакльден байқар болсақ массаны ұтымды қолданады. Спектакльдің айтарың, ойын пластикалық әрекеттермен және бимен жеткізуге тырысады да, кілтті сөздерді ғана актерлер сахнада айтады. Олар сол арқылы құлаш-құлаш көрерменді шаршататын бос сөздерден босап, сахнада әрекет пайда болады. Соның арқасында жанды музыкамен жұмыс жасалып, барлық актерлік жұмыстар мен олардың шеберліктерінің қырлары бір үндестікке үйлеседі. Және жас режиссер Ф.Молдағалидың ең үлкен ерекшелігі ол инсценировканы ұтымды жасауы. Яғни, пьесаны аша алуы, артық жерлерді аңғарып, кілтті сөздерді пайдалана және аша білуінде. Оған қоса Ф.молдағали тек пьесамен емес сонымен қатар проза және поэмаладыда сахнаға ыңғайлап керемет спектакльдерді тудыра алуында болып келеді.

Ортаға тасталатын **тұжырымдарымыз:**

1. Театр мамандары қандай бағытта, мектепте оқымасын жасайтын жұмысы бір болып саналады.
2. Актер өнері, жалпы театр әр ұлттың өзіне тән қызмет етеді.
3. Спектакльмен көрерменнің арасындағы алтын көпір актер.

Әдебиеттер:

1. Маман Байсеркенов. Сахна және актер. Алматы «Ана тілі», 1993.
2. Әуезов М.О. Жалпы театр өнері мен қазақ театры. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bilim-all.kz/article/7451-ZHalpy-teatr-oneri-men-qazaq-teatry> (дата обращения: 05.04.2024)
3. Современное искусство Казахстана: проблемы и поиски. Алматы: Фонд Сорос–Казахстан, 2002. 248 с.
4. Рыжова В. От пьесы к спектаклю. Москва, 1974. 144 с.

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ СММ МАМАННЫҢ РӨЛІ

Азиза Имамәді

6B11102 Мәдени-тынығу жұмысы

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: аға-оқытушы, магистр А.К.Коспагарова

Аңдатпа

Қазіргі таңдағы технологиялық жетістіктер мен өзгерістер бос уақыт феноменіне тікелей және жанама түрде әсер етуде. Технологиялық өзгерістер адамдардың міндеттерін жеңілдетіп, бос уақытты тиімді әрі әсерлі өткізуге көбірек мүмкіндік береді. Сондай-ақ, технологиялық жетістіктер бос уақыттың сипатын өзгертіп, жаңа қызмет түрлерін қамтамасыз етуде. Атап айтсақ СММ, таргетолог, мобилограф, коуч, инфлюенсер сынды әлеуметтік желілердегі танымал біліктер «Тынығу» саласындағы мамандардың білуге тиісті қарым-қабілетін алмастыра алады.

Мәдени-тынығу жұмысы білім беру бағдарламасы негізіндегі іс-шараларды ұйымдастыру, жарнамалау, бағдарламалар мен сценарийлерді сауатты жаза алу, режиссерлік сценарийді ұсыну, сурет пен бейнероликтер жасай алу сынды СММ-менеджер білігін игеру бүгінгі күнде өзекті болып отыр. Мақалада әлеуметтік медиа маркетингінің бос уақытты басқару мен мәдени-тынығу саласын дамытудағы рөлі туралы айтылады.

Кілт сөздер: СММ-маман, контент, аудитория, бос уақыт, мәдени-тынығу жұмысы

Мәдени-тынығу қызметі «мәдениет», «бос уақыт», «мәдени іс-әрекет» ұғымдарын қамтиды. Мәдени-тынығу шаралары деп әдетте, демалыстарын мәдениетпен ұштастыра алатын, тиімді өткізгісі келетін, рухани дамытатын іс-әрекеттерді атайды. Мәдени шараларға қатысу арқылы адам өзінің мәдени деңгейін көтереді.

«Қазақстандағы PR-нарығы әлемдік тенденцияларды жергілікті жағдайға бейімдеп, өзіндік ерекшеліктерімен дамуда. Жаңа технологиялар коммуникация арналарын арттырып, ақпаратты

беру түрлерін, жылдамдығын өзгертті. PR, CMM интернет-маркетингтің ықпалдасуы жаңа технологиялық мүмкіндіктерге жол ашты. Digital классикалық PR-ды ығыстырып, жаңа форматтар ұсынды. Тиімді коммуникация бұрынғыдай БАҚ-қа прессрелиз таратумен ғана шектелмейді. Әлеуметтік медиа бұл әдістің формасын түбегейлі өзгертті» [1, 86 б.].

Қазіргі таңда әлеуметтік желілер кез-келген адам өмірінде елеулі орын алады. Адамдар арасындағы арақашықтықты бұзған әлеуметтік желілер қарым-қатынасымыздың шексіз мүмкіндігіне айналды.

«XXI ғасырда, кем дегенде, ғаламторда бір жеке парақшасы бар адамды кездестіру - кәдімгі құбылыс. Әлеуметтік желі жеке индивидтердің тек өзін жан-жақты көрсету мақсатында ғана емес, сондай-ақ жарнамамен айналысатындар мен инвесторлар бизнесін алға бастыру үшін жаңа мүмкіндіктер туындауда» [2, 180 б.].

Жоғарыда аталған қызметтерді заман талабына сай тиімді жүзеге асыру үшін, жаңадан қалыптасып келе жатқан CMM (Social Media Marketing) үдерісін қолдана аламыз. Жалпы CMM - әлеуметтік желі арқылы танымал болуды, компания немесе бір өнімді көпшілікке танытып және ұсынып, тұтынушымен тікелей қарым-қатынаста болу мақсатын көздейді.

Мәдени-тынығу жұмысының контекстінде SMM рөлі іс-шараларды ілгерілетуде, қатысушыларды тартуда және жаңа бастамалар төңірегінде белсенді қоғамдастық құруда шешуші рөл атқарады.

Әлеуметтік медиа арқылы іс-шараларды насихаттау аудиторияға кеңірек қол жетімділікті қамтамасыз етеді және іс-шаралардың көрінуін арттырады. Сахнаны көрсету, суретшілермен сұхбат және іс-шараларға шолу жасау үшін Live трансляция мүмкіндіктерін пайдалану, бұл оқиғаларға қызығушылықты арттырады. Аудиторияның мазмұнмен өзара әрекеттесу деректерін бақылау және талдау жылжыту стратегиясын түзетуге және науқандардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бірегей хэштегтерді пайдалану вирустық эффект жасай отырып, іс-шараның әлеуметтік медиа талқылауын біріктіруге мүмкіндік береді. Фото есептер, бейнелер және шолулар түріндегі іс-шарадан кейінгі белсенділік іс-шара аяқталғаннан кейін де аудиторияның қызығушылығы мен қатысуын қолдайды. Осылайша, CMM стратегиялары мәдени іс-шаралардың қызығушылығын құруда, насихаттауда және сақтауда маңызды рөл атқарады, олардың сәтті жүзеге асырылуына және аудиторияның қатысуына ықпал етеді.

Мәдени-демалыс жұмысы - бұл адамдардың бос уақытына, ойын-сауыққа, мәдени тәжірибені байытуға және әлеуметтік-мәдени өзара әрекеттесуге деген қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған мәдени және ойын-сауық іс-шараларын, бағдарламалар мен іс-шараларды ұйымдастыруға, өткізуге және қолдауға бағытталған қызмет саласы.

Қазіргі қоғамдағы мәдени-тынығу жұмысының рөлі өте маңызды. Ол төмендегідей факторлар ықпал етеді:

1. Шығармашылық пен өзін-өзі көрсетуді ынталандыру: мәдени-тынығу жұмысы әртүрлі мәдени және көркемдік іс-шаралар арқылы адамдардың шығармашылық дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін алаң ұсынады.

2. Мәдени тәжірибені байыту: аясында ұйымдастырылған іс-шаралар мен іс-шаралар мәдени-демалыс жұмысы, Мәдениеттің, Өнердің және тарихтың әртүрлі аспектілері туралы білім мен түсінікті кеңейтуге көмектеседі.

3. Өмір сүру сапасын жақсарту: мәдени – тынығу жұмысы адамдардың психоэмоционалды жағдайын жақсартуға, стрессті азайтуға және оң әлеуметтік-мәдени байланыстарды қалыптастыруға ықпал етеді.

4. Әлеуметтік-мәдени өзара іс-қимыл: мәдени-демалыс жұмысы әлеуметтік-мәдени әртүрлілік пен өзара түсіністікке ықпал ете отырып, адамдармен кездесуге, араласуға және ортақ бастамаларға қатысуға мүмкіндік береді.

5. Экономикалық даму: мәдени – тынығу жұмысы туризмнің өсуіне, жұмыс орындарын құруға және инфрақұрылымды дамытуға ықпал ететін маңызды сала болып табылады.

Жоғарыда аталған факторларды ескере отырып, мәдени-тынығу жұмысы оның дамуы мен өркендеуіне ықпал ете отырып, бақытты, алуан түрлі және мәдени бай қоғамды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Осы орайда мәдени-тынығу шараларын ұйымдастырудағы SMM маманының рөлін кесте арқылы көрсеткіміз келіп тұр:

Дәстүрлі мәдени - тынығу шаралары	СММ маманының қатысуымен ұйымдастырылған мәдени -тынығу шаралары
Мәдени - тынығу шараларының құндылықтарын дұрыс жеткізе алмау;	Мәдени - тынығу шараларының құндылықтарын дұрыс жеткізе отырып, оның пайдасын түсіндіру
Шараға келетін халық санының аздығы	СММ маманының негізгі міндеті аудиторияның қызығушылықтарын ояту, соған байланысты халық та көбірек жиналады
Мәдени-тынығу шаралардағы сахна сыртындағы еңбекпен таныс болмауы	Халыққа барлық болатын процессті толығымен көрсету СММ маманының жұмысы
Интернет көздерін дұрыс пайдаланбау	Рухани даму, пайдалы іске үлес қосу

Әлеуметтік медиа біздің қарым-қатынасымыздың ажырамас бөлігіне айналды және олардың мәдени-демалыс жұмысындағы рөлін бағаламауға болмайды. Facebook пен Instagram-нан Twitter мен TikTok-қа дейін әлеуметтік платформалар іс-шараларды жоспарлаушылар мен СММ мамандары үшін бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Олардың міндеті - оқиғаларды ең жақсы жағынан көрсету ғана емес, сонымен қатар аудиториямен қарым-қатынас жасау, қауымдастықтар құру және сұранысқа ие мазмұнды құру.

Мәдени-тынығу саласындағы медиа-науқандардың сәттілігін өлшеу үшін СММ мамандары әртүрлі құралдар мен өлшемдерді қолданады. Құралдар:

1. Facebook және Instagram: Facebook және Instagram-дағы беттер мен жазбалар туралы, соның ішінде қатысу туралы ақпарат, аудиторияның демографиясы және т. б. туралы егжей-тегжейлі аналитика ұсынады.

2. Google: веб-сайтыңыздағы трафикті, конверсияларды және әлеуметтік медиа трафик көздерін бақылауға мүмкіндік береді.

3. Буфер және Hootsuite: әлеуметтік медиа жарияланымдарды жоспарлау мен талдауға, сондай-ақ статистиканы бақылауға арналған танымал құралдар.

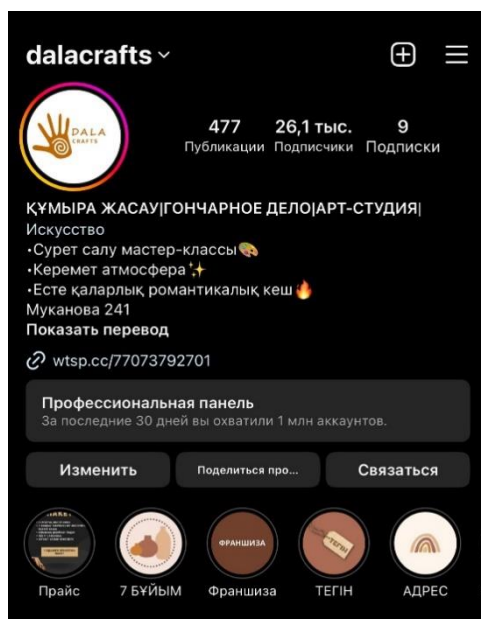
4. Конверсияны есепке алу жүйелері: мысалы, әлеуметтік медиадан ауысқаннан кейін қанша пайдаланушының сатып алғанын немесе тіркелгенін бақылауға арналған құралдар.

5. CrowdTangle: әлеуметтік желілердегі жазбалар мен трендтерді бақылауға және мазмұнның бәсекелестермен қалай салыстырылатынын бағалауға көмектеседі.

Әлеуметтік медиа контент құру – мақсатты аудиторияны (целевая аудитория) түсінуді, тануды және олар үшін қызықты да пайдалы контент құруды қажет ететін өнер. Сондай-ақ, пайдаланушылардың пікіріне жауап бере отырып, брендтің әлеуметтік медиа беделін сақтай білу өте маңызды [4].

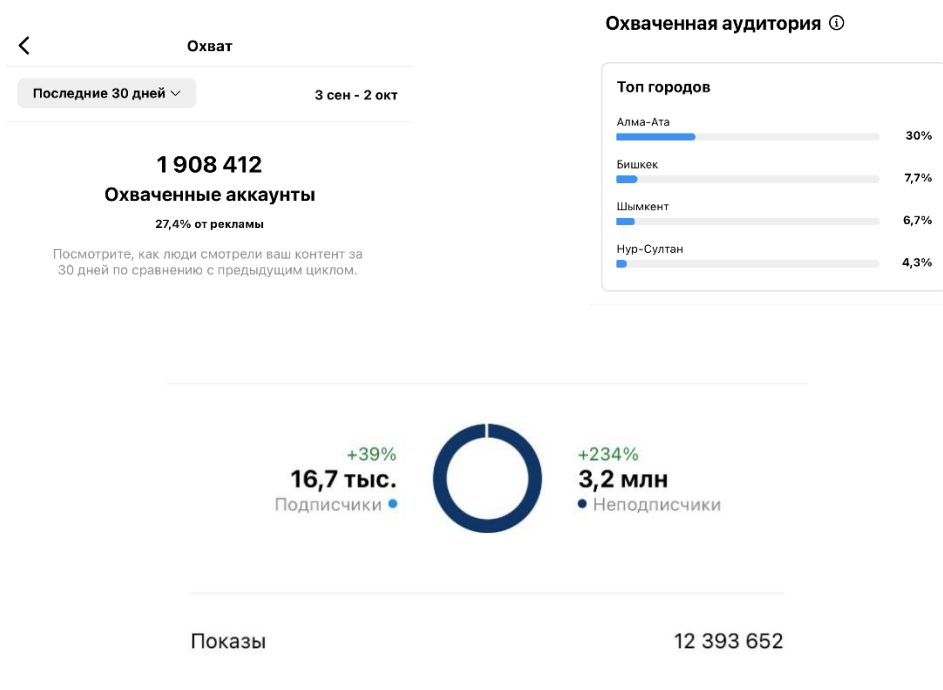
Қазіргі кезде адамдар өз тынығу уақытын арнайы жоспармен өткізеді. Көрікті жерлерге барудан бөлек, іс-шараларға қатысу, демалысын әдемі атмосферада өткізуді қалайды.

Біз өз тәжірибімізде ең алдымен, Dala_crafts құмыра жасау орталығына СММ маман ретінде барып, маркетинг бөліміне өзгертулер енгіздік (сурет 1). Бұл орталыққа келген себебіміз, қазіргі таңда тынығудың ең танымал, сұранысқа ие түрі - құмыра жасау, арт терапия. Сауалнама нәтижеінде де осы құмыра жасау көп дауыс жинаған тынығу түрі болып шықты. Бастапқыда ол орталықпен кездесіп, өз ұсынысымызды көрсеттік. Басшылыққа маркетинг жарнама жоспарларымыз ұнап, бізді бірден жұмысқа алды.

Сурет-1 - Dala_crafts құмыра жасау орталығы

Бұл орталықты дамыту мақсатында СММ маманы ретінде контент планын жасауға кірістік. 1 ай бойы жасалған жұмыс нәтижесінде төмендегідей статистикаларды ала алдық:

Сурет-2 - 1 ай бойы жасалған жұмыс нәтижесі

Бұл орталықтағы жұмысымыздың нәтижесін төмендегі кестеде көрсеттік:

Кесте 2

Dala_crafts құмыра жасау орталығы SMM маманысыз	Dala_crafts құмыра жасау орталығы SMM маманымен
Аудитория анықталмаған	Мықты аудиториясы бар, жас аралықтары әртүрлі оқырмандар екенін анықтадық

Іс-шаралар кестесі жоқ	Әр күнгі жоспар мен айлық жоспар құрып, оқырмандарды хабардар еттік
Статистика төмен	Статистика өсті, сарафанды радио жақсы дамыған
Көп адамдар бұл орталық туралы толыққанды ақпарат білмеді	Республикалық, қалалық мерекелер көрсетілетін сайттарға жарнама берілді, келушілер саны артты
Нақты бағалар қойылмаған	Прайс лист жасап, инстаграм парақшада көрсеттік
Орталықтың атмосферасын халыққа сезіне алмайтын	Орталық атмосферасын күнделікті стористер арқылы жеткізіп отырдық
Пайдаға шығу пайызы төмен	Конкурстар ұйымдастырылып, лайк, коментарий, репост жинап пайданы арттырдық

СММ жүргізу аз күннің немесе бір айдың жұмысы емес, кемінде алты ай немесе бір жылдық стратегия жасалады. СММ мамандарының қоғамға тигізер пайдасы ақпараттық активтер артып, компания, тұлға жайлы пайдалы да, қызықты ақпарат көбейеді. Сонымен қатар, сату көлемінің ұлғаюы мемлекеттік ұйым болса, абыройы артады [3].

Тәжірбиеміздегі көрсеткен бағдарламаларымызды іске асыру үшін және деректерді бақылау, талдау үшін СММ маманының жұмысы шешуші рөл атқарады, әлеуметтік медианы жылжытудың тиімді стратегиясы үшін құнды ақпарат береді.

СММ маманы іс-шаралардың алға жылжуын күшейту және жаңа аудиторияны тарту үшін әсер етушілерді тауып, олармен ынтымақтаса алады. Іс-шараларға арналған имидж, сондай-ақ олардың айналасындағы қауымдастықтарды дамытады. СММ маманы іс-шаралардың қолжетімділігін арттыру және хабардарлығын арттыру үшін әртүрлі медиа арналарды, соның ішінде әлеуметтік медианы пайдаланады.

Әдебиеттер:

1. Ахметова Л.С. Қазақстандағы PR және БАҚ: ғылыми еңбектер жинағы. Алматы: Қазақ университеті, 2019. 332 б.
2. Сұлтанбаева Г.С. «Білім берудегі жаңа инновациялық әдістер: дағдылар, технологиялар» атты республикалық әдістемелік семинар. 20 ақпан, 2015 жыл. Алматы: Қазақ университеті, 2015. 208 б.
3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://it-tirlik.kz/> (дата обращения: 05.04.2024)
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kk.wikipedia.org/wiki/Social_media_marketing (дата обращения: 05.04.2024)

МОБИЛОГРАФИЯ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ

Ұлдана Қалдыбай

ҚазҰлтҚызПУ

6B11102 Мәдени-тынығу жұмысы

Ғылыми жетекшісі: оқытушы, магистр Қ.Б.Жалғасбаева

Аңдатпа

Заманауи цифрлық өркениет жағдайында мобилография саласы белгілі бір мәдениетке тиесілілікті көрсету және атрибуттық тәсіліне, сондай-ақ бүгінгі болашақ үшін мәңгілік ету механизміне айналуға. Мобильді фотосурет, яғни мобилография заманауи мәдениетті жасаушы - мобилографтар үшін нақты ненің құнды екенін, олар болашақ ұрпаққа өздері немесе өздері өмір сүріп жатқан әлем туралы не айтқысы келетінін түсінуге мүмкіндік береді. «Болашаққа хат» негізінде бірегейлікке ие мобильді фотосуреттер қандай ақпаратты қамтиды? Мобилографияның бүгінгі мәдениетке қандай әсері бар? Осы сауалдардың мәдени және әлеуметтік өзектілігіне орай, мақалада мобилографияның мәдениетке тигізетін әсерін анықтау мақсаты көзделді. Зерттеу

барысында автор тарапынан мобилография ұғымының мәні анықталып, мобилографияның мәдениет тарихына әсері мен әкелетін жаңалығы қарастырылды.

Кілт сөздер: мобилография, мобилограф, мобильді фотосурет, мәдениет, мәдени бірегейлік.

Қазіргі заманғы әлеуметтік-мәдени жағдай ауызша және жазбаша қарым-қатынастың дәстүрлі формаларының көрнекі-бейнелікпен біртіндеп араласуын көрсетеді, мұнда визуалды бейвербалды компонент басым. Автопортрет, күнделік жазбалары, монолог және диалогтік сөйлеу жанрлары сияқты дәстүрлі өмірбаяндық формалар азайып, жоғары технологияның дамыған өнімдерімен алмастырылуда.

Мобилография феномені - кәсіби фотосурет түсіруге арналмаған, бірақ Интернет кеңістігінде суреттерді жылдам таратуға мүмкіндік беретін құрылғылардың көмегімен алынған фотосуреттер арқылы мәдени бейнелеу мен коммуникацияның заманауи түрі.

Бұл құбылыстың танымалдылығының дәлелі бірнеше камерасы бар смартфондар - тақырыптық әлеуметтік желілер мен мобильді қосымшалар сатылымының өсу фактісі. Озық технология өнімдерін қолданушылар бұл құрылғылар арқылы үлкен ауқымдағы фотоконтенттер жасайды.

Ғылыми-техникалық прогрестің нәтижелерін әрқашан қолмен сезіну мүмкін емес. Олар адамдар арасындағы қарым-қатынас, мәдениет және өнер саласындағы жаңалықтар түрінде көріне алады. Мобилография саласы өнердің осындай көрінісі. Бүгінде аталмыш фото өнерінің инновациялық түрі көптеген әуесқойлар арасында елімізде кеңінен танымалдылыққа ие болуда. Атап өтер болсақ; Қыран Талапбек, Асхат Шынәлі, Мырзабек Қуатбай, Сапарбек Жақсылық, Елдос Сансызбаев т.б. Қазақстандық мобилографтар Нью-Йорк қаласындағы New York Film Academy барып, бір апталық оқудан өтіп келді. Жалпы Қазақстан бойынша жеті мыңнан астам мобилографтар бар екен. Өзіме де осы салада арнайы сабақ алып, оқудан тыс уақыттарды мобилографтардың жұмыстарына зерттеулер жасап, ізденіп жүрмін.

Алдымен аталмыш сөздің анықтамасын қарастырайық. «Мобилография» сөзі екі шетелдік сөздің бірігуінен шыққан:

1. латынша mobilis – «мобильді»;
2. грекше γραφή – «жазу».

Мобилография - кәсіби фотографтарға арналмаған әртүрлі құрылғыларды пайдалану арқылы алынған фотосурет өнерінің бір түрі [1, 198 б.].

Мобильді фотосуреттер төмендегі құрылғылар арқылы алынады:

- Мобильді телефон;
- Смартфондар;
- Шамдар, навигация және камералармен жабдықталған басқа құрылғылар сияқты гаджеттер.

Мобилографиядағы фотосуреттердің бейресми сипаты бүгінгі жастарды ерекше қызықтырады. Кәсіби камералары бар кәсіпқойлар әуесқой мобилографтардың жұмысына менсінбеушілік танытқанымен, ұялы телефон камерасымен-ақ керемет фотолар мен бейнелер жасап жүрген мобилографтардың саны күн санап артып келеді.

Бір кездері көркемсурет өнерін шаң қаптыруға тырысқан кәсіби фотосуреттер бүгінгі таңда мобильді құрылғыларға түсірілген фотосуреттермен бәсекеге түсуде. Өз кезегінде олардың көркем өнердің орнын алмастыра алмағаны секілді, қазіргі мобилографияның да кәсіби фотографтардың орнын толық баса алмасы анық.

Шын мәнінде, кәсіби фотосуреттің басты артықшылығы - кескінді анық, дәл беруінде. Ал көркемсурет өнерінде автордың ерекше толғанысы, терең таланты жасырылған. Сондықтан біз әлі де фото көрмелерге де, көркем галереяларға да барамыз.

Мобилография саласы да осы жағдайды бастан өткеруде. Ол бізге жоғары сурет сапасын бере алмайды, бұл жерде жоспарлы композиция жоқ. Дегенмен, арзан құрылғылармен түсірілген фотосуреттер көбінесе өмірдегі көптеген эмоцияларды қамтитын қызықты сәттердің шынайылығын жеткізеді.

Мобилографияның тарихы қалай басталды?

Өнердің бұл түрінің өзінен бұрынғы үлкен буындары болды. Кейбіреулер мобилографияның алғашқы бастауын ломографияның таралу тарихымен байланыстырады. Бұл термин 1993 жылы Ленинград оптикалық-механикалық бірлестігі пайда болған кезде ұсынылған болатын. Бұл зауыт өнімдерінің тізімінде арзан «Lomo-Compact» фотоаппараты болды. Онымен бірге Вена академиясының студенттері Праганы аралап, қызықты жерлерді суретке түсірді [2, 2 б.].

Ешкім мұндай құрылғылардан жақсы сапаға ие болады деп күткен жоқ, бірақ көптеген кадрлар тарихта қалып, түпнұсқа болып шықты. Бұл әлемде Ломографияның танымал болуына түрткі болды. Ломограф болу үшін фотосурет негіздерін үйренудің, қымбат фотоаппарат сатып алудың және оған күтім жасаудың қажеті жоқ. Көшелерді аралап, қызықты жерлерді тапсаң болғаны.

Бұл салада мобилография цифрлық фотографиялық әдістердің көмегімен алға жылжыды. Олар ломография әуесқойлары пайдаланған ванналарды, химиялық заттарды және басқа керек-жарақтарды өткеннің еншісіне қалдырды. Ал көп ұзамай Англияда 2002 жылы ұялы телефонмен түсірілген фотосуреттердің көрмесі ұйымдастырылды.

Бұл көрме жаңашыл өнердің қарапайым фотосуреттермен бәсекелес емес, бөлек өзіндік орны бар өнер екені айқындалды. Мобилографияда бұлыңғырлық, жарқырау, шу және басқа да кемшіліктер сияқты ақаулар фотосуретті табиғи және бірегей ететін ерекше фонға айналады.

Мобилографияның мәдениетке әсері.

Мобилография әртүрлі тілдерде сөйлейтін және әлемнің әртүрлі бөліктерінде тұратын адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ретінде үлкен мәнге ие. Тіпті, бұл өнер түрі бүгінгі дәуірдің мәдени феноменіне айналууда.

Адамдар мобильді фотосуретке түскенде, өздерінің эмоцияларын, сезімдерін және көңіл-күйлерін толық жеткізуге тырысады. Дегенмен, көпшіліктің бұл жанрға әлі де күмәнмен қарайтынын айта кету керек, олар мобильді фотосуретті өнерден гөрі сән деп атайды. Бұл тұжырымның себебі – сурет сапасының төмендігі.

Соған қарамастан, техникалық құралдар мен мобильді фотосуретке арналған құрылғылардың сапасының жақсаруы жоғары деңгейлі сурет қана емес, жоғары ажыратымдылықтағы бейне жазбалардың жасалуына жол салды.

Дегенмен, мобилографияның мәдениеттегі шынайы мәнін ашып көрсету, оның өмірлік тәжірибе құрылымындағы атқаратын қызметтерін бағалау және ұрпаққа жеткізу мәдениет тұрғысынан түсінуді қажет етеді.

Мәдениеттану мен антропологиядағы мәдениет пен сәйкестілік ұғымдары бір-бірімен және адамдармен тығыз байланысты ажырамас ұғымдар ретінде қарастырылады [3, 89 б.].

Г.Зиммель: «Сөздің нақты мағынасында тек адам ғана мәдениет объектісі бола алады, өйткені ол өзін-өзі жүзеге асыруға қауқарлы бізге белгілі жалғыз жаратылыс», - деп атап өтеді [4, 237 б.].

Ғылыми негізде мәдениет – бұл субъектілер тұрақты үлгілер немесе жалпы идеялар түрінде ішкілендірілген әлеуметтік жүйе.

Э.Кассирер тұжырымынша, мәдениет нақты әлеуметтік-тарихи және кеңістіктік-уақыттық контексттерде символдық формаларда объективтенген мағыналардың әлеуметтік жүйесі [5, 106 б.].

Ғалым А.В.Святославский мәдениетке қатысты атап өткендей, «дәстүрлі түрде ... оның шын мәнінде қалай болғанын анықтауға бағытталған тарихнамадан айырмашылығы, мәдениеттану тарихта болған нәрсенің нақты мәдени ортада қалай ұсынылатынын зерттейді. Әңгіме тарихи бейнелердің қалыптасу тетіктерін талдап, мәдениеттегі бұл бейнелердің динамикасын зерттеу туралы болып отыр» [6, 4 б.].

Белгілі бір тұлғаның бірегейлігі мен өзіндік ерекшелігін анықтайтын мәдени атрибуттарының ішінен төмендегілерді бөліп көрсетуге болады:

- «сипаттамалық» қасиеттер;
- өмір салты, атап айтқанда, тұтынушылық қалауларының көрінісі;
- жақын қарым-қатынастарының жеке желісі;
- белгілі бір материалдық объектілерге эмоционалды тәуелділігі;
- жеке өмірбаяны.

Тұлғаның аталған атрибуттары оны жеке мәдениетінен хабар береді. Ал бүгінде бұл белгі, сипаттарды әлеуметтік желі тұтынушыларының мобильді суреттерінен, бейне материалдарынан байқауға болады.

Мобилография мәдени шығармашылықтың заманауи түрі ретінде қазіргі жастардың мәдени ортасында маңызды функцияларды орындайды. Оның негізгісі - жеке тұлғаны мәдени сәйкестендіру болып табылады.

Интернетте мобильді фотосуреттерді жариялау арқылы әлеуметтік-мәдени интеграция, өзара әрекеттесу, талғамдарды, артықшылықтарды, стереотиптер мен нормаларды қалыптастыру, топтық және жеке сәйкестіктерді жинау, өзін-өзі көрсету, бір-біріне субъективті және жалпы мәдени ауысатын өзіндік цикл пайда болады.

«Мобильді фотосурет» тіркесіндегі «мобильді» сын есімі түсіру әдісінің ыңғайлылығын, жылдамдығын және қолжетімділігін сипаттайды. Әрқашан сергек болу, аудиториямен үздіксіз диалогқа түсу және кез келген оқиғаны оңай жариялау - мобилографияның адамға беретін мүмкіндіктері.

Фотосуреттің көмегімен және оның негізінде жеке адамның көпшілікпен кеңейтілген коммуникациялық байланыстары құрылады. «Бір рет басу» арқылы жалпыға ортақ және бұқаралық бола алатын біртұтас полилог жасалады. Р.Барттың терминологиясын қолдансақ [7, 75 б.], оқиғаны өзекті ететін байланыс субъектісі оператор (фотосуретке түсіруші) ғана емес, сонымен бірге спектр (фотосуретте бейнеленген) және оны бақылаушы көрермен екенін атап өткен жөн. Яғни автор фотографиялық портрет арқылы өз бейнесін объективті ете алады және белгілі бір тұлғаны құрастыра алады.

Мобильді фотосуреттер өздерінің айқын интенционалдылығына байланысты «оларды қабылдауды қиындататын күрделілікке» ие емес. Дегенмен, олардың жалпы фотосурет сияқты «ақпаратты берудің ең тиімді, жинақы ұйымдастырылған және герменевтикалық ашық тәсілін» көрсететінін атап өтеміз [8, 63 б.].

Осылайша, мәдениет субъектілердің тұрақты үлгілер немесе жалпы идеялар түрінде интернационализацияланған, белгілі бір әлеуметтік-тарихи және кеңістіктік-уақыттық контексттерде символдық формаларда объективтенген мағыналардың әлеуметтік жүйесі болса, мобилография мәдениетті көрсету мен берудің көрнекі тәсілі.

Зерттеу нәтижелері мобилографияның бүгінгі қоғам мәдениетінің маңызды бір бөлігіне айналып, жастар үшін өзекті, әлеуметтік-мәдени шындықты тану, түсіну және тұлғаны көрсету тәсілі болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Интернет кеңістігінде таралған мобильді фотосуреттер арқылы:

- ✓ адамдар өзін-өзі таныстырады;
- ✓ мәдени шығармашылық пайда болады;
- ✓ жеке және топтық сәйкестік пен қазіргінің бейнесі құрылады;
- ✓ өзінің және басқа мәдениеттер туралы түсініктер қалыптасады;
- ✓ әлеуметтік-мәдени өзара әрекеттесу және интеграция процесінде мағыналардың алмасып, олар болашаққа жеткізіледі.

Интернетке жарияланған мобильді фотосуреттер әмбебап сандық мұрағат файлдарына айналады. Оларды болашақта кез келген уақытта және кез келген адам алуына болады. Ал «мұндай «болашаққа хаттарды» салыстыру кезінде А.В.Святославский: «Жалпы белгілі бір мәдениеттің идеологиялық сипаттамаларын беріп, мемориалдық мәдениеттің өзіндік концентратына айналатын ескерткіштерде маңызды идеологиялық көзқарастар мен моральдық құндылықтарды таңдау сөзсіз орын алады», - дейді [6, 4 б.].

Мұны мәдени тиесілілікті көрсетудің айқын мысалдары бар мобильді фотосуреттерге қатысты айтуға болады. Ондай суреттерге:

- әлеуметтену және тұрғылықты жерлердің;
- мәдени мұра нысандарының;
- көрнекті тұлғалардың;
- ұлттық рәміздер мен нышандардың фотосуреттері жатады.

Жастардың әлеуметтік парақшаларында сипатталған фотосуреттердің барлық топтары жиі кездеседі. Бұл мобильді суреттер:

- олардың өмірбаяндық ақпаратын береді;
- құндылықтары мен идеяларын суреттейді;
- өзіндік ерекшеліктері мен жалпы мәдени ерекшеліктерін көрсетеді;
- басқалармен және мәдени кеңістікпен байланысын көрсетеді.

Экспрессивті мобильді фотосуреттер - мәдени сәйкестікті алу мен көрсетудің белсенді, шығармашылық формалары ретінде әрекет етеді.

Дәуірлер мен мәдени парадигмалардың өзгеруі бейнелі мәдениет тілінің өзгеруіне және өнердің жаңа түрлерінің пайда болуына әкелді. Қазіргі заманауи қазақ өнері - өтпелі кезеңнің өнімі, ол жаңа стильдерді іздеумен және визуализацияның тривиалды емес принциптерін дамытумен сипатталады.

Қазіргі ұрпақ жасап жатқан жаңа дүниелер бейнелі мәдениеттің қалыптасуына жол ашты. Мобилография саласының қалыптасып, дамуы қоғамның әлеуметтік жүйесінде жаңа өнерді, жаңаша мәдениетті қалыптастырды.

Осылайша, қазіргі жастар мәдениетіндегі мобильді фотосуреттің рөлі туралы болжамымыз расталды. Мобильді фотосурет көрнекі шығармашылықтың бір түрі ретінде қарым-қатынас құралы, сәнді тренд және ойын-сауық қызметін ғана атқармайды. Әлбетте, бұл мақсаттар басым болғанымен, мобилография жаңа белгілерді, мағыналарды, тұтас мәдени қабаттарды, әлеуметтік қатынастарды тудырады, сондықтан мәдениеттің дамуымен бірге жүреді.

Қорытындылап айтсақ, мобилография, бұл анық сәнді құбылыс, өзін-өзі көрсету, қарым-қатынас және өзін-өзі жариялау тәсілі ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени байланыстарды қалыптастыратын, терең құндылық-семантикалық, мәдени және этникалық өзін-өзі анықтаудың көрнекі көрінісіне ықпал ететін, болашақтың жағымды бейнесін қалыптастырудың алғы шарты ретінде қазіргінің жағымды бейнесін салатын бүгінгі мәдениеттің маңызды бөлшегі.

Әдебиеттер

1. Березин В.М. Фотожурналистика: Учебник. М.: Юрайт, 2016. С.198—199.
2. Ищенко Д. Мобилография как искусство. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kaddr.com/2013/04/mobilografiya-kak-iskusstvo-my-sli-avtora/> (дата обращения: 05.04.2024)
3. Гирц К. Интерпретация культур: [перевод с английского]. Москва: РОССПЭН, 2004. 560 с.
4. Зиммель Г. Избранное: в 2 т.: пер. с нем. Т. 1: Философия культуры. М.: Юрист, 1996. 671 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм: [в 3 т.] Т. 1: Язык. М.: СПб.: Университетская книга, 2002. - 272 с.
6. Syatoslavsky A.V. Habitat as a memory environment: to the history of Russian memorial culture. Synopsis doc. cultural Studies diss. Moscow, 2011. 53 p.
7. Барт Р. Camera lucida. Комментарий к фотографии / перевод с французского, послесл. и коммент. М. Рыклина. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2011. 87 с.
8. Артеменко А.П., Артеменко Я.И. От репрезентации пространства к пространству репрезентации: современные визуальные исследования // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2018. № 44. С.61-69.

ҚАЗАҚ ЛИРИКАСЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ – ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Гаухар Құрманәлі

6B11102 Мәдени тынығу жұмысы

1 курс студенті ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: Білім беру саласының үздігі, аға оқытушы Л.А.Аманкулова

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ лирикасындағы көркем танымның рөлі қарастырылады. Автор қазақ ақындарының шығармашылығындағы поэтикалық сөз арқылы танымдық процестердің көріну ерекшеліктерін талдайды. Қазақ лирикасынан алынған мысалдарға сүйене отырып, көркем образдардың, рәміздер мен метафоралардың танымдық ұғымдардың қалыптасуы мен берілуіне әсері зерттеледі.

Кілт сөздер: қазақ лирикасы, көркемдік таным, символизм, метафора, поэтикалық өрнек.

Көркем әдебиет әрқашан адам үшін білімнің негізгі көздерінің бірі болды. Қазақ лирикасы аясында бұл ерекше айқын көрінеді. Ақындар өздерінің өлеңдері арқылы эмоциялар мен көңіл-күйлерді ғана емес, әлем, табиғат, адамның сезімдері мен қарым-қатынастары туралы терең ойларды жеткізеді. Бұл мақалада біз көркем танымның қазақ лирикасында қалай көрінетінін және ақындар өз ойлары мен идеяларын тарату үшін қандай әдістерді қолданатынын қарастырамыз. Қазақ лирикасы, басқалар сияқты, халықтың рухани әлемінің байлығын бейнелейді. Бұл оның ішкі әлемінің айнасы ғана емес, сонымен қатар оның айналасындағы шындықты түсінуінің кілті болады. Сондықтан қазақ ақындары оқырманды өмірдің терең сұрақтары туралы ойландыру үшін қандай тақырыптар, бейнелер мен рәміздерді қолданатынын түсіну маңызды.

Қазақ лирикасындағы табиғат поэтикалық әлемнің ажырамас бөлігіне айнала отырып, ерекше орын алады. Ақындар өз шығармаларында табиғат бейнелеріне жиі жүгінеді, оларды өмір, өлім, уақыт және әлемнің өзгергіштігі туралы терең философиялық ойларды білдіру үшін метафоралар мен символдар ретінде қолданады. Абайдың "Жаз" өлеңінде табиғат оқырман алдында өзінің барлық ұлылығы мен сұлулығымен көрінеді. Автор жазғы уақытты табиғат қысқы ұйқыдан оянып, әлемді өзінің түстері мен хош иістерімен толтыратын гүлдену мен молшылық кезеңі деп сипаттайды. Жаздың бұл бейнесі өмірдің табиғи циклін ғана емес, сонымен бірге өмір бойы өмір сүретін адам тәжірибесінің байлығын білдіреді. Алайда, өзінің сұлулығынан басқа, Абай өлеңдеріндегі табиғат құбылмалы және құбылмалы құбылыс ретінде де көрінеді. Жаз өзімен бірге

қуаныш пен молшылық әкелсе де, ол сол мен күтім белгілерін де алып жүреді. Бұл оқырманға әлемдегі барлық нәрсе уақытша және өзгеріске ұшырайтынын және әр маусым өзінің қуанышы мен қайғысын әкелетінін еске салады. Осылайша, Абай лирикасындағы табиғат бейнесі сыртқы әлемді сипаттауға ғана емес, сонымен бірге өмірдің мәні мен адам тағдыры туралы терең философиялық ойлауға қызмет етеді. Бұл табиғат біздің өміріміздің ажырамас бөлігі екенін және әлемдегі үйлесімділік пен тепе-теңдікті сақтау үшін оны бағалап, қорғауымыз керек екенін еске салады [1].

Мұқағали Мақатаев, шығармашылығы терең көркемдік танымды бейнелейтін, өз өлеңдерінде махаббат тақырыбын батыл бейнелейтін көрнекті қазақ ақыны. Оның лирикасы нәзік тәжірибелерге, сезімтал бейнелерге және махаббат тақырыбына философиялық көзқарасқа толы. "Ғашықпын" өлеңінде Мақатаев махаббат пен адалдық тақырыбын ашады. Ол өзінің сүйіктісін құрметпен еске алатын, оны Сұлулық пен тазалықтың символы ретінде бейнелейтін жас жігіттің бейнесін сипаттайды. Өлеңнің әр жолында Мақатаев өз сөзімен жеткізетін терең құрмет пен адалдық бар. Мұқағали Мақатаевтың жолдары ақынның ішкі дүниесін бейнелеп қана қоймай, оқырманға адам жанының тереңіне үңілуге мүмкіндік береді. Оның лирикасы бізді жоғары мұраттар мен мағыналы өмірге шабыттандыратын шынайы құндылықтар мен таза сезімдерге шақырады. Осылайша Мұқағали Мақатаевтың шығармашылығы қазақ лирикасындағы көркем білімнің жарқын үлгісіне айналуда. Оның өлеңдері әдемі естіліп қана қоймай, адам жанының ең терең жерлеріне әсер етіп, бізді шынайы құндылықтар мен рухани кемелдікке шақырады [2].

Адам жанының және оның ішкі әлемінің тақырыбы ақындардың өмірдің мәні, өзін-өзі тану және мәңгілік құндылықтар туралы терең ойларын бейнелейтін қазақ лирикасындағы ең маңызды тақырыптардың бірі болып табылады. Шәкәрім Құдайбердиев сияқты қазақ ақындарының өлеңдерінде бұл тақырып оқырманға ішкі тәжірибе мен даналық әлеміне енуге мүмкіндік беретін ерекше тереңдік пен философиялық мағынаға ие болады. Шәкәрім Құдайбердиевтің шығармаларында адамның мәнін және оның ғаламдағы орнын түсінуге деген ұмтылыс айқын байқалады. Ақын адам табиғатының көптеген аспектілерін зерттеп, оларды өлеңдерінде ашуға тырысады. Ол оқырманды ішкі ойлар мен шындықты іздеу әлеміне батыру үшін метафораларды, рәміздер мен бейнелерді пайдаланады. Оның өлеңдерінде болмыс, өмірдің мәні, жақсылық пен жамандық туралы мәңгілік сұрақтар бейнеленген, бұл оның лирикасын қазіргі оқырман үшін ерекше өзекті және мағыналы етеді. Құдайбердиевтің шығармалары кемелдікке ұмтылу, ақиқатты Мәңгілік іздеу, кедергілерді еңсеру және жақсылыққа деген үміт сияқты тақырыптарды көтере отырып, адам жанының әлемінде өзіндік нұсқаулық болады. Оның өлеңдерінде оқырманды өмір мен өз өмірінің терең сұрақтары туралы ойлауға шабыттандыратын ерекше үйлесімділік пен даналық бар. Сонымен қатар, Құдайбердиевтің өлеңдері тілдің әсемдігімен ерекшеленеді, бұл оларды оқырман үшін одан да тартымды етеді. Ол сөзбен шебер ойнайды, ұмытылмас әсер қалдыратын және жазудың терең мағынасын ойландыратын таңғажайып бейнелер мен бірлестіктер жасайды [3].

Махамбет Өтемісұлы, көптеген басқа қазақ ақындары сияқты, ұлттық тарих пен мәдениеттің терең аспектілерін қозғайтын лирикалық шығармалар жасау үшін өз халқының бай мәдени мұрасына жүгінеді. Оның ұлттық батырлардан, аңыздардан және тарихи оқиғалардан шабыттанған өлеңдері қазақ халқының өткені мен мәдени мұрасына деген мақтаныш сезімін бейнелейді. Махамбет Өтемісұлының шығармаларында қазақ дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын қастерлеу байқалады, бұл оның лирикасын жас ұрпаққа мәдени мұраны сақтау және беру үшін ерекше құнды етеді. Ол ұлттық салт-дәстүрлерді, мерекелер мен дәстүрлерді сипаттауға ерекше назар аударады, сонымен қатар бізді батылдықпен және жанқиярлықпен шабыттандыратын ұлттық батырлардың вигіктерін атап өтеді. Махамбет Өтемісұлының жолдары терең патриотизм мен Туған жерге деген сүйіспеншілікке толы. Ол қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне үлес қосқандарға құрмет көрсетеді және бізге бар нәрсені бағалауға үйретеді. Оның өлеңдері болашақ ұрпаққа ата-баба мұрасын сақтауға және беруге көмектесетін ұлттық тарих пен мәдениеттің өзіндік ескерткіші болып табылады. Махамбет Өтемісұлының шығармалары ұлттық дәстүрлерді мадақтап қана қоймай, оқырмандарға қазақ жанының тереңіне үңіліп, оның салт-дәстүрлері мен құндылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Оның өлеңдері ұлттық мәдениет пен тарихтың өзіндік терезесіне айналады, бұл бізге ата-бабалармен байланысты сезінуге және өзімізді олардың айнасында көруге мүмкіндік береді [4].

Қорытындылай келе, қазақ лирикасындағы көркемдік таным әртүрлі тақырыптарды, бейнелер мен символдарды қолдану арқылы көрінеді. Ақындар өз ойлары мен сезімдерін оқырманға жеткізу

үшін поэзия тілін қолдана отырып жеткізуге тырысады. Дәл осы көркемдік тәсілдің арқасында қазақ лирикасы көптеген ұрпақтар үшін өзекті әрі қызықты болып қала береді.

Әдебиеттер

1. Иванова А.Н. Қазақ лирикасы: тарих және қазіргі заман. А., 2005 210 б.
2. Болатов К.С. Мұқағали Мақатаев: Өмір және шығармашылық. А., 2010. 180 б.
3. Жұмабеков Р.А. Қазақ поэзиясындағы тақырыптар мен мотивтер. А., 2018. 250 б.
4. Әлімбаева Г.М. Қазақ лирикасының эволюциясы: классикадан қазіргі заманға дейін. А., 2015. 300 б.

МОҢҒОЛИЯ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ

Магшар Айнұр

6B11102 – «Мәдени-тынығу жұмысы»

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: оқытушы, магистр Қ.Б.Жалғасбаева

Аңдатпа. Моңғолиядағы қазақтар ата-дәстүріміздің мұртын бұзбай бүгінгі күнге жеткізген қадірлі қандастар. Тұрмысы түгел, мәдениеті бүтін қазақтар рухани адамгершілік нормаларын берік сақтаған. Олардың еңбек құралдары, өмір сүруіне қажетті барлық құрал-жабдықтары, рухани мәдениеті мал шаруашылығымен үндесіп ерекше үйлесім тапқан. Бұл өлке қазақтарының материалдық және рухани мәдениеті жалпы қазақ мәдениетінің іргетасына негізделіп, соңғы ғасырларда өзіндік кейбір ерекшелік, өзгерістері бар жергілікті бейне құрады. Әйтсе де, біздің қазақы құндылықтарымыздың қалпы бұзылмады.

Кілт сөз. Моңғолия, қазақтар, мал шаруашылығы, мәдениет, рухани, тұрмыс, өлке.

Қазақ халқының рухани түйсігінде мәдениет туралы ұғымның ауқымы өте кең. Оған адамның күнделікті жеке басының мәдени элементтерінен бастап ақыл-ойының ең жоғарғы шегіне дейінгі мәселелер сияды. Мақаланың өзегі етіп, Моңғолиядағы қазақтар қазақ ұлтына тән этникалық ортақ ерекшеліктерді айқындаймыз. Әр ұлттың жәй-күйінің нағыз этникалық бейнесін оның рухани мәдениетінен байқауға болады. Ұлттық мінез-құлық, ұлттық рухани мәдениетте көрініс табады. Қарапайым кез-келген адамның ана тіліне деген сүйіспеншілігі де, ұлттық сезімнің ерекше бір этникалық қасиеті болып саналады. «Тек ана тілі ананың ақ сүтімен бойына дарыған, сол тіл арқылы халқының асыл қасиеттерін айтқындап, жан дүниесіне қабылдап, рухани байлығынан мол сусындаған, салт-дәстүрін жеттік меңгерген азамат қана өзін шынайы қазақпын деп атауға, оның санында ғана емес сапасында да ірегей орын алатындығын әбден айтуға болады. Моңғолиядағы қазақтарға келер болсақ, олар қазақ тілін қадір-қастер тұтып, тамаша ерекшеліктерін сақтап, қолданыс аясын кеңейтіп, толық пайдаланып отырды.

Моңғолиядағы қазақ тілінің түп төркіні – ертедегі Керей тайпасы тілімен тығыз байланыста екенін танымал алтаист ғалым Б. Базылхан атап көрсетеді. «Қазақ тілін сырттай бақылап жүрген түрколог ғалымдардың байқауынша, бүгінде оның шұрайлы да таза сақталған жері – Бай-өлке. Бұл пікірің дұрыстығы айқын. Оның басты себебі: біріншіден, Моңғолия қазақтарының өз алдына отау тігіп, отыруында болса, екіншіден, осы өлкеде 98 процент шоғырлана бірыңғай жайғасуында. Моңғолияның ішкі жағындағы қазақтардың жағдайлары сәл басқалау болса да, дәл Бай-өлкенің өзінде бар жоғы 2% құрайтын ұранхай-тува сияқты тіл өкілдерінің оған әсері онша байқалмайды», – ғалым Ә. Қайдаров.

Батыс Моңғолиядағы қоныстанып, ұлттық ортадан салыстырмалы шеттеу өмір кешіп келген, аз топ болса да, мұндағы қазақтар өзінің ұлттық қасиетінің басты элементін, әсіресе, қазақ тіліне тән ерекшелікті сақтап қалды. Сонымен қатар, қазақтың біртұтас халықтық, әдеби тілімен салыстырғанда Моңғолиядағы қазақтардың сөйлеу тілінде фонетикалық, лексика-морфологиялық, сөз қоры жағынан шамалы өзгешелік болғанында атап өту керек сияқты. Ал, жалпы алғанда, Моңғолиядағы қазақтардың тілі қазақ әдеби тілінің сөздік қорымен, грамматикалық құрылымымен толық сәйкес келеді. Бұған басты себеп қазақ әдеби тілі өте ертеде қалыптасуына байланысты болса, екінші жағынан, қазақ тілінің өз қасиеттерін берік сақтайтын ішкі заңдылығының айқын көрінісі деп санасақ, үшінші бір жағынан,

соңғы 80-нен астам жыл Моңғолиядағы қазақтардың мектеп, баспасөз, радио, театр т.б. рухани мәдениет саласы Қазақстан мәдениетінің игі ықпалы аясында өсіп жетілуіне де байланысты екендігінде болып отыр.

Моңғолия қазақтарының рухани мәдениеті – неке, бала тәрбиесіне қатысты салт-дәстүрлер, тұрмыс салт-дәстүрлері, адам өміріне қатысты салт-дәстүрлер, шаруашылыққа қатысты, сондай-ақ, рулық дәстүрлер, халықтық, саятшылық, табиғи және діни дәстүрлер түптеп келгенде, қазақ халқымен тонның ішке бауындай астарлас. Салт-дәстүр біз үшін ежелден-ақ, экожүйедегі әлеуметтік қатынастарды реттеудің ерекше механизмі болып есептеледі.

Қазақта жеті атадан асырмай қыз алмайтын қасиетті қағиданың барындай, Моңғолиядағы қазақтар арасындағы некелесу туралы «Қазақ заңы» деген материалда «Қазақ рәсімінде қарсы құда болысып, әйел алысатын дәстүр болғанымен жақын ру өз арасынан некелесуге болмайды. Құда болысып, қыз алысып беріскенде бір ата ішіндегі туыс керей өз арасында құда болыспайды», - делінген.

Моңғолия қазақтары арасында қалың мал алу дәстүрі болды. Тағы сол заңда «Қыз алған бай адамдар 100 ірі қара, орта дәулетті кісілер 70-80, кедей адам 40, 50 70-ден төмен емес ірі қараны қалың малы ретінде беріп құдаласқан. 1930 жылдардан әйелдер бостандығы деген желеу мен некелескен отбасылар ажырасып, көп әйел алғандардың кейбір әйелдері ерін тастап кетті. Сол кездерден бастап қазақтың дәстүрлі некелесуі бұзылып, «алып қашу» сияқтының нәтижесінде жақсылық, жаманшылықтың екеуі де көрініс тапты. Бұл қайшылықтардың кері әсері жастардың некелесуі ата-ана, ру бақылауынан шығып кетті. Артынша, Моңғолия неке заңы шығып, некелесу қатынасы біршама реттелгендей болды.

Моңғолиядағы қазақтар да аяғы ауыр аналарға қолқорлық жасап, бала туу кезіндегі барлық салт-дәстүрлерді жасайды. Өткен дәуірде аналар отбасында босанатындықтан аман-сау, қол-аяғын бауырына алуға байланысты көптеген, тыйымдар мен ырымдар жасалған. Әрі медициналық жағынан да бұл салада жинақтаған білім, тәжірибелер өз алдына зерттеуге тұрарлық. Сондай қазақи мол білім қорының арқасында ғана қазақтар өз ұрпағын аман сақтап, от басы, ата, ру, тайпа, ұлттың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп келді. Моңғолия қазақтарында шілдехана, сүйінші, ат қою, бесік той, тұсау кесу, атқа мінгізу, сүндет той, балаға ел-шежіресін таныту дәстүрлері бар. Олар балаға ат қоюға ерекше мән береді. Сондықтан да, қазақ шежіресінде сұлу есімдер өте көп.

Моңғолиядағы қазақтар арасында қазақ халық педогогикасының дәстүрлері сақталып, адамдарды тіршілік етуге баулуда өте маңызды міндет атқарып келген. Ұрпақты өмірге дайындау, тәрбиелеу барысында халықтың сан ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі мен білімінің жиынтығы болды. Баланың тілін жетілдіру, ойлау қабілетін арттырудан бастап баланы адам етудің жүйелі қағидасын қалыптастырған. Сондай-ақ, күнделікті өмір сүру қағидасында ар-ұждан мен құқықтық, адамгершіліктік нормаларға назар аударған. Бала тәрбиелеуде ойын-сауық түрлерін ұтымды пайдаланып отырған. Жанұяда бала тәрбиелеу ауыл тәрбиесі, ән-күй, ауыз әдебиеті, т.б. арқылы тәлімге айналған. Қалыптасу барысында материалдық және рухани мәдениетті балаға ерте жастан меңгертіп отырған. Бір баланың тәрбиесі отбасы, ауыл, ағайын, ру, тайпа, ұлт тағдырына дейін әсері барын жақсы түсіне білген. Бала тәрбиелеудің басты құралы деп баланы еңбек етуге үйрету, үздіксіз тәрбиеге жетелеу жолдары басты назарда болды.

Шалғайдағы қандастардың негізгі кәсібі – мал шаруашылығы. Соның ішінде қой бағу қазақтың қанына сіңген құтты кәсіп.

Моңғолиядағы қазақтар аспан әлемі туралы да астрономиялық алғашқы білім мен түсініктері мол. Кейбір планеталар мен жұлдыздардың атауын дәл қазақтар секілді: Жер, Күн, Ай, Шолпан, Есекқырған, Қызылжұлдыз, Қосжұлдыз, Сөмбіле, Жетіқарақшы, Үркер т.б. деп атаған.

Моңғолиядағы қазақтар киіз үйдің қаңқа сүйегін киізбен жабады. 1950 жылдардан соң киіздің екі жағын әр түрлі матамен соның ақ түсімен қаптайтын болды. Сөйтіп, киіз үйдің сыртқы қабаттары күн, сәулесі, суық, жылу, тамшылардан қорғану міндеттерін атқарады. Бұл мекендегі қазақтар қойдың өлі және жүнінен басылған киізді пайдаланады. Соңғы 20-30 жылда өндірістік өндірістік әдіспен дайындалған киіздер қолданыста.

Қорыта келгенде, Моңғолия қазақтары біздің нағыз қазақы мәдениетіміздің қаймағын бұзбай, дәстүрімізді берік сақтап келе жатқан намысты жандар. Талдан иіп жасаған керегесінен кеңдігі кетпей, терезесінен теңдігі кетпеген қандастарымыз өткен күннен хабар беретін құнды қазына секілді. Қазақ әлемнің қай бұрышында, қай түкпірінде жүрсе де, қазақ болып қала бермек. Себебі, оның бойында қазақы рух пен қасиетті қан мәңгі өмір сүреді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Моңғолияның батыс өлкесіндегі халықтардың тұрмысы.- Улаанбатар, 1980.-х.335.
2. Н. Сер-Оджав Н. Баян-Өлгий аймағының археологиялық зерттелуі // Түүх // - Улаанбатар, 1969, -х.25.
3. Қабышұлы И. Моңғолия қазақтарының тарихы.-Баян-Өлгий аймағының халқы...-б.39.
4. Сарай А. Баян-Өлгий аймақтың қазақ халқы тарихының ... б.36.
5. МХРП ХМШ съезі. – Улаанбатар, 1981. –х.150.

ТЫНЫҒУ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ТАРИХИ, ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ЭМПИРИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Гүлмира Манап

6В11102 Мәдени-тынығу жұмысы

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы А.Ж.Досжанова

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының Конституциясының **24-бабында** «Әркімнің тынығу құқығы бар. Еңбек шарты бойынша, жұмыс істейтіндерге заңмен белгіленген жұмыс уақытының ұзақтығына, демалыс және мереке күндеріне, жыл сайынғы ақылы демалысқа кепілдік беріледі» деп көрсетіледі. Бұдан байқап отырғанымыздай жұмыс істейтіндер тынығу уақытын еңбек тәртіптері мен жұмыс уақытына қарай айқындайды. Бұл деген сөз жұмыс істемейтіндерге тынығу қажет емес деген сөз емес. Адам өмірі тәндік және психологиялық белсенділіктен тұратындықтан, сол белсенділіктің біршама тынығуы да болуы керек. Адам организмінің үздіксіз жұмыс істеу заңдылығы, оның шаршауына, қажуына, таусылуына алып келеді. Сондықтан адам өмірінде тынығу аса маңызды құбылыс болып табылады.

Кілт сөздер: тынығу, бос уақыт, аспект, рекреация, психология.

Тынығудың тарихи аспектілері. Көптеген әдебиеттерде тынығу мен бос уақыт түсініктері бір деңгейде қарастырылады, синоним сөзі ретінде қатар жүреді. В.И. Дальдің орыс тіліндегі анықтамалық сөздігінде, сондай-ақ, энциклопедиялар мен анықтамаларда «досуг» - демалыс - бұл күш-қуатты қалпына келтіру және дененің жұмыс жағдайына жету (рекреация) болып табылатын демалыс жағдайы немесе уақытты өткізу, жұмыстан бос уақыт деп көрсетіледі. Мына жағдайды ескерген жөн: егер адамды жазаны күту немесе өтеу үшін мәжбүрлеп әрекетсіздікке итермелесе, яғни мәжбүрлі түрде жұмыс істетпеу – тынығуға жатпайды.

Адам ағзасы үшін тынығу ең алдымен жоғалған қорларды қалпына келтіру болып табылады. Егер адам ағзасында еңбек әрекетін өзгертетін болса, немесе бір іс-әрекеттен екінші бір іс-әрекетке ауыстыру болса, бұл да тынығуға жатпайды. Себебі, бұл шаршауға әкеледі. Оған қоса белсенділік төмендейді не болмайды. Шаршау, қажу дегеніміз - бұл ақыл-ой, физикалық немесе психикалық ресурстардың төмендеуі, әлсіреуі, сарқылуы.

Неврология мен психологиядағы заманауи зерттеулер тынығу арқылы адам қалай қуаттанатындығын, қайта күш жинайтындығын дәлелдейді. Оған қоса тынығу арқылы адамда жаңа идеялардың дамуы арта түседі, шығармашылық тұрғыда ынталанады, тіпті ұзағырақ, қызықты өмір сүруге көмектесетінін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеулер жақсы тынығу бұл бос жүру дегенді білдірмейді, тынығу еңбекті түрі екенін көрсетеді.

Ендігі кезекте тынығу мәселесінің тарихи аспектілеріне, тынығу теорияларына тоқталайық.

К. Маркс, Ф. Энгельс, Т. Веблен, С.Г. Струмилин, Г.А. Пруденский, Л.А. Гордон, Е.В. Клопов, А.С. Орлов, А.Н. Логунов және басқа зерттеуші классиктер де, неоклассиктер де өз шығармаларында рекреация мәселесін және оның жеке аспектілерін қарастырды. КСРО-да 1920 ж. (С.Г. Струмилин) бұл бағыттағы теориялық және нақты социологиялық зерттеулер пайда бола бастаған, ал 1970–1980 жылдары Г.А. Пруденский еңбектерінде бұл мәселе қайта жанданды.

Батыс елдерінде тынығу мәселесі «бос уақыт социологиясы» атаумен аталып, (АҚШ, 1934) Р. және Х. Линд, Дж. Ландберг және басқа әлеуметтанушы-ғалымдардың ебектерінде тарихи түрде дами түсті. Тынығу мәселесі екінші дүниежүзілік соғысынан кейінгі жылдары Д. Рисмен, Л.

Ловенталь М. Каплан, С. де Грация, Г. Виленский (АҚШ), еңбектерінде, сондай-ақ, Дж. Дюмазедье, Дж. Фридман, П. Шомбар де Лова (Франция) еңбектерінде қарқынды зерттелініп дами түсті. Дегенмен, бірқатар қызықты жалпылама зерттеулердің болуына қарамастан, іргелі философиялық категория ретінде тынығу туралы теориялық және әдістемелік идеялар қалыптаспаған еді. Әрине бұл тынығу мәселесінің адам өмірінің іс-әрекеті туралы жалпы теориясының қалыптастыруды қиындататыны анық. Олай болса, неғұрлым табиғат, қоғам және адам туралы нақты теориялар негізіндегі заңдылықтарға сүйене отырып, тынығу туралы эмпирикалық тәжірибенің деректерін жалпылау қажеттілігі арта түседі.

Тынығу теориясының ғылыми аспектілері. Тынығу туралы психологиялық әдебиеттерге талдау жасайтын болсақ, психология ғылымында тынығу еңбек пен демалыс салалары арасындағы «шектердің бұлыңғырлануы» құбылысы ретінде қарастырылады. Бұл саладағы зерттеуші-ғалымдар, бір жағынан, тынығу барысында адамның бос уақытта айналысатын іс-әрекетін таңдау мүмкіндігі кең екенін, өзінің әлеуетін дамыту мүмкіншілігінің зор екендігін, сондай-ақ, әртүрлі салаларда өзін тиімді көрсете алу мүмкіндігінің болатындығын пайымдайды [Hoff, 2001; Smart, 2013]. Ал екінші жағынан, тынығу мен еңбек ету уақытының үлесі тұрғысынан тынығуға әлде қайда аз уақыт бөлінуіне қарай, еңбек пен демалыс режимінің деформациялану салдарынан едәуір маңызды қиындықтар туындайтындығын көрсетеді [Матрусова, 2006; Сычева, 2011; Feeney, Bozeman, 2009].

Жұмыс пен демалыстың теңгерімсіздігінің (үйлесімсіздігі) нәтижесі шаршаудың өтелмеген әсерлерінің жинақталуы және созылмалы шаршау жағдайының қалыптасуы пайда болуы мүмкін. Ал бұл өз кезегінде кәсіби және тұлғалық деформациялардың біртіндеп дамуына әкеледі [Безносов, 2004; Водопьянова, Старченкова, 2008; Ильин, 2011; Burke, Fiksenbaum, 2009; Friedman, Rosenman, 1982; Taris et al., 2005]. Психология ғылымында кәсіби және тұлғалық деформацияға (бұзылыстарға): қажу синдромы, А типті мінез-құлық синдромы, трудовголизм синдромы жатады.

Қазіргі замануи жағдайында адамның еңбек іс-әрекетінде өнімді және тиімді қызметті қолдау және қамтамасыз ету мақсатында тынығу арқылы ресурстарды толықтыру мәселесінің аспектілері ғылыми тұрғыда дәйектелінеді [Кузнецова, 2004, 2007а; Старченкова, 2008, 2009; Hobfoll, 2011] [1]. Бұл адамның функционалды жағдайын, еңбек ету ресурстарын оптимизациялау әдіс-тәсілдері арқылы еңбек пен демалыс күн тәртібінің психологиялық негізін зерттеу маңыздылығын айқындайды.

Психологиялық әдебиеттерде тұлға үшін тынығудың маңыздылығы – адамның еңбек саласында тиімді жұмыс істеп, еңбекке жағымды қатынас құру үшін ғана емес, өзіндік ішкі қанағаттанушылықты өз бетінше жаңғырту, әлеуметтік интеграция мен өзін-өзі көрсетудің өзара үйлесімділігі болып табылады [Орлов, 1995]. Басқаша айтқанда адам тек сапалы еңбек ету үшін тынығып, демалмайды, өзінің ішкі психологиялық қанағаттануы мен өзіндік ішкі үйлесімділікті орнату үшін тынығады.

Дегенмен, адам өміріндегі оның еңбек саласы мен еңбек етпеу салаларының өзара ықпалы туралы көптеген авторлардың пікірлері бір-біріне ұқсас болып келеді. Экономика және әлеуметтану саласының мамандары еңбек пен демалыстың өзара байланысының мәні туралы теориялардың үш негізгі бағытын анықтады [Iso-Ahola, Mannell, 1985; Hoff, 1986; Kando, Summers, 1971; Staines, 1980; Wilensky, 1960].

Бірінші бағыт – компенсация (орнын толтыру) теориялары. Бұл модельдің постулаты демалыс кезінде адамның еңбек ету барысында жинақталған ішкі қанағаттанушылықтың жетіспеушілігінің орнын толтыруға тырысады. Бұл жағдайда жұмыс (еңбек әрекеті) сыртқы құндылық ретінде көрінеді.

Екінші бағыт – біріктіру (трансфузия), немесе қайталау теориясы. Осы теориялық парадигма шеңберінде еңбек пен демалыс бір-бірімен байланысты және адамның әрекетке субъективті қатынасымен анықталатын өзара әрекеттесу элементтері ретінде қарастырылады: демалыс кезінде адам жұмыста істеген ісін жалғастыра береді. Бұл жағдайда адам (саналы немесе бейсаналы тұрғыда) рекреациялық іс-әрекетіне өзінің шеберлігін көрсетуді кеңейтеді. Егер адам жұмысқа көңілі толмаса және оған немқұрайлы қарайтын болса, онда ол бұл қатынасты демалысқа ауыстырады; егер ол жұмысқа шығармашылықпен қарайтын болса, онда бұл сапалық көрініс рекреация саласына ауысады. Бұл тұжырымның ұтымды тұстары да, жағымсыз салдары да бар. Ұтымды жағы демалыс кезінде адамның кәсіби дағдылары мен біліктілігі жетілдіріледі, ал теріс жағы: демалыс кезінде адамның белсенділігі бірсарынды, қызықсыз өтеді.

Үшінші бағыттағы теориялар – еңбек пен демалыс сфераларының абсолютті дербестігін постулаттайтын бейтарап теориялар.

Әдетте, демалыс келесі кезеңдерді қамтиды:

- Шаршау кезеңі;
- Босаңсу кезеңі;
- Сауығу немесе жоғалған күшті қайта қалпына келтіру кезеңі;
- Ойын-сауық кезеңі.

Жалпы әдебиеттерде тынығулық екі түрі бар: белсенді тынығу және пассивті тынығу. Екеуі де адамның өз денесіне күтім жасауды, күшті толтыруды білдіреді. Белсенді демалысқа спорт, серуендеу, жүгіру, спорттық ойындар, тренажер құралдары жатады. Пассивті демалысқа күні бойы ұйықтау, көп уақытын массажға, саунаға жұмсау жатады.

Ашық ауада демалу кезінде адам ағзасы оттегімен белсенді түрде толысады, бұл өкпе мен жүрек-тамыр жүйесінің жұмысына жақсы әсер етеді, ми қызметін белсендіреді, стресс пен депрессияны жеңілдетуге көмектеседі, демалушының оптимистік көзқарасы мен позитивтілігін жетілдіреді, көңіл-күйін жоғарылатыды.

Соңғы жылдары адамдардан демалуға уақыттары болмай жататындықтарын естиміз. Әсіресе, медиа ақпараттардың шексіздігі мен вертуалды қатынастың кеңеюі – адамның уақытты тиімді басқаруға кедергі жасап жатады. Ала демалуға уақыттың болмауы адамның негізгі мақсаттарына жету қабілеттілігін күрт төмендетеді. Көптеген арнайы жүргізілген зерттеулер адамның жұмыс кезіндегі қысымдылықты сезінуі, стресс пен депрессияның болуы, денсаулықтағы проблемалар және жұмыс орнындағы сәтсіздіктер көбінесе дұрыс тынығудың болмауы салдары екендігін дәлелдейді. Басқаша айтқанда еңбек пен тынығудың арасында тікелей байланыс бар екенін көрсетеді. Оның үстіне, шаршаған қызметкерлер компанияға шығын әкеледі, өйткені олар жиі ауырып, өз міндеттерін тиімді орындай алмайды.

Демалудың жеткіліксіздігі шаршаудың дамуына әкеледі, ал дұрыс демалудың ұзақ болмауы шамадан тыс жұмыс істеуге әкеледі, бұл дененің қорғаныс механизмін төмендетеді және әртүрлі аурулардың пайда болуына, еңбек өнімділігінің төмендеуіне немесе еңбек сапасының жоғалуына ықпал етуі мүмкін.

Ал сапалы демалыс – бұл күш, қуат жинайтын және алға ұмтылу белсенділігін тудыратын уақыт. Шаңғы тебуді сапалы демалыс деп айтуға болмайды, бірақ үйде сериалдар мен чипстермен отыруды да сапалы демалыс деп айта алмаймыз. Сапалы демалыс дегеніміз – адамның қалай демалатындығы емес, демалыстан кейін күш-қуаттың қаншалықты қалпына келтіре алғанын айтамыз.

Осы орайда, тынығу уақытының түрлерін атап кетуге болады: жұмыс күні (ауысым) кезіндегі үзіліс кезіндегі тынығу; күнделікті (ауысымдар арасындағы) демалыс; демалыс күндері (апта сайынғы үздіксіз демалыс);

Мәдени демалыс – жергілікті тұрғындардың бос уақытын ұйымдастыру арқылы барған табиғи жерінің көркемдігі мен мәдени ортасымен, оның ішінде ландшафтымен танысу, тұрғындардың салт-дәстүрлері мен олардың өмір салтын, көркем мәдениеті мен өнерін, әртүрлі нысандарын білуге бағытталған демалыс түрі.

Тынығудың эмпирикалық аспектілері. Ендігі кезекте тынығудың практикалық аспектісін қарастыруға тырысайық.

Сізге демалу керек екенін қалай түсінуге болады, оның қандай белгілері бар?

- Шаршау белгісі. Таңертең ұйқыдан тұрғанда, қажетті 7-8 сағат ұйықтасаңыз да, шаршағаныңызды және қажығаныңызды сезінесіз
- Ұйқысыздық белгісі. Дене демалғысы келеді, бірақ мүмкін емес
- Негізсіз алаңдаушылық белгісі, алаңдауға ешқандай себеп болмаса да, адамды мазасыздану белгісі байқалады
- Тәбет проблемалары, адам не қарны аш екендігін, не қарны тоқ екендігін ажырата алмайды, кейде көп тамақтану немесе мүлдем тамаққа тәбетінің болмауы байқалады
- Зейінін шоғырландыра алмау белгісі, яғни адам қажетті объектіге назарын аударып алмайды, зейінінде тұрақсыздық байқалады
- Негізсіз тітіркену белгісі
- Үнемі жалғыз қалуға деген ұмтылыс
- Қуанышты сезінбеу немесе көңіл-күйдің көтерілмеу белгісі.

Егер адамның бойынан осындай белгілер байқалса, онда оған тезарада тынығу қажет. Демалыс уақытын ұйымдастыру керек. Осыған орай адамдарға қажетті демалыстың бірқатар түрлерін көрсетуге болады.

1. Физикалық немесе тәндік демалыс. Мұндай демалыс пассивті (ұйқы) және белсенді болуы мүмкін: йога, созылу, массаж - қан айналымын және дененің икемділігін жақсартуға көмектесетін барлық нәрсе;
2. Психикалық тынығу. Мүмкін сіз әр күнді үлкен кесе кофемен бастайсыз ...
3. Шығармашылық тынығу;
4. Эмоциялық тынығу;
5. Әлеуметтік демалыс;
6. Рухани тынығу.

Сеченов 19 ғасырдың басында, 1901-1904 жылдары «Ең жақсы демалыс – іс-әрекетті ауыстыру, белсенділіктің өзгеруі» тезисін айтқан. Ол шаршаған жұмыстан кейін қол жұмысының тез қалпына келуі екі қолдың толық демалуында емес, екінші жұмыс істемейтін қолдың жұмысында болатынын тәжірибе жүзінде дәлелдеді.

Тынығу қатынастары да бұқаралық қоғамдық-саяси ұйымдардың, саяси партиялардың, мемлекеттік органдардың ықпалымен дамиды. Идеялық-психологиялық позициядан этикалық, эстетикалық және басқа да идеялар мен сана формалары арқылы демалыс пен дүниетанымның байланысы, оның адамдардың рухани және материалдық мәдениетінің қалыптасуына әсері атап өтіледі.

Бос уақыт теориясы үшін субъект-объект және субъектіаралық қатынастардағы құндылықтар жүйесін дамыту мәселесі өте маңызды. Бұл адамның басқа адамдардан, өзінен, қоғам мен табиғаттан алшақтауының қайнар көзі мен негізін көрсететін құндылық қатынастарының үзілуі. Әсіресе, жұмыс пен демалыс арасындағы антагонизмге жол берілмейді.

Әділ демалыстың кез келген тұтас тұжырымдамасы барлық адамдар үшін бірдей қолжетімді іргелі құндылықтарға негізделуі керек. Осыған байланысты рекреациялық құндылықтардың әлеуметтік әділ жүйесі нормаға (әркім үшін дұрыс және шынайы демалысты ұйымдастыру) негізделген. Дегенмен, дұрысы, әрбір адам демалу үшін қалаған және қажет нәрсенің бірлігіне жетуге ұмтылуы керек.

Қорытынды. Рекреация туралы ғылыми идеяларды қалыптастыру кезінде бірқатар жұмыстар рекреация теориясының (оның аксиоматикалық өзегі) негізгі постулаттары деп санауға болатын ережелерді тұжырымдады:

- табиғат эволюциясындағы рекреацияның дамуындағы историзм принципі, Өркениет формацияларының әлеуметтік құрылымы, хаос пен тәртіп процестерінің негэнтропиясы мен энтропиясы;
- еңбек пен демалыстың диалектикалық сәйкессіздігі мен ажырамастығы аксиомасы;
- тұлғалық, әлеуметтік топ және қоғам іс-әрекетіндегі демалыс құндылығы туралы теорема;
- адам өміріндегі тыныштықтың көпөлшемділігі мен өзгермелілігі, оның өмір сүруінің қамтамасыз етілуі және Әлемде өмір сүруі туралы теорема.

Әдебиеттер

1. Батуев А.Р., Хромешкин В.М. Базовая концепция территориальной системы отдыха человека // Известия Иркутского государственного университета. Серия науки о Земле. 2012. №2. С.19-33.
2. Выжлецов Г.П. Аксиология культуры. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1996. 216 с.
3. Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике. СПб: Наука, 1999. 312 с.
4. Медоуз Д.Х., Медоуз Д., Рэндерс Й., Беренс III В. Пределы роста. М.: Изд-во МГУ, 1991. 207 с.
5. Капица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. Синергетика и прогнозы будущего. М.: Наука, 1997. 285 с.
6. Орлов А.С. Социология рекреации. М.: Наука, 1995. 146 с.
7. Пожитной Н.М., Хромешкин В.М. Основы теории отдыха. СПб: Изд-во Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2011. 180 с.

8. Пожитной Н.М., Хромешкин В.М. Теорема ценности отдыха в жизнедеятельности человека // Вестник Иркутского государственного технического университета. 2012. №11(70). С. 248-255.

9. Пожитной Н.М., Хромешкин В.М. Теорема многоаспектности отдыха человека // Вестник Иркутского государственного технического университета. 2012. №12(71). С.254-259.

Хромешкин В.М. Отдых как объект познания в системе наук и географического комплекса в ней // Известия Иркутского государственного университета.

ҚАЗАҚ ТЕЛЕВИЗИЯСЫНДАҒЫ ШОУ БАҒДАРЛАМАЛАР

Жанна Сәбит, Альбина Ыдырыс, Ұлжан Оңғарбаева

6B11102 Мәдени-тынығу жұмысы, ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, магистр Ж.А.Дүйсенбай

Аңдатпа

Мақалада Қазақ телевизиясындағы ток-шоу режиссурасы соның ішінде “Астарлы ақиқат” пен “Көреміз” ток-шоуларының сипаты мен классификациясы, ТВ-бағдарламаларының рейтингтері бойынша ресми деректер қарастырылған.

Кілт сөздер: шоу режиссурасы, ток-шоу, телебағдарлама, телеарна

Әр кезеңнің талабы болатынын ескерсек, телевидение саласындағы ток-шоулар - уақыт үні іспетті. Ел өмірінің елеулі кезеңіндегі толып жатқан өзгерістер аумағында көрермен талабы мен талғамы да айтарлықтай өзгерді. Соның нәтижесінде эфирдегі жұмыс процесі, оны жүзеге асырудың кәсіби принциптері де жаңаша сипат алып, өзгеше мән-мазмұнға ие болды. Жалпы тележурналистикадағы ток-шоудың табиғаты кәсіби-шығармашылық процесс, құрылымы күрделі психологиялық құбылыс, алып-қосары жоқ шынайы дүние емес. Ток-шоудың негізгі мазмұны да осында. Яғни міндеті, мақсаты бар, бірақ қорытынды шешімі жоқ. Аудиториямен кері байланыс орнату қазіргі заманауи ток-шоуға аса қажет дүние. Қазақстанда телевизиялық ток-шоудың зерттелуі жеткіліксіз түрде дамыған. Жалпы ток-шоудың 3 негізгі тобы ерекшеленеді: әйелдерге арналған, отбасылық және жоғары мамандандырылған. Бізді екінші топ - отбасылық ток-шоулар қызықтырады, оларды "барлық жастағы адамдар үшін" деп те атайды. Мұндай хабарлар прайм-таймда эфирге шығады және рейтингтері жоғары болып табылады. Этикалық критерий ток-шоуды моральдық-этикалық принциптерге сәйкес бөлуге мүмкіндік береді. Ток-шоулардың танымалдылығының артуы интернет-сайттарда, атап айтқанда YouTube-те бірнеше жаңа шоулардың пайда болуына әкелді. YouTube-тегі ток-шоудың форматы мен ауқымы теледидардан өзгеше болғанымен, көрермендердің назарын аударуға кедергі болмады.

Қазақстандық ток-шоулардың ұлттық сипатын сөз етпес бұрын, алдымен ток-шоу деген ғылыми анықтаманың өзіне тоқталып көрейік. Шоу дегеніміз – қойылым. Ал «ток-шоу» ұғымы «сөздік қойылым» дегенді білдіреді. Ағылшын тілінен аударғанда «talk show» немесе «сөйлейтін шоу» деген мағынаға ие. Алғашында АҚШ-та пайда болып, кейін Батыс Еуропа елдеріне таныла бастады. Әр шығарылымда бірнеше адам студияға жиналып, бір тақырыптың аясында пікір алмасып, ойды ортаға салады. Ток-шоу бағдарламалары жүргізуші, сарапшылар, студия қонақтары атты ұштағаннан тұрады. Ток-шоудың табиғатында сұхбат, пікірталас, ойын-сауық, драматургия секілді бірнеше жанрлардың өзара үйлесуі хабардың көрерменге әсер ету мүмкіндіктерін де ұлғайта түседі. Тәуелсіз баспасөзде ток-шоудың екі түрі бар. Бірі – ащы шындықты ашық айта алатындар, екіншісі – саясатты айналып өтіп, мәдениетімізді, ұлттық салт-дәстүрімізді, тарихымызды, өнерімізді тағы да сол сияқты құндылықтарымызды насихаттайды. Ток-шоу диалогқа құрылғандықтан, сұхбатқа ұқсас, бірақ атқаратын міндеті ауқымдырақ болады. Сондықтан, қай тақырыпты қозғаса да аудиториямен, қонақтармен әңгіме-дүкен құру, яғни көрерменмен байланыс орнату барысында мәселенің ақ қарасын ажырату жолында күш салғаны жөн.

Ток-шоу бағдарламалары халыққа өтімді болуы үшін көп жағдайда хайп ретінде жүргізіледі. Мәселен, қазақ телевизиясында 14 жылдан аса уақыт жұмыс істеп келе жатқан “Астарлы ақиқат” бағдарламасы алғашында қоғамдық-саяси маңызы бар мәселелерді көтеріп, көмек іздеген жандарға қол ұшын созған салмақты бағдарлама ретінде танылған. Таралу тілі – қазақша, жанр – әлеуметтік

ток-шоу, хронометражы – 50 минут, жиілігі: аптасына 5 рет дүйсенбі мен жұма аралығында, уақыты: сағат 20:00. Рейтинг деңгейі – 21,19%. Ток-шоудың алғашқы жүргізушісі Дина Төлепберген. Соңғы 1 айда эфир тізгіні Бердімұрат Хасенұлында. Уақыт өте келе бағдарлама ақиқаттың астарын емес, төсектің айналасын ақтаратын ток-шоуға айналды. Салмақты бағдарлама сексуалды бағдарламаға қалай айналды, оған не себеп?! Бірнеше шығарылымында Түркістан өңірін ұятты етіп танытып, халықты билік ісінен мақұрым етуі, елдің саяси сауатсыздануы үшін ұйымдастырылған шоу болуы мүмкін бе?! Бұл ток-шоу қарапайым адамдардың қатысуымен белгілі бір тақырыпты талдау негізінде жүзеге асырылады. Шоуда ең алдымен алынған тақырыпты әсірелеп, анонс ретінде күні бұрын жариялайды. Мысалы: осы ток-шоудың «Қайын атадан – қойын атаға» шығарылымында келін «өз келісіміммен бардым» деп, бағдарлама аяқталғаннан кейін, бір апта уақыт өте сала «есірткі беріп, зорлады» деп әлеуметтік желіге жариялаған. Ал «Астарлы ақиқат» мұны ары қарай хайп болуы үшін «Қайын атасы келініне тиіскен бе?» деп пікір қалдырып, ел арасында резонанс тудырды. Міне, бағдарлама осылай әсірелеу арқылы әр шығарылымда миллиондаған қаралым жинайды. Студияда отырған сарапшыларда, адвокаттарда өз ісінің білікті мамандары. Байқап қарасақ олар өз араларында сөзге келіп, бір-біріне қарсы пікірлер білдіреді. Себебі олай жасамаса ток-шоу адам сенгісіз болар еді. Бұл шоууда тек өзекті тақырыптарды қозғайды. Мысалы, отбасылық өмір, қорғансыз балалар, орамалды қыздар, блогерлердің некесіз балалары, күйеу мен әйел арасындағы жанжал және зорлық-зомбылық. «Астарлы ақиқат» негізінен саясат үшін тиімді болуы мүмкін. Себебі, халық назарын саясаттан тыс қалдырудың таптырмас құралы осы іспеттес ток шоулар. Біздің халықтың осал жері осы. Өз өмірін шетке ысырып, ел тағдырын қалт жібермеуге тырысады. Міне, «Астарлы ақиқаттың» көрер көрерменнің көзайымы болу себебі - осы.

“Көреміз” ток-шоу бағдарламасында боямасыз шынайы өмірдегі кейіпкерлердің оқиғалары көрсетіледі. Таралу тілі – қазақша, жанр – әлеуметтік ток-шоу, хронометражы – 50 минут, жиілігі: аптасына 5 рет дүйсенбі мен жұма аралығында, уақыты: сағат 19:00. Рейтинг деңгейі – 3,4%. Сіздер мен біздердің арамызда жүрген жандардың тығырыққа тіреліп, тағдыр талкегін кешіп жатқанын байқамауымыз мүмкін. Себебі, көмек қолын созу әркімнің қолынан келе бермейді. “Көреміз” ток-шоуы кез келген мәселені қоғам талқысына салып, оны шешудің айқын жолдарын іздейді. Сол арқылы кейіпкерлердің мәселесін шешуді көздейді. «Köremiz» студиясында шытырман оқиғалар мен куәгерлердің өз аузынан баяндалатын тағдырлар талқыланып, сан сауалға тиісті мамандардан жауап алынады. Бағдарлама ұжымы түйіткілді мәселенің түйінін шешеді. Студияда кейіпкерлермен қатар кәсіби сарапшылар, қоғам қайраткерлері, блогерлер, құқық қорғау органдарының, медицина және әлеуметтік қызметтердің өкілдері, психологтар, танымал адамдар болады. Ток-шоу болып танылғалы жүргізушісі екі рет ауысқан. Алғашында эфир тізгінін Ғазиза Райымбек жүргізсе, үш айдан кейін Руслан Өтепбай эфир тізгінін өзіне алып күні бүгінге дейін тізгіндеп келеді. Тоғыз ай ішінде түрлі тақырып талқыға түсті. Оның ішінде отбасылық жанжал басым болды. Ерлі-зайыптының арасына түскен ене, ажырасқан соң баланы бөлісе алмай жүрген жұбайлар, баланың әкесі кім екенін анықтау тағысын тағы қозғалған мәселе аз емес. “Көреміздің” көрерменге түсініксіз бір тұсы - сарапшыларды тандау. Байқағанымыздай, жиі қонақтайтын сарапшылар бар. Оның тізімінде заңгер, психолог сынды мамандар болса түсінікті жайт. Бірақ, қоғам белсендісі, асаба немесе журналистті шақырып, бұрын-соңды ондай тақырыптарды зерттеп, жазып жүрмеген болса, студиядан орын берудің мәні неде?! Студияда сауатты пікір білдіретін мамандар қонақ болса бағдарлама рейтингі әлсірей қоймайды.

Ендігі кезекте осы екі ток-шоуға тоқталып, салыстырма жұмыстар жүргізсек: «Астарлы ақиқат» адамдарға тұрмыстық қиындықтар, алаяқтық және күрделі отбасылық қатынастар сияқты жеке мәселелерді шешуді алға тартады. Бағдарлама жеке әңгімелерге назар аударады. «Көреміз» бұл нақты өмірдегі кейіпкерлердің әртүрлі тағдырларын талқылап қана қоймай, сол мәселенің шешімін бір ғана бағдарламада шешетін ток-шоу. Ол қоғамдағы әртүрлі мәселелерге жарық түсіруге және оларды шешу жолдарын іздеуге тырысады. Бұдан алар қорытынды, «Астарлы ақиқат» қатысушылардың жеке бас мәселесін талқыға салса, ал «Көреміз» қоғамдық мәселелерді қарау және практикалық шешімдерді іздеу, сарапшылардың саралы пікірлерін алуды және тақырып аясынан алшақтамай нақты жағдайды талқылап, шешу міндетін қояды.

Форматы мен стилі: "Астарлы ақиқат" эмоционалды және белсенді шоу болуы мүмкін, себебі ол қатысушылардың жеке әңгімелері мен жеке бас мәселелеріне назар аударады. " Көреміз " қоғамдық мәселелер мен олардың шешімдерін талқылай отырып, объективті және аналитикалық көзқарасты қарастырады.

Қатысушылар мен сарапшылар: "Астарлы ақиқат" тек жеке мәселеге тап болған адамдарға көмек қолын созатын сарапшыларды студияға шақырса, ал "Көреміз" әлеуметтік және қоғамдық мәселелерді талқылау үшін түрлі салалардың сарапшылары мен өкілдерін шақырады.

Тақырыптардың алуан түрлілігі: "Көремізде" кеңірек тақырыптар, соның ішінде танымал адамдар, мемлекеттік оқиғалар мен үлкен қоғамдық резонанс тудыратын қайғылы жағдайлар қарастырылуы мүмкін, ал "Астарлы ақиқат" жеке және тұрмыстық мәселелерді сөзге тиек етеді. Мақсаты шешім табу емес, мәселені талқылау болып табылатын қақтығыстарға баса назар аударатын хабарлар дайындайды.

Мақсатты аудитория: Әр бағдарлама белгілі бір аудиторияға бағытталған. "Астарлы ақиқат" жеке қолдауды және өз мәселесін ғана шешуді көздейтін аудитория жинаса, "Көреміз" ток-шоуы әлеуметтік мәселелерге және олардың қоғамдық деңгейдегі шешімдеріне қызығушылық танытқандарды жинайды.

Қорыта айтқанда, әрбір бағдарламаның өзіндік ерекшеліктері мен мақсаттары бар, қоғамдық өмірдің әртүрлі аспектілеріне жарық түсіруге сондай-ақ қоғамдық деңгейде түрлі тақырыпта жұмыстар атқаруға бағытталғанын аңғаруға болады. Күнделікті өмірдің қат – қабат иірімдерін экран арқылы көріп білудеміз. Бірақ, бағдарламалар сапасының төмендігіне – рейтинг қуған аутсорсингтің де әсері зор. Телевизиядағы каналдар "Геллап Медианың" рейтингтеріне тәуелді, соның ішінде "Еуразия" каналы алғашқы бірлік қатарында. Бүгінгі қоғамда жұртты жалықтырмайтын шоу бағдарламалар жоқтың қасы. Сағаттап жалғасатын шоу бағдарламалардың орнына қазақ тіліндегі сараптамалық бағдарламалар қосылуы керек.

ТОП10 отечественные развлекательные (другие) программы по максимальному рейтингу (08.01.2024-14.01.2024)							
№	Название	Канал	День недели	Дата	Время начала	Время окончания	Рейтинг %
1	Астарлы ақиқат. Ток-шоу (каз) рус/тит	КТК	Четверг	11.01.2024	20:02:10	20:57:42	2.57
2	QosLike (каз)	1-й канал Евразия	Понедельник	08.01.2024	14:27:29	18:28:56	1.91
3	Бір болайық (каз)	НТК	Вторник	09.01.2024	11:59:14	15:59:07	1.09
4	КТК web (каз)	КТК	Пятница	12.01.2024	20:28:19	20:54:24	1.07
5	Такси...	НТК	Вторник	09.01.2024	19:00:47	19:29:18	0.93
6	Super отбасы (каз)	Balapan	Суббота	13.01.2024	11:29:52	11:49:48	0.86
7	Кел, шырайық! (каз) рус/тит	КТК	Воскресенье	14.01.2024	19:58:47	21:13:13	0.70
8	Cover show (каз)	Хабар	Суббота	13.01.2024	18:59:10	20:58:47	0.68
9	Саядан хат (каз)	Balapan	Воскресенье	14.01.2024	12:49:05	13:07:53	0.67
10	Қызық Times (каз)	ХАБАР	Воскресенье	14.01.2024	19:29:05	20:58:42	0.58

ТОП10 отечественные социально-экономические программы по максимальному рейтингу (08.01.2024-14.01.2024)							
№	Название	Канал	День недели	Дата	Время начала	Время окончания	Рейтинг %
1	Koremiz (каз)	1-й канал Евразия	Четверг	11.01.2024	18:59:03	19:58:40	4.55
2	Айна (каз)	1-й канал Евразия	Суббота	13.01.2024	18:28:57	18:58:54	1.23
3	Дау-дамайсыз (каз)	КТК	Пятница	12.01.2024	19:56:50	20:28:19	1.23
4	Отандық Brand (каз)	Qazaqstan	Воскресенье	14.01.2024	17:39:46	17:58:36	1.21
5	Было дело	КТК	Четверг	11.01.2024	25:14:41	25:54:33	0.94
6	Ashyq alan / Ашық алан (каз) сурдоперевод	Qazaqstan	Вторник	09.01.2024	16:58:58	17:55:56	0.76
7	Контроль поручений	Хабар 24	Воскресенье	14.01.2024	12:14:53	12:24:59	0.55
8	Қаймақ (каз) рус/тит	1-й канал Евразия	Воскресенье	14.01.2024	10:16:19	10:47:56	0.50
9	Жер иесі (каз)	Atameken Business	Понедельник	08.01.2024	21:44:25	21:55:18	0.45
10	Экосана (каз)	Хабар 24	Суббота	13.01.2024	15:42:49	15:52:50	0.36

Мысалы, жоғары кестеде көрсетілген шоу бағдарламалар бүгінде рейтинг бойынша көш бастап тұр. "QosLike" пен "Бір болайық" форматы Ресейдің "Давай поженимся" бағдарламасының қазақша нұсқасы. "Cover show", "Маска" сынды музыкалық ток-шоулардың да "Битва каверов" деп аталатын түпнұсқасы Ресейде жарық көрген. Осы сынды бірнеше плагиат жобалардың қазақ телевизиясынан алар орны басымырақ болып тұр. Бірақ, ұлттық құндылықтарымызды

насихаттайтын бағдарламалар назардан тыс қалуда. Соның ішінде “Шіркін, life”— қазақстандық 2011-2013 жылдардағы “Еларна” арнасында көрсетілген, Қазақстанның әншілері мен актерлері қатысқан реалити-шоу, тележоба. Жобаның мақсаты — Қазақстанның спорт және туризм саласын жастар арасында кеңінен дәріптеу еді. Бағдарлама дiттеген мақсатына жетті. Себебі, осы жобадан кейін ауыл-аймақтарда бүгінде отандық фильмдер түсіріліп, туристік орталықтар саны артты. Соның ішінде Бурабайда демалыс орындар ашылды. “Шіркін Life” жобасы аясында “Жаз LIFE” деп аталатын қалалық бағдарлама өз жұмысын бастады. Жалпы, ұйымдастырушылардың айтуынша, бұл бағдарлама республикалық “Шіркін LIFE” телебағдарламасы негізінде жүзеге асқан. Елімізде осы сынды рухани насихаты бар, қайталанбас шоу бағдарламалардың санын көбейтіп, рейтингін көтеру қажет. Ток-шоулар арқылы қазақ телевизиясын әлемге танытып, телеарна индустриясына өз үлесімізді қоса аламыз.

Әдебиеттер

1. Сапарова Ю.А. Шоу бағдарламаларды ұйымдастыру. Оқулық- Шымкент: Әлем баспасы, 2015. 168 б.
2. <https://youtu.be/ZbLC5uW93lo?si=ZaqWsgGBMMvaIemP>
3. https://youtu.be/NAmyK56BnD4?si=AgD_p5TrzSUWirZg
4. <https://www.ktk.kz/ru/programs/?ysclid=ltab8liugl661196579>

ТЫНЫҒУ САЛАСЫНДАҒЫ ІС-ШАРАЛАРДЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ӘЗІРЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Мөлдiр Советбек

6B11102 Мәдени-тынығу жұмысы

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, магистр А.К.Коспагарова

Аңдатпа

Бұл мақалада «Тынығу» саласындағы түрлі іс-шаралардың заманауи әрі сан қырлы ұйымдастыру жолдарын зерттейміз, саралаймыз. Бірақ, бүгінгі таңдағы адамдардың іс-шараларды көру мүмкіндігі тең құқықты болмауы, жаңа технологиялардың қажетті орындарда пайдаланылмауы және мәдени іс-шараларға көрермендердің шынайы ықыласпен, махаббатпен келмеуі ұйымдастырушы мамандарды тығырыққа тірегендей. Жасанды интеллект адамзат санасының аналогын алмастыра алмағанымен, күннен-күнге шарықтаған ғылым мен технологияның жетістіктері кейбір мәселелерге келгенде адам байқай алмайтын интеллектіні зерттеуге итермелейді. Осы мәселелердің төңірегінде зерттеу мақалада кең тұрғыда қарастырып, концерттік, тақырыптық кеш, шоу бағдарламалар сынды түрлі шаралардың сценарийін, режиссерлік қойылымын жасанды интеллект арқылы әзірлеу жолдары ұсынылды.

Драма театрлардағы қойылымдардың бүгінгі жаңа технологияларға жұтандығы, мекемелердегі акт залдардың техникалық, цифрлық безендіруге дайын еместігі. Сахнаның орналасу мүмкіндігінің шектеулігі мақала бөлігіндегі маңызды мәселелер болып табылып отыр.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, іс-шара, ChatGPT, робот, жаңа технология, театр

«Мәдени - тынығу жұмысы» білім беру бағдарламасы көпсалалы болғандықтан, біз кез-келген іс-шараны жоғарғы деңгейде өтуіне себепші бола аламыз. Яғни біз бұл тұрғыда жасанды интеллект технологияларын үнемі жетілдіріп, заман талабына сай қоғамға лайықтауымыз керек. Ең алдымен жасанды интеллект деген не? Оның адамдарға қандай пайдасы бар? Осы сұрақтар төңірегінде тақырыпты ашып алсақ,

Жасанды интеллект (ЖИ, ағылш. Artificial intelligence, AI) - интеллектуалды машиналарды, әсіресе интеллектуалды компьютерлік бағдарламаларды жасау ғылымы мен технологиясы. ЖИ адам интеллектін түсіну үшін компьютерлерді пайдаланудың ұқсас міндетіне байланысты.

Интеллект (лат. intellectus-сезім, қабылдау, ақыл-ой, түсіну, түсінік) - бұл адамның барлық танымдық қабілеттерін білдіреді: сезім, қабылдау, есте сақтау, елестету, ойлау. Яғни интеллект - психиканың сапасы, жаңа жағдайларға бейімделу қабілеттілігінен, тәжірибе негізінде оқыту және

есте сақтау қабілеттілігінен, абстрактілі концепцияларды түсіну және қолдану болып табылады. Сондай-ақ, ол қоршаған ортаны басқару үшін өз білімін пайдаланудан тұрады [1].

Жасанды ақыл-ой технологияларының адамзат өміріне айтарлықтай өзгеріс әкелетіні жайында бірнеше жерден оқып та, көрген де боларсыз. Ендеше осы жасанды интеллект тақырыбы төңірегінде мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Digital Bridge-2023» халықаралық форумында жаңа дәуірдің басталғанын атап айтқан болатын. Ел Президенті атап айтқандай, «Жасанды интеллект бұдан былай ғылыми фантастика емес, өмірдің ақиқатына айналды. Кезінде электр жарығы мен интернетті ойлап табу тіршілігімізді қалай түбегейлі өзгертсе, жасанды интеллект технологиясының ықпалы да дәл сондай орасан зор. Ол адамзаттың тұрмыс салтын мүлдем басқа арнаға бұрып, жұмыс процестерін автоматтандырады және ауқымды экономикалық құндылық қалыптастыра алады», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев [2].

Ендігі жасанды интеллекттің «мәдени-тынығу жұмысы» білім беру бағдарламасына қандай қатысы бар? - деген ойға тоқтала кетсек, жасанды интеллект бұл «мәдени-тынығу жұмысы» білім беру бағдарламасында жалпы сценарийді жазуға, режиссерлік қойылымдарды қоюға, актерлік рөлдерді игеруге т.б көптеген істерді атқаруға көмегін тигізеді.

Негізгі мәдени - тынығу жұмысының кәсіби қызметін мынадай бағыттарға бөлуге болады:

- театрға, хореографияға және көпшілік көрермендерге арналған қойылымдар қоюға;
- кино, теле және бейнефильмдердің медиа композициясымен жұмыс жасауға;
- шығармашылық ұжымға жетекшілік етуге;
- мәдениет және бұқаралық ақпарат құралдары саласында оқытушылық (педагогикалық)

қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Ал кәсіби маманның қызметінің мазмұнына тоқталатын болсақ:

- халық арасында мәдени-демалыс жұмыстарын ұйымдастыру;
- мәдени-тынығу іс-шараларының әдістемесі мен мазмұнын талдау және тиімділігін арттыру;
- шығармашылық ұжымға және тәрбие жұмысына басшылық жасау; [3, 66 б.].

Бүгінде жасанды интеллект білім саласына да еніп кеткенін Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек былайша жеткізді:

– Нейрожелі қазірдің өзінде оқу үдерісіне араласып кетті. Оның дамуы да жылдам. Қазір бізге цифрлық сауатты болу жеткіліксіз. Жасанды интеллект сауаты деген ұғым да жақсы таныс болуы қажет. Яғни біз оны білім саласында оқытуымыз керек. Иә, бұл алгоритмнің кері әсері туралы да көп айтылады. Дегенмен біз оның дамуын тежей алмаймыз. Сондықтан сауатты түрде меңгеруіміз қажет. Кез келген салада ChatGPT-мен жұмыс істеуді меңгерген маманның бәрі жоғары тұрады, – деді министр жуырда өткен Digital Bridge 2023 форумында [3, 12 б.].

Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбектің пікірімен келісе отырып, мынадай тұжырым жасауға болады. Бүгінгі таңда «мәдени-тынығу жұмысы» білім беру бағдарламасы - театр, өнер, режиссура, т.б шығармашылық тұрғыда салаларды қамти отырып, жыл сайын білім алушыларын оқытуда. Соған сәйкес біз ChatGPT - ді осы салада сценарий жазуға қолдана аламыз.

ChatGPT бұл - жасанды интеллект технологиясына негізделген табиғи тілді өңдеу құралы. Ол чатботпен адам сияқты сөйлесуге, диалог құруға, мәтіндік көмек сұрауға және т.б. әрекеттерге мүмкіндік береді. Бұл тіл моделі кез-келген сұраққа жауап бере алады және электрондық пошта, эссе және кәдімгідей код жазу сияқты тапсырмаларды орындауға көмектеседі [4, 21 б.]. Яғни, бізде ChatGPT арқылы сценарийді чатботпен адам сияқты сөйлесе отырып құрып, одан мәтіндік көмек ала аламыз. Сол арқылы сценарийдің жазылу ерекшелігін де өңдеп, құрылымын да заманауи тұрғыда өзгерте аламыз.

Сондай-ақ, біздің зерттеу мақсатымызды айта кеткенді жөн көрдік. Біздің зерттеу мақсатымыз:

1. Тынығу саласындағы іс-шараларды жасанды интеллект арқылы әзірлеу жолдарын ұсыну;
2. Ұсынылған жолдарды тәжірибеден өткізу арқылы тиімділігін анықтап, тынығу саласына енгізу;

Осы мақсаттарды алдыға қоя отырып, жұмыс атқаратын болсақ тынығу саласында біршама жетістікке жететініміз анық. «Өнер мен мәдениеттің дәмін көріп, рахатын сезіне алған адамға бұдан артық байлық керек емес» - деп орыс жазушысы Антон Чехов айтпақшы, өнерді құлпытрататын да, күйрететін де адам. Әрине, мәдениетіміздің іргесі берік болу үшін, оны өзімізден бастаған дұрыс деп ойлаймын. Сол себепті, мектеп жасындағы оқушылардан бастап жастарды театрға баруды, мәдени іс-шараларға белсенді қатысуды үйретуіміз керек. Өзім «Мәдени-тынығу жұмысы» білім

беру бағдарламасы оқи отырып, мәдени іс-шараларды көп көруге тырысамын. Дегенмен, кейде мынадай жағдайлармен ұшырасып қаламын:

1. Көбіне мүмкіндігі шектеулі жандардың осындай мәдени іс-шараларды көру мүмкіншілігінің жоқтығы;

2. Сахна дауысының соңғы орындарға көбіне естілмеуі, жаңа нанотехнологиялардың елімізде бар болғанымен қолданылмай, ескі аппараттардың қолданылуы;

3. Жүргізушілердің сағаттап сахнада тұруы және олардың жағдайының қарастырылмауы. Яғни жасанды интеллектті, роботтық жүйенің қолға алынбауы;

Осындай мәселелер мақаланы жазуға түрткі болды. Ендігі, бұл мәселердің шешімі ретінде тынығу саласында іс-шараларды жасанды интеллект арқылы әзірлеу жолдарын ұсынамыз:

1. Мереке, іс-шараларды жүргізушілер емес, роботтар жүргізсе және роботтың құрылымында адамның құлағына жағымды дауыс жүйесі орнатылса;

2. Өткізіліп жатқан мерекелік іс-шараны кез-келген республика азаматы өзінің ұялы телефоны немесе гаджетінің көмегімен, белгілі бір төлемді онлайн түрде төлеу арқылы тікелей эфирден тамашалауға мүмкіндігі болса;

3. Қазіргі нанотехнологиялардың, яғни жаңа технологиялардың дамыған заманында кез-келген іс-шарадағы қойылым, көрсетілімдерді арнайы 3D көзілдірік арқылы шынайы эмоциямен көру мүмкіндігі берілсе;

4. Біздің Республика көп ұлтты мемлекет болғандықтан, әр іс-шара, қойылым мүмкіндігі шектеулі адамдарға да көруге мүмкіндік берсе. Яғни жасанды интеллекттердің көмегімен барлық азаматтар мен азаматшалар тең құқылы дәрежеде көре алса;

Көрсетілген ұсыныстар негізінде мәселелер қолға алынып, жағдайлар жасаланса, тынығу саласыда көркейіп одан әрі жандана түспек.

Мақаламызды қорытындылай келе, тынығу саласындағы іс-шараларды жасанды интеллект арқылы әзірлеу жолдары қарастырылса екен деген үлкен үмітіміз бар. Кішігірім еліміздің болашағы жолында мәдениет саласына деген үлесіміз, осы ұсыныстар. Осындай тарихы тереңге кеткен жазба мәдениетіміздің бүгінге дейінгі жетістіктерін саралап, бүгінгі ұрпаққа насихаттау – біздің басты парызымыз. Болашағымыздың жарқын болатынына сеніміміз зор.

Әдебиеттер

1. Тегмарка М. Жизнь 3.0. Быть человеком в эпоху искусственного интеллекта. Random House, 2017
2. Гудфеллоу Я. Глубокое обучение. ДМК Пресс 2017. 652 с.
3. Куприянова Г.В. Мәдени - тынығу жұмысы іс-шараларын ұйымдастыру. 2019. С.112-119.
4. Садырбаев Ғ.К. Мәдени-тынығу жұмысы // Теория және тәжірибе. 2021. С.65-72.

АРТПЕДАГОГИКАНЫҢ МАҢЫЗЫ

Индира Мулекова

7M01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылым жетекшісі: п.ғ.қ аға оқытушы Р.М.Рысбекова

Аңдатпа

Бұл мақалада өнер арқылы баланы тәрбиелеу мен шығармашылық дамытудың саласы - артпедагогиканың маңызы туралы түсінік беріледі.

“Артпедагогика” – оқу-тәрбие үрдісінде өнерді пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен эстетикалық қабылдауын дамытуға бағытталған педагогикалық ғылымның маңызды саласы. Бұл жұмыста артпедагогиканың мәні мақсаты, міндеттері мен функциясы, сонымен қатар оның тұлғаның қалыптасуына әсері мен мәдени мұрасы айтылады.

Артпедагогика – өнер арқылы оқыту мен оқудың әдіс-тәсілдерін зерттеп, жасаумен айналысатын педагогика саласы. Оның негізгі мақсаты – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, эстетикалық талғамын қалыптастыру, көркем шығармашылық арқылы тұлғаның рухани дүниесін байыту. Мақалада артпедагогикалық әдістерді оқыту процесіне енгізудің балаға әкелетін пайдасы туралы айтылады. Бұл тәрбиелік және білім беруді орындауға қажетті көңіл-күй қалыптастыруға үлкен жол ашады.

Кілт сөздер: өнер, педагогика, артпедагогика, арт-терапия, артпедагогикалық технологиялар.

Қазіргі педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі - өнерді өзіндік ізденіс пен өзін-өзі шығармашылық дамытудың тиімді тәсілі ретінде пайдалану мәселесін шешу болып табылады. **Өнер** – дүниенің көркемдік-эстетикалық тану нысаны бола отырып, адамның көркемдік мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын құрал. Педагогиканың өнер арқылы баланы дамыту саласын артпедагогика деп атайды.

Артпедагогика тарихы бай және алуан түрлі. Ол көне заманнан қазіргі заманға дейінгі көптеген кезеңдерді, бағыттарды қамтиды. Артпедагогика алғашында арт-терапия ұғымы ретінде ежелгі дәуірде пайда болған. Алғашында адам өркениеті мен мәдениеті дами бастағанда емшілер, шамандар, дуаналар кейін философтар, дәрігерлер педагогтар адамның ішкі сезімі мен дене ауыруын емдеу үшін өнердің түрлі салаларын пайдаланды. Олар кескіндеменің, театрдың, қозғалыстардың, музыканың әсерінің құпиялары туралы ойланып, олардың дене функцияларын қалпына келтірудегі де, жеке адамның рухани әлемін қалыптастырудағы рөлін анықтауға тырысты [1, 10 б.]. Анықтай келе сурет салу, би қимылдары, музыка тыңдау, аспаптарда ойнаудың т.б өнер салаларының адамға деген оң әсерінің құпиясын ашып, адамға деген рухани пайдасын анықтады.

Арт-терапия тарихының негізгі кезеңдері туралы қысқаша шолу:

Ежелгі өнер мен білім: Ежелгі дәуірде өнер тәрбие мен білім беруде маңызды рөл атқарды. Мысалы, Ежелгі Грекияда өнер азаматтық және мәдени бірегейлікті қалыптастыру үшін пайдаланылды.

Орта ғасырлар мен Қайта өрлеу дәуірі: Орта ғасырлар мен Қайта өрлеу дәуірінде өнер жиі шіркеумен және діни тәжірибемен байланысты болды. Осы кезде эстетика және өнерді қабылдау мәселелері талқыланатын өнер-тарихи трактаттар пайда бола бастады.

Ағартушылық пен романтизм дәуірі: Ағартушылық пен романтизм дәуірінде өнер жеке тұлғаның рухани-эстетикалық дамуының құралы ретінде қарастырыла бастады. Өнер арқылы білім беру жүйелі әрі әдістемелік сипат алды.

20 ғасыр және жаңа заман: 20 ғасырда көркем педагогика педагогика ғылымының дербес саласы ретінде белсенді түрде дами бастады. Осы кезде өнерді оқытудың әртүрлі мектептері мен әдістері пайда болды. Көркемөнер педагогикасының тарихы өнер арқылы тәрбие беру тәсілдерінің эволюциясын, сондай-ақ өнердің тұлға мен мәдени мұраны қалыптастырудағы рөлі мен маңызын көрсетеді.

Ежелгі кезеңде өнер түрлерін емдеу мақсатында пайдалану Ежелгі Грекия, Қытай және Үндістанда көрініс таба бастады. Ежелгі Грекияда бейнелеу өнері адамға әсер етудің тиімді құралы ретінде қарастырылды. Галереяларда адамгершілік қасиеттерді бейнелейтін мүсіндер қойылды («қайырымдылық», «әділдік» және т.б.). Ол әдемі мүсіндерді адамдар көру арқылы барлық жақсылықты бойларына сіңіреді деп саналды.

Ежелгі Қытай тәсілдерінің негізінде диагностика мен емдеуге (оның ішінде музыкатерапияны пайдалана отырып) белсенді биологиялық нүктелерге немесе немесе акупунктура нүктелеріне әсер етті.

Музыка терапиясы ежелгі Үндістанда да кеңінен қолданылды. Ол әлемнің бірлігі идеясына және адамның рухани мәніне әсер ететін ырғақ Заңына негізделді. “Өнер бүкіл әлемде үйлесімділік пен тәртіптің қалыптасуының қайнар көзі” деген керемет ойлар - ежелгі өркениет көшбасшылары Пифагор, Демокрит, Платон, Аристотель еңбектерінде кездеседі.

Осылайша арт-терапия әлемге тарай бастады, ал оның салалары мен әртүрлілігі 20 ғасырдың ортасында артпедагогика аталатын үлкен ғылым ретінде қалыптасты.

Артпедагогика педагогика мен өнердің бірігуінде пайда болды және өсіп, дамып келеді. **Артпедагогиканың мәні** – оқыту және тәрбиелеу үдерісінде адамның дамуын, көркемдік мәдениетін және оған көркемдік іс-әрекеттердің түрлерін қолдану дағдыларын табысты игерудің жолын табуға көмектесу.

Ғалымдар Е.А.Медведева, И. Ю.Левченко, Л.Н.Комиссарова, Т.А.Добровольская өнер педагогикасының ғылым ретіндегі осы бағытына арналған «Арнайы білім берудегі артпедагогика және арттерапия» оқулығында: «Арт-педагогика-бұл ғылыми білімнің (өнер және педагогика) екі саласының синтезі, даму кемістігі бар балалардың көркемдік дамуының педагогикалық түзетуге бағытталған процесінің теориясы мен практикасын әзірлеуді және өнер арқылы көркем мәдениеттің негіздерін қалыптастыру мәселелерін қамтамасыз етеді» [2, 24 б.].

Артпедагогика пән ретінде педагогика, психология, мәдениеттану және әлеуметтік-мәдени қызмет сияқты ғылымдармен тығыз байланысты.

Артпедагогиканың негізгі мақсаты - адамның көркемдік дамуы, адам бойындағы көркем мәдениет негіздерін қалыптастыру, жеке тұлғаны өнер арқылы психологиялық қажеттілігін толықтыру.

Артпедагогиканың міндеттері:

- өнер арқылы балалардың дамуындағы әртүрлі ауытқуларды түзетуге;
- баланың жеке басындағы психологиялық проблемаларды шешу;
- тұлғаның эмоционалды-эстетикалық, адамгершілік, рухани қасиеттерін дамыту;
- белсенді тұлға қалыптастыру.

Артпедагогиканың негізгі функциялары: мәдениеттанушылық(құндылықтар жүйесі ретінде мәдениетпен тұлғаның объективті байланысымен, көркем мәдениетті меңгеру негізінде адамның дамуымен, оның шығармашылығы қалыптасуымен негізделген); білім беру (шығармашылық-көркемдік қызметте өнер саласында білім мен практикалық дағдыларды игеруді қамтамасыз ететін өнер арқылы тұлғаның дамуына және оның болмысын игеруіне бағытталған); тәрбие (тұлғаның адамгершілік-эстетикалық, коммуникативтік-рефлексивті негіздерін қалыптастыратын және өнер көмегімен оның әлеуметтік-мәдени бейімделуіне ықпал ететін); түзету (дамуында кемшіліктердің алдын алуға, түзетуге және орнын толтыруға жәрдемдесетін) [3, 23 б.].

Артпедагогикасы оқу процесінде өнер түрлерін пайдалануда, мұғалім мен оқушының бірлескен көркем шығармашылығы, оқу және сабақтан тыс іс-шаралардың кең ауқымында, үздіксіз жүретін процесі. Шығармашылық әрекет процесінде мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуі оқушының эмоционалдық және тұлғалық дамуының тиімділігін айтарлықтай арттырады, өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі ашу, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жүзеге асыру процесіне ықпал етеді.

Шығармашылық төрт аспектіден тұрады:

- шығармашылық орта,
- шығармашылық тұлға;
- шығармашылық өнім,
- шығармашылық процесс.

Артпедагогикалық тәсілдерін жиі пайдалану балалардың қиялын, зейінін, шығармашылық ойлауын, өз сезімдері мен көңіл-күйлерін еркін жеткізе білуге, топпен жұмыс жасауға көмектеседі. Екінші жағынан, көркемдік педагогикалық әдістерді қолдану мұғалімге балаларды жақсы түсінуге, олардың жеке және шығармашылық мүмкіндіктерін, психологиялық ерекшеліктерін ашуға мүмкіндік береді. Мұғалім үшін бұл мектеп оқушыларын дамыту мен тәрбиелеу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сабақ барысында артпедагогикалық әдістерді қолдану:

1. Шығармашылық

Өнер арқылы балалар өздерін қалағандай етіп көрсете алады. Артпедагогика технологияларын оқушыларға қолдану барысында оқытушы бұрыннан бар болуы мүмкін өнер туындысының әртүрлі нұсқаларын жасауды сұрауына болады. Бұл процесс балалардың жаңа идеялар мен концепцияларды іздеуде шығармашылық ойлау үшін өздерінің инновациялық қырларын қолдануға үйретеді.

2. Қозғалыс дағдылары

Өнер көптеген формаларда қолмен жұмыс істейді. Шығармашылық процесте бояу щеткасын ұстау, қарындашпен жазу және аспапты ұстау сияқты көптеген физикалық қозғалыстар бар, бұл баланың моторикасын дамытудың мысалы.

Ұлттық денсаулық институты үш жас шамасында баланың шеңбер сызып, қауіпсіздік қайшысын қолдана бастауы керек екенін айтады. Шамамен төрт жаста олар шаршы сызып, түзу сызықтарды қия алады

3. Көрнекі оқыту

Сурет салу, сценарийді оқу және музыка парағын қарау процестері арқылы балалар көрнекі-кеңістіктік дағдыларын дамыта алады.

4. Есептерді шешу

Шығармашылық пен сыни ойлау өнердің барлық түрлерінде қатар жүреді. Мидың екі жағы да жұмыс істейді, бұл мәселемен күресуге тура келген кезде болады. Екі жаққа жаттығу жасау

балаларға мәселелердің бірнеше шешімі болуы мүмкін екенін және сұрақтардың бірнеше жауабы болуы мүмкін екенін түсінуге көмектеседі.

5. Шешім қабылдау

Біз өнердің шешім қабылдаудың бір бөлігі болып табылатын проблемаларды шешу және сыни ойлау дағдыларын нығайтатыны туралы бұрыннан білдік. Суретшілер ретінде балалар өз өнерлеріне қатысты кез келген таңдауды жасай алады.

6. Табандылық

Кез келген нәрсені қабылдау және «игеру» көп уақытты қажет ететін процесс болады. Көптеген адамдарда «сурет салу, сурет салу, ойнау, аспапта ойнау өте қиын емес» деген қате түсінік бар. Бұл қате пікір «тәжірибе мінсіз етеді» ұғымы теңдеуге келгенде тексеріледі.

7. Ынтымақтастық

Өнер үлкен істерді жүзеге асыру үшін ынтымақтастыққа сүйенеді. Театр, хор немесе оркестр сияқты топтарда балалардан үнемі бірге жұмыс істеу талап етіледі. Сондай-ақ олардан жұмыс үшін жауапкершілікті бөлісу және барлық мүшелер арасында ортақ мақсатқа жету үшін белгілі бір элементтерді ымыраға келтіру талап етіледі.

8. Жауапкершілік

Есеп беру өнердегі үлкен фактор болып табылады, әсіресе жұмыс топ болып жүргізілген кезде. Бала топтағы өз үлесі немесе үлесі үшін есеп бергенде, ол жауапкершілік пен тәуелділік туралы біледі. Егер олар өнімділікке/жобаға қатыспауды шешсе, олар басқаларды ренжіту қаншалықты әсер ететінін және мұндай нәтижелерге ие болу нені сезінетінін жиі түсінеді.

Артпедагогикалық әдістемелерді оқу процесіне енгізуге болады. Кез келген сыныпта, сабақта сіз балаларға демалуға, шиеленісті, шаршауды және тітіркенуді жеңілдетуге және материалды қабылдауға және сол немесе басқа тәрбиелік және білім беруді орындауға қажетті көңіл-күйін қалыптастыра аламыз.

Оқушылармен жергілікті мұражайға немесе сахналық өнер орталығына бару және өнерді бағалауға бағытталған жергілікті іс-шараларға қатысу сияқты қарапайым нәрселер - өнер арқылы ерте бастайтын бағалауды дамытудың тамаша тәсілі. Өнер, музыка, би, театр болсын, жергілікті өнер бойынша білім беру бағдарламасына тіркеу арқылы баланың бос уақытын жоспарлау мен қатар өнер арқылы баланың ішкі дүниесіне де жол сала аламыз.

Арт педагогика – қызықты, болашағы зор бағыт, жан-жақты зерттеу мен зерттеудің болашағы. Арт педагогикалық техникалар өнер құралдарын пайдалана отырып, шығармашылық іс-әрекеттер мен өзара әрекеттестіктерді оқушы үшін эмоционалдық тұрғыдан маңызды, педагогикалық әдістер жүйесі ретінде қарастыруға болады, оны жүзеге асыру тұлғаның белсенді қалыптасуына ықпал етеді, шығармашылық ойлауды дамытады. Түрлі көркем-педагогикалық тапсырмаларды орындау, қолдану материалдардың барлық түрлерін пайдалана отырып, баланың шығармашылық ойлауын диагностикалауға және дамытуға және мазмұнын түсінуге көмектесуге болады, олардың ішкі эмоционалдық процестері мен мінез-құлқын басқаруға көп мүмкіндік береді.

Қорытынды. Балалармен жұмыс істеу кезінде артпедагогиканы қолдану мыналарды береді: үлкен тәрбиелік, дамытушылық және жаттықтыру әсері, эмоционалдық-еріктік сфераны түзету, интеллекттің дамымауы, стресске төзімділіктің жоғарылауы, өзін-өзі бағалау, мінез-құлықтың өзін-өзі реттеуі, психикалық процестер мен функцияларды оңтайландыру, оқушылардың шығармашылық әлеуеті мен шығармашылық мүмкіндіктерін ашу, эстетикалық көкжиектерді дамыту. Нәтижесінде балалар «біз басқамыз, бірақ бөтен емеспіз» екенін түсінеді.

Артпедагогиканың қуатты әлеуеті бар, оны өзектендіру оқыту, тәрбиелеу, тұлғаны дамыту, ерекше қажеттіліктері бар мұғалім мен оқушының бірлескен интеллектуалдық, эмоционалдық және көркемдік іс-әрекетін ұйымдастыру және жүзеге асыру процесіндегі дидактикалық тәсілдерді түбегейлі өзгертуге мүмкіндік береді. Артпедагогика құралдарды қолдану іс-әрекеттің әртүрлі түрлерінде ғылыми және практикалық білімдерді, дағдылар мен дағдыларды интеграциялау процесін бейресми түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді, мотивацияны арттырады және баланың дамуын айтарлықтай оңтайландырады. Көркем-педагогикалық технологияларды қамтитын іс-әрекеттер үлкен тәрбиелік, дамытушылық және тәрбиелік әсер береді [4, б. 84].

Әдебиеттер:

1. Артпедагогика и арт-терапия в образовании: учебное пособие / Сост. Р.Ф. Ковтун, Е.В. Резникова. Челябинск: изд-во «Библиотека А. Миллера», 2023. 186 с.

2. Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. М.: Издательский центр «Академия», 2011.
3. Рысбекова Р.М. Болашақ мамандар даярлаудағы артпедагогика және арттерапия. Оқу құралы. Талдықорған, 2019. 161 б.
4. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании: Учеб. Для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. М.: ИЦ «Академия», 2015. 248 с.

СЫР ӨҢІРІНІҢ МАҚАМ-САЗЫН, ЖЫР-КҮЙЛЕРІН ДӘРІПТЕУШІ ТӨЛЕПБЕРГЕН ТОҚЖАН

Диана Айтқадыр
6B01401 Музыкалық білім
ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.м., оқытушы А.К.Ибраимова

Аңдатпа

Мақала күйші-сазгер, академиялық бағыттағы кәсіби орындаушыларды дайындауда еңбегі сіңген, дәстүрлі ғылыми зерттеушілік жұмыстары мол ұстаз Төлепберген Тоқжановтың музыкалық мұрасына арналған. Автор сазгердің ғылыми зерттеу объектісіне айналған мақам саздары, жыршы-жырауларға тоқталып, күйшілік шығармашылығының ерекшелігі, шығу тарихы мен мақсатын таныстырып өткен. Т. Тоқжановтың еңбектері, атағы, естеліктері, шығармашылығы толық қамтылды. Тарихи мұраның қайта. жаңғыруының тенденциясы, Қазақстан орындаушылық мәдениетіндегі ұлттық дамуына үлесі мол күйші, ғалымдардың есімдері аталды. Домбырашы-композитордың өмірлік кезеңдері жеке-жеке тармақталып, «Мереке» күй-кіріспесіне талдау жұмысы жасалып, мақаланың өзектілігі саналған Т. Тоқжанов ұстаздың шығармашылық жолы жіктелді. Мақалада Жансүгір, Жаңаберген, Жаппарберді, Дәріғұл секілді өзге де жыраулардың есімдері аталып, бірнеше мақам-сазының нотаға түсірілгендігі оқырман қауымға ұсынылды.

Кілт сөздер: дәстүрлі музыка, ғылыми зерттеу, орындаушылық өнер, композиторлық шығармашылық

Еліміздің ұшы–қиырына шексіз кең етек жайған, сырлы да, сазды дала алқабын халқына сыр, ақынға жыр ете білген көз жетпестей жер сұлуы – Қызылорда облысы. Мұндай кең мекенін дабылды жырлап, қазақ жерінің кемел жаратылған киелі қонысын әлемге паш еткен шебер суретшісі, алты қарыс дарын иесі – Т. Тоқжанов. Туған өлкесі Сыр өңірінің саз өнері – күйшілік дәстүр мұраларын бойына жүйелі түрде жинақтап, талмай еңбектеніп, өзіндік зерттеу жұмыстары нәтижесінде көптеп еңбектер мен мақалалар жазып, заманауи және дәстүрлі музыкалық өнерінің білгір зерттеушісіне айналған сазгер және белгілі күйші, кәсіпқой музыка мамандарының бірі. Сол Отанының төл перзенті көп жылдар бойғы атқарылған жұмыс зейнеті ретінде халқының арасында ұмыт қалған күйлерінің тарихын танып, жыраулық мақамдар мен жыр-күйлерінің дәстүрін қарастырды.

Қазақ фольклор өнерінің дара тұлғалары, олардың шығармашылық қазынасымен дәріптелді, тау тұлғалардың дарынына тамсанып, еңбектеріне ерекше құрмет көрсеткен – Р. Ғабдиев, Қ. Ахмедияров пен Н. Тілендиев. Қазақстанның халық әртісі, ҚР Мемлекеттік сыйлығы мен «Парасат» орденінің иегері, профессор, дәулескер күйші, виртуозды домбырашы, әрі дирижер Қ. Ахмедияров пен ҚР еңбек сіңірген қайраткері, профессор, Құрманғазы атындағы ҚҰК-ның «Халық музыкасы» факультетінің деканы болған күйші К. Сахарбаева секілді құрметті ұстаздарына алғысы ретінде өзінің «Тарту» шығармасын арнағаны да бар. Бар арманы – Сыр мақамдарының домбыраға лайықталуы және шығарма ретінде жазылуы болған Т. Тоқжанов «Арал-Қазалы аймақтарының 8 жыр мақамын біріктіріп, “Жырау» [1, 3 б.] атанған алғашқы шығармасын солай жазған: «Сырдың жыр мақамдарыменен ән-дастандарын нотаға түсіруменен айналысқан едім. Сондай-ақ, 200 күй, 100-ге жуық классикалық шығарма, 30-ға таяу ғылыми-танымдық мақала жинақталған “Сырлы сарын”, “Даланың даналық дәстүрі”, “Мәңгілік сарын”, “Аталар аманаты”, “Күй қанаты” атты Сыр бойының мақам-саз күйлері жинақталған кітаптарым жарық көрді. “Қазақтың дәстүрлі 1000 күйі” антологиясына 3 күйім де енді. Бірнеше оқу құралы музыкалық колледждер мен мектептерге пайдалануға берілді. Қазіргі таңда өз орындауымда Сыр бойының 34 күйі және алғаш классикалық

үрдісте 9 шығармадан құралған күйтабағым міне жарық көріп үлгерді» [2, 1 б.]. Мұндай зерттеу еңбектері болашақ күйшілердің кәдесіне жарайтыны аян.

Халқының белгілі домбырашысы, Құрманғазы атындағы ҚҰК-ның доценті атанған өнер сүйгіш дарын иесі – Т.Токжанов кіші жүздің «он екі ата Байұлынан тараған Байбақты» [3, 79 б.] руының тумасы. Болашақ күйші, сазгерлігімен де танылған талапты тұлға, музыка өнерінің білгір зерттеушісі ретінде көптеген «ғылыми-әуендік және тарихи-әуендік кітаптар мен оқулықтарының авторы» [4, 2 б.] Төреахметтің ұлы Төлепберген 1965-ші жылдың 4-ші ақпан айында Сыр бойы, Қызылорда қаласындағы «теміржол торабының арқа бетіндегі, ‘Шанхай’ мөлтек ауданында» [3, 34 б.] туып-өскен. «Гүлдерайым» күйі әкесінің аруағына перзенттік парызымен шығарылса, анасы Рәшке арнап «Аяулы ана» атты мұңға толы күйі алғашқы шығармаларының бірі еді.

Күй – ғасырларға ұласқан өнер тізбегінің жалғастырушысы, талай шеберлердің атақ-даңқын асырушысы болса, домбыра – қазақ халқының өмірінің бір бөлшегі іспетті. Күйдің сырын тек нағыз, таңдаулы, үздік деген күйшілеріміз бен ғалымдарымыз ғана түсіне біледі. Ал күй үздігін жеткізу домбыра аспабының қолқасы. Ендігіде бала кезінен домбыраны сүйіп тыңдай өскен Төлепберген ұстаздың орындаушылық бастамасы жайлы тіл қатсақ. Кәсіби деңгейде домбыра аспабын үйрену үшін бала Төлепберген 3- сыныпта, сол кезде бүкіл облысқа белгілі болған «күйші Тасболат Скаковтан» [2, 1] алғашқы дәріс сабақтарын алған болса, кейінірек 1980 жылдың жазында 8- «в» сыныбын бітірген соң, Қызылордадағы музыкалық училищесіне де оқуға барған еді. Бұл күйшілік өнерінің тек алғашқы баспалдағы ғана болды. Музыкалық мектепте 130 домбыра аспабын меңгере жүріп, сыныптас екі досымен «‘Алтын дән’ атты эстрадалық топ құрып» [3, 48 б.], сан рет облыстық байқауларға да қатыса жүріп, «жеңімпаз» атанып, мәдени шараның көбіне белсене атсалысқан. 1979 ж көктемінде Семейде өткен Республикалық музыкалық училищелердің домбырашы студенттерінің арасындағы конкурстан «2-орынды иемденіп» [3, 31 б.], лауреат атанған. Телеарналардың хабарламаларынан бала Төлепбергеннің күй орындағанын талай рет көрсетіп, сол жылы облыстық «Ленин жолы» газетіне мақала жазылған. Кейін консерваторияға оқуға түсіп, оны 1991 ж тәмамдаған соң «екі жыл әскери борышын өтеген» [3, 43 б.] және де «Алматы қаласында екі жылға жуық» [3, 55 б.] уақыт жұмыс істейді. Соның бірінде «мемлекеттік ‘Салтанат’ ән-би ансамбліне» [3, 71 б.] тұрғаннан, бір ай шамалық уақытта үкімет тарапынан екі бөлмелі пәтер беріліп, отбасымен бірге тұрған. 1992 ж Қызылордаға қайта оралып, сазгер ретінде шығармашылық жолының ілгерілеген сәті де осы кез.

Бұдан бөлек орындаушылық шеберлігінің ерекше тұсы көбіне фортепиано аспабының сүйемелімен орындалатын және прима, скрипка сынды аспаптарына лайықталып жазылған концерт, вариация секілді көлемді шығармаларын виртуозды орындау үлгісінде. Мысалы, Николай Андреевич Римский-Корсаковтың бәріне де әйгілі «Сказка о царе Салтане» операсынан «Полёт шмеля» атты үзіндісін Т. Токжанов домбыра аспабында фортепианоның сүйемелдеуімен «1 мин. 14 с» уақыт аралығында шебер орындағаны бар. Ал 2015 жылдың 6-шы сәуірінде Құрманғазы атындағы ҚҰК-ның Үлкен залында VII Республикалық пәндік студенттік олимпиадаға орай өткізілген мерекелік концертте студенттік оркестр көмегімен «Полёт шмеляны» небәрі «1 мин 10 с» орындаған. Төлепберген ұстаздың жиіленген техникасы жақсы машықтанған.

Бұл ұстаздың 50-ге жуық жас шамасы еді. Ал өмірінің жаңа бір белесі болған шағы: 2014 ж тамызында К. Сахарбаева ұстазымыз күйші Қ Ахмедияровтың нұсқауымен Т. Токжановты баяғы өзі дәріс алған консерваториясына, домбыра кафедрасына ұстаздық қызметіне шақырады. Солай Төлепберген ағай көп ойланбастан қазақ өнерінің қара шаңырағы, Алматы қаласына «Нұр тәуекел» деп келген. Мұндай жауапкершілігі мол қызмет бабына бірден кірісе кеткен Т. Токжанов үшін – қиыншылығы мен қуанышы қатар жүрген саланың маңызды сәті болды. Күйшілігінен бөлек сазгер ретінде атқарған қызметі де ерекше. Себебі, оны жеке-жеке тармақтарға бөліп қарастыруға да келеді: Біріншіден, шығармашылығының көбі Сыр бойының күйшілік дәстүрінің ауқымын қамтыған. Екіншіден, ән мен күйден бөлек жыр- мақамдарды өзі нотаға түсіріп, домбыра аспабы мен фортепианомен сүйемелін жинақтарға арнайы жазып, кітап беттеріне де шығарған. Үшіншіден, дәстүрмен тікелей байланыстағы көп зерттеле қоймаған «тосын тақырыпты жыр-күйлер деп аталатын синкретті жанрдың көркемдік- композициялық талаптарын» [5, 3 б.] барынша қамтып, «Сырлы сарын» атты музыкалық-этнографиялық жинақ секілді көптеген еңбектерін жариялаған. Төлепберген ағай сазгер ретінде, ән шығаратын болса – ойына ең бірінші болып әннің әуені келеді, содан кейін ғана сол ән әуеніне әнінің сөзін қосады.

Консерваторияның түлегі болған Токжанов Төлепберген ұстаз – орыстың домра-прима аспабын барынша меңгеріп, гитара секілді өзге де музыкалық аспаптарда жақсы ойнағанымен,

домбыра аспабын жетік игере білген жоғары дәрежелі маман иесі. Қазіргі таңда жылдар бойында жинастырған қажырлы еңбегінің нәтижесіндегі білімі мен тәжірибесінің жемісін кітап беттеріне жазып, шәкірт тәрбиелеу барысында. Домбыра аспабында ойнау да үлкен тәжірибелік пен кәсіби жұмысты қажет етеді. Ал Төлеп ұстаз тек шәкірт тәрбиелеп, бүгінгі таңда көнерген ноталарды жиыстырып, шетел композиторларының шығармаларын нотаға түсіріп, өзінің сазгер ретінде жазған туындыларын оқу құралы деп шығарып, қазақ күйлері мен өзінің әндері және күйлерін ансамбльдер мен оркестрлерге арнап лайықтап жазып, қажырлы еңбек етуде. Қазақ халқының өткені, бүгінгі мен келешегіне алаң болған сазгер, бұл тебіренісін әзірде өз өнері – күй сазы арқылы жеткізуде.

Бойына тарихи кезеңдердің қыр-сырын жинаған Сыр өңірінде қоныстанған халықты ерте кездерден бері «Сыр елі» деп атап, олардың әнші, жыршы-жырау, күйші, сал-серілері халқының ерекше құрметіне бөленген еді. Тіпті осы елді-мекен жұртшылығы «Жыр елі» тіркесімен қосарлап айтады. Сондықтан болар сазгер Төлепберген ұстаздың шығармашылық жолында Сыр елінің жыраулық дәстүріне ыстық ықыласымен қарап, зерттеу жұмыстарына асқан жауапкершілік танытқан. Дегенімен, Сыр еліне еңбектері сіңген – түрколог, әрі профессор Ә. Қоңыратбай, өнертанушы, Қазақстан ғылым академиясының академигі Ә. Марғұлан, М. Байділдаев сынды ғалымдарымыз жыраулық дәстүрді ертеде зерттеген еді. Жыр әлемі, жыраулық дәстүр әлі де өз деңгейіне лайықты тұрғыда зерттеліп болмаған. Осы күнге дейін жырдың мақам-сазы қағаз, нота парақтарына түспей, жинақ болып та шықпаған. Бұған қатты қынжылған Төлепберген ұстаз мақам-саздарды нотаға түсіріп, күй дәрежесінде насихаттауға болады деген сенімін насихаттаушы: - «Бойымыздан әлі күнге дейін қалмай келе жатқан немқұрайлық пен енжарлығымыз асылдарымыздың көзден таса, көңілден шет қала беруіне себеп болуда. Олқылықтың орнын аздап болса да толтырады ма? – деген ниетпен, әрі көптен бергі көкейде жүрген үлкен бір шаруа – ата-бабамыздан мирас болып қалған, атадан бала ауызба-ауыз үйреніп, қаймағы бұзылмай жеткен Арал-Қазалы өңірінің жыр көшін бастаған Жансүгір, Жаңаберген, Жаппарберді, Дәріғұл жыраулардың бірнеше мақам-сазын нотаға түсіріп, оқушы қауымға ұсындым. Жырдың әнін (әуезін, сазын) мақам деп алғанды жөн көрдік. Өйткені “мақам” араб, парсы, түрік тілдерінде мағыналас сөздер екені белгілі» [5, 7 б.].

Ұстаздың «Сырлы сарын» кітабының негізгі мақсаты да ең алдымен осы жыршы-жырауларымыздың мақам-сазы, жыр-күйлерін дәріптеуде еді. Сондықтан бұл жыраулардың өмір жолына кеңінен тоқталмай, дегенімен тек аттарын ғана атау себебі де осыдан. Яғни бұл бастама әлі де толықтыра зерттеуді қажет етеді.

«XX ғ басына дейін көшпелі халық өмірлік салтын ұстана жүрген қазақтар, ұлт болып қалыптасу жолында не көрмеді?! Қилы-қилы заманда қиын-кескі шайқастар, жарты әлемді қызыл қанға бөктірген хандар мен озбыр патшалардың қиянаты, “Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама”... Бектер мен Ресейдің халықты отарлау саясаты, жабыса кеткен фашистер басқыншылығы тағы бар... Әрине, мұның барлығы ұлттың сана-сезіміне әсер етпей қойған жоқ. Сірә, сондықтан болар, көңілге кірбің түсе қалса, сәл нәрсеге өкпелесек те, не болмаса ауырып қалсақ та, мұнды әуен тыңдағымыз келетіні жасырын емес. Тіпті, қайғы, ауыртпашылық, қиындық көрмеген қазіргі жастар да мұнды әуенге әуес келеді» [4, 49 б.]. Жалпылама айта келе, Т.Тоқжановтың шығармашылық жолы орындаушылық, күйшілік, ғылыми зерттеушілік жұмыстары мен ұстаздық қызметінен құралған. Әйгілі Қорқыт бабамыз бен Мүлкаман Қалауов, Тасболат Ысқақовтардың жерлесі болған Төлепберген ұстаз біртуар композитор. Қазақтың мәдениеті мен өнерін ерекше бағалаушы.

Әдебиеттер:

1. Тоқжанов Т.Т. Мәңгілік сарын (хрестоматия). Қызылорда: Тұмар, 2011. 88 б.
2. Мусаева М. Күй құдіретін күмбірлеткен ұстаз электронды-ресурсы
3. Тоқжанов Т.Т. Қайта оралмас шақтар-ай!: Әңгімелер, эсселер Алматы: Жания-Полиграф, 2017. 122 б.
4. Тоқжанов Т.Т. Сыр-Ана: домбыра мен фортепианоға арналған шығармалар: оқу құралы. Алматы: Бастау, 2018. 184 б.
5. Тоқжанов Т.Т. Сырлы сарын. Музыкалық-этнографиялық жинақ. Алматы: Фонд Сорос-Казахстан, 2002. – 264 б.

«ФИГАРОНЫҢ ҮЙЛЕНУ ТОЙЫ» В.А.МОЦАРТ

Аңдатпа

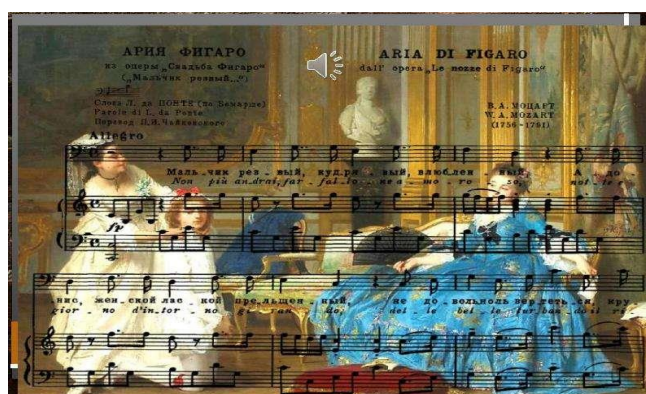
Жалпы ақпарат барысында атақты композитор В.А.Моцарттың операсының тарихы, сюжеті жайлы жазылған. Атақты опера өзге операның комедиялық жалғасы ретінде жазылған.

Кілт сөздер: В.А.Моцарт, Фигаро, фортепиано, музыка, опера, сопрано, баритон.

В.А.Моцарт (1756-1791) – Вена классикалық композиторлар мектебінің жарқын өкілі. Асқан шебер скрипкашы, клавесинист, органист, дирижер болған. Замандастарының куәландыруларына қарағанда таңғаларлық әуендік қабілеті, есте сақтау, импровизациялық қабілеттері болған. Туған жері Зальцбург, Қасиетті Рим империясы. Туған күні ұған жері Зальцбург, Қасиетті Рим империясы. Туған күні 27 қаңтар 1756 жыл. Жанры: классикалық музыка, симфониялық музыка, опера, Камералық музыка, рухани музыка, соната, рекемием. В.А.Моцарт музыканы 1785 жылы желтоқсанда Венадағы Домгасседегі пәтерінде бастады және оны бес айдан кейін аяқтады. Оның премьерасы 1786 жылы 1 мамырда Венада өтті және аз табыспен өтті. Алдымен Венада Бомаршенің пьесасына аксүйектерді мазақ ететін және француз революциясымен байланысты шығарма ретінде тыйым салынды [1, 68 б.]. 1786 жылы жазылған Пьетро Бесаненің кейінірек Глацинто Россинидің «Севиль шаштаразы» операсында басталған әрекеттердің комедиялық жалғасы. Сюжеті: Пьер Бомаршенің «Фигаро» пьесасына негізделген. Бұл опера үлкен табысқа ие бола алды, сонымен қатар әлемдік репертуарда жиі орындалатын опералардың біріне айналды. Операның сюжеті қысқаша: оқиға испан Графы Альмавиваның сарайында өтеді. Онда оның қызметшісі Фигаро графиня Сюзаннамен үйлену тойына дайындалады. Бірақ граф Альмавива олардың некесін бұзғысы келіп, әрекеттенеді. Нәтижесінде бірқатар интригалық, комедиялық оқиғалар пайда болады. Жанры: комедиялық. Оркестр құрамы: Ағаш үрмелі: 2 флейта, 2 гобой, 2 кларнет, 2 фагот; Мыс үрмелі: 2 мүйіз, 2 керней; Барабандар: тимпани; Ішектер: I және II скрипкалар, виолалар, виолончельдер, контрабас; Пернетақта: клавес немесе фортепиано. Басты рөлдерде: Граф Альмавива баритон, Фигаро баритон бас, Графиня Розина Альмавива сопрано, Сюзанна сопрано. Шығарма аралас хор түрінде берілген: Бас, баритон, тенор; Сопрано, меццо сопрано, альт [2, 68 б.].

Жалпы шығарма барысы 4 акттен тұрады. Бірінші Үйлену тойға дайындық: Графтың сарайында Альмавивалар оның валеті Фигаро мен графтың камералық әйелі Сюзанна Розинаның үйлену тойына дайындалуда. Бұл оқиға көптеген оқиғалардың себебі болып табылады, өйткені Графпен бірге құлақты ашық ұстау керек. Мысалы, оның сыйлығын алыңыз: ол жастарға оның бөлмелерін графиняның бөлмелерімен байланыстыратын бөлме берді. Иеміздің оларды шақыруға уақыты жоқ, Фигаро да, Сюзанна да осында. Фигаро бөлмені жақсы көреді, бірақ Сюзанна онымен не болды? Ол графтың бұл назар белгісінен үзілді-кесілді бас тартады. Сіздің әрқашан ақылдылығыңыз қайда, Фигаро? Өйткені, Альмавива бірінші түннің құқығын пайдаланғысы келеді! Сюзаннаға графтық Рақымның нақты себебі бірден белгілі болды. Фигаро таң қалды. Граф Розинаға үйленгеннен кейін бұл әдет-ғұрыптың жойылғанын жариялады. Қалай болғанда да, Фигаро өзін ұстауға мүмкіндік бермейді. Ол мырзаға жақсы қызмет етеді, бірақ ол өзінің абыройы үшін тұра алады. Фигаро мен Сюзаннаның үйленуіне Граф үй қызметкері Марселина мен оның ескі сүйіктісі доктор Бартоло кедергі келтіруге тырысады. Бартоло әлі күнге дейін альмавиваның Сұлулық Розинаға үйленуін ұйымдастырып, епті шаштараздың оны қалай алдағанын Ұмытқан жоқ. Енді кекшіл қария осы мүмкіндікті пайдаланып, Фигароны жеңуге шешім қабылдады. Өз уақытында Фигаро Марселинадан ақша алып, төлем жасалмаған жағдайда оған үйленуге жазбаша түрде міндеттеме алды. Марселинаны сотқа бергенде, айлакер Бартоло тәуелсіз Фигароның үйлену тойын бұзады деп күтеді, дегенмен Марселина оның қанына әлі де мән береді. Сюзанна бұл жағдайға әзілмен алаңдамайды. Ол графиняға деген сүйіспеншілігі туралы әңгімелейтін жас шерубино парағын қызығушылықпен тыңдайды. Алайда, ол оған деген нәзік сезімдерді жалғыз өзі тамақтандырмайды. Жас жігіт құлыптың барлық әйелдеріне ғашық, сондықтан жиі жағымсыз өзгерістерге ұшырайды. Жақында граф оны бағбан Антонионың жас жиені Барбаринамен оңаша ұстады және ашуланып, жас жігітті құлыптан шығаруға бұйрық берді. Графиняның шапағаты ғана Альмавиваның ашуын баса алады, ал Шерубино Сюзаннадан ханымның алдында оған сөз сөйлеуін

сұрайды. Бірақ, күнә сияқты, граф пайда болады. Оның жақындағанын естіген Шерубино орындықтың артына жасырынып, Альмавиваның Сюзаннадан күн сұрағанына байқаусызда куә болады. Алайда, оның мырзалығы да парактың үлгісін ұстануы керек. Келген ән мұғалімі Базилионың Сюзаннамен жалғыз қалғанын қаламаған Альмавива жасырынып жүр. Ол Базилионың шерубиноның графиняға деген сүйіспеншілігі туралы әңгімесін естиді. Өзінен тыс жерде граф өзінің жасырынған жерінен ашуланып, шерубиноны көргенде ашуланады. Егер Сюзанна болмаса, паракты мақұлдасмас еді. Шерубино графтың төгілуіне куә болғанын меңзеп, қыз қожайынының ашуын біршама жеңілдетті. Бірінші түннің феодалдық құқығын жойғаны үшін сенъорға Алғыс айту үшін келген шаруаларды тыңдауға тура келгенде, графтың ұялуы одан әрі күшейе түседі. Шаруалар Фигаро сарайына алып келді, ол Сюзаннамен үйлену тойын тезірек тойлауға асығады. Альмавивада үйлену тойына рұқсат беру және оған қонақ болуға мейірімділікпен келісу сияқты ештеңе қалмайды. Графтың шатасуын пайдаланып, Шерубино кешірім сұрайды. Бірақ ол дереу полкке, әскери қызметке баруы керек. Фигаро бүлінген паракқа әскери қызметтің "қасіретін" көрсетеді [3, 79 б.].

1-сурет. Шығарманың нотаға түсірілген бейнесі

Екінші Графиняның бөлмесі: Графиня бөлмесі. Сюзанна мен графиня графты үйретуге шешім қабылдады. Сюзанна альмавиваға кездесуге уәде беруі керек, бірақ оның орнына киінген шерубино кездесу орнына келеді. Әрең дегенде, олар Сюзаннаның көйлегін киіп үлгерді, өйткені ол көрші бөлмеде жасырынуға мәжбүр болды, өйткені альмавиваның қадамдары естіледі. Алайда, қызғаншақ графтың назарынан бөлменің есігі құлыптаулы екендігі қашып құтыла алмады. Ол розинадан кілтті талап етеді және оны алмай, есікті бұзу үшін құралға барады. Графиня күйеуіне бағынуға және онымен бірге жүруге мәжбүр. Осыны пайдаланып, Сюзанна бөлмеге кіріп, шерубино терезеден секіреді. Граф жеңіске жетті, енді ол әйелін опасыздықпен айыптайды. Есік бұзылды-Сюзанна бөлмеден шығады. Масқараланған Альмавива әйелінен кешірім сұрауға мәжбүр. Бірақ күтпеген жерден бағбан Антонио сынған гүл құмырасымен келеді. Біреу терезеден секіріп, Гүлдерді сындырды. Графиня мен Сюзаннаға тапқыр Фигаро көмектеседі. Ол жаңа ғана терезеден секіргенін айтады. Граф абдырап қалды. Бартоло, Базилио және Марселинаның келуі позицияны күрт өзгертеді.

Үшінші әрекет Қамалдағы зал: Қамалдағы Зал. Сот бұл істі Марселинаның пайдасына шешті, бірақ Фигаро дуэньеге үйленуден аулақ болды. Күтпеген жерден ол Марселина мен Бартолоның сәби кезінде ұрланған ұлы екені анықталды. Қуанышты ата-аналар бүгін жаңадан табылған ұлының үйлену тойымен бірге үйлену тойын ойнауды шешеді. Фигаро графтың қандай да бір жазбаны оқып жатқанын байқайды. Онда Сюзанна графқа күн тағайындады. Бұрын ол графинямен онымен көйлек алмасуға келісті, ал түнде өзінің әйелі Сюзаннаның кейпіне еніп, альмавиваға бақшаға келеді. Ескерту түйреуішпен бекітілген. Егер граф шартты сағатта шартты жерде болуға келіссе, ол Сюзаннаға түйреуішті қайтаруы керек. Фигаро дұрыс емес деп күдіктеніп, графтың соңынан еруді шешеді.

Төртінші Альмавива сарайының бағы: Альмавива сарайының бағы. Айдың жарығында бөріқарақат шөпте жоғалған түйреуішті іздейді. Фигароның мұны не үшін істеп жатқанын сұрағанда, қыз графтың бұйрығымен Сюзаннаға түйреуішті жеткізу керек деп жауап береді. Қалыңдықтың опасыздығына таң қалған Фигаро Сюзаннаны Графпен бірге жасырынып, күзетуге шешім қабылдады. Сюзаннаның графиня костюмінде және Сюзаннаның көйлегінде графиняның

пайда болуы күлкілі түсініспеушіліктерге себеп болады. Ақыр соңында, бәрі шешіліп, анықталады. Граф әйеліне кешірім сұрайды, ал Розина оның өтініштеріне көнеді. Ессіз күн көңілді және жақсы мерекемен аяқталады.

Қорытындылай келе біз бұл жерден қоғамлық тепе теңдіктің орны сол кезден ақ айқын көрінгенін байқай аламыз. Яғни таптардың қарапайым халықты төмен көргенін біз сюджет барысында көре аламыз. Тең теңімен, тезек қабымен деген ұлы сөзді бәріміз білеміз, бірақ бұл әлеуметтік жадайға байланысты емес, ақылың болса, алғыр адаммен тең бол деген мақсатта айтылғанын бірі түсінсе, бірі түсіне бермейді. Қазіргі таңдағы теңсіздік сонау уақыттардан ақ бастау алғанын байқай аламыз. Біздегі міндет, кейбір ұғымдарды түсініп, қоғамдағы басты мәселе ер адам мен әйел адам құқықтарының теңдігін дұрыстау және махаббатта сен бай мен кедей деген ұғымның болмайтыны түсіну.

Әдебиеттер:

1. Чичерин Г.В. Моцарт. 1987. 300 б.
2. Корыхалова Н.П. Моцарт В.А. Краткое жизнеописание 2004. 80 б.
3. Методика обучения на фортепиано Свадьба Фигаро 2007. 80 б.

«СОФТ МОЦАРТ» МУЗЫКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ СИНТЕЗАТОР АСПАБЫН МЕНГЕРУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Асия Дошанова

7M01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент М.С.Султанова

Аңдатпа

Мақалада «Софт Моцарт» музыкалық-инновациялық бағдарлама мазмұны болашақ музыка мұғалімнің кәсіби тәжірибесінде, оқу-тәрбие үдерісінде қолдануға тиімді әдістеме ретінде қарастырылады. Білім алушылардың музыкалық есту, тыңдау, музыканы сезіне алу қабілеттерінің дамуына мүмкіндік туғызудағы бағдарлама модульдері талданады. Жалпы, музыкалық білім берудің өзіндік жүйесі деп танылатын бұл бағдарлама мазмұны синтезаторда ойнауды меңгертумен ғана шектелмейтіндігі, сонымен қатар білім алушылардың музыка теориясы, нотаны оқу, сольфеджио сынды пәндерін қабылдауы оңай әрі қызықты өтуіне бағытталатындығы модульдермен байланыстырылып баяндалады.

Кілт сөздер: синтезатор, музыкалық білім беру, инновациялық технология, «Софт Моцарт».

Қазақстан Республикасының балалар музыка мектептерінің, балалар көркемөнер мектептерінің және балалар өнер мектептерінің үлгілік оқу жоспарлары мен білім беру бағдарламаларын бекіту туралы бұйрығында «білім алушының музыкалық-шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жағдай жасау, пернелі синтезаторда ойнау дағдыларын және алған білім, білік және дағдылары негізінде осы қызметтің негізгі түрлерін меңгеру» басты мақсаты ретінде белгіленген [1]. Сәйкесінше, қазіргі уақытта компьютерлік құралдар мен телекоммуникациялық желілердің дамуына байланысты сапалы музыкалық білім беруде «Софт Моцарт» инновациялық әдістемесінің мән-мазмұнын тереңнен меңгере отырып, білім алушылардың орындаушылық дағдыларын дамыту мүмкіндігі басты мәселе болып табылады. Неміс композиторы И.С. Бахтың «Кез-келген музыкалық аспапты ойнау оңай: сізге қажет уақытта қажетті пернені басу жеткілікті, ал құрал өздігінен ойнайды» дегендей, пернелі синтезатор музыкалық аспабын меңгеруде белгілі бір әдістемеге жүгіну қажеттілік деп танысақ, осы орайда «Софт Моцарт» музыкалық-инновациялық әдістемесі білім алушылардың орындаушылық дағдыларын дамытуда маңыздылығы зор екенін атап өтеміз.

Синтезатор аспабының пайда болуын музыка саласындағы жаңа технологиялардың қарқынды даму үдерісінің маңызды жаңалықтарының бірі ретінде қарастырсақ болады. Жалпы, синтезатор аспабы оның қолжетімді болуымен және дыбыстық мүмкіндіктерінің сан алуан түрлілігіне байланысты музыкалық аспаптар арасында кең қолданысқа ие. Синтезаторда ойнау техникалық дағдылар мен музыкалық қабілетті қажет ететін қызықты әрі шығармашылық үдеріс. Синтезатор – әуездік және гармониялық естуді, метр мен ырғақ сезімін дамытуға шексіз мүмкіндіктер беретін жалғыз жалпыға қолжетімді аспап. Электрондық аспаптың түбегейлі жаңалығы – оны компьютерге қосу мүмкіндігі. Бұл бағдарламаға интерактивтілік элементтерін енгізуге және сол арқылы

музыканы оқыту принциптерін өзгертуде шешуші қадам жасауға мүмкіндік береді. Дыбыстардың ноталық графикалық бейнесі музыканың негізгі элементінің үштұғырлығы (биіктігі, ноталықстандағы орналасуы, дыбыстың ұзақтығы) арқылы балаларға музыкалық тербелістердің бірлігін түсіндіруде «Софт Моцарт» бағдарламасын тиімді әдістеме деп танымыз.

Музыканы оқытудың жаңа тәсілі немесе музыкатанушы Елена Хайнер әдісі ретінде бірнеше елге танымал болған бұл «Софт Моцарт» бағдарламасының жаңалығы – адамның музыканы көрнекі қабылдауына сүйенуінде болды. Бағдарлама авторы Елена Хайнер негізінен «Музыкалық алфавитті», оның ішінде түс пен бейнелердің көмегімен музыкалық жазуды, сонымен қатар сызбалар мен фонетика көмегімен алфавиттің абстрактілі әріптерін айқындауға болатынын ойлап тапты. Бұл көрнекті өнертабыстың мәні келесідей болды: егер жаңадан бастаушының көзқарасы бірдей «шеңберлер» – ноталар мен бірдей пернелер (клавиштер) – бірдей арақашықтықтағы қара және ақ бөлшектер арасындағы графикалық айырмашылықты бірден түсіне алмаса, онда оларды «баса көрсету», «шеңберге алу» және «ерекше визуалды белгілермен қамтамасыз ету» қажет деп танылды. «Софт Моцарт» пернелі синтезатор-музыкалық аспабында ойнауды үйренудің жаңа әдісі ғана емес, сонымен қатар ол білім алушылардың басқа да көптеген білім, білік, дағдыларын дамытады. Хайнер әдісінің музыканы оқытудағы барлық басқа тәсілдерден басты айырмашылығы мынада: барлық қолданыстағы әдістер білім алушылардан не ойнайтынын іздеуді талап етеді, ал Софт Моцарт жүйесі оны бірден көруге мүмкіндік береді [2].

«Софт Моцарт» музыкалық бағдарламасының көмегімен тіпті екі жасар баланы да синтезатор аспабын үйретуге болады. Бағдарлама ойын түрінде жүргізілгендіктен үйрену үдерісі балаларды жалықтырмайды, керісінше, синтезатор аспабына, музыкаға деген қызығушылығын одан әрі арттырады. «Софт Моцарт» курсы сабақтарында итальяндық нота атауларымен фортепианоға арналған стикерлер қолданылады, ал оны оңай жаттап алуға көмек беретін белгілер тек балаларға ғана емес, сонымен бірге, нота оқи алмайтын ересек адамдарға да ыңғайлы тәсіл. Әрбір модуль нақты музыкалық қабілеттерді дамытуға, жетілдіруге бағытталған. Бағдарламада егжей-тегжейлі сабақ жоспары, көптеген бейне материалдар, дидактикалық құралдар бар. Оқушыға өз күнделігін жүргізуге мүмкіндігі бар. Балалар қызықты ойын түрінде музыка теориясымен, сольфеджиомен танысады, музыка тыңдауды, диктант жазуды үйренеді. Алғашқы сабақтардан бастап ақ олар ноталар бойынша ойнай алады.

Бағдарламаның негізгі ережелерінің бірі – ноталарды оқу дағдысын дамытудағы, музыкалық есту мен ойлауды қалыптастырудағы музыкалық аспаптың (синтезатордың) рөлін анықтау, себебі синтезатор дауыспен бірге үйлесімде музыкалық тілді, яғни музыкалық сөйлеуді іс жүзінде жүзеге асырудың оңтайлы құралы болып табылады. Алфавиттік ноталықстанды құру (тігінен, кейін көлденеңге ауыстыру) – бұл музыкалық білім берудегі жетістік. Оның көмегімен кез-келген жастағы бастаушылар музыкалық сауаттылықты оңай игере алады. Осындай музыкалық ноталардың ноталықстандағы орналасуы мен фортепиано пернелеріне арналған жапсырмалары бар ноталарды балабақшаларда қолданған жөн. Алфавиттік ноталықстанды музыкалық және жалпы білім беретін мектептерде де қолдануға болады. Сонда музыкалық сауаттылық әрбір үйге енеді, әр адамның жетістігі бола алады.

«Софт Моцарт» музыкалық бағдарламасы бірнеше модульдерден тұрады. Солардың бірнешеуіне тоқталып өтелік.

1. *Gentle Piano* – бұл синтезаторда ойнауға арналған шығармалардың жиынтығы. Бұл модульде ұсынылған шығармаларды ойнау мүмкіндігі, нотаны оқу сияқты іс-әрекет дағдыларын меңгереді. Е.Хайнер әдісіндегі «Gentle Piano» модулі көптеген музыкалық-педагогикалық міндеттерді шешуде қолданылады. Оның көмегімен білім алушылар координация дағдыларын дамытады, гармониямен танысады, аккордтарды таза ойнауға, транспозиция жасауға, концерттік репертуармен орындаушылық деңгейге дейін жұмыс жасауға, ырғақтық-музыкалық диктант жазуға, музыка тыңдау және музыка тарихын тереңнен меңгере алады.

2. *Guess Key* модулінде балалар ноталар мен пернелерді тез тани алуына мүмкіндігі зор. Бұл модуль оқушының назарын бір октава диапазонындағы ноталарды тануға аудартады, оқушыға пернетақтаға (клавиатураға) қарамай-ақ ноталар мен пернелерді тез тануға көмектеседі. Бұл дағды фортепианода ойнауды меңгеру үшін өте маңызды, өйткені пернелердің орналасу құрылымы барлық октаваларда бірдей. Жаңадан бастаушылар мен кішкентай балаларға октавадағы пернелерде бағдарлау үшін жапсырмаларды пайдалану ұсынылады. Қиындықтың жоғары деңгейлерінде бағдарламаның жылдамдығы артып, оқушыны пернетақтаға қарамай қол мен саусақты дұрыс үйлестіруге мүмкіндік береді. Озық оқушы бұл ойынды 27 минутта (5 минуттық таза ойын уақыты)

аяқтай алады. Жаңадан бастаушылар мен кішкентай балаларға бұл ойынды алдымен 1-5 минуттан артық емес орындау ұсынылады (балаларға ойын тапсырмаларын ұзақ уақыт орындауға шоғырлану қиын болады).

3. *Note Duration* модуліндегі ойынды ойнаған кезде балалар ырғақты тек математикалық тұрғыдан түсініп қана қоймай, оны бұлшық ет деңгейінде сезіне бастайды. Кез келген бала ырғақты біліп қана қоймайды, сонымен қатар оны сезінеді және қайсысы маңызды екенін анықтай алады. Бұл ойын ноталардың ұзақтығын ажырату үшін қажетті қолдар мен көру арасындағы дұрыс үйлестіруді қалыптастырады. Оқушы бір ғана перненің көмегімен әуендерді ойнайды. Бұл түрлі нота ұзақтықтарын танып ажыратуда оқушының назарын шоғырландыруға мүмкіндік береді. Озық оқушы бұл ойынды 14 минутта (13 минуттық таза ойын уақыты) аяқтай алады. Жаңадан бастаушылар мен кішкентай балаларға бұл ойынмен алғашқыда 1-5 минуттан артық емес орындату ұсынылады (балаларға ойын тапсырмаларын ұзақ уақыт орындауға шоғырлану қиын болады).

4. *Note Alphabet* – бұл модуль кез келген жастағы балаларға ноталардың дыбыстық естілуін бір-бірінен айыра білуге, олардың музыкалық есту қабілеттерінің дамуына маңызды рөл атқарады.

Бұл ойын оқушыға нота атауларының ретін үйренуге көмектеседі: А-В-С-D-E-F-G немесе до-ре-ми-фа-оль-ля-си. Ол бір нотаны екіншісінен ажыратуға және кейін оларды кез-келген комбинациялар мен тізбектерде тануға үйретеді. Бұл модуль келесі маңызды жағдайды ескереді: музыкант парақтан ноталарды оқығанда үнемі жоғары және төмен тәртіпте ноталар тізбегімен бетпе-бет келуге мәжбүр. Модуль ноталарды бір-біріне қатысты дәл тану дағдыларын үйретеді. Жетілдірілген оқушы бұл ойынды 30 минутта (20 минуттық таза ойын уақыты) аяқтай алады. Жаңадан бастаушылар мен кішкентай балаларға бұл модульді алдымен 1-5 минуттан артық емес жасау ұсынылады (балаларға модуль тапсырмаларын ұзақ уақыт орындауға шоғырлану қиын болады).

5. *Fruit Lines* – бұл модуль ноталарды кез келген реттілік бойынша дыбыстық естілуі, жазылуы жағынан меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар оқушыға ноталықстандағы кез-келген ноталардың скрипка және бас кілтінде орналасуын есте сақтауға көмектеседі.

Олай болса, «Софт Моцарт» музыкалық бағдарламасын синтезатор аспабын меңгерудегі негізгі музыкалық және техникалық дағдыларды үйретуге арналған музыкалық инновациялық бағдарлама ретінде баға берсек болады. Оның тиімділігі – алғашқы кезеңде үйренушіге белгілі бір дағды мен білімді, білікті қажет етпейді, нотаны білуді, оны дұрыс ойнай білуді талап етпейді. Десе де ойын баласын ерікті тұрғыда музыка әлеміне еліктіре отырып, музыканың үш тұғырын меңгеруге мүмкіндік береді. Бағдарлама музыканы оқытудың классикалық тәсілдеріне еш қайшы келмейді. Бұл негізінен музыкалық нотамен бірге фортепианоның пернетақта кеңістігімен танысудағы визуализацияның жетіспеушілігін толтыратын оқытудың «жетпей тұрған буыны» деп атауға болады. Компьютердің интерактивтілігі, оның «бейтараптығы» және дыбыс пен графикамен жұмыс істеудегі шексіз мүмкіндіктері білім алушының есту қабілетін дамытуға және қозғалыстарды үйлестіруге, ноталарды оқуға және есте сақтауды дамытуға байланысты көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі. Софт Моцарт – кез-келген адамның музыканы қабылдау психологиясы, физиологиясын қалыптастыру, музыкалық көру және музыкалық ойлау, есту дағдыларын дамыту және жетілдіру туралы білімдерін қамтитын терең жүйе деп толықтай атай аламыз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2011 жылғы 29 желтоқсандағы №543 Бұйрығы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://zakon.uchet.kz/kaz/docs/V1100007409> (дата обращения: 05.04.2024)
2. Что такое Софт Моцарт? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lenkaolenka.livejournal.com/937135.html> (дата обращения: 05.04.2024)
3. Знакомство с курсом Софт-Моцарт. Методические рекомендации (сообщение на заседании секции преподавателей фортепианного отделения детских музыкальных школ и детских школ искусств). Пермь, 2016.

РАБОТА С ХОРОВОЙ ПАРТИТУРОЙ

Айдана Капарова
Музыкальное образование
КазНацЖенПУ

Научный руководитель: профессор М.М.Бурунчин

Аннотация

В статье описаны этапы работы над хоровой партитурой, основные задачи анализа хорового произведения, структура.

Ключевые слова: хор, мелодия, гармония, полифония.

Основная задача хоровой партитуры – это ясное отображение звукового построения на основе использования различных колористических приемов, эффектов на широком использовании вокально-хоровой техники.

Конечная цель дирижера, как и всякого исполнителя заключается в том, чтобы донести основную идею произведения до слушателя, раскрыть средствами исполнительского мастерства содержание музыки.

Глубокое проникновение в характер образов произведения и их развитие, осознание общей драматургической линии произведения помогают исполнителю понять намерения автора, постичь содержание музыки и найти нужные средства для ее выражения. Поэтому работа над партитурой – одна из важнейших сторон деятельности дирижера. Она требует напряженного труда, большого терпения, любознательности и умения.

Работа над партитурой нового произведения подразделяется на три основных этапа: ознакомление, изучение, исполнение. Первый этап – ознакомление – может иметь разные формы, начиная от прослушивания произведения в записи и кончая собственным его проигрыванием на фортепиано. Для дирижера хора изучение и знание партитуры на память обязательно. Это значит, что дирижер хора должен уметь играть партитуру на фортепиано ярко и выразительно, отчетливо передавать не только контуры голосоведения, но и все оттенки фразировки, необходимые при исполнении музыкального произведения; во-вторых, он должен уметь, по возможности, написать ра память если и не полностью всю партитуру, то отдельные, характерные ее части или несколько тактов начала произведения.

Проигрывание партитуры и пение хоровых партий должны достигать точности и выразительности. Пение партий должно отличаться вокальной грамотностью и быть близким к манере звучания данного хорового голоса. Игра и пение партитуры не только помогает изучению произведения, но и является необходимым условием для демонстраций этого произведения перед хором, донесения до исполнителей содержания партитуры. Работа над изучением партитуры распадается на следующие разделы. Общий анализ произведения. Анализ произведения – это живой творческий процесс. Он обогащает представления о содержании произведения и требует постоянного, активного участия творческой фантазий исполнителя, позволяет проникнуть в замысел композитора и найти наиболее выразительную исполнительскую форму, которая сможет наилучшим образом раскрыть перед слушателями художественный образ произведения. Приступая к общему анализу хорового произведения, в первую очередь следует затронуть вопросы, непосредственно связанные с эпохой создания произведения и автором музыки, в общих чертах ознакомиться с музыкальным мышлением композитора, способами музыкального изложения и приемами использования хоровой фактуры. Затем необходимо последовательно изучить и другие характерные музыкальные произведения этого композитора, чтобы иметь возможность получить более исчерпывающее и всестороннее представление о его музыкальном творчестве, и его идейной направленности. Не ограничиваясь только этими рамками, дирижер хора внимательно изучает эпоху, в которой жил и творил композитор и в которой было написано анализируемое произведение. Проведенное серьезное и глубокое исследование в достаточной мере вооружает дирижера хора необходимыми сведениями и способствует более правильному установлению своего отношения к творчеству композитора в целом, и в частности, к музыке, послужившей объектом для анализа. Совокупность полученных таким образом общих сведений создает для дирижера все нужные предпосылки для дальнейшего глубокого продуманного анализа изучаемой партитуры.

Дальнейший этап работы – изучение поэтического произведения, на текст которого написана хоровая музыка. Затем устанавливается соответствие или, наоборот, находится разрыв между музыкой и текстом. Возникшее в процессе анализа отношение к художественному образу произведения, несомненно, скажется при составлении исполнительского плана, где особое внимание уделяется тем или иным выразительным средствам, их взаимосвязи и ощущению формы в целом. Остановимся подробнее на наиболее важных выразительных средствах.

Структура произведения. Анализируя форму произведения, дирижер прежде всего выясняет, из каких частей она складывается и каковы ее особенности. Ведь структура произведения находится в теснейшей связи с его драматургией, в тесном единстве с содержанием музыки, непосредственно вытекает из него. Поэтому анализ структуры раскрывает дирижеру то своеобразное и неповторимое, что присуще именно данного произведения.

Мелодия, полифония, гармония. Анализ мелодической линии непосредственно касается вопроса содержания произведения и помогает дирижеру глубже в него вникнуть. Внимая в особенности мелодических, полифонических линий, мы одновременно выявляем гармоническую основу произведения, так как гармония представляет собой важное выразительное средство музыки.

Динамика. Динамические оттенки – одно из выразительных средств, помогающее раскрыть художественное содержание произведения. Задача дирижера – найти нюансы, необходимые для наиболее полного и яркого выражения содержания.

Темп. На основе глубокого изучения партитуры, ощущение и понимание музыки отдельных эпизодов и произведения в целом у дирижера постепенно вырабатывается представление о темпе, который будет соответствовать характеру произведения, способствовать раскрытию его драматургии.

Ритм. Ритм, как организация звуков во времени, является одним из важнейших элементов в музыке. Вне ритма музыка немыслима. Ритм в музыкальном произведении – это живое дыхание, живой пульс. Естественно, что рассмотрение особенностей ритма происходит в теснейшей связи с анализом мелодической линии и других средств выразительности.

Фактура, то есть тип, характер изложения музыкального произведения: наличие элементов полифонии, преобладание гомофонического склада – все это наряду с другими средствами выразительности должно быть предметом определенного внимания дирижера.

Учитывая все эти средства выразительности, дирижер сможет подробнее изучить произведение.

Музыкально-теоретический анализ произведения. Закончив работу над изучением хоровой партитуры в плане общего анализа, следует перейти к дальнейшей работе, то есть к анализу музыкально теоретической стороны данного хорового произведения. Этой частью анализа, прежде всего должно быть охвачено построение муз. формы изучаемого произведения с детальным разбором музыкально тематического материала, определение стиля письма и фактурного изложения.

Вокально-хоровой анализ произведения. Прежде всего следует определить как отдельные виды, так и общий ансамбль звучности, который должен послужить основанием для предполагаемого в дальнейшем исполнения хорового произведения. Затем следует детально изучить каждую отдельную голосовую партию, останавливаясь на наиболее сложных моментах.

Дальнейшая работа над партитурой должна быть направлена на изучение текстовой стороны хорового произведения, которой должно быть отведено очень важное место в общей подготовке хоровой партитуры.

Следующей, очень важной частью работы по вокально-хоровому анализу партитуры является продуманная и правильная расстановка цезур, смена дыхания как общего для всего хорового коллектива, так и в отдельных голосовых партиях.

Анализ партитуры требует от дирижера вдумчивости, большой любознательности, кропотливости, усидчивости, даже педантичности. Он подводит дирижера к завершающему этапу работы над произведением, то есть, расчлняя целое, много занимаясь деталями, дирижер рассматривает каждую из них не изолированно, а воспринимает ее в едином процессе развития, как часть целого. В том, как дирижер находит место детали в целом, разгадывает ее смысл, сказывается индивидуальность, неповторимость его интерпретации.

Завершающий этап работы над партитурой. На основании всестороннего изучения и тщательного теоретического анализа партитуры у дирижера постепенно складывается представление о плане исполнения произведения. Последний этап работы над партитурой наступает тогда, когда дирижер, изучив все детали, переходит к охвату произведения в целом, то есть от частного снова возвращается к общему. Теперь ему предстоит органично слить все частности, все проработанные детали в одно художественное целое.

Лишь после того, как составлено четкое представление о произведении, когда сложился определенный исполнительский план, когда партитура выучена наизусть, можно переходить к дирижированию, выбирая для этого определенные приемы. Ведь только ясное представление о том,

что дирижируешь, может подсказать, какие для этого следует избрать средства. Чем доскональное изучено произведение, чем глубже оно прочувствовано, чем рельефнее вырисовался замысел композитора, тем меньше приходится специально размышлять о том, какие приемы техники использовать, знание музыки само натолкнет дирижера на применение нужных средств выражения своих намерений, его текст будет естественно вытекать из музыки.

Выполнение обширного круга задач, встающих перед дирижером изучающем партитуру, обогащает его представление о произведении; он совершенно иначе слышит и воспринимает музыку. Работа над партитурой помогает дирижеру глубже вникнуть в замысел автора, в закономерности произведения, вернее выявить его стиль, предельно полно и правдиво раскрыть воспроизводимые образы, разобраться в их особенностях, в характере их развития. Это очень емкий и продолжительный по времени период подготовки дирижера к исполнению произведения.

Литература:

1. Каперштейн М. Вопросы дирижирования. М. 1972. 255 с.
2. Егоров А. Теория и практика работы с хором М; Л. 1951. 240 с.
3. Ольхов К.Л. Вопросы теории дирижерской техники и обучения хоровых дирижеров. Л. 1979. 198 с.
4. Безбородова Л. Дирижирование 1986. 105 с.

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ МУЗЫКАЛЫҚ ӘН ӨНЕРІНДЕГІ ПЕНТАТОНИКАНЫҢ ОРНЫ

Айдана Капарова

6B01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: доцент А.Т.Айтуарова

Аңдатпа

Ұсынып отырған ғылыми жұмыстың мақсаты: қазақ халық әуенінде пентатоникалық режимді қолдану заңдылықтарын анықтау. Зерттеу әдістемесі: ғылыми әдебиеттер мен музыкалық материалдарды талдау, салыстыру және жалпылау.

Мақалада музыкалық үлгілерді теориялық талдау негізінде пентатондық ладтың шынайы табиғаты және оның қазақ дәстүрлі музыкасындағы ежелгі шығу тегі дәлелденді. Алғаш рет «түркі пентатоникасы» деген ұғымы енгізілді. Жұмыста ұсынылған практикалық нәтижелер түркі әлемінің музыкалық ойлауының бірегейлігін іздеуге, сондай-ақ әлемдік ұлттық мәдениеттерді зерттеуде жаңа бағыттарды іздеуге бағытталған.

Кілт сөздер: Пентатоника, қазақ фольклоры, халық музыкалық дәстүрлер, тұрмыс-салт әндері, бес дыбысты лад, түркі тілдес халықтар.

Қазіргі заманның музыкалық өнері экспрессивті құралдардың бай арсеналына ие. Ең көнел ладтық жүйелерінің бірі – пентатоникалық – халық тектес бес дыбысты, жартылай тонсыз түзілімдер аймағы.

Пентатоника - октава шегінде 5 түрлі биіктіктегі дыбыстарды қамтитын дыбыс қатары (грек тілінен pente – бес). Карапайым мажор мен минордан айырмашылығы - пентатоника дыбыстар арасында жартылай тондардың болмауы: пентатоникадағы көрші дыбыстар бір-бірінен 1 тоннаға немесе 1,5 тоннаға тұрады.

Пентатониканың пайда болу тарихы ежелгі ғасырлардан бастау алады. Кейбір зерттеушілер бес сатылы музыкалық дыбыс қатары Ежелгі Қытайда пайда болған деп санайды. «Қытай пентатоникалық жүйесін құрайтын бес музыкалық тон «бес элементке», «бес тұрақтылыққа», бес планетаға, бес түске сәйкес келеді. Музыканы орындау кезінде «бес тұрақтылық» тепе-теңдікте сәйкес болады. Реттелген өмір, адамдардың дұрыс қарым – қатынасы олардың дұрыс қатынасына байланысты, ал элементтердің дұрыс қатынасы адамдардың мінез-құлқына байланысты, яғни бүкіл әлем тәртіп болып табылады, өйткені табиғаттың бес элементі адам жүрегінің бес тұрақты қасиетімен өзара ену жағдайында болды» [1, 258 б.].

Сұрақ туындайды: бұл ерекше дыбыс қатары әртүрлі мәдениеттердің халықтық, дәстүрлі музыкасында таралуының себебі неде?

Ең маңызды себептердің бірі физикалық негіз деп аталады. Дыбысты толқындық жиырылу ретінде зерттегенде, бір дыбыста көптеген дыбыстар мен тондар бар екендігі анықталды. Рас, адам алғашқы бес тонды ғана естей алады-бұл дыбыстар кәдімгі пентатониканы құрайды. Бұл табиғи дыбыс, сондықтан ол психикаға әсер етеді, тыныштандырады, сезімдерді теңестіреді. Пентатоникалық әуенді тыңдау кезінде қуаныш пен тыныштық сезімі пайда болады.

Пентатониканы зерттеудің философиялық және психологиялық тәсілдері де бар.

Пентатоника мен диатоника (жеті ладтық гамма, жартылай тондары бар гамма) әртүрлі дүниетанымдар деп саналады. Сонымен, музыкалық дәстүрдің негізінде диатоника пайдаланатын халықтарында эмоциялар, күмәндар және ізденістер, яғни рухани қайшылықтар үлкен орын алады. Ал пентатоникада тәрбиеленген халықтар дүниетанымның негізінде бәрі өтпелі («Шығыс» ойлау түрі деп аталады) деген тыныштық пен сенімділікке ие.

Қазақтардың бай музыкалық мәдениетінің ежелгі шығу тегі ән фольклорының үлкен үлесін пентатондық ладтық жүйеге негізделген әуендер құрайды, ал әуен сөзбе-сөз трихордалық әндер арқылы «тоқылған», олар өзіне тән жарты тонсыз дыбыс қатарының сатыларынан тұрады.

Дәстүрлі қазақ әндерін (фольклорлық, салттық және ауызша-кәсіби шығармашылық туындыларын) талдау кезінде ашық немесе жасырын түрдегі пентатоника көптеген қазақ әуендерінің негізгі әуендік құрылымы болып табылатынын байқау қиын емес. Негізгі мажорлық және минорлық пентатониканы ажыратады: I–II–III–V–VI (мажорлық), ал кіші: I–III–IV–V–VII (минорлық). Бұл екі түрдің айырмашылықтары қатты емес, олар әуеннің сипаты мен көңіл-күйіне мүлдем әсер етпейді. Мұның бәрі контекстке және музыкалық құрылыстың ілесімі элементтеріне байланысты.

Дыбыстың тұрақтылығы, үйлесімділік, жанжалсыздығы – негізгі мажорлық дыбыс қатарына да, минорға да негізделген пентатоникаға бірдей тән. Жартылай тондық интонациялардың болмауы және тірек тонының өзгергіштігі бұл құбылыстың негізгі себептері болып табылады. Мысалдарға жүгінейік.

Бүлдірген

Қазақтың халық әні

Бұл әнде әуен толығымен негізгі пентатоникаға негізделген: және бұл дыбыс қатары жеткілікті. Ән өте танымал және «қара өлең» жанрына жатады.

Келесі мысалда негізгі пентатониканың дыбыс қатарына субкварта (V–I төменгі кварта) қосылады, ол сонымен қатар осы халық әуенінің «күн сәулесінің» спектрін күшейтеді.

Ой, күнім

Қазақтың халық әні

Дәстүрлі музыканың пентатоникалық табиғаты жоғарыдан төменге қарай кері қозғалыста да көрінуі мүмкін:

Терме

Қазақтың халық әні

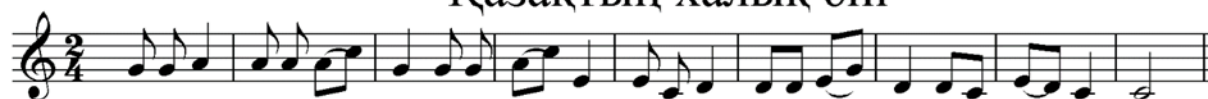

Мұнда ән VI–V–III–II–I дыбыстық реті бойынша біртіндеп төмендейді.

«Гүлдерайым» әнінде пентатоника ортасынан - V сатыдан басталады. Бірақ содан кейін квартаға және секстаға секіру арқылы біртіндеп төмендейді. Бұл жағдайда әннің әуені пентатоникалық формуладан мүлдем асып кетпейді. Бұл құрылым тірек тондары арқылы анық байқалады: VI (1 такт) – V (3 такт)-III (4 такт) – II (5-ші және 7 – ші такт)-i (8 такт), олар бірігіп ладтың жарты тонсыз дыбыстық еркше қатарын құрайды.

Гүлдерайым Қазақтың халық әні

«Сәулем-ай» әнінде әуен толығымен пентатоникаға негізделген. Демек, бұл «жап-жарық» және позитивті көңіл -күйінің себепкер болып шығады. Әуен бастапқыда квинталық тонға дейін көтеріледі, бірақ содан кейін I-ден VI-ға сатыға секіру арқылы секста (соңғы сатыға) тонға жетеді. Онда III–II–I түсуінің әдеттегі каденциялық тізбегі де бар.

Кең үнмен Сәулем-ай

Қазақтың халық әні

Көріп отырғанымыздай, жоғарыда келтірілген мысалдардың барлығы пентатоникалық ладқа негізделген.

Мажордағы VI сатыға сүйене отырып, қазақ халық әндерінің пентатоникалық құрылымы «ғұрыптық-интонациялық кешені» (С.А. Елеманова термині) деп аталды. Дұрыс, мұндай әндер сексталық диапазоннан асып кетпейді, егер секстаға секіріс болса, онда ол (секста) бірте-бірте әуезді түрде толтырылады.

«Ақын мелодиялық формуласымен» (бұдан әрі – АМФ, С.А.Елеманова термині) қосыла отырып, VI сатыға тірелген және сексталық көлеміндегі пентатондық әуен құрылымындағы әндер қазақ дәстүрлі ән мәдениетінде стеретиптік «клишеге» айналады.

Қорытындылай келе, өте танымал "Ақ дариға" халық әуенін мысалға келтірейік.

Екпіндете Ақдариға

Қазақтың халық әні

Әннің басында V сатыдан жоғарғы I сатыға көтерілуін және АМФ әуендік формуланы байқауға болады. Сонымен қатар, әуен одан да жоғары көтеріледі-III сатыға дейін. Содан кейін, жаңа көтерілуден кейін әуен тегіс төмен түсіп, Ре бемоль мажордың пентатоникалық дыбыстық қатарымен ақырындап түседі: VI–V–III–II–I.

Сонымен, қазақ ән өнерінің халық әуенін талдау негізінде келесі тұжырымдарды жасауға болады:

1. Ашық немесе жасырын түрдегі пентатоника (әсіресе мажор негізіндегі) қазақ халық әуендерінің көпшілігінің негізгі әуендік құрылымы болып табылады. Оның үстінде біз көз жеткізе алғанымыздай, бұл халық әндерінде осы бес дыбысты лад жеткілікті болып шықты (яғни осы бес сатылы дыбыс қатарынан тыс шықпаған көптеген әндер бар екеніне көзіміз жетті).

2. Бұл құбылыс тікелей түрде («Бүлдірген») немесе жасырын түрде («Гүлдерайым») көрінуі мүмкін.

3. Пентатоникалық айналым әннің жоғарғы регистріндегі ақындық мелодиялық формуламен (АМФ) оңай бекітіледі.

Сонымен, қазақ әуеніндегі пентатоника лады ежелгі түркі шығу тегі дәлелденді. Оның қытай, жапон және басқа да көшпелі емес өркениеттердің музыкалық дәстүрлерінен оқшаулануы айқын көрінеді. Татар, башқұрт, чуваш және т.б. музыкалық мәдениеттерінде кең тараған түркі пентатоникасы ырғақ, әуен мен мәтіннің арақатынасы, тірек тондар жүйесі және басқа компоненттерімен бірге бірігіп, қазақ дәстүрлі мәдениетінің музыкалық тілінің шынайы және үйлесімді құбылысы болып табылады.

Әдебиеттер

1. Григорьева Т. Японская художественная традиция. Главная редакция восточной литературы издательства. М.: Наука, 1979. 370 с.
2. Байбек Айгуль: Песенный канон и индивидуальные стили устно-профессиональной лирики Арки: в контексте творчества Біржан сала, Ақан сері и Үкілі Ыбыра. Монография. Алматы, 2021. 276 с.
3. Келгенбай Төлеутаев. Балқаш өңірінің әндері. Алматы: Өнер, 1989. 94 б.
4. Кузембаева С. Сольфеджио. Алматы: Мектеп, 1967. 76 с.
5. Омарова Г., Мұрзағалиева Г. Этносольфеджио: ноталық қосымша. Алматы, 2005.
6. Жүсібаев Б. Сольфеджио диктанты. Алматы: Мектеп, 1968.
7. Қазақтың халық әндері: Ақдариға. Алматы: Казгослитиздат, 1963.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ МУЗЫКА САБАҒЫН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Куралай Куандыкова,
Мадина Амиржанова
6B01401 Музыкалық білім
ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент Б.С.Утемуратова

Аңдатпа

Музыка сабағын ұйымдастыратын негізгі тұлға – мектептің музыка мұғалімі, ол өзінің таңдап алған мамандығының шебері болуға ұмтылатын, сабақты жаңаша әдіс-тәсілдерімен жүргізе алатын кәсіби маман болуы керек. Ендеше бүгінгі ақпараттық технологиялар ғасырында білім берудің сапасы мен қолжетімділігін арттырудағы мектептің музыка мұғалімінің орны ерекше. Бұл мақалада жалпы білім беретін мектептерде электрондық оқулықты пайдалану арқылы музыка сабағын өткізу мәселелері қарастырылады.

Болашақ мұғалімдерге өздерінің кәсіби қызметінде ақпарат құралдарының түрлерін кеңінен пайдалануға бағыт беріледі. Мұнда педагогикалық қызметтің белсенділігін арттырудың таптырмас құралының бірі – компьютерді қолдана отырып оқытуда электронды оқулықты пайдаланудың әдістері мен жолдары көрсетіледі. Мынадай аспектілері қарастырылады: сабаққа дайындалу барысында өз бетінше электронды оқулықпен жұмыс жасауларын ұйымдастыру формалары, электрондық оқу құралдарымен жұмыс істеудің ұтымды әдістері мен дағдыларын дамыту.

Кілт сөздер: музыкалық білім беру, ақпараттық технологиялар, электронды оқулық, модульдер, интерактивті тапсырмалар

Музыка мұғалімінің сабақты дұрыс ұйымдастыруды жүргізе білуі - баланың дамуына сай музыкалық білім мен тәрбиені берудегі шешуші фактор. Қоршаған ортадағы, қоғамдық өмірдегі өзгерістерге байланысты қойылып отыратын жаңа талаптардың қарыштап дамуы мұғалімінің өмірдегі жаңашылдықтан қалмай, білімін үнемі жетілдіруді қажет етеді. Жалпы музыка сабағында сайыс, ойын, кіріктірілген сабақ, саяхат, аралас сабақ түрлері өткізіледі.

Сабақта қолданылатын музыкалық материалды таңдай білудің маңызы зор. Өйткені сол шығармалар арқылы балалар өмірдің сан қилы оқиғаларынан мағлұмат алып, музыкалық материалдар уақыт өткен сайын өзгеріп, толықтырылып отырады. Бүгінгі таңда музыка мамандарының алдында тұрған мәселелердің бірі – музыканың құдіретін терең түсініп, оны өзінің рухани азығы етуге ат салысатын музыкалық білімді азамат тәрбиелеу. Оның түп-тамырының негізі - музыканы қабылдай білуде жатыр.

Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға баулу музыкалық тәрбие беру жұмысындағы міндеттердің бірі. Өйткені ол оқушының музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғышарты болып есептеледі. Алайда оқушылардың музыкалық даму деңгейі әртүрлі. Мүлде ән сала білмейтін оқушылар де кездеседі. Олардың көпшілігінің әннің сөзін ғана айтып отырып қосылуға шамасы келеді. Сондықтан әр оқушының өзіндік ерекше музыкалық мүмкіншіліктері бар екенін есте ұстаған жөн, олардың музыкалық қабілеттерін дамытуға жеке көзқараспен қарау және олардың барлық шығармашылық күші мен энергиясын ашуға ұмтылу маңызды.

Жалпы сабақта музыканы дұрыс қабылдай білуге тәрбиелеу музыка пәні мұғалімінің басты назарында болуы тиіс. Мұғалімінің күнделікті сабақта пайдаланып жүрген әдістері музыкалық анықтамаларды түсіндіруге, оқушылар шығармашылығын, қызығушылығын арттыруына, жеке тұлғаның рухани дамуын тәрбиелеуге көмектеседі.

Қазіргі жедел даму кезеңінде оқушылардың музыкалық талғамы мен ой-өрісі әлдеқайда жоғары. Олардың музыкалық тәрбиесіне тек қана мектеп емес, қоршаған орта (театр, радио, теледидар, компьютер, тіпті ұялы телефондар) айрықша әсер етеді. Осының барлығы заман талабына сай оқытудың **ақпараттық технологиясын** пайдалана отырып, сабақты жоғары дәрежеде өткізуді ұйымдастыра білуді қажет етеді. Олардың сан алуан түрлері көз ілеспес жедел қарқынмен дамып, қоғамның барлық саласына барынша терең еніп отыр. Сондықтан орта мектептердің оқыту үдерісінде жаңа технологиялар мен интерактивті әдістер кеңінен қолданылып, мұғалімдердің білімі мен біліктілігін арттыруға бағытталған, оқушылардың іс-әрекет процесін, білімін бақылаудың жаңа әдістері мен зерттеу формалары ерекше орын ала бастады.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің міндеттері – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шындауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», – деп атап көрсетілген [1].

Қоғамның даму процесі мен заманауи сұранысына, білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерінің қажеттілігіне сәйкес, білім беру мекемелерінде *оқытудың әдісі мен формасын*, мазмұнын түбегейлі өзгерту компьютерлік технологиялардың мүмкіндіктерін пайдаланбай жүзеге асыру мүмкін емес. Мұнда ақпараттық технологияны білім беруге ендіру барысында оқу орнының мәдениеті мен оқу үдерісін жүргізудегі мұғалімнің рөлі өзгереді. Пән мұғалімдерінің жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдану шебірлігі, кәсіби іс-әрекеттерін дамыта отырып, оқыту үдерісін қызықты және күрделі ұйымдастыру дағдылары, іскерліктері шындалады. Берілген ғылыми және оқу ақпараттарының көптігіне байланысты мұғалімнің пән және пәнаралық аумағында кәсіби дайындығына қойылатын талаптар да күшейе түседі.

Сонымен қатар мұғалімнің жеке тұлғалық, жалпы мәдени, коммуникативтік білім, білік, дағдысы мен құзыреттілігіне қойылатын талаптар артады. Бастауыш сыныптың музыка сабағында пайдаланатын ақпараттық технологиялардың бірі – **электрондық оқулықтар**, ол оқушылардың эстетикалық, рухани байлығын кеңейтіп, қанаттандыру керек екендігін дәлелдеп отыр. Сондықтан электронды оқулықтарды сауатты түрде тиімді пайдалана білу, мұғалімдердің білім беру үдерісінде кәсіби ақпараттандырылған іс-әрекетімен жүзеге асырылатынын атап айтқымыз келеді.

Электронды оқулықтар – ғылым негіздері қамтылған ғылыми-педагогикалық өнім болып табылады. Электронды оқулықтарды әзірлеудің концептуалдық негізі ол – модульдік оқытудың педагогикалық теориясы [2]. Бұл мектеп оқушыларының білім алудағы іс-әрекеттерін қалыптастыруға, жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін дамытуға бағытталғын қолданбалы функцияларын қарастырады.

Бастауыш сыныптың музыка сабағына арналған электронды оқулығы мемлекеттік типтік бағдарламаға сәйкес келеді және оқу бағдарламасының мазмұнын толықтай қамтиды [3].

«Музыка» электронды оқулығын пайдаланудың мынадай *әдістері мен жолдарын* атап айтуға болады.

- *модульдермен жұмыс істеу* – оқулық бірнеше модульдерден құрылған, мұнда ақпаратты-анықтама материалдары әрбір модульдің мазмұнына сәйкес түсініктеме гипермәтіндермен беріледі. Әрбір сабақ бойынша ақпараттардың бәрі мәтін, суреттер, слайдтар, бейне-аудиожазба, анимациялар және басқа да графикалық құралдар түрінде берілген. Анимациялар диктордың дыбыстауымен, музыкалық шығармалардың сүйемелдеуімен толықтырылған. Әрбір модульден қажетті ақпараттарды оқып, диктордың оқуымен берілген мәтіндерді **тыңдау** арқылы түсіне алады, ал егер **көзбен көру** керек болса, оны бейне-аудиожазба мен анимацияларды ашып қарап бірнеше рет қайталай алады. Жаңа материалдарды оқып үйрену барысында диктордың дыбыстандыруындағы бейнеқатар мен анимациялық түсініктемелерді, мәтіндерді мұғалім оқушыларға мұқият көріп, тыңдап алу мүмкіндігін береді. Навигация арқылы іздеу жүйесімен оқулықтың бір модулінен екіншісіне бірден ауысып, оқу мазмұнан толық игергенше қайталап тыңдауға, көруге мүмкіндік береді.

Мұғалімдердің міндеті – оқушылардың гипермәтінмен жұмыс істеуін ұйымдастыру, оларды осы ақпараттық-білім беру ортаға бағдарлануды үйрету.

Зейінін жинақтау үшін мақсат қоя білу қажет:

- оқулықтағы немесе мұғалімнің қойған сұрақтарының жауаптарын табу;
- мәтіннен үйренген жаңа сөздерін дәптерлеріне жазу;
- көрнекілікпен жұмыс істеу;
- жауаптарды үлестірмелі суреттерден табу және т.б.

Естігендері мен көргендерін ойлау және сезінулері үшін бірнеше әдістемелік тәсілдердің түрлерін пайдалануға болады.

- *интерактивті тапсырмалармен жұмыс істеу* – әр модульге қатысты гипермәтінде берілген материалдармен логикалық байланысқа құрылған, белгілі білімдер жүйесін анықтайтын интерактивті тапсырмалар бар. Тапсырмалар әр түрлі деңгейлерде жайдан күрделіге қарай жасалған. Алған ақпараттардың мазмұнына сәйкес тапсырмалардың шартымен танысып, орындайды. Материалдарды меңгеру дәрежесін интерактивті тапсырмаларды орындап болған соң бірден білуге болады.

Бұл компоненттің басты міндеті – оқушы ақпаратты тек енжар қабылдас үшін, өзі оқу-танымдық іс-әрекетке белсенді түрде қатысуы болып саналады [4]. Интерактивті тапсырмаларды орындауда оқушы бұрыс жауап беруден қорықпайды, өйткені электрондық оқулық жауаптарын қайталауға және түзету енгізуге мүмкіндік береді.

Мектеп оқушыларының сабақта тапсырмаларды орындау кезінде, мұғалімнің әр түрлі дайындық деңгейіндегі оқушылармен жұмыс істеуіне, жеке сұрақтарға жауап беруіне, сабақтың келесі кезеңіне дайындалуына және т.б. уақыты босайды.

Мектептің музыка сабағында электронды оқулықты пайдалану олардың музыкалық қабілеттерінің дамуына оң әсер етеді. Оқушылар музыкалық тақырыптарды тереңірек зерттеу және білімдерін кеңейту үшін электронды оқулықты белсенді және нәтижелі қолдана алады. Оларды анимациялық материалдар мен қосымша интерактивті тапсырмалар шабыттандырып, музыкаға деген қызығушылықтарын одан әрі дамытуға ықпал етеді.

Оқушылар музыка туралы негізгі түсініктерді бекіту және дағдыларын жетілдіру үшін электронды оқулықты пайдалана алады. Бұл оларға жаңа материалды игеру және музыкалық қабілеттерін дамыту арқылы қиындықтарды жеңіп, әрі қарай дамуға мүмкіндік береді.

Кейбір оқушылар үшін электронды оқулық оларға ақпаратты оңай игеруге және музыкалық негіздерді игеруге көмектесетін құрал бола алады. Электрондық форматтағы визуалды және аудио материалдар музыкалық дамуды ынталандыру арқылы осы оқушылар үшін оқу процесін қызықты әрі қолжетімді ете алады.

Осылайша, электронды оқулықты пайдалану, оқушылардың әр түрлі музыкалық қабілеттеріне қарамастан олардың деңгейін көтеруге ықпал етеді, бұл олардың әлеуетін ашуға және музыка әлеміне тереңірек енуіне мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Государственная программа Президента Республики Казахстан информатизации системы среднего образования Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 22 сентября 1997. N3645. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/N970003645/_links (дата обращения 30.03.2024).

2. Артыкбаева Е., Бактыбаев Ж. и др. Готовность преподавателей к внедрению дистанционных образовательных технологий в высшем образовании // Вестник Казахского национального педагогического университета им. Абая. Серия «Физико-математические науки». 2021. №1. С.280–285.

3. «Музыка» электрондық оқулығы. Алматы. 2014.

4. Утемуратова Б.С. и др. Болашақ мұғалімдерді ақпараттық технологияларды пайдалануға даярлаудың тиімді жолдары // Абылайхан ат. ҚазХҚЖӘТУ. Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. 1 (68) 2023. 132-145 б.

О ЗНАЧЕНИИ И МЕТОДАХ ПРОВЕДЕНИЯ РАСПЕВАНИЯ В ХОРЕ

Аружан Нуртай

6B01401 Музыкальное образование

КазНацЖенПУ

Научный руководитель: профессор М.М.Бурунчин

Аннотация

Хоровой класс является важным фактором в воспитании учителя музыки. Хоровые занятия помогают в развитии и укреплении слуха, ритма, музыкальной памяти, воспитании чувства коллективизма и профессиональной дисциплинированности. В статье описано развитие хорового искусства в Казахстане, основные задачи распевания хора.

Ключевые слова: хор, интонация, распевание, народные песни, музыкальное образование.

Хоровой класс является важным фактором в воспитании учителя музыки. Пение в хоре способствует совершенствованию музыкальных данных студентов, а также повышению уровня их теоретических знаний. Хоровые занятия помогают в развитии и укреплении слуха, ритма, музыкальной памяти, воспитании чувства коллективизма и профессиональной дисциплинированности. Систематические занятия в хоре так же помогают приобрести вокально-хоровые и исполнительские навыки, знания основ вокальной культуры.

Для выполнения этой трудной задачи руководитель хорового класса, кроме повседневной работы над репертуаром, должен тщательно продумать и упражнения для распевания хора, что будет способствовать более эффективному восприятию необходимых навыков пения в хоре. К этим навыкам следует, прежде всего, отнести: пение на опертом дыхании в высоких позициях, правильное формирование гласных и чёткое произношение согласных, умение пользоваться резонаторами.

Очень важно добиться сохранения строя и ансамбля в хоре при различной динамике, агогике, тесситуре. Указанные навыки необходимо прививать постоянно и не только при разучивании репертуара, но и при распевании хора, а также в концертно-исполнительской практике.

Хоровая практика показывает исключительную целесообразность проведения хоровых распеваний, так как вокально-хоровые упражнения способствуют согреванию, настройке голосового аппарата, подготавливают хор к исполнению хоровых произведений и преодолению встречающихся в них трудностей. При помощи тщательно разработанных хоровых упражнений руководитель хора имеет возможность направлять и улучшить звучание как отдельных хоровых партий, так и всего коллектива в целом, устранять те или иные замеченные недостатки.

Распевание хора продолжается 15–20 минут. Не следует забывать, что начинать распевание необходимо на средней звучности mezzo пиано, легким звуком в средней тесситуре. Голосовой аппарат еще не пришел в рабочее состояние, поэтому сразу заставлять хор работать, с напряжением нельзя.

Перед началом распевания руководитель хорового класса должен объяснить, как естественно брать дыхание, как правильно формировать гласные, как избежать горловых или носовых призвуков, рассказать о правильном положении языка в момент пения.

В начальном периоде работы с хором упражнения для распевания следует подбирать в смысле мелодического и ритмического построения, а также в отношении тесситур, динамики, агогики и штрихов. Петь упражнения на начальных занятиях нужно в умеренном темпе, чтобы студентам было удобно следить за правильным дыханием, звукообразованием, высокой позицией, чистотой интонации.

Огромную роль в пении играет дыхание. Хор, не владеющий дыханием, поет либо тускло, либо, форсировано-крикливо и как правило, интонационно не чисто.

Полезно, перед началом хоровых занятий сделать спокойный бесшумный вдох носом, сразу же на несколько минут задержать дыхание, затем полностью выдохнуть ртом и так повторить несколько раз. Это успокаивает, способствует правильной установке гортани и ненапряженному положению языка.

Вокальные упражнения на дыхание следует начинать с умеренных темпов, а затем постепенно переходить к более медленным. Очень важно в работе над дыханием приучить хор после взятия дыхания на мгновение как бы задержать его, мысленно подготовить голосовой аппарат к активной работе, намечая внутренним слухом определенную высотность звучания и затем одновременно взять нужный звук. Такой прием поможет выработать единое интонационно чистое вступление.

Для правильного формирования гласных звуков полезно включать в распевание упражнение, основанное вначале на котором, а затем протяженном пропевании гласных «и», «е», «а», «о», «у» на одной ноте. Необходимо требовать, чтобы при этом на всех гласных сохранялась высокая позиция; производя последовательно одну за другой гласную одним только движением языка, без видимого изменения формы губ.

Для работы над дикцией в качестве упражнений полезно прочтение различных скороговорок, а также пение отдельных звуков и аккордов на слоги с различными гласными. Основное внимание должно быть обращено на активность и краткость произношения согласных при предельном распеке гласных. Хоровой коллектив, имеющий вялое, тусклое звучание необходимо напевать на тяжелом стакатто.

Пение закрытым ртом часто применяется для достижения определенных эффектов, звуковых красок. Но главным образом оно весьма полезно как упражнение, которое приближает все голоса к единой манере пения, помогает выработке высокой позиции, приучает к плавному, связному пению, улучшает, интонацию.

Однако этот прием очень трудно усваивается студентами. Вначале, как правило, они начинают перегружать дыхание, плохо себя слышат, нервничают, форсируют звук, в этом опасность переутомления связок, появление некрасивого гнусавого звучания. Поэтому пению закрытым ртом нужно приучать хор не сразу и очень осторожно и постепенно.

В процессе работы по распеванию наряду с вокально-хоровыми упражнениями весьма полезно тренировать хор на отдельных фразах из художественных произведений, входящих в репертуар хора, ставя при этом конкретные задачи в достижении того или иного приема. Такой метод позволит добиваться технического совершенствования хора в неразрывной связи с раскрытием художественного образа произведения и значительно ускорит усвоение технических трудностей этого произведения.

В заключении хочется ещё раз подчеркнуть основные методические советы, которые помогут добиться максимума результатов от распевания хора:

1. На начальном этапе работы с хором не торопиться расширять диапазон хоровых партий, укрепляя и улучшая звучание на натуральных тонах.

2. Не увлекаться количеством и разнообразием упражнений, так как усвоение новых интонационных и гармонических трудностей отвлекает студентов от основных элементов пения.

3. При распевании ставить себе конкретную задачу, не упуская при этом всех элементов хорового звучания.

4. Продумывая вокально-хоровые упражнения для распевания, необходима учитывать постепенность в усложнении заданий.

5. Необходимо добиться такого отношения к пению упражнений, чтобы студенты получали творческое удовлетворения от правильного выполненного задания.

6. При пении унисонных упражнений фортепиано дает гармоническую опору. Руководителю хорового класса необходима это выполнять на профессиональном уровне, так как это играет немаловажную роль в воспитании гармонического чувства и эстетического вкуса к студентам. Неплохо практиковать изредка пение унисонных упражнений и упражнений без сопровождения.

7. Гармонического упражнения поются без фортепиано и здесь руководитель хора должен проявить максимум педагогической находчивости и изобретательности.

8. Для того, чтобы распевание давало хору не только техническое мастерство, но и развивало художественный вкус, необходимо включать в распевание фразы из хоровых произведений.

9. Все распевание должно быть подчинено основной цели совершенствования хора, облегчения работы над программой. Распевание ни в коем случае не должно быть самоцелью — это действенная форма подготовки хора к художественному исполнению.

Литература

1. Пигров К. Руководство хором. М., 1964. 112 с.
2. Егоров, А. А. Теория и практика работы с хором. Л.; М.: Госмузиздат, 1951 145 с.
3. Соколов Вл. Работа с хором: Учеб. пособие. 2-е изд., перераб., доп. М.: Музыка, 1983. 59 с.
4. Краснощеков В. Из истории хорового пения // Музыка в школе. 2013. №4. С.17-18.
5. Школа пения для сопрано: учебное пособие / М.И. Глинка. 5-е изд., стер. Санкт-Петербург: Планета музыки, 2019. 72 с.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ВОКАЛДЫ-ХОР ЖҰМЫСЫ

Райхан Байбетова

6B01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Н.Т.Айнабекова

Аннотация

Баланы әннің сөздерін интонациялық таза, ритмді түрде анық айтуға үйрету, ең бастысы - көңіл-күймен, үлкен берілгендікпен және сүйіспеншілікпен, әннің сипатын жеткізе алуға үйрету. Хорда вокалды орындаудың жоғары деңгейіне жету үшін әншілердің вокалдық-хор дағдыларын дамыту бойынша үлкен музыкалық-педагогикалық жұмыс қажет. Сондықтан вокалистерді ерте жастан қалай баулуға болатынын қарастырамыз.

Кілт сөздер: хор, дикция, вокал, диапазон, артикуляция.

Хор мұғалімдері ұлдармен практикалық тәжірибе жинақтай отырып, балаларды оқытуды ерте жастан бастау керек деген қорытындыға келді. Мұның өзіндік себептері бар, атап айтқанда:

- ұлдарда қыздарға қарағанда балалық шақ ұзағырақ жалғасады (барлық психикалық функциялардың, сөйлеу механизмдерінің даму уақыты ойлау, есте сақтау, әлеуметтік эмоциялар, мидың жоғарғы құрылымдары – оның қыртысы жауап беретін ерікті қозғалыстарды бақылау механизмдері).

- бала дауысы "ғасыры" ұзақ емес. 9-10 жасында балалардың әншілік дауысы тек "гүлдей" бастайды, ал 12-13 жасында олардың дауысы мутацияға ұшырап, ересек адамның тембріне ие бола бастайды.

- ұлдарда есту мен дауыстың үйлесімсіздігі жиі кездеседі, олардың арасында "гудошник" көп, ән мен сөйлеу арасындағы айырмашылықты игеру ұзағырақ болады.

ән айту қондырғысы - бұл ән айту кезінде дененің дұрыс орналасуы, оған дыбыс сапасы мен тыныс алу көбірек байланысты. Ән айту ұстанымы мыналарды қамтиды:

- түзу отырыңыз (тұрыңыз), еңкеймеңіз;
- дене мен мойын кернеуге болмайды;
- басын артқа еңкейтпей және түсірмей, бірақ кернеусіз тік ұстаңыз;
- еркін тыныс алыңыз (сөздің ортасында алмаңыз);
- қатты, мәжбүрлі дыбыстардан аулақ болып, табиғи дауыспен ән айту;

Аталған мәселелерді шешудің бір жолы хорға дайындық топтарын құру, бұл балалардың біркелкі әншілік және ритмдік дамуын қамтамасыз етеді. Ұлдардың муниципалды хорының дайындық топтарына 6 жастан бастап балалар конкурстық іріктеусіз және әншілік мүмкіндіктеріне, отбасының әлеуметтік жағдайына, ұлтына қарамастан қабылданады. Ұлдармен жұмыс істеу ерекшелігі олардың жас ерекшеліктеріне байланысты. Ұлдар тұрақсыз зейінмен, сенімсіздікпен ерекшеленеді. 7 жасқа дейін олар ең еркін, мобильді, эмоционалды және музыкаға сезімтал. Олар алынған ақпаратты өңдеуді, оған сыни көзқараспен қарауды үйренеді, бірақ мұғалімнің әрекеттерін қайталауды жалғастырады. Сондықтан сабақта іс-әрекеттің тез өзгеруі басым, ол ойын түрінде өтеді.

Ұлдармен жұмыс ісін көтерген хормейстерлердің тәжірибесі олардың жас кезіндегісі визуалды тәжірибеге назарымыз аударуда оңай басқаратын көрсетеді. Оқудың бірлік жылы дұрыс ән айту дыбысын шығаруға және музыкалық естуге қабілетін дамытуға жұмсалады. Мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыста кездесетін шебер: ұлдар негізінен ауызекі тілде, шағын диапазонда, жалған және шиеленісті ән айтады, артикуляция, дикция проблемалары бар, кантиленомен және т.б. Барлық сабақтар негізгі мақсатқа бағынуы керек: балаларды хор әнімен және музыканың өзімен баурап алу, өйткені ән айтудың, музыкалық іс-әректің басқа түрлерінен айырмашылы, балаға қол жетімі. Айтылатын әнге, оны орындауға деген қызығушылығы, сондай-ақ бірге ән айту процесіне деген сүйіспеншілігін ояту керек. Мектеп жасына дейінгі балалар хорының алдына басқа да міндеттер тұр: дирижерлік қимылдарды игеру және дамыту, оларға жақсы реакция (назар, тынысалу, кіріспе және т. б.).

Кішкентай балалар шектеулі дауыстық диапазонмен (I октаваға дейін-II октаваға дейін, бірақ көбінесе I октавалар - си I октавалар) және фальцеттік дыбыс түзілуімен ерекшеленеді. Бар арнайы дауыс аппараты (қысқа және жұқа дауыстық байламдар, шағын сыйымдылық жеңіл), аз дыбыс күші. Оларға жоғары бас дыбыс, жеңілдігі тән, тембрдің "күмісі". Педагогтің балалар дауысын дамытудың жас ерекшеліктері туралы, әншілік жүктеменің білім алушылар денсаулық жағдайына әсері туралы білімі вокалдық дағдыларды дұрыс қалыптастыруға, сақтамауға ықпал етеді. Олар тіпті дауыс аппараттарының ауруларына әкелуі мүмкін. Бала кезінен дұрыс ән айту сәтті дамиды. Мектеп жасына дейінгі балалар көбінесе жақсы есту қабілетін көрсетеді, ал есту мен дауысты үйлестірудің нашарлығы, яғни дауыстың дұрыс қалыптаспауы. Дауыс түзілуін түзету музыкалық есту қабілетінің тез дамуына әкеледі. Егер бала жарқын музыкалық қабілеттерін көрсетпесе, бұл оны музыка сабағынан шығаруға негіз болмауы керек, бірақ, керісінше, дәл осындай балаларға музыкалық іс-шаралар, ең алдымен ән айту сабақтары қажет және пайдалы.

Сабақта есту қабілетін дамыту: мұғалімнің көрсетілімін тыңдау; ең жақсысын таңдау үшін әр түрлі нұсқаларды орындау; "тізбек бойынша" ән айту; қолдың қимылымен дыбысты модельдеу; балаларға ең ыңғайлы тональдікті табу. Балаларда вокалды-хор дағдыларын дамытудың өте маңызды аспектісі-әуенді таза және дәл интонациялау. Ән айтудағы интонацияның тазалығы мен дәлдігі – бұл тәртіпті сақтаудың маңызды шарттарының бірі.

Әуеннің таза интонациясына қол жеткізуге мүмкіндік беретін әдістер:

Капелла әні. Сүйемелдеусіз ән айту әншінің өз дауысының дыбысына және жалпы серіктерінің әніне көбірек көңіл бөлуіне көмектеседі. Металлофон немесе флейта сүйемелдеуімен ән айту. Бұл музыкалық аспаптардың дауысты дыбысы бар және баланы дауысты дыбыспен жоғары позицияда ән айтуға шақырады. Ән әуенінің интонациялық күрделі элементтерін "У" дыбысына айту. "У" дыбысы дыбысты дәл бағыттауға, әр нотаны "ине", "шаншу" сияқты алуға мүмкіндік береді. Солистермен ән айту. Әнші ән айтуды немесе кейіпкердің партиясын орындайтын және барлық балалар хормен айналысатын мұндай ән әннің интонациялық құрамдас бөлігі ретінде хордағы әр баланың шоғырланған тыңдауына ықпал етеді. Әнді үйрену - бұл жұмыстың келесі кезеңі, вокалды-хор дағдылары. Егер бұл әнмен алғашқы танысу болса, онда біз композитор, сөз

авторы, әннің жасалу тарихы туралы шағын әңгімемен оқушыларды қызықтыруымыз қажет. Әнді түсіну, көбінесе балалардың үйренуге деген көзқарасымен байланысты. Барлық өлеңдерді үйретуге асықпау жөн: балалар бұрыннан таныс әуенді танымал сөздерден гөрі жаңа сөздермен айтқанды ұнатады. Әрбір жаңа өлең, ең алдымен, алдыңғы өлеңді орындау кезінде жеткіліксіз алынған қиын жерлерге назар аудару керек. Белсенді артикуляцияға, ән айту кезінде мәнерлі дикцияны дамытуға үлкен мән беру жөн. Кейін хор негізгі әуендерді үйренген соң, шығарманың көркем бейнесі бойынша жұмыс істейміз.

Мұнда дұрыс таңдау туралы айту керек: балалардың не айтатыны олардың қалай ән айтуына байланысты. Сіз күрделі және көлемді жұмыстарды қабылдамауыңыз керек: бұл міндетті түрде жұмыстағы мотивация мен өнімділікке әсер етеді. Мүмкіндігінше, өз жұмысыңызда классикалық, халықтық және заманауи әндерді қолданыңыз. Жыл соңына қарай балалар дұрыс нәрсені тұрақты түрде игереді әнмен тыныс алу, дұрыс дикцияны дамыту, олар хормен ән айтудың жалпы үлгісін бұзбай, біртұтас ән айтуға үйренеді, яғни олар біртұтас әнші организмге айналады, онымен әрі қарай жұмыс істеуге болады, жаңа күрделілерін үйренеді. Балалардың бірге ән айтқан кезде жақсы және әдемі болып шығатынын түсіну жас әншілерге үлкен әсер етеді. Баланың жалпы тәрбиесі үшін хор әнінің маңыздылығы туралы ата-аналармен әңгімелесу де маңызды рөл атқарады. Хор әні - бұл шығармашылық көріністің ең табиғи, қол жетімді және балалардың сүйікті түрлерінің бірі. Сондықтан хорға балалар үлкен қуанышпен барады.

Әдебиеттер:

1. Апраксина О.А., Орлова Н.Д. Выявление неверно поющих детей и методы работы с ними. В кн.: Музыкальное воспитание в школе, вып. 10. М., 1971.
2. Багадуров В. Вокальное воспитание детей. М., Музыка, 1952.
3. Венгрус Л.А. Начальное интенсивное хоровое пение. СПб., Музыка, 2000.
4. Виноградов К.П. Работа над дикцией в хоре. М., Музыка, 1967.
5. Добровольская Н., Орлова Н. Что надо знать учителю о детском голосе. М., Музыка, 1972.
6. Емельянов В.В. Фонопедический метод формирования певческого голосообразования: Методические рекомендации для учителей музыки. Новосибирск, Наука, 1991.
7. Еремеева В.Д., Хризман Т.П. Мальчики и девочки — два разных мира. СПб, Тускарора, 2001
8. Менабени А.Г. Вокальные упражнения в работе с детьми. В кн.: Музыкальное воспитание в школе, вып. 13. М., 1978.
9. Огороднов Д.Е. Памятка педагогу в вокальной работе по алгоритму с детьми и самим собой. Свердловск, 1981.

ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Сымбат Сағынбай

6B01401 Музыкалық білім

1 курс студенті ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы А.К.Ибраимова

Андатпа

"Өз алдына ел болуға өзінің тілі, әдебиеті бар ел ғана жарай алатындығын біз ұмытпауға тиіспіз". (А. Байтұрсынұлы) Оқысаң — озарсың, оқымасаң — тозарсың. Бала болса да, ақсақал ретінде білімді болыңыз. Адамның сұлулығы емес, білім. Танымдық белсенділікті арттыру, өз пікірін еркін айтуға, өзіне сенімді болуға, басқалардың пікірін тыңдауға және бір-бірін құрметтеуге үйрену қажет. Топ студенттері бір-бірінен не түсінбейтінін сұрамауы керек, сөйлемейтін оқушыны сабаққа тартпауы керек, жұмыс нәтижесінде өздерінің және командаластарының ар-намысын қорғауы, бірлесіп жұмыс істеуі, шешім қабылдауы, сондай-ақ күнделікті сабақтардан хабардар болуы керек.

Кілт сөздер: ұлттық тәрбие, ел болашағы, білім, заман талаптары, халықтық мұра, мемлекет.

Жас ұрпақ - Тәуелсіз елдің жарқын болашағы. Кез келген мемлекет өз болашағын жастармен байланыстырады. Әр ұрпақтың өзіндік уақыт ағымы, тыныс алу кезеңі бар. Менің ойымша, 21 ғасыр

-бұл біздің ұрпағымызға берілетін бақыт, өйткені біздің ата-бабаларымыз ғасырлар бойы тәуелсіздік үшін күрескен. Халықтың сенімі мен үміті - жас ұрпақ. Елдің болашағы білімді жастардың қолында. Еліміздің Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев бұл 2019 жыл "Жастар жылы" екенін сенімді түрде атап өтті. Менің ойымша, біздің президент дұрыс шешім қабылдады, өйткені, жастар-жарқын болашақтың кілті. Мемлекет басшысы мен халық жастарға, яғни бізге үлкен үміт артып отыр. Сондықтан біздің басты мақсатымыз-барлығының сенімін ақтау және еліміздің өркендеуіне үлес қосу [2, 14 б.].

Қазіргі уақытта тәуелсіздігіміздің тамырын тереңдету және Қазақстанды біздің қолымызда, яғни жауапкершілікте іргелі мемлекеттілікке айналдыру. Жастар кез-келген уақыт сынағына дайын болуы керек және бәсекелестікке төтеп беруі керек. Мұндай сынақтардан тек білімі мен заманауи технологиялары бар Отанымыздың нағыз патриоттары ғана өте алады. Біз ата-бабаларымыз армандаған тәуелсіздікке қол жеткіздік. Енді біз осы ата-бабалардың жолын жалғастырып, еліміздің тәуелсіздігін сақтауымыз керек. Кез келген күшті мемлекет жастарды оқыту ісіне үлкен көңіл бөледі. Болашақтың іргетасын қалау үшін, ең алдымен, осы елдің жастары саналы ұрпаққа айналуы үшін күш салу қажет [1, 344 б.].

Қазіргі уақытта Қазақстан-өркеніеті дамыған елдердің қатарына енген ел. Тәуелсіздік жастар үшін жарқын болашаққа жол ашты. Мұның одан да жоғары көрінісі мемлекет-білімді жастардың қолында. Біздің Отанымыз дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты. Егер жастардың болашаққа деген дұрыс бастамасы болса, онда біздің еліміз одан әрі өркендей береді. Осыны ескере отырып, біз Отанымыздың игілігі үшін еңбек етіп, халыққа қызмет етуіміз керек. Президент атап өткендей, біз ерекше ұрпақпыз, өйткені біз жаңа өмір сүріп жатырмыз және елді нығайтуға барлық мүмкіндігіміз бар. Біздің елімізде талантты жастар өте көп, егер біз бәріміз бірге болашақты жарқын етуге тырысатын болсақ, онда біз жетістікке жететінімізге сенімдімін! Егер біз елімізге пайда әкелгіміз келсе, қазір жалқау болмай, жақсы білім алуымыз керек. Біз еліміздің жарқын болашағы біздің қолымызда екенін ұмытпай, алға ұмтылуымыз керек [3, 8 б.].

Қазірдің өзінде мемлекет дамып, өркендеп келеді. Менің ойымша, бұл біздің Президент пен жас ұрпақтың арқасында. Егер біз жақсы оқып, еңбек етсек, өзіміз үшін де, еліміз үшін де пайдалы болады. Еңбекші адам әрқашан халық алдында құрметті болады. Әр елге білімді және еңбекқор жастар қажет. Сондықтан, біз еліміздің даңқын көтеру үшін осы жолда көп жұмыс істейміз. Менің ойымша, біз халқымыздың үмітін ақтаймыз! Жастар-елдің болашағы. Сондықтан, Қазақстан жастарының бәсекеге қабілетті, жоғары білімі бар болуы үшін барлық жағдайлар қарастырылған. Жоғары білім алғысы келетін жастардың да дамыған шет елдердің жетекші университеттерінде білім алуға мүмкіндігі бар. Мысалы, Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың қаулысымен құрылған "Болашақ" халықаралық стипендиялық бағдарламасы ел жастарына әлемнің жетекші жоғары оқу орындарында білім алуға мүмкіндік береді. Осы мүмкіндіктердің арқасында біз шетелде білім алып, елдің болашағын жарқын етуге ұмтыла аламыз. Өйткені, президент жастарды оқыту үшін барлық жағдай жасады және біз оны тиімді пайдалануымыз керек. Ол үшін біз өз Отанымызға деген сүйіспеншілікті бірінші орынға қоюымыз керек. Сонымен қатар, біз білімді және талантты ұрпақ болуымыз керек. Сонда ғана біз тәуелсіз еліміздің болашағы деп сенімді түрде айта аламыз. Біз өз күшімізді сақтап қаламыз, Қазақстанның дамуына жастық шағымызды саламыз [4, 384 б.].

Ұлттық мүдделер қағидатын сақтау және ұлттық экономиканы көтеру - біздің басты мақсатымыз. Халқымыздың патриоттық құндылығы ұрпақтан-ұрпаққа берілуге тиіс. Елімізді дамыту үшін жақсы оқып, жан-жақты білім мен Ғылым алу керек. Біз-бақытты және тату елдің ұрпағымыз. Енді біздің міндетіміз-тәуелсіздігімізді жоғалтпау және жаңа өмірге ену. Мен Президентімізге ризамын, өйткені ол жастар үшін және еліміздің болашағы үшін қолдан келгеннің бәрін жасады. Ол жастар үшін болашаққа бір қадам жасады. Енді бізге қойылған талап - Отанымыздың өркендеуіне көмектесу және қиындықтардан қорықпай алға батыл қадамдар жасау. Егер біз бәріміз біріксек, еш кедергісіз мақсатымызға оңай жетеміз. Менің ойымша, біз көп жұмыс істейміз, жақсы білім аламыз және еліміздің болашағына пайда әкелеміз. Жастар-ел тірегі, болашаққа бастама. Жас ұрпақтың болашағы әлі алда.

Қазақ жастары Отанымыз үшін бәрін беретініне сенімдімін, өйткені біз тәуелсіз және тату елдің патриоттарымыз. Біздің жастарымыз өте бақытты ұрпақ, өйткені біз осындай керемет елде өмір сүріп жатырмыз. Біздің міндетіміз-осы елдің қадір-қасиетін түсіну және оның одан әрі дамуына үлес қосу. Біз әлемнің дамыған мемлекеттерімен бәсекелесе білуіміз керек, Күн сайын дамып, алға жылжуымыз керек. Біздің міндетіміз - әртүрлі сынақтарға дайын болу және халықтың бізге деген сенімін ақтау. Кез-келген елде жастар әрқашан болашақтың кілті ретінде бірінші орында тұрады.

Ең бастысы, жастардың білімі мен таланты жақсы болуы керек. Сонда ғана біз еліміздің өркендеуіне өз үлесімізді қоса аламыз.

Мен өз Отанымның азаматы ретінде елімнің жарқын болашағы үшін қолымнан келгеннің бәрін жасауға уәде беремін! Менің ойымша, әр жастар өз Отанын мен сияқты жақсы көреді, оны бағалайды және тек алға жылжуға тырысады. Қазақстан жастары әрқашан жарқын болашаққа ұмтылады және өзінің мәңгілік тәуелсіздігін сақтайды! Біз өз болашағымызды өз қолымызбен жасаймыз.

Ұлттың шоғырлануы мен елдің өрлеуі кезеңінде біздің күш-жігеріміздің бірі ұрпақты тәрбиелеу болады. Халқымыздың болашағы-бүгінгі ұрпақ. Бүгінде біздің мемлекетіміз тәуелсіздікке қол жеткізіп, өзінің дербес мемлекеттілігін қалыптастыруда. Әрине, әр халықтың болашағы жастарға байланысты, өйткені біздің болашағымыз-ұрпақтар сабақтастығынан туындайды. Егер бүгінде жастар өз халқының рухымен тәрбиеленбесе, онда елдің болашағы бұлыңғыр болады. Өйткені, ұлттың барлық мұрасы жастарға беріледі. Егер жастар оны сақтамаса және оны ұстанатындарға бермесе, онда біртіндеп ұлт атауы жоғалады [3, 384 б.]. Ұлт өмірінде гүлденген саналы, дені сау, патриоттық, жігерлі және дана ұрпақты тәрбиелеу - қоғамның басты міндеттерінің бірі. "Егер сіз Ел боламын десеңіз, бесігіңізді түзетіңіз,-деді ол, - дәл қазір біздің өсіп келе жатқан еліміз үшін талантты, білімді, жігерлі ұрпаққа орын бар. Бүгінгі жастар шынымен болашаққа деген көзқарас емес, ертеңгі елдің тірегі ме? Сондықтан олардың білімінің, мақсаттылығының, бәсекеге қабілеттілігінің өсуі ел дамуының маңызды факторы болып табылады. Қазақстанның болашағы қандай болатыны көбіне білім алушыларға, жастарға байланысты [3, 8 б.].

Осыған байланысты, Қазақстан ұлттық университеті.Әл-Фараби ертең еліміздің үздік болашақ мамандары болатын азаматтар мен азаматтардың білім алуында үлкен орын алады. Дәлел ретінде оқу орнының әлемдегі ең үздік 210 университеттің қатарына кіруін келтіруге болады.

Жас ұрпақ болашақты таңдайды, біздің ел де осы болашақпен өмір сүреді. Біз бұл таңдауда қателеспейміз керек. Елдің болашағы жастарға байланысты. Сондықтан біз білімді және белсенді болуымыз керек. Бізде жақсы білім алу үшін барлық мүмкіндіктер бар және жастар оны дұрыс пайдалана алады деп сенемін. Біз әлі де өз елімізді көптеген биіктікте көрсетеміз. Егер жастардың өз Отанына деген патриоттық сезімдері күшті болса, онда бәріне қол жеткізуге болады. Бақытты және жарқын болашақ-бәрі қол жеткізгісі келетін арман. Бірақ бұл оңай емес. Ол үшін көп жұмыс істеу керек. Білім мен ақыл-жас ұрпақ үшін болашаққа бастар жол. Сондықтан біз, яғни жастар жақсы оқуы керек. Егер біз тек алға ұмтылсақ кедергілерге қарамастан, біз жүзге жететінімізге сенімдімін!

Әдебиеттер:

1. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. Алматы, 2007. 344 б.
2. Мырзалин С., Әлпейісов Ә. Қоғам және мәдениет. Алматы, 1992. 14 б.
3. Наурызбаева Ә., Скалон Н. Диалогтың мүмкіндігі. Алматы, 1993. 8 б.
4. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. Алматы: "Сөздік-Словарь", 2006. 384 б.

МУЗЫКАЛЫҚ ҰРМАЛЫ АСПАПТАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Алина Серікқалиева
6B01401 Музыкалық білім
ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., қауым. проф. А.А.Бейсембаева

Аңдатпа

Шығармашылық жалпы адамның өмірінде ерекше орын алатын процесс, сондықтан оны бала кезден дамытқан жөн. Баланың жеке басын дамыта отырып, біз оның шығармашылығының пайда болуына, дамуына және қалыптасуына итермелейміз. Балалардың шығармашылығы жарқын музыкалық әсерлерге негізделген. Музыканы тыңдай отырып, мұғалім оны дұрыс жаққа бағыттайтын болса оқушы жақсы жаққа дамып, оның ырғақ сезінуі, импровизация жасай алу

қабілеттерін оятуға болады. Оның әсерінен өзіндік шығармашылық қиял пайда болады және ол арқылы өмірдің әртүрлі жақтарын қабылдау өзгереді. Балалар шығармашылығының тәрбиелік мәні өте жоғары бағаланады. Сонымен, Б.Л. Яворский баланың музыкалық шығармашылығының тәрбиелік мәні ең алдымен процестің өзінде көрінеді деп сенді, өйткені ол мұғалімге баланың музыкалық ойының барысын бақылауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: ұрмалы аспаптар, Карл Орф аспаптары, шығармашылық белсенділік, Орф жиынтығы, дыбыстық қимылдар

Орфтың Музыкалық білім беру тәсілдері ғана емес кішкентай балалардың мүмкіндіктерін жан-жақты ескеріңіз, бірақ олар да бірінші орынға шығады баланың жеке басына деген терең құрмет өзін-өзі бағалайтын тұлғалар, оны қабылдау жеке шығармашылық көріністер. Бұл жерде сабақтастықты атап өтуге болмайды мәселеге байланысты К.Орфтың көзқарастары неміс философиясындағы түсініктер қолданылатын герменевтика педагогикалық практикаға жетелейді тұлға әрқашан өзін-өзі бағалайды деген тұжырым әрқашан кез-келген қасиеттер мен қатынастардың тасымалдаушысы болып табылады. Бұл педагогикалық жүйеде баланың жеке басына деген сөзсіз құрмет психологиялық негіз болып табылады, онда шығармашылық қызметті ұйымдастыруға болады оның кез-келген түрінде. Ал ұрмалы аспаптардың маңызы өте жоғары өйткені ұрмалы аспаптар балалармен жұмыс істеуге ырғақ сезімін дамытуға мол мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл мүмкіндіктер әлі де болса жеткілікті түрде пайдаланылмай, ырғақты іс-әрекетке, әдетте, мектеп жасына дейінгі балалардың музыкалық тәрбиесінде тиісті мән берілмейді.

Балалармен жұмыс істеу үшін сізде бірнеше қарапайым құралдар болуы керек. Олардың ең жақсы дыбысты қамтамасыз ететін материалдардан жасалғаны жөн: кастанеттер, бубендер және цимбалдар. Балаға музыкалық аспаптарды үйретуден бұрын ол музыкалық тәрбиенің негізі болып табылатын ән айтуға үйрету кезеңінен өтуі керек. Ән айтуды және музыкалық аспаптарда ойнауды үйренуде қол жеткізілген жетістіктерді ескере отырып, ырғақпен жұмыс істеуге біртіндеп көшу қажет. Ең алдымен, балаларды ырғақты анықтауға үйретуіміз керек. Тренингтің бұл түрін бастаудың әртүрлі жолдары бар. Сіз, мысалы, балаларға айта аласыз: «Ал енді біз ән айтамыз, бірақ біз сөздерді айтпаймыз, бірақ мотивті былай айтамыз: «ла-ла-ла». Сонда сіздің дауыстарыңыз музыкалық аспаптар ойнайтын музыка сияқты естіледі». Балалар осылайша интонацияланады. Қолмен ырғақты соғу арқылы әуенді силлабикалық түрде интонациялауға болады. Балалар алақандарын соғу арқылы әуеннің уақытша ұйымдастырылуын қайталайды. Шабуылдар құлаққа жағымды және жағымды болуы үшін екі қолдың дұрыс орналасуын қамтамасыз ету керек. Балаларға қалай қол соғу керектігін көрсету керек, демонстрацияны сүйемелдеу: «Балалар, ойнайық. Қарашы, мен бір қолымды, сол қолымды көтеремін. Менімен бірге көтеріңіз. Алақаныңызды ашыңыз. Енді ол қол емес, домбыра. Қол шапалақтау! Сіз естисіз бе? Қол шапалақта!»». Содан кейін балалар да алақандарын соғады, ал музыка жетекшісі оларға шапалақтардың дыбысын салыстыруды сұрайды: кім жақсы орындады, ол немесе олар? Мұнда балалардың ырғақты жаттығуларға деген қызығушылығын бірнеше рет қайталанса да сақтауға мүмкіндік беретін ойын-сауық және жарыс ойындарын пайдалану ұсынылады. Содан кейін күрделірек тапсырма шешіледі - фортепианода немесе басқа музыкалық аспапта ойналатын әуеннің ырғағын әуенді дауыстап интонацияламай, жалғыз шапалақтау арқылы қайталау. Енді музыкалық аспаптарды пайдалануға көшуге болады.

Алдымен екі немесе үш гауһар таспен шектелген жөн. Барлық балалар осы бубендерді кезекпен ойнауы керек. Сонымен қатар, ойын әр баланың музыкалық даму деңгейін бағалауға мүмкіндік беретіндей әртараптандырылуы керек. Балаларды әртүрлі тәсілдермен (мысалы, қол соғу, қағу) немесе музыкалық аспаптарда ойнаған ырғақ арқылы үйренген әндерді тануға шақыру өте пайдалы. Ең дұрысы ырғақты дыбысы жұмсақ және тембрі басқа музыкалық аспаптарды (бубен, қоңырау, т.б.) пайдаланып қайталау. Аспаптардың комбинациясы мектеп жасына дейінгі баланың музыкалық тәжірибесін байытады. Міне, кейбір ықтимал комбинациялар: а) ағаш сыбызғыда бір немесе екі фраза, бубенде үшінші немесе төртінші фраза, содан кейін барлық аспаптарда бірден қайталау; ә) әнде хор болса, оның ырғағы барлық музыкалық аспаптарда бірден қайталанатын, әннің қалған бөліктерінің ырғағы тек бір тембрлі аспаптарда ойналады. Мұндай қарапайым комбинациялар үнемі күрделі және әртараптандырылған болуы керек. Балаларды ырғақтағы дыбыстардың ұзақтығының арақатынасын ажырата білуге үйрету өте қиын мәселе. Бұл мәселені шешу үшін балаларға алдымен әртүрлі қарапайым қимылдар жасап, ырғаққа маршпен жүру ұсынылады (екі ширек немесе төрт ширек қарқынмен), содан кейін музыкалық аспаптарды

қолдануға көшу керек. Тіпті ең кішкентай балалар да әр түрлі қимылдармен – қолды сермеу, орамалмен, лентамен, гүлмен серуендеу, доп лақтыру, секіру, музыканың ырғағымен тепкілеу арқылы қарқынды белгілеу дағдыларын біртіндеп меңгереді. Бұл жұмыста қолдануға болатын музыкалық аспаптардың ішінен қоңырауға, үшбұрышқа артықшылық беру керек. Оларды балалар соғу дыбысының ұзақтығын ажырата алған кезде ғана қолдану керек. Қозғалыс кезінде музыкалық аспаптарды «қосқанда» кейбір балалар белгілі бір қимылдарды жасайды, басқалары оларды бубен, барабандар, үшбұрыштар, цимберлер соғады. Бұл құралдар тобын тым жиі қолдануға болмайды. Баланың жеке тапсырмаларды сәтті орындауы оның музыкалық білім беру міндеттерімен айқындалатын музыкалық даму деңгейіне жетуінің кепілі болып табылады. Ұрмалы аспаптарда ойнау процесінде әр баланың жеке қасиеттері айқын көрінеді: ерік-жігердің болуы, эмоционалдылық, шоғырлану, қиял. Көптеген балалар үшін бұл қызмет түрі рухани әлемді ашуға көмектеседі. Ұялшақтық пен қаттылықты жеңеді. Музыкалық аспапта ойнау және оркестрде жаттығу баланың музыкалық дамуының қаншалықты жылдам болғанына қарамастан, барлық балаларға оң нәтиже береді. Ең алдымен, олар эмоционалды қанағат әкеледі, өйткені құмарлық атмосферасы, кейде тіпті шабыт билейді. Жігіттер сәтті орындаған әрбір шығармаға шын жүректен қуанады. Музыка ойнау баланың басқа музыкалық іс-әрекет түрлерінде дамуына өте тиімді әсер етеді. Балалар әнді анық және мәнерлі айта бастайды, мазмұнын түсінеді, баланың ашықтығы, еркіндігі, эмоционалдылығы, әртістігі жоғарылайды - толық психоэмоционалды дамудың негізгі қасиеттері. Дыбысты ойындарды қызықты және әртүрлі ету үшін үйдегі шулы музыкалық аспаптарды пайдалануға болады. Міне, әрқашан қолыңызда болуы мүмкін: құрғақ күріш, қарақұмық, қасықтар, қазандық қақпақтары бар қаңылтыр және пластмасса банкалар, әр түрлі сылдырмалар, тарақтар, балалар сылдырмақтары, кілттер жинағы, жаңғақ салынған қапшық - керемет сыбдыр. Әртүрлі қағаздар (целлофан, пергамент, газет, гофрленген қағаз, т.б.), ағаш текшелер, блоктар, жіптерден жасалған катушкалар. Табиғи материалдар: желелер, каштан, жаңғақтар, конустар, олардың қабықтары және т.б.

Карл Орфтың аспаптары. Ерте жастағы балалардың музыкалық даму әдістерінің ішінде неміс композиторы Карл Орфтың (1895-1982) жүйесі маңызды орын алады. Карл Орф балаларға музыкалық білім беру үшін әдетте «Орф жиынтығы» деп аталатын арнайы аспаптар жинағын жасады. Бұл аспаптың негізі ксилофондар, металлофондар және гlockenspielдер - қоңыраулар (неміс тілінен Glocke - қоңырау) болып табылады. Аспаптардың негізін негізгі жинақ құрайды: сопрано және альт-гlockenspielдер, сопрано, альт және бас металлофондары, сопрано, альт және бас ксилофондары. Алынбалы аспап тақталары жоғары сапалы ағаштан және арнайы қорытпалардан жасалған. Олар арнайы түйреуішке орнатылған және жоғары дыбыс сапасын қамтамасыз ететін резонаторлық қораптың үстінде орналасқан. Аспаптардың диатоникалық және хроматикалық түрлері бар. Аспаптар әртүрлі тембрдегі өте түрлі-түсті дыбыстарды шығаруға мүмкіндік беретін әртүрлі материалдардан жасалған басы бар таяқшалар жиынтығымен келеді. Орф ксилофондарының прототипі африкалық ксилофон «маримба» болды, онда ағаш тақталарға арналған резонатор кептірілген асқабақтар, сондай-ақ оның индонезиялық тастан жасалған нұсқасы болды. Бұл мәселеде Орфтың кеңесшісі және кеңесшісі әртүрлі елдер мен халықтардың еуропалық емес музыкасының белгілі маманы Курт Сакс болды, онымен тығыз байланыста негізгі аспаптар жиынтығы ойлап табылды. Негізгі жинақ кейіннен кейбір еуропалық Ренессанс құралдарымен толықтырылды. Оған әсіресе магнитофонның дыбысы жарасады. Ол «Ортоф» аспаптарының жиынтығындағы ең маңызды әуезді аспап болды. Гитара мен виолончель жалпы ансамбльмен жақсы үйлеседі, оның бөліктерін ересектер ойнай алады. Олар жеке емес, сүйемелдеу аспаптары ретінде қолданылады (тұрақты төмен дыбыстар, остинато). Орф сабақтарында қолданылатын шулы түсті аспаптардың алуан түрлілігін тізіп шығу қиын: үшбұрыштар, қоңыраулар мен қоңыраулар, олармен бірге білезіктер, саусақ цимбалдар, бубендер мен бубендер, ағаш қораптар, клавиалар мен тон блоктары, гиролар мен маракалар, барабандар мен бонголар, тимпани, қол цимбалдар және олардың көптеген басқа түрлері әр халықта көптеп кездеседі. Орфтың қызықты жаңалығы - әртүрлі тәсілдермен су толтырылған және белгілі бір дыбыс деңгейіне бейімделген шыны шыныаяқтар. Олар ағаш немесе металл таяқшалармен ойналады.

Карл Орф аспаптарында ансамбльдік дыбыстың ерекше сапасы бар. Ол өзінің таңғажайып сұлулығымен, үйлесімімен ерекшеленеді және балалардың әнін сүйемелдеу ретінде өте қолайлы. Ксилофонның дыбысы тыныш, жұмсақ және ұзақ, ол оркестрдегідей тез өшпейді. Басс ксилофоны орындалатын музыканың негізін және тондық анықтамасын құра отырып, тұрақты төмен дыбыстар функциясын алады. Металлофондар да жұмсақ, созылыңқы дыбысқа ие және әуезді және

сүйемелдеуші аспап ретінде қолданылады. «Орф» ансамбліндегі аспаптардың ешқайсысы солист болып есептелмейді, дегенмен кез келген адам біраз уақытқа солист бола алады. Орф аспаптарының дыбысының сиқырлы, сиқырлы сұлулығы балаларды өте тартымды етеді. Бұл мұғалімге бірінші сабақтан-ақ олардың назарын дыбыстар әлемінің алуан түрлілігіне аударуға мүмкіндік береді: ашық және күңгірт, мөлдір, барқыт, қытырлақ. Орф жинағындағы жоғары дыбыс сапасы мен әртүрлі аспаптар осы маңызды тапсырманы тамаша орындауға мүмкіндік береді. Өйткені, дыбыстардың кең әлемімен танысу баланың музыка әлеміне алғашқы қадамы болуы керек. Орф аспаптары музыкалық талғам мен тембрлік естудің нәзіктігін дамытуға ықпал етеді. Балалардың Орф аспаптарына деген қызығушылығы сарқылмас [1].

Олар әрқашан оларды ойнағысы келеді. Бұл аспаптардың музыкалық педагогикадағы тежеуші және ынталандырушы әсерін басқа ештеңемен алмастыруға болмайды. Ойынның техникалық жеңілдігі, олардың жанасуға бірден ғажайып дыбыстармен жауап беру қабілеті балаларды дыбыстар мен түстермен ойнауға және ол арқылы қарапайым импровизацияға бейімдейді және ынталандырады. Балаларды аспаптардың дыбысы мен сыртқы түрі ғана емес, олардан осындай әдемі дыбыстарды өздері шығара алатындығы да қызықтырады. Біз зерттеп отырған шығармашылық музыканы оқыту әдістемесінің негізгі қағидаларының бірі – баланың музыканы жасау, орындау, тыңдау және өз тәжірибесінде сезіну процесінде әрбір сабаққа тікелей жеке қатысуы. Бұл қолайлы ортаны құру және онда әрекет ету тәсілдерін дамыту кезінде мүмкін болады. Біздің түсінігімізде қоршаған орта оның материалдық жағымен – арнайы жабдықталған сыныппен ғана емес, сонымен бірге осы сыныпта шырқалатын музыкамен де бейнеленеді. Жұмыстың осы бөліміндегі зерттеулер мәселенің екі аспектісін де қарастырады. Біз музыкалық-шығармашылық оқыту процесіне қоршаған ортаның әсері мен мүмкіндіктерін зерттеуге жақындадық, ондағы әрекеттер импровизациялық болуы үшін оның қандай қасиеттері болуы керек деген сұраққа жауап бердік. Қолданыстағы ғылыми педагогикалық әдебиеттерден еркін ізденіс мүмкін болатын оқу кеңістігін құру үшін оның өзара әрекеттесуге, кездейсоқтыққа, болжауға болмайтындығына ашықтығын қамтамасыз ету қажет екені белгілі. Е.Гусинскийдің теориялық зерттеулеріне жүгінейік: «Қоршаған орта жеткілікті жоғары қанықтылыққа ие болуы керек - нашар және қатаң құрылымдалған ортада жеке жол салудың қандай да бір маңызды ықтималдығы туралы, таңдау мүмкіндігінің өзі туралы айтуға болмайды».

Шығармашылық музыканы шығаруға арналған «бай орта» деп анықтауға болатын сыныпты елестетсек, онда оған парта емес, музыкалық аспаптар қажет болады. Әлбетте, аспаптарды меңгеру техникалық жағынан қиын емес, бала қарапайым манипуляциялар нәтижесінде оларды қалай ойнау керектігін түсінуі керек. Бұл қасиеттерге Orff staffspiele – металлофондар және алмалы-салмалы пластиналары бар ксилофондар, әсіресе балалар үшін жасалған. Бұл аспаптар шамалы жанасуға керемет дыбыстармен жауап береді: оларды таяқшалармен, жастықшалармен және саусак сүйектерімен ойнауға болады, жай шерту және тіпті жұдырықпен ойнауға болады. Шу құралдары қарапайымдылық, қолжетімділік және өзгермелілік шарттарына да жауап береді. Өздеріңіз білетіндей, әлем халықтары арасында бар шулы аспаптардың алуан түрлілігі зор. Бұл таңқаларлық түрлі-түсті ансамбль. Шу құралының өзі табиғи ортада өте талғампаз көрінеді. Оның сыртқы тартымдылығы музыка жасаудың шығармашылық түрлеріне тән қабылдау синкретизмінің құрамдас бөлігі екені анық. Аспаптың сыртқы тартымдылығы мен ерекшелігі - балалардың оған деген қызығушылығы мен аспапты алуға деген ұмтылысына әсер ететін басты нәрсе. Балаларды аспаптардың дыбысы мен сыртқы түрі ғана емес, сонымен бірге олардың өздері ешкімнің көмегініңсіз олардан дыбыс шығара алатындығы қызықтырады. Шу құралдарымен дербес әрекеттердің жеңілдігі және манипуляциялау мүмкіндігі олармен жұмыс істеудегі педагогикалық табыстың негізгі факторлары болып табылады [2].

Орф концепциясында ерекше, өте маңызды көңіл «дыбыстық қимылдар» (Г. Китман термині) сүйемелдеуімен музыка ойнауға берілген. Сіздің денеңіздің беттерінде дыбыстық қимылдар ойнайды: шапалақтау, жамбасыңызды, кеудеңізді ұру, аяқтарыңызды қағу, саусақтарыңызды қағу. Бастауыш музыкалық өнерде адамға табиғаттың өзі берген аспаптарды пайдалану идеясын Орф еуропалық емес халықтардан «қарызға алған» және бұқаралық педагогика үшін маңызды әмбебаптығымен ерекшеленеді. Дыбыстық ым-ишараның сүйемелдеуімен ән айту және би билеу кез келген жағдайда, басқа аспап болмаған кезде қарапайым музыкалық шығарманы ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Төрт негізгі тембр төрт табиғи аспап болып табылады: тепкіш, шапалақ, шапалақ, шерту. Орфтың өте сауатты әзірленген және ойлап тапқан дыбыстық қимылдарға негізделген тембр-ритмдік білім беру жүйесі тек сүйемелдеулерді ғана емес, сонымен бірге тұтас түпнұсқа

композицияларды жасауға мүмкіндік береді. Дыбыстық ым-ишара белгілі бір тембрлердің тасымалдаушысы ғана емес, оларды қолдану балалардың қимыл-қозғалысына қимыл элементін енгізеді. ырғақты меңгеру. Бұл тәсіл маңызды әдістемелік нүкте болып табылады, өйткені ырғақ тек қозғалыста ғана жүзеге асады және игеріледі. Ырғақ пен тембрлік есту сезімін тәрбиелеу, дыбыстық ым-ишараны қолдану арқылы үйлестіруді, реакцияны дамыту өте тиімді. Дыбыстық ым-ишара тембрлік-ырғақтық жұмыстың бір түрі ретінде қол жетімділігі және шығармашылық мүмкіндіктері, әсіресе сөйлеу және қимыл-қозғалыспен үйлесуі жағынан біздің педагогикалық тәжірибемізде теңдесі жоқ. Қорытындылай келе, балалардың музыкалық-шығармашылық іс-әрекетінің мүмкіндігінің өзі оқытудың өтетін ортаға байланысты екенін айту керек [3].

Шығармашылық процестің сәтті өтуі үшін кеңістіктің өзара әрекеттесу, кездейсоқтық және еркін зерттеу үшін ашық болуын қамтамасыз ету қажет. Бай, икемді материалдық ортада шығармашылық үшін жағдай жасайтын әрекет үшін көптеген мүмкіндіктер бар. Музыкалық аспаптарды үйрену оңай болуы керек, олармен ойнақы манипуляцияның жеңілдігі мен еркіндігін қамтамасыз ету керек. Бұл шарттарды Орф құралдары әртүрлі шуыл аспаптарымен үйлестіреді. Балалардың шығармашылық қабілеттерінің бір салада дамуы басқа салада да көрініс табады деп есептейді Карл Орф: «Бала болашақта кім болса да – музыкант немесе дәрігер, ғалым немесе жұмысшы болсын, ұстаздардың міндеті – шығармашылықты тәрбиелеу және дамыту. Жасауға деген құштарлық пен қабілетін ояту баланың болашақ қызметінің кез келген саласына әсер етеді.

Әдебиеттер

1. Гусинский Э.Н. Образование личности. М., 1994 162 с.
2. Орф К. Музыка для детей М., 2014. 80 с.
3. Келлер В. Орфтың "Шульверк" және оның халықаралық маңызы // Қазіргі әлемдегі музыкалық тәрбие М., 1973. 198-201 б.

КАРЛ ОРФ – БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУДА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ

Ақкүміс Тауманова

6B01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., қауым. проф. А.А.Бейсембаева

Аңдатпа

Дүниежүзілік педагогикалық тәжірибеде балаларды музыкалық тәрбиелеудің бірнеше белгілі тұжырымдамалары бар, олар әртүрлі әдістер мен бағдарламаларды жасауға негіз болды. Әлемнің 40-тан астам елінде ең танымал және кең тарағандардың бірі - Карл Орф тұжырымдамасы.

Карл Орфф - неміс композиторы, музыкатанушы, педагог, әлемге әйгілі Кармина Бурана кантатасының авторы. Орфф - заманауи музыканың ең қызықты тұлғаларының бірі. Оның барлық шығармашылығының өзіндік ерекшелігі – музыкалық өнердің шекарасынан шығуға, әртүрлі көркемдік құбылыстардың синтезіне жетуге ұмтылу. Орфтың барлық шығармалары театрландырылған. Оның шығармашылық қызметі екі бағытта дамыды: театр және музыкалық білім.

Әлемдік музыкалық білімнің дамуында композиторлық шығармашылықпен қатар Орфтың педагогикалық жүйесінің де маңызы зор. Карл Орф өзінің педагогикалық жүйесінің негізіне тұлғаны адамгершілік рухында тәрбиелеу мен қалыптастыруды, жеке адамның табиғи күштерін босатуды қояды. Орф әйгілі Шульверк мектебін құрып оны әртүрлі өнер түрлерінің синтезіне негіздеді.

Кілт сөздер: Карл Орф, «Шульверк», музыкалық білім беру жүйесі, шығармашылық, дамыту, балаларға арналған музыка.

«Менің Шульверк және композиторлық жұмысым – екеуі де бір ортақ түбірден, музыка идеясы – сөздің, дыбыстың және ым-ишараның тіркесімінен шыққан.

Бұл менің сахналық шығармаларымның кредосы және сонымен бірге
Шульверктің негізі» [1,193].

Карл Орф бойынша музыкалық білім берудің міндеті - жеке және ұжымдық музыка жасау процесінде шығармашылық қиялды, импровизациялау және композиция жасау қабілетін дамыту. Музыкалық білім, Карл Орфтың пікірінше, есту, ырғақты дамыту, музыка тыңдау, ән айту немесе музыкалық аспаптарда ойнауды үйренумен шектелмеуі керек. Өзінің балаларға музыкалық білім беру жүйесін құра отырып, Карл Орф негізгі ойын алға қояды: «Бала болашақта кім болса да, музыкант немесе дәрігер, ғалым немесе жұмысшы ма, мұғалімнің міндеті - шығармашылыққа, шығармашылық ойлауға тәрбиелеу болып табылады. Өнеркәсіптік әлемде адам инстинктивті түрде жаңашыл дүние ойлап тапқысы келеді және оған осы тұрғыда көмектесу қажет [2,21]. Карл Орфтың музыкалық білім беру әдісі музыкалық фольклорды кеңінен қолдануға және шығармашылық бастаманы дамытуға негізделген. Бұл принциптер «Musikshculerwerk» - «балаларға арналған музыка» (Г. Китманмен бірлескен авторлық) шығармасында өзінің көркемдік көрінісін тапты.

Көп жылғы еңбек тәжірибесіне сүйене отырып, көптеген елдерде кең тараған және музыкалық оқулықтарда белгіленген барлық өнер түрлері қатысатын балаларды тәрбиелеудің Орф музыкалық-педагогикалық жүйесі пайда болады. Жүйе мұғалімдерге балалармен жұмыс істеуде және оларды тәрбиелеуде көмектесетін құнды материал болып табылады.

Бүгінгі күні мектеп жасына дейінгі балаларға музыкалық білім берудің қолданыстағы әдістерінің ішінде, менің ойымша, К.Орфф әдісі ең ерекше, қызықты және тәжірибе көрсеткендей, бірқатар даусыз артықшылықтарға байланысты ең тиімділерінің бірі болып табылады. К.Орфф әдісінің ерекшелігі «Шулверк. Балаларға арналған музыка» – бұл музыка және би импровизациясы арқылы оқушылардың музыкалық қабілеттерін ашу және оларда кейбір пәндік дағдыларды (құзыреттіліктерді) дамыту.

К.Орф жүйесінің негізгі идеясы – оқушыларды қарапайым соқпалы және әуезді музыкалық аспаптарда (цимбалдар, ксилофондар, маракалар, қоңыраулар, металлофондар, үшбұрыштар, т.б.) ойнауға үйрету арқылы олардың өзіндік музыкалық қабілеттерін дамыту. «Шулверк» терминін К.Орфтың өзі енгізген және «іс-әрекетте үйрену» дегенді білдіреді. Бұл жүйенің негізгі принципін К.Орфтың өзі «ойлап тауып, жүзеге асыру арқылы үйрену» деп анықтаған – ол студенттерге музыканы бірге орындау және жасау арқылы оны шынайы, жанды әрекетте, музыка ойнау процесінде сезінуге мүмкіндік береді [2, 345 б.].

К.Орфф өзінің педагогикалық концепциясында «элементарлық музыка жасау» терминін енгізеді - ән айту, импровизация, қимыл-қозғалыс және қарапайым музыкалық аспаптарда ойнау сияқты бірнеше элементтерден тұратын процесс. «Элементарлы» сөзі бұл контексте «бастапқы» деген мағынаны білдіреді, оның негізінен шыққан, қарапайым, барлығына қолжетімді, бірақ қарабайыр емес. Музицирование мұнда музыка, қозғалыс және сөйлеу арасындағы терең және органикалық байланыс ретінде түсініледі, табиғи түрде кез келген интонациялық-ритмикалық айтылған сөз музыканың іргелі негізі болып табылады және адам музыкаға қимылмен жауап береді [3, 144 б.].

Тұжырымдама авторының пікірінше, мектептегі «Элементарлы музицирование» маңызды рөл атқаруы керек, бұл жерде біз тек музыкалық білім беру туралы ғана емес, сонымен бірге адам тұлғасының қалыптасуы туралы да айтып отырмыз. Ол «қиял мен бастан кешіру қабілетін ерте жастан дамыту керек, өйткені баланың басынан өткергеннің бәрі, оның бойында оянған және тәрбиеленетін нәрсенің бәрі оған кейінгі бүкіл өмір бойы әсер етеді... және ол ешқашан жоғалтпайды» деп атап көрсетеді. Осы жылдар ішінде жасалған нәрсе, одан кейін оны дамытпайтын нәрсеге ешқашан қызығушылық танытпайды» [4, 135 б.].

К.Орф «Шулверк» атты бес томдық шығарма антологиясында оқушыларға элементарлы музыкалық аспаптарда орындауға арналған көптеген әндер, пьесалар мен жаттығуларды жариялайды. Бұл жинақтағы әрбір шығарма – авторлық түсініктемелері бар қарапайым партитура, тіпті кішкентай балалардың орындауына да қолжетімді. Соңғы томдарда К.Орфф музыканың сөз бен қимыл-қозғалыспен бірлікте өмір сүрген кезіне жүгінеді. Бұл музыканың ең маңызды іргелі қағидалары ретінде сөйлеу мен қозғалыстың гармониялық синтезіне, оның түпкі бастауларына қайта оралу әрекеті. К.Орф өз еңбегінде тек немістің ғана емес, сонымен қатар басқа да Еуропа халықтарының: француз, швед, дат, ағылшын тілдерінің фольклорын пайдаланды. «Шулверктің» идеясы - Фольклорды интерпретациялау [5].

Шульверк шығармалары мазмұны, формасы және музыкалық күрделілік деңгейі бойынша әртүрлі. Олар әртүрлі жастағы және дарындылық деңгейіндегі балалармен қызықты музыкалық шығармаларды орындауға мүмкіндік береді. «Шульверк» жас балаларға арналған оқулық емес, балалардың ұжымдық музыкалық шығармашылығының белсенді түріне арналған қызықты шығарма. Әр түрлі музыкалық-көркемдік құбылыстар арқылы балалардың шығармашылық бастамасын дамыту барлық жұмыстың ажырамас және маңызды бөлігі болып табылады. Жастардың бойына қиынға соғатын музыка мен қимыл-қозғалыс арасындағы бірлік сезімін балалар табиғи нәрсе ретінде қабылдайды және осы бақылау оны жас балалармен жұмыс істеуге итермелейді. Кіші мектеп оқушылары шығармашылық еркін сөйлеуге қызығушылық танытады, тіпті берілген өлеңдерге әуен шығару сияқты қарапайым нәрселерге де. Мысалы Шульверктің көкектің шақыруына ұқсас қарапайым пьесасы болды, оның ішінде санау рифмаларының әйгілі мәтіндері бар. Орф барлық балаларға бағытталған, әсіресе дарынды балаларға арналған, бірақ оның шығармалары барлығына қолжетімді.

К.Орф әзірлеген әндер, пьесалар мен жаттығуларды оқушылармен бірге оңай өзгертуге болатынын атап өткен жөн [2, 345 б.]. Мұндай сабақ материалы онымен өзара әрекеттесу мүмкіндігінің кеңдігінен кіші жастағы оқушыларды қиялдауға, құрастыруға және импровизациялауға шақырады. Музыка сабағында шексіз импровизациямен ұштасқан ойластырылған және мұқият таңдалған материалдың арқасында негізгі мақсатқа - бастауыш мектеп оқушысының жеке тұлғасының шығармашылық бастамасын дамыту үшін барлық қажетті алғышарттар жасалады.

Айта кету керек, К.Орф жүйесі бойынша сабақтарда ең бастысы - ойындық қарым-қатынас атмосферасы, мұнда әрбір бала мұғаліммен бірге өзінің даралығын көрсете алады. Сабақтардың біртұтас құрылымы кіші жастағы оқушыларға жаңа материалды жақсы меңгеруге, ойлап табуға, бейнелер жасауға және табысқа жетуге көмектеседі. Балалар құрбыларымен қарым-қатынас жасауды үйренеді, олардың психикалық белсенділігі артады, психоэмоционалдық сферасы дамиды [5].

Сыныптағы мұндай ойын шығармашылыққа үлкен еркіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар ләззат сезімін де береді. Оқушылар ойнап жатқанын түсінеді, бірақ үйретіліп жатқанын білмейтін ойын арқылы оқытудың негізгі формасына айналады. Басқа нәрселермен қатар, олар ойын арқылы ләззат алады, ал ләззатпен оқу оқушылар үшін әрқашан тартымдырақ.

Карл Орф педагогикасының негізгі қағидалары:

1. шығармашылық,
2. өзгермелілік,
3. қарым-қатынас дағдылары.

Шығармашылық балаларға музыканы оқытудағы шығармашылық көзқарасты қамтиды. Мұғалім мен бала біріге әрекет етіп, балаға әуен шығару, қарапайым қимыл ойлап табу, рифма таңдау ұсынылады. Бұл балалар үшін өте маңызды: «Мен өзім ақынмын және композитормын».

Өзгермелілік тапсырманы орындау, ән немесе би үйрену кезінде әртүрлі нұсқаларды, «вариацияларды» білдіреді. Жаңа, қызықты элементтерді енгізу балалардың қызығушылығын арттыруға көмектеседі және жалықтыратын біркелкі қайталауды болдырмайды.

Қарым-қатынас – қазіргі қиын заманда әрбір адамға қажет маңызды қасиет. Сабақта балалар бір-бірімен тіл табысып, келіссөздер жүргізуге үйренеді.

К.Орфтың музыкалық білім беру жүйесінің элементтері баланың шығармашылық қабілеттері мен дағдыларын дамытуға бағытталған, олар кіші мектеп оқушыларының сабақтарының құрылымына үйлесімді түрде енеді. Оның жүйесінде бар құрылымдық элементтерді және олардың маңызын қарастырайық.

1. Сөйлеу жаттығулары:

- баланың ырғақ сезімін дамытуға арналған;
- дұрыс артикуляцияның қалыптасуына ықпал етуі керек;
- динамикалық реңктер мен қарқындардың әртүрлілігі туралы идеяларды дамытуға бағытталған.

Кіші мектеп оқушыларының музыкалық тәрбиесінде сөйлеуді пайдалану К.Орфтың негізгі педагогикалық ұстанымдарының бірі болып табылады. Жоғарыда айтылған қағида сөйлеуді қолдану фактісінің өзінде емес, оның бастапқы музыкалық білім берудегі рөлі мен маңызына концептуалды көзқарастан тұрады.

2. Поэтикалық музыка жасау:

– балаларға поэзия мен музыканың үйлесімді дыбысын сезінуге көмектесу үшін жасалған.

Бұл жаттығуларда бастауыш сынып оқушылары өлеңдерді оңай және қуана үйренеді, содан кейін музыка мен сөздің байланысын түсіне отырып, мәнерлеп оқиды.

3. Музыкалық қозғалыс жаттығулары:

- балаларды кенеттік қимылдарды жасауын дамытуға көмектесуі керек;
- түрлі көңіл-күй мен дыбыстарды элементарлық қимылдар (қол шапалақтау, шерту және тепкілеу) арқылы бейнелеу қабілетін дамытуға бағытталуы керек;
- реакциялардың жылдамдығын дамытуға және күту және бастау сәтін табу қабілетін дамытуға бағытталған.

Музыкалық-қозғалыс жаттығуларын орындау арқылы оқушы бір уақытта орындайды және жасайды, ол музыканы қозғалыс арқылы қабылдай бастайды.

4. Музыкалық аспаптармен ойындар:

- әрекеттің бұл түрі қарқын, динамика және ырғақ бойынша бұрын алынған дағдыларды жетілдіруге арналған;
- кіші мектеп оқушыларын бір-бірімен қарым-қатынас жасауды үйретуге және ансамбльдік сезімін дамытуға үлес қосу;
- музыкалық аспаптарда ойнауға шығармашылық көзқарасты дамытуға және бастауыш сынып оқушыларына аспаптардың тембрлік дыбысын ажырата білуге кезең-кезеңімен үйретуге бағытталған.

Орф оркестрінің заманауи аспаптар жиынтығы ұзақ іздеулер мен сынақтар кезінде таңдап алынған бірнеше ондаған алуан түрлі аспаптарды қамтиды. Орф аспаптарының негізгі критерийлері: балалардың «элементарлы музицирование» арналған аспаптар эстетикалық болуы, дыбыстылығы, өте қарапайым және ойнауға оңай болуы және оларды басқару үшін күрделі дайындық деңгейін қажет етпеуі керек. Барлық аспаптар, арнайы беріліс механизмдері жоқ, ойыншыға - оның қолдары мен ауыздарының қимылдарына тікелей бағынуы керек, табиғат бізге берген аспапқа - адам денесіне сәйкес келуі керек. Ең алдымен, аспаптардың шығу тегі «элементарлы» - бір жағынан шапалақтау, соғу, қағу, екінші жағынан ән айту, яғни соқпалы және үрмелі аспаптар болуы керек екенін атап өткен жөн. «Орф оркестрінің» негізін штабпильдер деп аталатын аспаптар құрайды - ағаш немесе металл пластиналары бар әуезді соқпалы аспаптар (әр түрлі размердегі ксилофондар, металлофондар, гlockenspielдер); сондай-ақ әуезді емес ұрмалы аспаптардың кең тобы (балалар литавры, қос барабан және шағын тарелкалар). Сондай-ақ, өте қарапайым үрмелі аспаптар: халық сыбызғысына туыстас – әр түрлі диапазондағы блокфлейталар; және «бос» ішектерде созылатын дыбыстарды шығару үшін қолданылатын кейбір ысқышты аспаптары [2, 24 б.]. Оқытудың бастапқы кезеңінде Орф ең алдымен балалардың ырғақты сезімін тамаша дамытатын соқпалы аспаптарды, сонымен қатар кейбір әуезді аспаптарды – ксилофондарды, гlockenspielдерді, металлофондарды, блокфлейтала және т.б. ұсынды. Оның жүйесінің құндылығы - ол балалардың әр түрлі жас топтарына арналған, әрқайсысының ерекшеліктерін ескере отырып жасалған әрбір шағын пьеса тіпті кішкентай балалар да орындай алатын қарапайым партитура болып келеді.

Егер балалармен күрделі классикалық аспаптарда, фортепианода, ысқышты, т.б. аспаптарда жұмыс істей бастасаңыз ойнау техникасын меңгеру соншалықты қиын болғандықтан балалардың назарын еріксіз аударып, оларды музыкадан, музыка ойнаудан, импровизациядан алшақтатады. Сонымен қатар, тек музыкалық қабілеті бар немесе арнайы дайындалған балалар ғана оқымайтын балабақша мен бастауыш мектептерде күрделі аспаптарды қолдану мүмкін емес [2, 25 б.].

Орф концепциясында «дыбыстық қимылдар» сүйемелдеуімен музицирование ерекше, өте маңызды көңіл бөлінген. Дыбысты қимылдар - денеңіздің дыбыстарымен ойнау: шапалақтау, кеудеңізді қағу, аяқты қағу, саусақтарды қағу. Дыбыстық ым-ишараның сүйемелдеуімен ән айту және билеу кез келген жағдайда, басқа аспаптар болмаған кезде қарапайым музыкалық шығарманы ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Дыбыс қимылдары белгілі бір тембрлердің тасымалдаушысы ғана емес - оларды қолдану балалардың ырғақты меңгеруін алға бастырады. Бұл тәсіл маңызды әдістемелік нүкте болып табылады, өйткені ырғақ тек қозғалыста жүзеге асырылады және игеріледі. Дыбыстық ым-ишараны қолдана отырып ырғақ пен тембрлік есту сезімін дамыту өте тиімді.

Балалардың дауыстары әртүрлі дыбыстық әсерлерді жасау үшін аспаптық тембрлер ретінде де қолданылады: дауыс аппаратымен ойындар (дауыспен сырғанау (глиссандо), ысқыру, гүрсілдеу, тіл шерту), леп сөздер, фонемалармен ойындар, фонематикалық буындар (цинцы брынцы, дилидон), дыбыстық құралдардың үлкен арсеналы алғашқы сабақтардан бастап баланың белсенді

аспаптық сөздік қорын қалыптастырады. Бұл дыбыстарды балалар ертегілерді, өлеңдерді айтуда және қимыл-қозғалыстың сүйемелдеуінде оңай қолданады.

Менің ойымша, Карл Орфтың тәсілі, әрине қызықты және нәтижелі, өйткені ол музыка сабақтарын қызықты және серпінді етуге мүмкіндік береді, бала қоршаған әлем дыбыстарын және музыканы жасаушы болып табылады. Музыка сабағы «әрекетте үйренуге» айналады. Музыканы бірге орындау және жасау арқылы балалар оны нақты әрекет жасау барысында таниды. Бала өзінің музыкалық әлемінің бірлескен авторы және жасаушысы. Бұл қоршаған әлемді құруға және жақсартуға ұмтылатын белсенді, шығармашыл тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудегі табыстың кілті.

Әдебиеттер:

- 1 Леонтьева О.Т. Карл Орф. М.: Музыка, 1984. 334 с.
- 2 Баренбойм Л.А. Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа / Сб. статей. М., 1978. 372 с.
- 3 Донгаузер Е.В. Воспитательный потенциал педагогики К. Орфа // Педагогическое образование в России. 2014. №7. С.144-149.
- 4 Григорьев А.Ф. История музыкального образования: учебное пособие [Текст] / А.Ф. Григорьев. Ставрополь: Ставролит, 2015. 168 с.
- 5 Тютюнникова Т. Э. Что такое «Шульверк» К. Орфа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.orff.ru/chto-takoe-shulverk-k-orfa> (дата обращения 30.03.2024).
- 6 Система детского музыкального воспитания Карла Орфа/ под ред. Л.А.Баренбойма. Л.: Музыка, 1970.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ МУЗЫКА САБАҒЫНДА ӘН ҮЙРЕТУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Айшат Хамзина, Арайлым Сатан

6B01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент Б.С.Утемуратова

Аңдатпа

Музыка сабағында оқушылар ән айту, музыкалық аспаптық мәдениетті, эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларды меңгереді. Сонымен қатар, шешендік айтыс, жыр-терме, суырып салма ақындық өнермен де етене танысады. Мақалада қазіргі жалпы білім беретін мектептердің музыка сабағында оқушыларды ғасырдан ғасырға мұра болып келген халық әндерін орындау мәдениетіне баулудың басты мақсаттары мен әдістері қарастырылады.

Оқушылар музыка сабағында: эстетикалық сезім мен эмоциялық көңіл-күй арқылы қоршаған ортаны әсерлене сезінеді. Сабақта оқушылардың халық әндерін орындау мәдениетін меңгере отырып, шығармашылық белсенділіктерін дамытудың маңызы туралы баяндалады. Музыкалық тәрбие жастарды өнер құндылықтарын қадірлеуге қатыстыра отырып, олардың бойындағы белгілі адамгершілік-эстетикалық мәдениетті, көркемдік талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады.

Кілт сөздер: музыкалық білім, музыкалық тәрбие, халық әндері, эстетикалық талғам, эмоциялық көңіл-күй, көркем шығарма, әуен, дисконт.

Қазіргі қоғам жеке адамнан прогрессивті ойлай алатын белсенді, заман талабына сай жоғары деңгейлі білімді болуды талап етеді. Өйткені адамның қоғамдағы алатын орны, атқаратын қызметі сол қоғамның дамуымен тікелей байланысты. Қазақстан Республикасының Орта білімді дамыту тұжырымдамасында білім беру саласының ең негізгі талабы: кең дүниетанымдық көзқарас, толық құзыреттілік, шығармашылық әрекетке бейім тұлғаны тәрбиелеу екені айтылады. Білім беру саласында оқушылардың бойына эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларды меңгерту міндетін жүзеге асыруда мектептегі музыка сабағының алатын орны ерекше. Музыка өнері әрбір оқушыны әсемдік әлеміне үйретіп қана қоймай, оны қорғауға және рухани мәдени деңгейін көтеруге жағдай жасайды. Сол себепті әрбір қоғам мүшесін өнерпаздыққа тарту қоғамның объективті қажеттілігі және заңдылығы болуы керек.

Жалпы білім беретін мектептердегі **музыка сабағы** балаларға көркемдік тәрбие берудің негізгі құралы болып табылады. Көптеген музыка пәні мұғалімдерінің тәжірибесін жинақтайтын болсақ, ән айтуда екі дауыстың кейбір элементтерін бастауыш сыныптан бастау қажеттігі айқындалады. Ал екі дауысты ән үйретуде жақсы нәтижеге жету – сабақта қолданытын мұғалімнің әдіс-тәсілдеріне байланысты. Үнемі бір тектес жүргізілетін сабақтар жақсы нәтиже бермейді. Мұндай сабақтар балалардың тез шаршауына, музыка сабағына селкос қарауына әкеп соғады. Музыка сабағы балаларды көркемдікке тәрбиелеудің басты құралы болу үшін сабақ өте қызықты, белгілі бір мақсатта жүргізіліп, жаңашыл, заманауи біліммен қаруланған ұстаздармен қамтамасыз етілуі керек [1].

Оқушыларға жан-жақты білім беруде көптеген факторлар жетекші рөл атқарады. Ол факторлар жалпы білім беретін мектептерде жас ұрпақты жаңаша оқыту, олардың іс-әрекеттерінің мазмұнының жаңарту мүмкіндіктерін тиімді пайдалану арқылы жүзеге асатынын көрсетеді. Пән мұғалімдерінің жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдану шебірлігі, кәсіби іс-әрекеттерін дамыта отырып, оқыту үдерісін қызықты және күрделі ұйымдастыру дағдылары, іскерліктері шындалады. Берілген ғылыми және оқу ақпараттарының көптігіне байланысты мұғалімнің пән және пәнаралық аумағында кәсіби дайындығына қойылатын талаптар да күшейе түседі. Сонымен қатар мұғалімнің жеке тұлғалық, жалпы мәдени, коммуникативтік білім, білік, дағдысы мен құзыреттілігіне қойылатын талаптар артады [2].

Әдетте бастауыш сыныптарда ән орындау бір дауыста жүргізіледі. Бірақ тек бастауыш ғана емес, орта мектеп жасындағы оқушыларға да екі дауыста ән үйрету сирек кездеседі. Мұғалім осы бағытта жүйелі жұмыс жүргізіп, әрбір оқушының музыкалық қабілетін анықтауға міндетті. Ол үшін дәстүрлі ән айтқызу, есте сақтау қабілеті мен ырғақтық білігін анықтау жеткілікті.

Бұл тұста халықтық музыка үлгілері мен халық әндерін сұрыптап, оқушылардың сол туындыларды қабылдау ерекшелігіне де мән беру қажет болады. Онсыз ұлттық танымды қалыптастыру қиынға соғады.

Біз сабақта ән үйретудің кейбір ерекшеліктеріне тоқтала отырып, мектептегі музыка сабағының типтік бағдарламасына сүйендік. Мысал ретінде қазақтың халық әндерін алайық. Беріліп отырған ұсыныстар мен ән үйретудің әдіс-тәсілін 3-сыныптың музыка сабағында жүргізуге болады.

Әрине, екі дауысты ән айтуға үйретудің негізгі баспалдағы бір дауысты ән айтып үйрену. Таза унисонда ән айту үшін үлкен дайындық жұмысы жүргізіледі, екі дауысты ән айтуға үйретудің жемісті болуы – оқушылардың унисон ән айтудағы жеткен жетістігіне байланысты. Ол үшін балаларды ән айтудың ең қарапайым ережелерімен таныстырамыз.

Алғашқы күннен-ақ оқушыларды үйретілген әнді дұрыс қабылдап алуға, кейбір ұқсас музыкалық фразалардағы кездесетін өзгешіліктерді ажырата білуге, әннің характерін ажыратуға, өзгелерді тыңдай білуге дағдыландырамыз.

Оқушылардың ұлттық таным-түсінігін қалыптастыру барысында мектептегі әрбір сыныптың атқаратын қызметі, өзіндік орны бар. Мысалы, біз 1-сыныптан бастап балалардың нота сауаты туралы ұғымдарын дамытуымыз керек. Бұл мәселеге байланысты түрлі пікірлер бар. Кеңес заманында мектеп оқушыларына музыкалық-теориялық білімнің қажеті шамалы, музыка – эстетикалық тәрбие құралы, сол арқылы біз балаларды сезімталдық, патриоттық сезімдерге тәрбиелеуіміз керек дейтін пікірлердің айтылғаны бар. Бүгінде біз олардың бәріне дерлік сын көзбен қараймыз.

Бір анығы, музыкалық сауат ашу мен музыкалық шығарманы орындату қатар жүргізілуі тиіс. Ол үшін тұрақты жаттығулар, жүйелі түрде жүргізілетін дағдылар қажет. Ең алғаш оқушылармен шағын, әдетте 2-3 нотадан құралатын мысалдарды айтып дағдылану керек. Олар өзара ұқсас болғаны жөн. Сол алғашқы интонациялық үлгілерді дамыта отырып, жаттығу мөлшерін де ұлғайтып отырған дұрыс.

Мысалы:

әндерді берген жөн. Әннің нота мәтіні алдын-ала тақтаға жазылып, көрнекі құралдарда көрсетілуі керек [3].

Жоғарыда бұл мақсатты жүзеге асырудың басты жолы – халық әндерін үйрену деген болсақ, оған апаратын жол – түрлі жаттығулар. Әнді айтардан бұрын мұғалімнің сол әнде кездесетін қиын ладтық немесе мелодиялық құрылымдарын анықтап, соларға сай түрлі жаттығуларды таңдай білуі керек.

Алғаш берілген жаттығу ұзақ болмауы тиіс. Дұрысы, оның үзіндісін ғана қамту керек. Сол үзіндіні нотамен айтып дағдыланған жөн, содан соң барып оқушыларға әнді сөзімен айтқызуға болады. Қалай болғанда да әдеби мәтін оқушылардың өз еркімен игере алатын материалы, ал ән әуені тұсында мұғалімнің көмегі қажет.

Оқушылар мына мысалдағы соңғы үш тұрақты квинталық дыбысты (соль) жақсы қабылдайды. Балалардың зейінін осы үш дыбысқа аударып, салыстыру үшін мұғалім «до - соль» дыбыстарын ұсынады, оларды жеке-жеке айтып беруді өтінеді.

Мыс:

Мұғалім балаларды әнді нотамен айтуға баулып, оның аяғы оқушылардың ән сабағына деген ынтасын арттырады. Егер алғашқы кезеңде оқушыларға унисондық құрылымдағы жеңіл әндер айтқызумен шектелсек, бері келе күрделірек әуендерді айтуға дағдыландыра бастаған дұрыс.

Қазақ халқының музыкалық фольклорында сан-алуан жанрлар бар. Бірақ жас жеткіншектердің айтатын әндері мүлде кездеспейді. Басқаша айтқанда, қазақ фольклорында балалар орындайтын әндер жоқ. Сондықтан бүгінгі жастарды фольклорлық музыкаға баулуда Қазақстан композиторларының балаларға арналған әндерін қолдануға да толық негіз бар. Себебі оларда халық әндеріне тән музыкалық айналымдар жиі кездесіп отырады, балалардың музыканы қабылдауы да дәстүрлі қазақ музыкасының табиғатынан алшақ кетпейді.

Сол үшін оқушыларға авторлық әндердің музыкалық үн-әуеніндегі фольклорлық сарындарын сезіндіру мақсатында Ә.Бейсеуовтің «Ақ тиін жыры» атты әнін үйретуге болады.

Халық немесе авторлық әндерді сынып оқушыларының дайындық деңгейіне қарай таңдаған жөн. Әндерді әр сыныпқа дауыс диапазоны, балалардың жас ерекшеліктеріне қарай бөлудің кейде өмір шындығына сай келмей жататын тұстары аз емес. Мысалы, бастауыш сынып оқушысы жоғары сыныпта оқитын балалардың айта алмайтын әндерін еркін шырқайтын кездері мектеп тәжірибесінде жиі кездеседі.

Халық әндері кез келген орындаушының ыңғайына көнетін шығарма. Онда биік диапазон, күрделі ырғақтық жүйе т.б. кездесе бермейді. Ән жалпы бұқара халықтың орындауына лайықталған, көпшілікке ортақ шығарма. Себебі оның табиғаты сондай. Оның ладтық негізі болса да, тональдік құрылым болмайды: әркім өзіне лайық биіктікте шырқайды.

Мысалы, төмендегі әнді үйреткенде оқушыларға осы ладтың тұрақты дыбыстарын нотасымен емес, тек әуенімен айтқызған дұрыс.

Мыс:

Мектептегі музыка пәні шеңберінде жүргізілген арнайы дайындық кезеңінен өткен оқушыларға бірте-бірте екі дауыспен ән айтуды үйретуге де болады. Мұның бәрін бір мұғалімнің жүйелі түрде жүзеге асырғаны дұрыс. Мұғалім сабақтың барлық компоненттерін түгел қолданып (музыка сауаты, ән үйрену, музыка тыңдау), әсіресе халық әнін орындауға 20-25 минут бөлгені жөн. Оқушыларға берілген үй тапсырмасын тексеру де сабақты жандандыра түседі.

Екі дауысқа лайықталған әнді орындауға көшкен кезде мұғалім оқушыларды екі топқа бөледі. Бұл тұста оқушылардың кейбір ерекшелігіне, дауыс диапазонына көңіл аударылады. Кейбір

әдіскерлер айтып жүргендей, бастауыш сынып кезеңінде қыз және ер балалар дауысында айтарлықтай айырмашылық болмайды. Олардың бәрі де дискант дауысын құрайды. Тембрлік бояуы да ұқсас келеді. Мұндай жағдайда бірінші дауыс, екінші дауыс деген анықтамалар жеткілікті болады. Сол себепті ер балалар бірінші дауысты да, екінші дауысты да айта беруі мүмкін. Сондықтан балалардың мүмкіншілігін толық анықтап алып, ән салуға қабілетті оқушыларды екі дауысқа теңдей бөлген абзал. Сонда ғана халық әнін көркемдей түсетін екі дауыс толық естілетін болады.

Осы жағдайларды мойындай тұрып, біз мектеп оқушыларының халық әндеріне, фольклорлық шығарма үлгілеріне деген қызығушылығының төмен еместігін, тек сол бағытта дұрыс жұмыс жасалса, оларды бағыттап отырса болғаны ұлттық таным бағытындағы ізденістерінің қайта оянатынына кәміл сенеміз.

Әдебиеттер

1. Дуйсембінова Р.К. Музыкалық білім беру педагогикасы: оқу құралы. Талдықорған, 2006. 216 б.
2. Утемуратова Б.С. және б. Болашақ мұғалімдерді ақпараттық технологияларды пайдалануға даярлаудың тиімді жолдары //Абылайхан ат. ҚазХҚЖӘТУ. Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. 1 (68) 2023. 132-145 б.
3. Құлманова Ш.Б., Сүлейменова Б.Р. және б. «Музыка» жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық. Атамұра. 2018.

УЙГУРСКАЯ ТРАДИЦИОННАЯ МУЗЫКА И СОВРЕМЕННОСТЬ

Амина

Ходжамниязова

6B01401 Музыкальное образование

КазНацЖенПУ

Научный руководитель: доцент А.Т.Айтуарова

Аннотация

Статья посвящена характеристике музыкально-стилистическим особенностям уйгурской музыки и ее месте в современной культуре Казахстана. Музыкальные традиции уйгурского народа, который имеет в своем арсенале богатую историю и культуру, занимают одно из важнейших мест в истории мировой музыки. Наследие уйгурской музыки дошло до современности во всем своем художественном многообразии. Он состоит из вокальных и инструментальных мелодии, а самой главной и наиболее ценной составляющей является цикл из 12 мукамов. В работе рассматриваются также тенденции развития и сохранения уйгурской национальной музыки в современной поп-культуре Казахстана.

Ключевые слова: уйгурские музыкальные традиции, мукамы, макомат, ладовые особенности, поп-культура Казахстана.

Уйгурская традиционная музыка имеет древние корни. Сохранившийся до сегодняшних дней музыкальный фольклор уйгуров демонстрирует многообразное и богатое культурное наследие народа. Первые упоминания об уйгурах встречаются в древних китайских источниках, а также в древних тюркских надписях на сохранившихся надгробиях VIII–IX веков. Многие зарубежные исследователи обращали внимание на безграничную любовь уйгуров к музыке. Особенно много они писали о разнообразии (более 70) народных музыкальных инструментов. Марко Поло, известный итальянский путешественник, проезжая через Синьцзян, оставил следующие слова: «Местные люди заботятся только о танцах, пении и музицировании» [1, с.13].

Особенно ярко музыкальное искусство этого народа выражено в монументальном многочастном музыкальном произведении, куда входит 12 частей. Эти 12 мукамов - бесценный музыкальный памятник уйгурского народа. Казахстанский исследователь В.П.Дернова отмечает: «Крупнейший казахский писатель Сабит Муканов сравнил мукамы с выдающимся архитектурным ансамблем уйгуров – «мын уй» и сказал, что это энциклопедия, содержащая все песенно-музыкальное богатство уйгурского народа» [2, с.214].

Уйгурский музыкальный инструментарий включает духовую, струнную, ударную группы. Перечислим некоторые из них:

Дутар – щипковый инструмент; самый распространенный у уйгуров инструмент. Корпус состоит из головки (беши) грушевидной формы, длинного грифа с навязанными ладами (пэдэ) и шейки (бойни) место соединения головки и грифа. Изготавливается из тутового дерева. Сольный инструмент дуттар выполняет роль аккомпанирующего инструмента

Равап – один из древнейших уйгурских музыкальных инструментов. Корпус состоит из трех частей: головки в форме строгого полушара, грифа и верхней части в форме рога, на которой помешены колки (кулаклар). В месте соединения головки и грифа – два выступа в виде полумесяцев. Изготавливается инструмент из тутового дерева. Инструмент имеет пять струн.

Гежак – смычковый инструмент; широко распространен среди уйгуров. У него тонкий гриф и головка в форме. Изготавливается из тутового дерева. Раньше у него были две струны из конского волоса. А сейчас четыре струн: одна стальная и три жильные.

Геджак используется как сольный, аккомпанирующий и ансамблевый инструмент.

Сатар – смычковый инструмент. Он менее распространен, так как требует большого мастерства при исполнении. Способ изготовления идентичен способу изготовления тамбура. В отличие от тамбура головка идет больше, схоже к полушарию, кроме этого, он имеет короткий толстый гриф. Изготавливается из тутового дерева. Количество струн колеблется от 9 до 13. Струны стальные.

Най – род поперечной флейты. Изготавливается из бамбука или древесины дуба. Имеет 12 отверстий: 6 игровых, одно для вдувания и 5 резонирующих и создающих определенную высоту звучания. Най широко используется как сольный, ансамблевый инструмент.

Сунай – род гобоев. Прямой цилиндрический ствол изготавливается из тутового дерева или древесины дуба. У него восемь отверстий: одно резонирующее и семь игровых.

Канай – род мундштучных; ствол цилиндрической формы необычайно больших размеров (1,5–2 м), он расширяется к низу, образует раструб конической формы. Не имеет определенной высоты звучания.

Награ – на корпус, изготовленный из чугуна в форме котла, натягивается мембрана из бычьей кожи. Существует разновидности: баш награ, оттура награ, аяк награ.

Тамбур корпус состоит из двух частей: головки грушевидной формы и длинного грифа с навязанными ладами. Изготавливается из тутового дерева. Пять металлических струн. Тамбур используется при исполнении мукамов, а также как сольный аккомпанирующий и ансамблевый инструмент.

12 Мукамов — это единый цикл или ряд протяжённых музыкально-поэтических произведений, шедевр средневекового уйгурского музыкального искусства.

Данное многочастное произведение сочетает в себе множество музыкальных жанров, которые обычно имеют статус отдельного опуса: танец, песня, инструментальное творение и, в итоге, представляет собой сложный конгломерат, сочетающий в себе традиционную песенно-инструментальную музыку, танцевальное искусство, изустно-профессиональную музыку, поэзию. По сути, это бесценный памятник нематериальной культуры уйгурского народа (так же как «Манас» у киргизов, например), в котором отражены история, культура, традиции.

«Макомат» – так называется данный цикл. История этого сложного жанра, его стилистики, структуры и особенностях бытования встречаются в рукописях учёных Востока, начиная уже с IX века. Так, великий тюркский ученый Аль-Фараби создал теорию восточной музыки, где упоминается макама, а труды Ибн Сины (также тюркского философа и исследователя) демонстрируют глубокое толкование вопросов музыкальной акустики, интервалов, ритмов жанров восточной музыки (куда входил и макама).

Сафиаддин Урмави – выдающийся музыкант-теоретик второй половины XIII века, впервые обосновал принцип образования двенадцати ладов-дауров (позднее мукамов) в трактате «Китаб ал-адуар» (или «адвар» — «Книга о музыкальных кругах»).

Также ценным источником по вопросам практики, теории и истории средневековой музыки Востока, в частности мукамов, служат научные изыскания Аш-Ширази (1236—1310). Научные достижения Абдурахмана Джами (1414—1492) и Алишера Навои (1441—1501) в вопросах теории музыки и поэзии в большой мере способствовали формированию художественно-эстетических воззрений поэтов и музыкантов последующих эпох.

Сведения о характере, форматах и стиле музыкальных произведений содержат «Трактаты о музыке» Кавкаби Бухарского (XVI век) и Дарвиша Али (XVII век). Условия бытования мукамов весьма различны. Мукамы звучали при большом скоплении людей и сопровождали календарные и семейные народные обряды, а также «камерные» музыкальные вечера в узком кругу слушателей. Богат образный мир мукамов. В них отразились основные эстетические и философские взгляды народа.

Мукамная традиция сложилась как многогранная и жанрово-разветвленная система монодии, а сам мукам вобрал в себя огромное разнообразие музыкальных форм, стилей исполнительских традиций. В нём сочетаются бесписьменное музыкальное, письменное поэтическое, а также танцевальное начала.

Вокально-инструментальные разновидности мукама содержат различные поэтические тексты: народные стихи, дастаны и образцы высокой классической восточной поэзии. Они могли меняться в зависимости от уровня развития общества, репертуара исполнителей-профессионалов и от требований слушателя. Особенно плодотворным оказалось взаимодействие мукама с формой газели — одной из наиболее развитых на Ближнем и Среднем Востоке.

Если говорить о структуре каждой из частей, то цикл включает следующие мукамы: Рак (Raq), Чапбаят (Chapbayat), Мушавирак (Mushavirek), Чаригах (Charigah), Пянджигах (Penjigah), Узхал (Özhal), Аджам (Ejem), Ошшак (Oshaq), Баят (Bayat), Нава (Nawa), Серах (Ségah), Ирак (Iraq) (иногда в иной последовательности). В ходе исторического развития мукамы подвергались в известной мере влиянию развитых музыкальных культур арабов, индийцев, персов, и других соседних народов.

Каждый по отдельности мукам из системы «Двенадцать мукамов» состоит из самостоятельного цикла, который включает в себя вокальные, инструментальные, танцевальные части, имеющие самостоятельные названия и объединённые общей ладоинтонационной основой.

Как известно, характерная особенность мукама коренится в рациональном сочетании стабильного (канон) и мобильного (импровизация) начал. В уйгурском мукаме канонами являются — ладовая организация, последовательность частей и тип контраста между тремя крупными разделами; изменяющимися компонентами являются импровизационные элементы мукамного мелоса, особенно вступительного раздела мукама (свободная смена размера, изощренный ритм, мобильность динамики), форма, а также тексты.

Ладово-интонационный строй уйгурской музыки обладает рядом признаков, которые придают ей оригинальность и неповторимый национальный колорит. Особенное значение отводилось ладу. Средневековая эстетика Востока придавала громадное значение воспитательному, этическому воздействию музыки в зависимости от ее ладового содержания. Каждая часть мукама, по мнению ученых и философов средневековья, является средоточием того или иного духовного и душевного состояния и потому имеют строго определенное предназначение.

В трактате Абдурахмана Джами, музыканта и ученого XV столетия, пишется: «Знай, что каждый из 12 (мукамов), каждый из авазе (звук) и шубе (подраздел мукама) обладают своим особенным воздействием, помимо общего для всех доставлять наслаждение. Так, ушак, нава и бусалик возбуждают силу и храбрость... В то же время раст, бурак и исфахан пригодны для возбуждения веселья и радости...» [3, с.308-309].

Такое глубокое понимание лада, в условиях широко развитой монодийной культуры, к которой принадлежит музыка уйгуров, не удивительно. Лад — один из основополагающих национально-стилевых параметров этого музыкального искусства. В средневековых трактатах описывается около 90 (!) бытовавших на практике ладов.

Музыкальные традиции уйгуров хорошо сохранились в современное время. Уйгурский народ чтит и сохраняет все свои народные музыкальные жанры и, особенно макама. Музыкальное наследие уйгурской культуры не потеряло своей актуальности. Современное время показала жизнеспособность и не угасание древнего и богатого музыкального искусства уйгурского народа.

Так, например в Казахстане, где проживает большое количество уйгурского населения, все музыкальные традиции сохранены и бережно передаются из поколения в поколение. Более того - в современной молодежной поп-культуре широко используются эти музыкальные инструменты, которые придают неповторимый национальный колорит и свежую тембральную окраску. Многие современные музыкальные группы включают национальный инструментальный ансамбль и исполняют музыку, сохраняющие музыкальные традиции уйгурского народа. Таким первым музыкальным коллективом стал первый вокально-инструментальный ансамбль «Яшлык», созданный при Республиканском уйгурском театре музыкальной комедии в 1974 году.

В исполнении ансамбля «Яшлык» звучали (и звучат) народные, обрядовые уйгурские национальные песни в современной аранжировке, сделанной самими участниками, с учетом новых музыкальных направлений, сохраняя национальные особенности и колорит. Перед артистами руководителем ансамбля ставилась конкретная задача: бережное отношение к музыкальным традициям уйгурского народа, сохранение в звучании мягкости и мелодичности, которые присущи музыкальной культуре уйгуров [4, с.184]

Ансамбль «Яшлык» стал своеобразной школой профессионального становления для молодых исполнителей уйгурской национальности, способствуя формированию достойных представителей современной поп-культуры. В частности из «стен» этого коллектива вышли такие популярные исполнители, как Адилжан Жанбакиев, Дилмурат Бахаров, Руслан Тохтахунов, Азиз Масимов и др.

Также большую популярность получили такие поп-группы как «Дервиши», «Сада», «Дияр». Выросло новое поколение уйгурской эстрады, так называемая «уйгурская волна» в казахстанском шоу-бизнесе, активно развивающие музыкальные традиции и сохраняющие их уникальность.

Группа «Дервиши» была основана в Алматы, в июле 1999 года четырьмя музыкантами: Дилмуратом Бахаровым, Адилем Жамбакиевым, Азизом Масимовым и Раимом Хамраевым. В 1999 году группа получила награду за лучшую музыкальную аранжировку к песне "Сады Жаркента" на Международном музыкальном фестивале "Голос Азии" и приз "Золотая домбра" за конкурс семи лучших казахстанских песен в рамках фестиваля. Признанием таланта артистов стал тот факт, что в 2007 году продюсер группы Адиль Жамбакиев был назначен на должность директора Государственного Республиканского Уйгурского театра Музыкальной Комедии имени Куддуса Кужамьярова, но при этом он продолжает принимать непосредственное участие в работе группы.

Во всех музыкальных композициях был сохранен исконно народный музыкальный язык (разумеется, в современной обработке), а национальный колорит был подкреплён использованием уйгурских музыкальных инструментов - рубаб, дойры, чанга.

В свое творчество «Дервиши» включают элементы национальной музыки разных народов — казахской, азербайджанской, индийской, турецкой и, конечно же, уйгурской.

Возможно, выбор музыкального направления обусловлен особой мелодикой восточной музыки, которая становится все более популярной в мире.

Таким образом, уйгурская музыкальная культура в современных условиях глобализации, когда существует сильнейшая опасность потери национальной идентичности, продолжает жить и сохранять бесценное музыкальное наследие и являясь органичной частью этнокультуры в мировом пространстве.

Литература

1. Кирина К. Куддус Кужамьяров и уйгурская музыкальная культура. Алматы, 1994. 192 с.
2. Дернова В.П. Народная музыка в Казахстане. Алма-Ата, 1967. 267 с.
3. Абдурахман Джами. Трактат о музыке. Пер. с перс. А.Болдырева. Ташкент, 1960. 112 с.
4. Бегалинова Г.А., Ахмадиева Д.М. Генезис и развитие уйгурской эстрадной музыкальной культуры (к постановке проблемы) // Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология. №2 (52), 2015. С.181-187.

СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ: ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ НЕГІЗГІ РӨЛІ

Ұлмекен Шекербек

7M01401 Музыкалық білім

ҚазҰлтҚызПу

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., аға оқытушы Р.М. Рысбекова

Аңдатпа

Бұл мақалада оқу іс-әрекетін сыныптан тыс ұйымдастырудың маңыздылығына талдау берілген. Оқушылардың жеке тұлғасын қалыптастыруда, әлеуметтік дағдыларын дамытуда,

шығармашылық әлеуетін ашуда және мәдени сауаттылығын арттыруда сыныптан тыс тәрбиенің шешуші рөлі қарастырылады. Қазіргі таңдағы әртүрлі зерттеу көздерін талдау негізінде оқу-тәрбие жұмысын оқу үдерісінің әртүрлі аспектілеріне біріктірудің маңыздылығы атап көрсетіледі. Және сыныптан тыс жұмыстардың формалды білім беруді қалай толықтыратыны, оқушылардың жеке басының жан-жақты дамуына жағдай жасалатыны айтылған. Бұл тәсілдің артықшылықтары талданады, оның ішінде оқуға деген ынтасын арттыру, тәуелсіздік пен шығармашылықты дамыту, сонымен қатар қазіргі қоғамдағы бейімделу дағдыларын жетілдіру.

Мақалада білім беру мекемелері оқушының күрделі тұлғасын қалыптастырудың маңызды құралы ретінде сыныптан тыс жұмыстарды саналы түрде пайдалануға шақырады. Әр оқушының жеке тұлғасының интеллектуалдық ғана емес, эмоционалдық, әлеуметтік және мәдени аспектілерін дамытуға ықпал ететін әртүрлі сыныптан тыс жұмыстарды өткізуге жағдай жасау қажеттігі атап өтіледі.

Кілт сөздер: оқу іс-әрекеті, сыныптан тыс жұмыстар, тұлғаны қалыптастыру, әлеуметтік дағдылар, мәдени сауаттылық, шығармашылық потенциал.

Тұлғаны қалыптастырудағы сыныптан тыс жұмыстардың рөлі. Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың жеке тұлғасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, олардың жан-жақты дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруына бірегей мүмкіндіктер береді. Сыныптан тыс іс-шараларға қатысу арқылы тұлғаның қандай аспектілерін қалыптастыруға болатынын егжей-тегжейлі қарастырайық:

Дарындылық пен қызығушылықты дамыту: Үйірмелер мен секциялар сияқты сыныптан тыс жұмыстар оқушыларға қызығушылығын арттыратын жұмыстармен айналысуға мүмкіндік береді. Музыкада, спортта, өнерде немесе ғылымда дарындылығын ашқан бала оны мектептен тыс уақытта қосымша әрекеттер арқылы толық дамыта алады.

Топтық жұмыс: Көптеген сыныптан тыс іс-шаралар топ ретінде ынтымақтастықты қажет етеді. Бұл студенттерге басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауға, өз құрдастарының пікірлері мен көзқарастарын ескеруге және ортақ мақсаттарға жетуді үйренуге көмектеседі.

Шешім қабылдау және жанжалдарды басқару: Сабақтан тыс іс-шараларға қатысу көбінесе шешім қабылдауды және жанжалдарды шешуді қажет ететін жағдайларды қамтиды. Бұл оқушыларға талдау, баламалы нұсқаларды бағалау және негізделген шешім қабылдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғаны іздеу және өзін-өзі анықтау: Сыныптан тыс іс-шаралар оқушыларға әртүрлі рөлдер мен қызмет салаларын сезінуге мүмкіндік береді, бұл олардың қызығушылықтарын, құндылықтарын және басымдықтарын жақсы түсінуге көмектеседі. Бұл адамның жеке басының қалыптасуына және өзін-өзі анықтауына ықпал етеді.

Өзіне деген сенімділік және қоғамға тиесілілік: Сыныптан тыс іс-шараларға қатысу оқушыларға өздерінің қабілеттері мен дағдыларына сенімдірек болуға көмектеседі. Олар өздерінің күш-жігерін бағалайтынын және бағаланатынын көреді, бұл өзін-өзі бағалау мен қоғамдастық сезімін дамытуға көмектеседі. [3, 456]

Сонымен, сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың өмірін байытып қана қоймай, олардың жан-жақты тұлғалық дамуына ықпал ететін оқу-тәрбие процесінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Әлеуметтік дағдылар және сыныптан тыс жұмыстар. Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың бейресми жағдайда әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігін бере отырып, олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Үйірмелер, спорт клубтары, шығармашылық шеберханалар немесе волонтерлік іс-шаралар сияқты сыныптан тыс іс-шараларға қатысу процесінде балалар өздерінің таланттарын ашып қана қоймайды, сонымен қатар тиімді қарым-қатынас, ынтымақтастық, жанжалдарды шешу және эмпатияны дамыту дағдыларын белсенді түрде дамытады.

Сыныптастарымен, үлкен жолдастарымен немесе ересектермен қарым-қатынас жасау барысында балалар өз ойларын айтуға, басқалардың пікірін тыңдауға, сынға адекватты жауап беруге және өзіндік ұстанымдарын дамытуға үйренеді. Топта жұмыс істеу балаларға топтық жұмыстың маңыздылығын түсінуге, басқа қатысушылардың пікірлерін ескеруге, жауапкершілікті бөлісуге және ортақ мақсаттарға жетуге көмектеседі. Сонымен қатар, сыныптан тыс іс-шаралар жанжалдарды шешудің тамаша алаңы болып табылады. Әртүрлі іс-шараларға қатысу кезінде балалар әртүрлі көзқарастарға, мәселелерді шешуге әртүрлі тәсілдерге ұшырайды, бұл жағдайды

талдау, ымыраға келу және дауларды шешудің балама жолдарын әзірлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Сыныптан тыс жұмыстар эмпатияны дамытуға және басқа адамдардың сезімін түсінуге көмектеседі. Әртүрлі әлеуметтік топтармен қарым-қатынас жасау барысында балалар өзін басқалардың орнына қоюға, олардың сезімдері мен қажеттіліктеріне түсіністік пен жанағырлық танытуға үйренеді. Бұл эмоционалды интеллект дағдылары табысты әлеуметтік өзара әрекеттестіктің кілті болып табылады және өмірдің әртүрлі салаларында, соның ішінде кәсіби өмірде пайдалы болуы мүмкін. Осылайша, сыныптан тыс іс-шаралар шығармашылық әлеуетті ашу және жаңа білім алу тәсілі ғана емес, сонымен қатар балалардың өмір бойы бірге жүретін әлеуметтік дағдылар мен құндылықтарды дамытудың маңызды құралы болып табылады.

Мәдени сауаттылық және шығармашылық потенциал. Сабақтан тыс уақыттағы мәдени іс-шараларға қатысу оқушылардың мәдени сауаттылығы мен шығармашылығын дамытудың кілті болып табылады. Көрмелерге, театрландырылған қойылымдарға, концерттерге және басқа да көркем іс-шараларға қатысу оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, өнердің әртүрлі түрлерімен танысуға мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар эстетикалық қабылдауды дамытады. Өнер әлеміне ену талғамның қалыптасуына ықпал етеді, оқушылардың талдау, сыни тұрғыдан ойлау, шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Бұл іс-әрекеттер де оқушылардың өзін-өзі көрсетуі мен шығармашылық дамуының бастапқы нүктесі бола алатын шабыт көзі болып табылады. Олай болса, мәдениет саласындағы сыныптан тыс жұмыстар жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруда оның эстетикалық, интеллектуалдық және рухани өсуіне ықпал етуде маңызды рөл атқарады.

Мектептен тыс уақытта мәдени іс-шараларға қатысу арқылы алынған мәдени сауаттылық оқушыларға мәдени құбылыстар мен дәстүрлердің алуан түрлілігін жақсырақ түсінуге және бағалауға көмектесетін білім берудің маңызды элементі болып табылады. Әсемдік сезімін оятып, мәдени мұраға құрметпен қарауды дамытады және өнер туындыларын сыни тұрғыдан талдай білуге дағдыландырады. Сонымен қатар, мәдени шараларға қатысу студенттердің шығармашылығына шабыт көзі бола алады. Көрмеде көрген, концертте естіген немесе кітаптан оқыған нәрселерінен шабыттана отырып, олар әдеби шығармалар, музыкалық шығармалар, өнер туындылары немесе өзін-өзі көрсетудің кез келген басқа түрі болсын, өздерінің шығармашылық жобаларын бастай алады. Сонымен, сабақтан тыс өткізілетін мәдени іс-шаралар білім көкжиегін кеңейтіп, эстетикалық бейімділігін дамытып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты тұлғалық дамуына ықпал ете отырып, шығармашылық әлеуетін ынталандырады [2, 75 б.].

Мысалы, мектептегі ақын-жазушыларға арналған мерекелік кешке қатысатын оқушы көптеген маңызды дағдыларды меңгеріп, әртүрлі артықшылықтарға ие болады:

- **Әдеби сауаттылық:** Әдеби шығармаларды оқу, түсіну және талдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

- **Көпшілік алдында сөйлеу:** Оқушы аудитория алдында сөйлеу тәжірибесін жинақтайды, бұл өз-өзіне деген сенімділікті, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын, өз ойлары мен эмоцияларын білдіру қабілетін дамытуға көмектеседі.

- **Шығармашылық өрнек:** Концертке қатысу оқушыға өлең немесе өзінің әдеби шығармаларын оқу арқылы өз ойын, сезімін, идеясын жеткізуге мүмкіндік береді.

- **Зерттеу:** Концертке дайындық әдеби шығармаларды оқып-үйренуді, олардың мазмұны мен тарихын талдауды талап етеді, бұл зерттеушілік дағдыларды дамытуға көмектеседі.

- **Әдеби мұраны құрметтеу:** ақын-жазушылардың концертіне қатысу балаларға әдеби мұраның маңыздылығын және оның қазіргі қоғамға әсерін түсінуге және бағалауға көмектеседі.

Осылайша, ақын-жазушылардың мектепшілік концерті оқушылардың мәдени тәжірибесін байытуға, шығармашылық және талдау қабілеттерін дамытуға, коммуникативті және қоғамдық дағдыларды жетілдіруге мүмкіндік береді.

Сыныптан тыс жұмыстардың педагогикалық аспектілері

Сыныптан тыс жұмыстардың педагогикалық аспектілері оқу-тәрбие процесінің осы маңызды құрамдас бөлігін табысты жүзеге асырудың кілті болып табылады. Сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыру мұғалімдерден жоғары кәсіби шеберлікті ғана емес, сонымен қатар икемді, шығармашылық, жаңашыл ойлауды талап етеді. *Біріншіден*, мұғалімдер сыныптан тыс жұмыстардың бағдарламасын оқушылардың жеке қажеттіліктеріне, қызығушылықтарына және ерекшеліктеріне қарай бейімдей алуы керек. Бұл әрбір студенттің психологиялық және әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін терең түсінуді және аудиторияға сәйкес келетін және қызықтыратын әртүрлі және ынталандыратын әрекеттерді жасай білуді қамтиды. *Екіншіден*, тәрбиешілер оқушының дамуы

үшін қолайлы және шабыттандыратын ортаны құруы керек. Бұл әрбір баланың өзін жайлы және сенімді сезінуіне мүмкіндік беретін сенім, түсіністік және өзара сыйластық атмосферасын құруды қамтиды. Мұғалімдер сонымен қатар оқушылардың өзін-өзі дамытуға және өз мақсаттарына жетуге ұмтылуына қолдау көрсетуге және ынталандыруға дайын болуы керек. *Үшіншіден*, мұғалімдер оқушылардың тәуелсіздігі мен жауапкершілігін арттыруы керек. Бұған сыныптан тыс жұмыстарды жоспарлау, ұйымдастыру және өткізу жауапкершілігін біртіндеп оқушылардың өздеріне беру кіреді. Мұғалімдер олардың бастамасын ынталандырып, көшбасшылық қабілеттерін дамытып, өз әрекеттерінің салдарын түсінуге көмектесуі керек.

Сонымен, оқушылардың тиімді және толық дамуын қамтамасыз етуде сыныптан тыс жұмыстардың педагогикалық аспектілері маңызды рөл атқарады. Мұғалімдер осы үдерістегі өзінің шешуші рөлін сезіне отырып, өзінің жұмыс әдістерін үнемі жетілдіріп отыруға, өзгермелі қажеттіліктерге бейімделуге және оқушыларды тәрбиелеу мен оқытуда жақсы нәтижелерге жетуге назар аударуы керек [1, 121 б.].

Қорытынды. Оқушылардың жеке тұлғасын қалыптастыруда сыныптан тыс оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың принципті маңызы бар. Білім берудің бұл аспектісі тек оқу бағдарламасын кеңейтумен шектелмейді, ол әрбір оқушының терең және жан-жақты дамуының кепілі болып табылады. Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың өзін-өзі көрсетуіне, білім мен білік дағдыларын байытуға, сыни ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ерекше мүмкіндіктер береді.

Біріншіден, сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың дарындылығын анықтауға және дамытуға арналған алаң болып табылады. Әртүрлі үйірмелерге, секцияларға және жобаларға қатысу арқылы балалар өздерінің жасырын қабілеттері мен қызығушылықтарын ашуға мүмкіндік алады, бұл олардың болашақ дамуында шешуші болуы мүмкін. Әрбір оқушыға мұндай жеке көзқарас оның оқуға деген ынтасын арттыруға көмектесіп қана қоймай, оқу-тәрбие процесінде одан әрі табысқа жетуге негіз жасайды. Екіншіден, сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың жеке тұлға болып қалыптасуына, олардың дербестігін, жауапкершілігін, өзіне деген сенімділігін дамытуға ықпал етеді. Ұйымдастыруды және тапсырмаларды өз бетінше орындауды талап ететін жобаларға қатысу балаларға өз мүмкіндіктерін түсінуге және жауапты шешімдер қабылдауға үйренуге көмектеседі.

Сонымен қатар, топта жұмыс істеу коммуникативті дағдыларды дамытып, көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Сыныптан тыс жұмыстардың маңыздылығының үшінші аспектісі оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, эмоционалдық және мәдени тәжірибесін байыту қабілетінде жатыр. Мәдени іс-шараларға, экскурсияларға, көрмелерге, концерттерге қатысу балалардың білімін кеңейтіп қана қоймай, олардың эстетикалық қабылдауын, мәдени сауаттылығын арттыруға ықпал етеді. Бұл тәжірибе олардың ішкі әлемін байытады, шығармашылық ойлауды ынталандырады және әртүрлі мәдени және әлеуметтік контексттерді жақсы түсінуге және бейімделуге көмектеседі. Олай болса, сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейту үшін ғана емес, оларды жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін де маңызды. Осы бағыттағы педагогикалық күш-жігерді олардың балаларға заманауи әлем қиындықтарымен сәтті күресуге көмектесетін тұрақты дағдыларды, құндылықтарды және құзыреттерді қалыптастыруға әсері контекстінде бағалау қажет.

Әдебиеттер

1. Абдрахманов А., Темирбекова Г. Педагогические аспекты организации внеурочной деятельности: опыт казахстанских школ //Журнал педагогических наук. 2019.
2. Жумабаева Г., Сулейменова А. Культурная грамотность и творческий потенциал: влияние внеурочной деятельности //Вестник образования и науки Казахстана. 2018.
3. Смирнова Е.И. Роль внеурочной деятельности в формировании личности учащихся. Психология образования. 2020.

Айша Бибі Даулетова

6B02102

Хореография

КазНацЖенПУ

Научный руководитель: ст. преподаватель А.А.Доскараева

Андатпа

Мақалада тұлғаның тәрбиесі мен қалыптасуында басты рөл атқаратын классикалық бидің, оның шәкірттің орындау мәдениетіне әсер ететін классикалық бидің бір қатар жүйе саласының талдауы қарастырылған. Академиялық орындау мектебінің қалыптасуы мен дамуы және материалды игеруі қолдану тәжірибесінде классикалық бидің методикасын зерттеу шараларына ерекше назар аударылады. Нағыз хореографиялық өнерді сақтаудың маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: классикалық би, хореографиялық шығарма, тұлға, бейнелеу құралдары.

На протяжении многих лет классический танец всегда был и остается как один из самых прекрасных и возвышенных видов искусства. Ведь само слово классика имеет значение как “образцовый, идеальный и совершенный”. Классический танец — это основа любой хореографии и служит как основное выразительное средство балета. Исполнение этого вида искусства требует высокого уровня мастерства в совокупности с артистизмом которое будет передавать всю красоту и глубину художественного произведения. Он пережил многолетние этапы в котором менялся культурный контекст включая саму идею творения. Чтобы понять специфику методов обучения классическому танцу и как он влияет на становление личности, необходимо опираться на труды великих балетмейстеров и педагогов. Среди них: “Азбука классического танца: Первые три года обучения” - Варвара Павловна Мей и Надежда Павловна Базарова, “Классический Танец: Методика обучения в четвертом и пятом классах” - Надежда Павловна Базарова, “Основы классического танца” - Агриппина Яковлевна Ваганова, “Школа классического танца” - Костровицкая Вера Сергеевна, Писарев Алексей Афанасьевич, “Классический танец: учебное пособие” - Валерий Александрович Звездочкин. Взять, например, книгу А.Я.Вагановой - “Основы классического танца”, это результат многолетней и трудоемкой работы, которая внесла огромный вклад в мировое развитие балетной педагогики. Книга была методическим пособием по преподаванию соединившая в себе три школы классического танца: итальянскую, французскую и русскую. Позже это стало системой Вагановой которым пользовались не только в России, но и во всем балетном мире. Взять же труд “Азбука классического танца: Первые три года обучения” написанный артистами балета и педагогами В.П.Мей и Н.П.Базаровой. В труде описывается какие правила и законы приведут к успеху ученика в старших классах включая и дальнейшую сценическую деятельность в его карьере. И как мы видим этот “мир” формировался не одно поколение, со своими устоями и жесткими требованиями он продолжает расти, поднимая планку все выше и выше. Ведь не каждый человек может стать частью этого мира. Не зря в хореографические училища, академию берут с малых лет. Да и само хореографическое обучение начинается с возраста 10 лет. А если мы говорим о балете, то и вовсе начинают подготовку с 7-ми. Так как гордая осанка, длинная шея, “поющие и летящие” руки, вывернутые стопы результат не однодневной работы. Учитывая все вышесказанное можно прийти к выводу, что, обучая ребенка на протяжении 9–10 лет где цель обучения идет на подготовку профессиональных артистов сцены и балетмейстеров занятия классическим танцем напрямую влияет на становление личности ребенка и его взросление. И тут мы говорим не только о духовном и прекрасном, эстетическом воспитании как это говорится во многих случаях, но и о казарменной дисциплине, психической устойчивости и стопроцентной самоотдаче.

Таким образом можно сказать, что становление личности учащегося основывается на двух составляющих:

1. Внешние (его физиология, физическая подготовка, выносливость, техника)
2. Внутренние (артистизм, индивидуальность исполнения, выразительность).

Останавливаясь на внешние составляющие исполнителя, считается, что от его уровня техники, координации, равновесия (aplomb) вдобавок красивых пропорции и линий тела зависит большая часть хореографического произведения. Какие бы новшества ни привносил современный мир в хореографию все они основаны на классическом экзерсисе с его старыми канонами. Разумеется, в первую очередь исполнительское мастерство танцовщика состоит из его индивидуальных способностей. Иными словами, это его задатки, одаренность также длинные, ровные руки и ноги. И только после идет техника, умения и знания, которые он получает во время учебного процесса. Сам процесс строится на законе “от простого к сложному”. И это касается не только классического экзерсиса, но и всего урока. Необходимо понять, что главное выразительное средство танцовщика в исполнении хореографического произведения — это его тело. С помощью него он будет выражать содержание, идею и главную мысль танца. Термин “танцевальная техника”

определяется как показатель владения телом при выполнении основных па и поз. Работа над телом и духом. Чем лучше исполнитель овладеет танцевальным мастерством и техникой, тем ярче и выразительнее станет его танцевальный язык. И именно для этого на первых этапах обучения на каждом движении сначала у балетного станка, а затем на середине зала уделяется огромное внимание отдельным движениям. Так как из этих речевых единиц классического танца - движений и поз в дальнейшем будут составляться полноценное хореографическое произведение. Систематически повторяющиеся движения включают в работу весь костно-мышечный аппарат, ибо каждое упражнение нацелено на развитие разных групп мышц.

Уроки классического танца в свою очередь являются как средство эстетического и духовного воспитания. Тренируют в исполнителе волю и самоконтроль. Органическое соединение движения и музыки формирует атмосферу положительных эмоций, которые в свою очередь раскрепощают, делают поведение исполнителя естественным и грациозным, а изучение классического музыкального репертуара способствуют приобщению человека к искусству профессионального мастерства. Очень важно, чтобы учащийся понимал в каком характере и манере должно исполняться то или иное движение. То же самое и с позами классического танца, выразительность лица и мимика вот что придает жизнь и “одухотворяет”, делая его частью хореографического произведения. Творческая индивидуальность исполнителя начинает проявляться с первых шагов обучения танцу, где ее рост идет вместе с развитием техники движения. Эмоциональная выразительность предполагает наличие темперамента, определенных качеств характера и артистичность исполнения, а двигательная выразительность складывается из техничности исполнения и культуры хореографического движения.

Систематическое и долговременное погружение в классическую среду в совокупности с работой всего костно-мышечного аппарата способствуют не только к развитию чувства ритма, но также и содействуют интеллектуальному развитию. Это происходит посредством усложняющей программы с каждым годом музыкального языка. В связи с индивидуальными особенностями проявления свойств нервной системы исполнителя и его темперамента формируются предпочтения в исполнении определенного характера исполнительского мастерства. Иными словами, происходит становление амплуа исполнителя. В ходе работы с музыкально – хореографическим материалом происходит «духовно – творческое воплощение материала и внутренняя самореализация личности через практическое решение музыкально – хореографической композиции, закрепление и усовершенствование технического исполнительского мастерства».

Стоит подчеркнуть, что все эти качества: внешние и внутренние, то-есть физические и духовные одинаково оказывают влияние на формирование личности исполнителя. В первую очередь это культурно-образованный человек со способностью проникать в смысл любого творения художественного автора. Они способны обладать своим индивидуальным взглядом на этот мир и уметь превратить его в произведение искусства с глубоким философским смыслом. Ведь творческое мышление дает этим людям возможность выразить публике свои эмоции, переживания, чувства через язык тела. Но и, помимо этого, деятели этого вида искусства одни из самых физически выносливых, психически устойчивых и нереально трудоспособных людей с неиссякаемым жизненным потенциалом. Гордая осанка, вытянутые тонкие шеи, “воспитанные” стопы - приверженные этому виду искусства кажутся людьми с другой планеты. И это в действительности так. Многолетнее обучение с требованием дисциплины, мужественности и терпения с совокупностью знаний в драматургии, музыкальной культуре, мировой истории, литературы играют наиважнейшую роль во время преобразования человека из индивидуума в полноценную личность.

Литература:

1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassicheskiiy-tanets-kak-protsess-razvitiya-vsestoronnego-sovershenstvovaniya-uchastnikov-horeograficheskogo-kollektiva-v> (дата обращения: 05.04.2024)
2. Базарова Н.П., Мей В.П. Азбука классического танца
3. Костровицкая В.С., Писарев А.А. Школа классического танца

МОДЕРН БИІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛЫ

Сандуғаш Жеңіс,

Алтынай Мұратбаева

6B02102 Хореография

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Б.А.Кукетов

Аңдатпа

Қазіргі заманғы би – өзінің хореографиялық идеяларын, тақырыптарын, заманауи шындықтан алынған бейнелерді қамтитын және белгілі бір уақытқа тән және қолданылатын негізгі хореографиялық жүйелер мен әдістерді, пластикалық дағдыларды қолданатын би. Қазіргі заманғы бидің музыкалық негізі уақытқа тәуелсіз, бұл оның негізгі және анықтаушы белгісі бола алады.

Кілт сөздер: модерн, заманауи би, бидің дамуы, бидегі өзгеріс, классикалық би, хореография.

Заманауи би, ең алдымен, адам болмысының іргелі қағидасына, өз ішкі ойларына қайта оралуға мүмкіндік береді. Сезімді сақтауға, оның шынайылығын көрсетуге және сіздің «меніңізді» естуге мүмкіндік береді. Заманауи би көпшілікке емес, жеке адамға арналған. Бұл жеке мәлімдемеммен ерекшеленеді, ол аз көрермендер тобына арналған және осыған байланысты заманауи бидің академиялық кеңістіктен алыстағысы келетіні заңды.

Қазіргі хореографияның бір саласы – 19 ғасырдың соңы – 20 ғасырдың басында пайда болған заманауи би. Бұл стиль бір жағынан элиталық мәдениеттің ерекшеліктерін қамтыса, екінші жағынан сол кезде үстемдік еткен бұқараның революциялық рухын қамтыды. Негізгі міндет жоғары элиталық канондарды түбіне дейін түсіру болды. Модернизм бірте-бірте жаппай тартымдылық белгілеріне ие болды. «Эксклюзивті мәдениет» артта қалды. Art Nouveau стилінің өзіндік ерекшелігі ондағы екпін ойлауға берілгендігінде жатыр - этикалық қабылдау Art Nouveau-да негіз ретінде алынды. Сонымен қатар, модернизм философиясы белгілі бір формада қоршалған, оның мақсаты үйлесімді қабылдау. Бұл стильде классикалық балет дағдарысына жауап ретінде би өнеріне жаңаша көзқараспен қарауға және басқа да өрнек құралдарын табуға талпыныстар пайда болды. Балет еркін биден шабыттанды, оны жасаушылар жаңа би әдістеріне немесе хореографияға емес, биге өмірді өзгерте алатын ерекше философия ретінде қызығушылық танытты. Сонымен, классикалық, тарихи, тұрмыстық бағыттың толық үстемдік ету дәуірінде бидің «заманауи би» деп аталатын жаңа түрі пайда болды. Қазіргі заман өкілдері барлық канондарды тастап, жаңа нәрсені ашуға кірісті - олар тапқан жаңа тақырыптар мен сюжеттерді жаңа құралдармен көрсету керек болды. Қазіргі заманғы би өзінің талғампаздығымен, өзіндік ерекшелігімен, импровизациясының жоғары деңгейімен ерекшеленеді. Хореография мен оның формасы би идеясына сәйкес құрылған. Қазіргі заманғы биде классикалық би мектебінің фигуралары қолданылады, бірақ ол әлі де эксклюзивтілігімен сипатталады. Қозғалыс графикасына, фигуралардың пішініне, орындау ырғағы мен перспективасына көп көңіл бөлінеді.

Модерн биі - АҚШ пен Германияда XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында пайда болған заманауи хореографияның бір бағыты. "Модерн" термині АҚШ-та дәстүрлі балет формаларын жоққа шығаратын сахналық хореографияға қатысты пайда болды. Қолданысқа еніп, осы бағыттың даму процесінде пайда болған басқа терминдерді (еркін би, дунканизм, сандал биі, ритмопластикалық би, мәнерлі, экспрессионистік, абсолютті, жаңа көркемдік) ығыстырды. Модерн биінің өкілдері, олар қай ағымға жатса да, қай кезеңде өздерінің эстетикалық бағдарламаларын жариялағанына қарамастан, олардың пікірінше, XX ғасырдағы адамның рухани қажеттіліктеріне жауап беретін жаңа хореография құру ниеті болды. Оның негізгі принциптері: канондардан бас тарту, жаңа тақырыптар мен сюжеттерді пластикалық би қимылдарымен бейнелеу. Дәстүрлі балет формаларынан толық кетуге арналған еңгізу іс жүзінде соңына дейін жүзеге асырыла алмады.

Серпін Америкада Айседора Дункан, Францияда Далькроз және Дельсарт, Германияда Рудольф Лабан болды. Джаз немесе классикалық биден айырмашылығы, бұл бағыт, басқалар сияқты, оның орындаушылары мен хореографтарының есімдерімен байланысты, өйткені ол белгілі бір адамның шығармашылығы негізінде жасалған.

Қазіргі модерн биінің негізін әйгілі американдық хореографтар Дорис Хамфри, Чарльз Вейдман қалаған, олар негізгі ұғымдар мен ережелерді жасады. Модерн теоретиктерінің алғашқы еңбектері пайда болады. Қазіргі заманғы дамуға еуропалықтар Рудольф Штайнер мен Эмиль Жак Далькроз (Швейцария), Рудольф фон Лабан (Австрия) айтарлықтай үлес қосты, олар сәйкесінше «эвритмия», «эуритмика» және «экспрессивті би» негіздерін жасады. Сонымен қатар, теоретиктердің идеялары практиканы да қабылдады. Курт Йосстың модерндегі импровизацияға

экспрессивтілік, классикалық би және пантомиманы қосуға тырысуы. Мэри Вигман эмоцияларды зерттеп, биде қорқыныш, үмітсіздік, ауырсынуды жеткізуге тырысады. Вигманның шәкірттері оның шығармашылық ізденісін жалғастыруда, олардың жаңалықтары АҚШ-та кеңінен таралды. Мысалы, Грет Палукка қазіргі заманғы жоғары секіру техникасын енгізді, Марта Грэм бүгінде бүкіл әлемде қабылданған «күш» және «релаксация» («келісім» және «босату») техникасын жасады. Қазіргі заманның негізгі ерекшеліктерін екі бағытта қарастыруға болады: сыртқы (қозғалыс, форма) және ішкі (психологиялық және рухани). Пластика, ритмика, заманауи бидің көңіл-күйі нақты бишіге тікелей байланысты. Модерн биі классикалық бидің көптеген сипаттамаларын жоққа шығарады немесе міндетті емес деп санайды. Айта кетсек, инверсия, аяқ-қолдың ұзаруы, секірудің ашықтығы және пуант биі [1, 28 б.].

Модерн сыртқы аксессуарларға бай емес-орындаушылар қарапайым туникалар мен триколарды киіп, көбінесе жалаң аяқ билейді. Модерн - адам денесінің жаңа мүмкіндіктері және модерн биінде партерлік техника кеңінен қолданылады. Модерн орындаушылары би өнерін көптеген ерекше би және пластикалық құралдармен байытты. Заманауи би идеясы өте маңызды. Бұл биде барлық экспрессивті құралдары белгілі бір идеяны көрсетуге бағытталған. Би идеясына байланысты хореография, оның формасы құрылады және оның негізінде бидің құрылысы адамның визуалды қабылдауына ие.

Барлық қозғалыстар үйлесімді болуы керек, бір қозғалыс екіншісіне өтеді, мысалы, адам жер бетінде тегіс және органикалық түрде жүреді немесе желдің екпінімен тербелетін ағаш сияқты. Сонымен қатар, барлық қозғалыстар орындаушының көңіл-күйін, идеясын, қазіргі уақытта актер-бишінің туыстық рөлін көрсетуі керек. Идеяның үлкен бейнесіне қол жеткізуге тырысу себебінен, заманауи би, партердегі биді орындау фигуралардың жиі өзгеруімен сипатталады. Хореография музыкаға толық сәйкес келуі керек. Байыпты, шиеленісті классикалық музыканы қолдана отырып, қазіргі заманғы бишілер көрермендерге адам жанының ең жақын құпиялары туралы айтады. Модерн - адамның рухани қажеттіліктерін білдіруге тырысатын би. Бишілердің импровизациядағы табиғилығы мен еркін көрінісі осы мақсатқа ең жақсы түрде қызмет етеді. Қазіргі заман тек техника ғана емес, бұл дүниетаным. Бұл қазіргі заманның қадір-қасиеті, оның эмоционалды байлығы - би шиеленіс пен жасырын эмоциялардың тереңдігімен таң қалдырады.

Идея, қимыл мен шарттардан және стилизациядан босатылған (оның ішінде музыкалық) адам тәжірибесінің барлық нюанстарын шынайы жеткізе алады. Оның идеялары XX ғасырдың басында Еуропада гастрольдік сапармен жүрген екі американдық биші көркемдік тұрғыдан жүзеге асырғаннан кейін кең таралды. Луи Фуллер 1892 жылы Парижде өнер көрсетті. Оның "Серпантин"[6] биі музыкамен өздігінен пайда болатын еркін дене қимылдары мен костюмдердің керемет үйлесіміне негізделген түрлі-түсті прожекторлармен жарықтандырылған үлкен төсек жапқыштары. Алайда хореографиядағы жаңа бағыттың негізін қалаушы Айседора Дункан болды. Шабыт көзі ретінде Дункан табиғатты қарастырды. Жеке сезімдерін білдіре отырып, оның өнері кез-келген хореографиялық жүйемен ортақ емес еді. Ол сол сипаттағы музыкадан туындаған батырлық және романтикалық бейнелерге жүгінді. Техника күрделі емес, бірақ салыстырмалы түрде шектеулі қозғалыстар мен позалар жиынтығы болды, биші эмоциялардың нәзік реңктерін жеткізіп, қарапайым қимылдарды терең поэтикалық мазмұнмен толтырды. Дункан хореографиялық өнерде жаңаға жол ашқанымен, толық мектеп құрған жоқ. Импровизация, жалаң аяқ би, дәстүрлі балет костюмінен бас тарту, симфониялық және камералық музыкаға жүгіну Дунканның осы түбегейлі жаңалықтарының барлығы модерн биінің жолдарын алдын-ала анықтады [2, 25 б.].

Оның қалыптасуына айтарлықтай әсер еткен тағы бір дереккөз Э. Жак-Далькроздың туындысы ритмика болды. Оның негізінде дамыған ритмопластикалық би негізінен дунканизмге қарама-қарсы болды. Жак-Далькроз аналитикалық, эмоционалды емес музыка орындаушыларынан шыққан би оның тақырыптық бағдарламасын ерікті түрде түсіндіру емес, дененің әртүрлі бөліктері бишілердің қимылдары музыканың жеке дауыстарына сәйкес келетін пластикалық нүкте жасады. Бірақ Хеллераудағы алғашқы ірі қойылымдарында да Далькроз музыкалық шығарманың құрылымын ғана емес, сонымен бірге олардың эмоционалды мазмұнын жеткізді, бұл қимыл мен позаның таза пластикасын қажет етті. Музыканың бидің үстемдігіне австриялық хореограф Лабан қарсы болды, ол модерн биінің жетекші теоретигі болды. Өз көзқарастарын негіздеу үшін ол ежелгі Үндістанның, пифагорлықтардың және неоплатонистердің философиялық-эстетикалық ілімдеріне жүгінді. "Кинетография" (1928) теориялық еңбегінде Лабан би қимылының әмбебап тұжырымдамасын тұжырымдады, ол қай ұлтқа, стильге және жанрлық категорияға жататынына қарамастан, қозғалыстардың барлық пластикалық-динамикалық сипаттамаларын талдауға және

сипаттауға қолданды. Модерн биінің эстетикасын қалыптастыру үшін Лабанның ойы көркемдік мағыналы қозғалыс музыканың мазмұнын емес, оның Жаратушысының ішкі өмірінің көрінісі болуы керек деген ой болды. Лабан идеясының ең толық іске асырылуы оның қойылымында "Мерцающие ритмы" болды (музыкалық сүйемелдеусіз, 1925).

Лабанның шәкірті және қызметкері Курт Йосстың шығармашылығы жаңа би театрын құруға бағытталған. Йосс сценографияны, музыканы, хор декламациясын қолданды, жұмбақ және табынушылық театрлардың дәстүрлерін жандандырды. Алайда, бұл әдістердің барлығы "дене қозғалысының энергиясын" қоздыратын қызметтік әдістер ретінде қарастырылған болатын. Модерн - Йосс биінің алғашқы хореографтарының бірі экспрессивтілікті, классикалық би техникасымен биді және балеттік емес пантомиманы синтездеу қажеттілігін түсінді. Йосстың жаңашылдығы балет театры үшін мүлдем жаңа тақырыптарға үндеуде де көрінді. Мысалы, "Зелёный стол" (1932) — айқын саяси және антимилитаристік бағыты бар алғашқы балет.

Американдық модерн би шеберлері фольклордан шабыттың негізгі көздерінің бірін тапты. Халық билері мен музыкасы плантациялардан тікелей барларға (министр-шоу), би залдары мен музыкалық залдарға ауыстырылды, онда 19 ғасырдың соңғы ширегінде кәсіби хореографияның әртүрлі формалары дамыды. Американдық модерн биі американдық хореографиялық театрдың қалыптасу кезеңіне айналды.

АҚШ-та тұратын халықтардың фольклорымен байланысы (әсіресе қара нәсілділер мен үндістер) оның лексикасындағы негізгі стилистикалық айырмашылықтарды анықтады. Олар негізінен дененің қозғалысында көрінеді.

Модерн биін жасаушылар американдықтар мен еуропалықтар үшін ортақ нәрсе өнерге бұрыннан қалыптасқан дүниетанымы бар адамдар келді. Модерн биінің барлық американдық хореографтары өздерін ізбасарлары деп Айседораны санаған, бірақ олардың ешқайсысы бишімен тікелей байланыста болған жоқ, өйткені Дунканның қызметі негізінен Еуропада болды.

АҚШ - тағы модерн биінің пайда болуына тағы бір американдық биші - Сен-Дени тікелей әсер етті, ол Шығыстың театрландырылған культтік билерін орындаумен танымал болды. Сен-Дени бидің пластикалық экспрессив-тілігінің ажырамас бөлігі деп санайтын костюмге көп көңіл бөлінді. 1915 жылы Сен-Дени және Т. Шоун Лос-Анджелесте "Денишоу" труппасын және бимен қатар туыстық өнер мен философияны зерттейтін мектеп ұйымдастырды. Мұнда американдық модерн биінің 30-шы жылдарында жетекшілік еткен бишілер оқып, алғашқы сахналық тәжірибеге ие болды. Биге, ойын-сауыққа, иллюстрация биіне, баяндау биіне қарама-қарсы, олар үшін би өнері рухани принциптің көрінісі болады.

"Денишоу" мектебінің оқушысы Марта Грэм өзінің биші және хореограф өнерінде модерн биінің стилі мен техникасының ерекшеліктерін барынша толық жүзеге асырды. Грэм хореографиялық театры Модерн биіне Дункан өнері сияқты айтарлықтай әсер етті. Оның 30–40 жылдардағы қойылымдары ("Шекара", "Аппалач тауларындағы Көктем"), онда американдық мінездің ерекшеліктерін жеткізуге, Американың қоныстану дәуіріндегі адамды көрсетуге деген ұмтылыс білдіріліп, символдық және аңызға айналған-эпикалық интерпретациямен ерекшеленді. Болашақта Грэм негізінен ежелгі және библиялық мифологияның сюжеттеріне негізделген шығармалар жасады. Оларға бейнелерді ашуда нәзік психологизм, би әрекетінің күрделі метафоралық сипаты тән болды (Джонсонның "Өлім және шығу" хореографиялық драмалары, "Лабиринттегі жаңалықтармен" — Менотти, "Альцеста" Фаин, "Федра" Сгарер, "саяхат туралы Миф" Хованесса). Классикалық биде мұқият жасырылған физикалық күш-жігерді Грэм ашты. Дененің әр бөлігі үшін ол әдеттегіге қайшы келетін позицияларды тапты. Бірақ форма жасау оның мақсаты емес еді. Грэм адам тәжірибесінің бүкіл кешенін жеткізе алатын драмалық бай би тілін жасауға тырысты.

Дәл осындай мақсатты модерн биінің тағы бір танымал өкілі — Д.Хамфри де көздеді. Бидің пластикалық жылтырлығы мен техникасына көп көңіл бөле отырып, бұл шеберлер Сен-Денидің Сұлулық культі мен талғампаз стилизациясына қарсы шықты. 1927 жылы Грэм және 1928 жылы Хамфри Вейдманмен бірге труппалар мен студиялар құрды. Олардың жұмысына американдық үндістер мен қара нәсілділердің фольклоры, сондай-ақ Шығыс өнері үлкен әсер етті. Хамфри тегіс қимылмен, аяқтың жеңіл және жылдам қозғалу техникасымен, құлаған және еденнен көтерілген дене қимылдарымен байытты. Ол АҚШ-та бірінші болып би композициясын үйрете бастады, абстрактілі би лексикасы мен иллюстрациялық пантомимадан алшақтады, кішігірім хореографиялық формалардың шекараларын кеңейтті. Хамфридің қойылымдары әдетте психология, және әлеуметтік-этикалық мәселелерді қозғайтын еді.

Қорытынды. Модерн 19 ғасырдың соңы мен 20 ғасырдың басындағы өнердің бағыты ретінде қазіргі хореографияға үлкен жаңалық енгізе отырып, дәстүрлі нормалар мен үлгілерді жоққа шығарды, Шығыс пен ежелгі дәуірдің экзотикасын қабылдап, еркін пластикалық және көркем бейнелерді жасауды жөн көрді. Модерн теориясы шындықты жасаудың көркем әдісіне айналды, күнделікті өмірді сөзсіз өзгертіп, классикалық балеттерге жаңаша түсінік берді. Қазіргі бидің концепциялары келесі негізгі бағыттар бойынша дамыды: модерн би әдісі, барлық қозғалыстар құлау және тұру, би үш өлшемді кеңістікке қатынас жүйесі ретінде, кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынастың жаңа түрі, эмоционалды және құмарлық, классикалық балеттердің авторлық нұсқалары, бидегі шоктық, математикалық құрылымдар, сахнадан тыс шығу. Хореография эволюциясының нәтижелері мыналар болды: бейнелеудің күрделенуі – сөзбе-сөзден дерексізге және символға; композитор мен музыканың басымдылығынан бас тарту - хореограф спектакльдің авторы болады; лексикалық тілдің эволюциясы - балдық аяқ киімнен пуантты аяқ киімге дейін, пуантты аяқ киімнен жалаң аяққа дейін; сценографияның мәнін өзгерту – сарай залдарынан театр сахналарына, театр сахналарынан ашық алаңдарға дейін.

Әдебиеттер

1. Александрова Н.А., Голубева В.А. Танец модерн. Пособие для начинающих. Лань, 2011.
2. Isadora Duncan My life, Boni and Liveright, 1927.

ҚОЗҒАЛЫС ӨНЕРІ: БИ ӘЛЕМІНЕ ШОЛУ

Азалия Жетісова

6B02102 Хореография, ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: PhD, аға оқытушы Кусанова Анипа Ерлановна

Аңдатпа

Мақалада бидің ежелгі тамырынан бастап қазіргі тенденцияларға дейінгі тарихы егжей-тегжейлі қарастырылады. Бидің әртүрлі физикалық және эмоционалдық аспектілері, соның ішінде оның адамның денсаулығы мен психологиялық әл-ауқатына әсері қамтылған.

Мақала сонымен қатар бидің өнер мен өзін-өзі көрсетудің бір түрі ретіндегі рөлін, сондай-ақ оның әлеуметтік контекстегі маңыздылығын талдайды. Би мәдени тәжірибені байытуға және шығармашылық ойлауды дамытуға ықпал ететін қарым-қатынас пен әлеуметтену құралы ретінде қарастырылады.

Мақаланың соңында болашақта биді дамыту перспективалары ұсынылған. Қазіргі әлемдегі осы өнердің даму тенденциялары, оның білім беру, ойын-сауық және әлеуметтік белсенділік сияқты өмірдің әртүрлі салаларына интеграциясы атап өтіледі. Би өнерін сақтау мен насихаттаудың маңыздылығы мәдени әртүрліліктің және адам рухын білдірудің негізгі аспектісі ретінде атап өтіледі.

Кілт сөздер: Би, тарих, стиль, эмоция, мәдениет, әлеуметтік әсер, даму

Би — музыкалық ырғаққа сай дене қимылымен көрсетілетін өнер. Адамдардың күнделікті еңбек процесіндегі іс-әрекеттері, қоршаған дүниеден алған сезім-әсерлері би қимыл-қозғалыстары мен ишараларына негіз болған. Табиғат құбылыстарын, аңшылық және соғыс көріністерін белгілі жүйеге түскен ырғақты қимыл — бимен бейнелеу көне дәуірде өмір талабынан туды. Бұл мақалада біз бидің тарихи тамырынан бастап адам өмірінің әртүрлі салаларындағы қазіргі заманғы маңыздылығына дейінгі әртүрлі аспектілерін қарастырамыз [1, 2 б.].

Ежелгі билерді зерттеу біздің алдымызда би қоғам өмірінде шешуші рөл атқарған ғұрыптардың ерекше әлемін ашады. Әлемнің әртүрлі мәдениеттерінде ежелгі билер көбінесе ойын-сауықтың бір түрі ғана емес, сонымен бірге құдайлармен қарым-қатынас жасау, білім беру және мифологиялық тақырыптарды қайта құру құралы болды (1-сурет). Алғашқы билер күн құдайын да, табиғат циклін де, ұрпақтардың өзгеруін де бейнелейтін ең көне мінсіз форма шеңбердің пішінін сипаттады. Олар құдайларды құрметтеуге, құнарлылыққа, жерлеу рәсімдеріне және басқа да маңызды оқиғаларға байланысты мерекелер, рәсімдер мен рәсімдердің ажырамас бөлігі болды. Би мәдени мұраны беру және сақтау тәсілі, әлеуметтену және қоғамдастықты біріктіру құралы болды. Осылайша, ежелгі билер ойын-сауық мағынасына ғана емес, сонымен бірге белгілі бір мәдениеттің

дүниетанымы мен құндылықтарын бейнелейтін терең рухани және әлеуметтік-мәдени мағынаға ие болды [2, 3 б.].

1-сурет. Ертедегі адамдардың салттық билері

Әр түрлі мәдениеттер мен дәуірлердегі бидің рөлі үздіксіз дамып, серпінді болды. Әр мәдениетте ол халықтың менталитеті мен тарихи ерекшеліктерін көрсете отырып, өзіндік ерекшеліктері мен маңызына ие болды. Ежелгі өркениеттерден қазіргі заманға дейін би әрқашан өзін-өзі көрсету, әлеуметтік коммуникация және мәдени даму құралы болды. Әлемнің әртүрлі аймақтарында музыкалық сүйемелдеуімен, хореографиясымен, костюмдерімен және сюжеттерімен ерекшеленетін ерекше би дәстүрлері қалыптасты. Би мәдениетінің бұл алуан түрлі ландшафты әртүрлі дәстүрлердің байлығы мен сұлулығына енуге және олардың адамзаттың мәдени мұрасын қалыптастыруға қосқан үлесін түсінуге мүмкіндік береді.

Би стильдері мен бағыттарының эволюциясы әлеуметтік өмірдің динамикасын және адамдардың талғамы мен қалауының өзгеруін көрсетеді. Уақыт өте келе әртүрлі тарихи, мәдени және әлеуметтік контексттерге негізделген жаңа стильдер мен жанрлар пайда болды. Классикалық балеттен заманауи хип-хоп пен электронды биге дейін әр стильдің өзіндік ерекшеліктері мен даму тенденциялары бар. Эволюция процесінде би стильдері жиі өзара әрекеттесіп, бір-бірін біріктіріп, шабыттандырды, нәтижесінде жаңа, инновациялық формалар мен бағыттар пайда болды. Бидің бұл серпінді дамуы адамның өзін-өзі көрсетуге және шығармашылыққа деген ұмтылысын, сондай-ақ қазіргі әлемнің өзгеріп отыратын жағдайлары мен қажеттіліктеріне бейімделу қабілетін көрсетеді [3].

Жалпы, би – адамның көңіл күйіне негізделген, музыкалық ырғаққа бағынышты, түрлі қимылдар тізбегімен бейнеленетін өнер. Адам баласына тән әсемдік пен әдемілік, өмірге деген көзқарасы мен көңіл күйі көрініс табады. Тек сол көңіл-күйді білдіретін қимыл қозғалыстарды дұрыс тауып, нақтылы қолдана білу қажет. Би адамға айтарлықтай психологиялық әсер етеді. Би қимылдарымен айналысу эндорфиндердің, бақыт гормондарының бөлінуіне ықпал етеді, бұл стрессті азайтуға және көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі. Би сонымен қатар адамға эмоциялары мен сезімдерін білдіруге мүмкіндік беретін Өзін-өзі көрсетудің бір түрі болып табылады. Бұл әсіресе қарым-қатынаста немесе эмоцияларын сөзбен жеткізуде қиындықтарға тап болғандар үшін өте маңызды. Сондықтан би терапевтік тәжірибеде депрессия, мазасыздық немесе жарақаттан кейінгі стрестің бұзылуы сияқты психологиялық проблемалары бар адамдарға көмектесу үшін кеңінен қолданылады. Би-сезімдер мен эмоцияларды білдірудің күшті құралы. Дене қозғалысы арқылы адам өз ойларын, көңіл-күйін және эмоционалды күйін жеткізе алады. Бидің әртүрлі стильдері қуаныш пен қуаныштан бастап қайғы мен меланхолияға дейінгі көптеген сезімдерді білдіруге мүмкіндік береді. Осылайша, би тек өнер түріне ғана емес, сонымен бірге адамдарға ішкі әлемімен бөлісуге және басқалармен эмоционалды байланыс орнатуға мүмкіндік беретін байланыс құралына айналады [4, 4 б.].

Қайта өрлеу дәуірінде би сюиталары кең таралды. Алғашқы сюита орта ғасырларға жатады. Олар екі биден тұрды – павандар мен гальярдтар.

Павана – өте баяу, салтанатты би-екі жақты көлемдегі шеру. Бидің атауы латынның "паво" сөзімен байланысты, ол "тауыс" дегенді білдіреді. Тегіс қозғалыстар, мақтаншақ бұрылыстар, садақтар шынымен де тауыс қимылдарына ұқсап, биді салтанатты, керемет етті (2-сурет).

2-сурет. Павана биі

Қазіргі би жанрлары соңғы онжылдықтарда белсенді дамып келе жатқан стильдер мен бағыттардың әртүрлілігін білдіреді. 20 ғасырдың аяғында Нью-Йорк аудандарында пайда болған Хип-хоп көше мәдениеті мен жігерлі қозғалыстарымен сипатталатын ең танымал және ықпалды би стильдерінің біріне айналды. Заманауи би, өз кезегінде, эксперименталды және форма мен стильге қатысты еркін, көбінесе импровизация мен байланыс биінің элементтерін қосады. Джаз-фанк хип-хоп энергиясын джаз техникасымен үйлестіріп, динамикалық және мәнерлі стиль жасайды.

Ұлттық және этникалық билер әртүрлі халықтардың мәдени мұралары мен дәстүрлерін көрсетеді. Олар мәдени құндылықтарды, тарихты және жеке тұлғаны сақтау мен жеткізуде маңызды рөл атқарады. Әр этникалық бидің ерекшеліктері белгілі бір мәдениеттің сипаттамаларын көрсететін нақты қозғалыстарды, костюмдерді, музыканы және сюжеттік элементтерді қамтуы мүмкін. Мысалы, испан мәдениетіндегі фламенко құмарлық пен эмоционалдылықты білдіреді, ал Балқан аймағының дәстүрлі билері қоғамның қуанышы мен мерекелік рухын бейнелейді. Маңыздысы, бұл билер көбінесе ойын-сауық шарасы ретінде ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік бірігу және ұлттық бірегейлікті білдіру құралы ретінде де қолданылады [5].

Бидің адамдарды ортақ мақсат пен идеяға біріктірудің ерекше қабілеті бар және бұл оны әлеуметтік қозғалыстар мен наразылықтар үшін күшті құрал етеді. Әр түрлі мәдени және саяси контексттерде би наразылық білдіру, ынтымақтастық немесе әлеуметтік мәселелерге назар аудару үшін қолданылды. Мысалы, flash mob биін экологиялық мәселелерге немесе адам құқықтарына назар аудару үшін пайдалануға болады. Би қойылымдары белсенді қозғалыстар шеңберіндегі ынтымақтастық пен бірліктің күшті символына айналуы мүмкін. Осылайша, би қарапайым ойын-сауықтан асып, әлеуметтік жұмылдыру мен өзгерту құралына айналады.

Би - бұл дененің музыкаға деген қозғалысы ғана емес. Бұл адамзат мәдениеті мен тарихының маңызды элементі, өзін-өзі көрсету тәсілі, өнер түрі және қарым-қатынас құралы. Біздің шолуымызда біз бидің әртүрлі аспектілерін қарастырдық: оның тарихы, физикалық және эмоционалдық пайдасы, стильдер мен бағыттардың әртүрлілігі және қазіргі қоғамға әсері.

Бидің адам жасына, мәдениетіне немесе әлеуметтік мәртебесіне қарамастан адамдарды біріктірудің ерекше қабілеті бар. Ол шығармашылық ойлауды ынталандырады, физикалық және эмоционалды үйлесімділікті дамытады, сонымен қатар тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Заманауи технологиялардың дамуымен және мәдени трендтердің өзгеруімен би дами береді. Ол өзінің стильдері мен бағыттарын кеңейте отырып, барлық жастағы және ұлт өкілдерін шабыттандыруды жалғастырады. Би өмірдің әртүрлі салаларында - өнер мен ойын-сауықтан бастап білім мен денсаулыққа дейін маңызды рөл атқарады.

Осылайша, би адам мәдениеті мен өмірінің маңызды аспектісі болып қала береді және оның мәні болашақта өсіп, дами береді.

Әдебиеттер

1. “Би өнері” ересек тобына арналған бағдарламасы
2. Старинные танцы. История, особенности и предназначение.
3. Дильназ Есенгелді. Заманауи билер
4. Қазақ халқының дәстүрлі би өнерінің болмысы
5. Аюханов Б. Современное состояние балетного искусства в Казахстане. Алматы, 17 января 2005 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.aukhanov.kz (дата обращения: 05.04.2024)

ХОРЕОГРАФИЯНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ДАМУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Ақбота Жиғанбай
6B02102 Хореография
ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: PhD, аға оқытушы А.Е.Кусанова

Аңдатпа

Бұл мақаламен танысу арқылы сіз балалар психологиясындағы хореографияның рөлін түсінесіз. Эмоционалды интеллект балаларға эмоционалдық салада өзін-өзі басқаруды және өзін терең сезінуге қол жеткізуге көмектеседі, ал эмоцияларды басқара алмау кәсіби қызметтің бұзылуына әсер етеді. Мақалада хореографиядағы көрсеткіш эмоционалды интеллект деңгейіне байланысты деп болжанады, өйткені балалардың тірі эмоционалдығы мен биде белгілі бір эмоцияларды тарату қажеттілігі арасында байланыс туындайды. Сонымен қатар, мақалада хореографияда орта жастағы балалардың эмоционалды интеллектісінің (EQ) маңыздылығы жайлы айтылады. Мәтіннің шамадан тыс «ғылыми» сипатына қарамастан, сіз бұл мақаланы соңына дейін оқып, зерттейтініңізге сенгім келеді! Ол сізді дамып келе жатқан ғылымның жаңа саласы – нейрпсихология бойынша қажетті біліммен таныстырады деп сенемін. Бұл сіздің балаңыздың физикалық және эмоционалдық дамуының пайдасына саналы түрде шешуші қадам жасауға көмектеседі!

Кілт сөздер: эмоционалды интеллект, хореография, психология, би, эмоция, қимыл, қабілет, музыка, мимика.

Жақында шетелдік психологияда жаңа термин пайда болды - «эмоционалды интеллект» (EQ). Бұл терминді алғаш рет 1990 жылы Нью-Гэмпшир университетінің психология профессоры Джон Майер мен Йель университетінің психология профессоры Питер Салови енгізді, ал Дэниел Големанның «Эмоционалдық интеллект: Неліктен IQ-дан жақсырақ» деген еңбегінде барлығы жинақталып жазылған. Д.Големанның пікірінше, эмоционалдық интеллект «өзін-өзі дамыту қабілеті мотивация және сәтсіздіктерге қарамастан мақсатқа жету үшін табанды түрде ұмтылу, импульстарды ұстау және көңіл-күйіңізді бақылау, жаман ойлау, эмпатия және үміттену қабілетінен айыруына жол бермеу» деп болжанған. Эмоционалды интеллект мазмұны бес элементті (факторларды) қамтиды: эмоцияларыңызды білу, эмоцияларыңызды басқару, өзіңізді ынталандыру, басқалардың эмоцияларының маңыздылығын тану және басқалармен қарым-қатынасты реттеу. Бірақ эмоционалды интеллект адамның өмір сүру сапасына қаншалықты ықпал етеді және ол бишінің кәсіби қалыптасуына қалай әсер етеді? Биші өз эмоцияларын билеген кезде, EQ хореографиялық қабілетке әсер ете алады ма? [1, 20 б.].

Адамның кәсіби қызметте табысқа жетуі ішкі алғышарттар мен сыртқы жағдайларға негізделеді. Ішкі алғышарттарға адамда жоғары дамыған жалпы және белгілі бір арнайы қабілеттердің, кәсіби маңызды қасиеттердің, дамыған эмоционалдық және ерікті тұлғалық қасиеттердің болуы жатады. Сыртқы жағдайларға әлеуметтік-экономикалық орта мен кәсіби ортаның әсері жатады. Эмоциялық интеллект сонымен қатар кәсіби қызметтегі табысты анықтайды, ақыл-ойдың ұтымды және эмоционалдық құрамдастарын тепе-теңдікте ұстауға мүмкіндік бере отырып, сіздің мақсатыңызға жетуге көмектеседі. Би әрекетіндегі эмоционалды интеллект «эмоционалды экспрессивтілікті» білдіреді, яғни, өзінің эмоциялары мен сезімдерін басқалар үшін әдемі және анық жеткізу қабілеті. Психология ғылымдарының докторы, профессор, практикалық психология университетінің ректоры Николай Иванович Козловтың пікірінше, эмоционалды экспрессивтілік ең алдымен мыналарға байланысты: мимиканың дамуына, адамның пластикасының дамуына, экспрессивті қимылдардың қолданылуына, ым-ишараның байлығына, темперамент және адамның энергиясына. Мимика экспрессивті қозғалыстардың бөлігі ретінде басқаларға эмоцияларды жеткізе алады, бұл би іс-әрекетінде көрерменге бидің көңіл-күйі мен мағынасын жеткізу үшін өте қажет. Сонымен қатар, мимика эмоцияларды басқарудың кинестетикалық кілті болып табылады [5, 30 б.].

Эмоция арқылы баланың жеке басы және барлық қажетті танымдық, физикалық және эмоционалдық дағдылары қалыптасады. Эмоциялық сфера баланың дамуындағы маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені оның қатысушылары, біріншіден, басқа біреудің эмоционалдық жағдайын «оқыса», екіншіден, өз эмоцияларын басқара алмаса, ешқандай қарым-қатынас немесе

өзара әрекеттесу тиімді болмайды. Орта жас - бұл балалар әртүрлі дағдыларды үйренетін және жетілдіретін маңызды кезең. Бұл жаста олар өз күштерін оқуға, проблемаларын шешуге және жетістіктерге жетуге бағыттай алады. Қозғалыс қабілеттерін жетілдіре отырып, бишілер тәуелсіздікке ие болып, мақсатқа жетуге ұмтылады. А.В.Фомкин кәсіпқойлыққа тартылу жасы 9 жастан ерте емес және 12 жастан кешіктірілмейді деп тұжырымдаған. Интеллекттің бұл түрі кәсіби іс-әрекеттермен шындалады. Хореографиялық дағдыларды оқыту кезінде мұғалім көбінесе эмоционалдық интеллекттің бейсаналық құрамдас бөліктерімен, олардың жеке потенциалының бейсаналық қанықтылығымен әрекеттеседі [2, 23 б.].

Хореография сабақтары EQ дамуының қосымша көзі болып табылады. Пластикалық мәнерлілік арқылы бишілер музыкаға, сезімге деген қатынасын жеткізеді, эмоциялар аясын кеңейтеді, би іс-әрекетіне деген оң көзқарасын дамытады, еңбекке қабілеттілігін арттырады, психикалық және психологиялық күйзелістен арылтады, әлемді және өзін түсінуге үйренеді. Бимен белсенді түрде дамыған кинестетиканың арқасында балада қолайлы эмоционалды фон қалыптасады. Эмоционалды интеллект ересек бишіге эмоционалдық салада өзін-өзі басқаруды және өзін-өзі терең сезінуге қол жеткізуге көмектеседі, ал эмоцияларды басқара алмау кәсіби қызметтің жұмысына жаман әсер етеді. Хореография сабақтары эмоционалды интеллекттің дамуына тікелей әсер етеді деп есептеген жөн.

Әйгілі швейцариялық психолог Жан Пиаже бір кездері интеллект - біз не істеу керектігін білмеген кезде қолданатын нәрсе деп айтқан болатын. Шынында да, интеллект - бұл адамның қоршаған ортаға негізделген мақсатты түрде әрекет ету және өзін-өзі адекватты ұстау үшін интегративті қабілеті [3, 10 б.]. Ақыл- ой қабілеті мен интеллектінің мәні тез шешім қабылдауда. Би кезінде бізге бірнеше әрекетті жасау үшін бірнеше секунд қажет. Ол ми функцияларын кинестетикалық, рационалды, музыкалық және эмоционалды бағытта белсенді жұмыс жасатады. Биде қалыптасқан қимыл-қозғалыстарды үйлестіру ақыл-ойға, санаға, эмоционалды интеллектке әсер етеді. Жалпы би және өнер (спорт) басқа адамдардың сезімін сезіну және тану, эмпатия жасау, оқиғаларға жауап беру және басқаларға достық қолдау көрсету қабілетін арттырады. Би - миға арналған жаттығу. Жаңа элементтерді меңгерген кезде біз әртүрлі ми құрылымдары мен жүйке-жүйелерін белсендіреміз. Осылайша, қозғалыс әрекеттері миды дамытады. Жақында жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, адамдар өз мақсаттарына көбінесе керемет IQ-мен емес, эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейімен жетеді [1, 25 б.].

«Эмоционалды интеллект және би: жүйелі талдау» мақаласында автор бірнеше зерттеулерді талдап, арнайы балаларға қатысты қызықты тұжырымдармен бөлісті. Осылайша, төрт пен жеті жас аралығындағы биші балалар эмоцияларды бақылау және пайдалану бойынша зерттеулерде жоғары балл алды. Олар достарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынаста басқа адамдардың сезімдерін жақсырақ тани алды және өздеріне сенімді эмпатия мен өзін-өзі көрсетуге бейім болды.

1 сурет «Балалар хореографиясы»

Хореографтың міндеті – баланың ашылуына, дамуына, оның өзінде бар нәрсені түсінуге көмектесу және оны жаңа тыйымдар мен шектеулермен жаппау оны талаптарға тәуелді етпеу. Баланың ашылуына көмектесу үшін оны көп бақылау керек. Психологиялық тәсіл - бұл өте көп энергияны қажет ететін жұмыс. Оқушыларын көп бақылайтын мұғалім, әдетте, практикалық дағдылардың кең ауқымын есте сақтайды. Оқушының не нәрсеге көбірек көңіл бөлетінін бақылау маңызды. Көбінесе, бидегі адам өмірде кім екенін бейнелеуге тырысады. Немесе керісінше, өмірде ол «маска» киеді, бірақ биде оның шынайы болмысы ашылады. Мысалы, егер қыз өмірде өзін күйзеліске ұшыратып, қорлауды сезінсе, бірақ мұны менмендік пен агрессия маскасының артына жасырса, онда оның биі ұялшақ және ұстамды болуы мүмкін. Егер ол сырттай байсалды болып көрінсе, бірақ оның ішінде ішкі ашуы өршіп тұрса, онда ол биде бойында жинақталған барлық агрессияны, шығарады, содан кейін оның биі қатал болып көрінеді. Баланы байқауларда бәсекелестерін жеңуге күштеп қинамаңыз. Керісінше, бидің әдемі, музыкалық, жағымды және еркін болуына ұмтылған дұрыс. Нағыз жеңіс- бәсекелестерден жеңу емес, биде өзін көрсету. Осы басты мақсаттардың бірі болуы керек [2, 60 б.].

Би тек денені ғана емес, сонымен бірге белгілі бір эмоционалды режимді (эмоциялар тарихшысы Уильям Реддидің термині) білдіреді және мұны музыка сияқты тікелей түрде, сөзсіз жасайды. Музыка сізді қуантады немесе мұнайтады, ал би де көрерменнің де, бишінің де сезіміне тікелей әсер етуі мүмкін. Әртүрлі би стильдері әртүрлі эмоционалдық режимдерді біріктіреді. Классикалық балет немесе халық биінде биші жүзінен күлкі кетпей сахнаға шықпайды. Керісінше, модернистік бишілер экзистенциалды тәжірибеге, құмарлықтың қақтығысы мен сезім драмасына жүгіне бастайды. Бұл ақпарат Еуропада 1920-1930 жж. Art Nouveau Рудольф Лабанның, Мэри Уигманның, Харальд Кройзбергтің, Курт Джосстың шығармаларында өркенделді. АҚШ-та Денишоун мектебінен алғашқы модернистер: Марта Грэм, Чарльз Вайдман, Дорис Хамфри және Ханджа Холм сахнаға дәл осы тәсілді алып шыққан болатын. Олардың– Марта Грэмнің «Қан туралы естелік» өмірбаяндық кітабы және Дорис Хамфридің «Билеу өнері» шығармасында эмоцияның бидегі рөлі жайлы жазылып, жақында Мәскеуде GARAGE DANCE сериясымен аударылып, басылып шықты (редакторы Вита Хлопова).

Хореография сабақтары баланың өзін-өзі бағалауын арттырады, өз эмоцияларын ашық білдіру қабілетін дамытады және айналасындағы адамдардың көңіл-күйін жақсы сезінуге көмектеседі. Би кезінде денеде ләззат гормондарының синтезі белсендіріледі, сондықтан балалардың көңіл-күйі көтеріледі, олардың жалпы әл-ауқаты және ішкі өзін-өзі сезінуі жақсарады. Зерттеулер көрсеткендей, би баланың эмоционалдық интеллектінің қалыптасуына және жалпы дамуына оң әсер етеді. Қозғалыс күшейткіш ретінде эмоцияларды айқынырақ сезінуге көмектеседі, сезімдерін би арқылы білдіруге және оларды басқаларда тануға үйретеді. Мысалы, спорттық бал биі көптеген басқа салалардан әр бишінің серіктес болуымен ерекшеленеді. Балалар ерте жастан бастап басқа бишімен араласады, оның эмоциясын түсінуге үйренеді және нәтижесінде кез келген адаммен тез ортақ тіл табады. Бал биінде балада мынадай қасиеттер қалыптасады:

сенім - сіз әрқашан серіктесіңізге сене аласыз;

назар аудару - серіктестің қимыл-қозғалысы мен көңіл-күйін үнемі түсіріп отыру керек;

икемділік - серіктеспен қақтығыстарды шешу үшін адамдармен қарым-қатынаста дене де, ақыл да;

интуиция - еденде жиі жылдам әрекет ету керек және ми байқаған фактілерге сену керек.

Осы қасиеттердің барлығы бал бишісінің эмоционалды интеллектінің жоғары деңгейін қалыптастырады. Балалармен біз дене тепе-теңдігімен жұмыс жасасақ, би бізге рух тепе-теңдігін береміз. Қозғалыс музыкамен, табиғатпен, өзіңіздің денеңізбен және басқа адаммен үйлесімділік табуға көмектеседі [2, 85 б.].

Хореография және би сабақтары баланың әл-ауқатына және жалпы дамуына жақсы әсер етеді. Би студиясына бару арқылы балалар өте ерте жастан бастап қажетті физикалық белсенділікті алады, музыка тыңдауды үйренеді, үйлестіру мен ырғақ сезімін дамытады. Бұл хобби балалардың көркемдік қабілеттері мен шығармашылық қабілеттерін ашуға көмектесіп, жастайынан көркемдік талғам мен өнерге деген сүйіспеншілікті қалыптастырады. Хореография сабақтары дене бітімнің дұрыс қалыптасуына ықпал етеді және тірек-қимыл аппаратының дамуына пайдалы әсер етеді. Бала би сабағына жүйелі түрде барса, оның әдемі және физиологиялық дұрыс жүрісі қалыптасады. Хореография сабақтарында пайда болатын жүрек-тамыр жүйесіне дұрыс жүктеме барлық органдарға қан ағымын жақсартады, сабақ барысында буындар мен бұлшықеттердің жұмысы ғана емес, сонымен қатар ми да белсендіріледі. Балада координация, тепе-теңдікті ұстау сезімі, музыкаға

құлақ салу қасиеті дамиды. Би және баланың эмоционалды дамуы тығыз байланысты. Би - баланың физикалық дамуын үйлестіруге көмектесетін, теңдестірілген жаттығу түрі ғана емес, бұл әрекет эмоционалды интеллектті дамыту үшін тамаша мүмкіндік. Бала музыканы естіп, қимыл-қозғалыс арқылы өз сезімін білдіруді үйренеді және еркіндік сезімі қалыптасады. Би билейтін балалардың көпшілігі құрбыларымен және мұғалімдерімен оңай қарым-қатынаста болады, олар көпшіл, сыртқы әлеммен қарым-қатынасқа және өзара әрекеттесуге ашық [5, 30 б.].

«Эмоциялар қайда өмір сүреді?» кітабында психология ғылымдарының докторы, балалардың эмоционалды интеллектін дамытудың бірінші ресейлік патенттелген әдісінің авторы және сол ғылымның анасына айналған Виктория Шиманская «эмоциялар биі» туралы айтады. Виктория қарапайым қозғалыстардың көмегімен балаңызға «дене шынықтыруға» көмектесіп қана қоймай, оның эмоцияларын түсінуге және басқаруға қалай үйрететінін түсіндіреді. Психолог эмоциялар үшін өзіңіздің жеке қозғалыстарыңызды ойлап табуды ұсынады. Мысалы, ашу – аяқты таптау, қорқу – еңкейіп басын қолмен жабу, қуаныш – секіру, алақанды соғу. Содан кейін пайда болған биді баламен бірге ол жағымсыз эмоцияларды бастан өткерген сайын орындауға кеңес береді. Жағымсыз сезімдерді қозғалыстармен алмастыра отырып, бала қандай жағдайды бастан кешіріп жатқанын түсінуге және эмоцияларды басқаруға үйренеді. Сол арқылы эмоционалды интеллект дамиды [4, 45 б.].

Қорытындылай келе, хореография сабақтары арқылы баланың өзін-өзі бағалауы, өз эмоцияларын ашық білдіру қабілеті дамиды және айналасындағы адамдардың көңіл-күйін жақсы сезінеді. Би кезінде денеде ләззат гормондарының синтезі белсендіріледі, сондықтан балалардың көңіл-күйі көтеріледі, олардың жалпы әл-ауқаты және ішкі өзін-өзі сезінуі жақсарады. Би билеу арқылы бала өзін және қоршаған ортаны сезіне алады. «Ғасырлар тәжірибесімен дәлелденген және сыналған білім беру әдісін мына философиясыз елестету қиын, оны екі ережеде көрсетуге болады. Ол денеге арналған гимнастика және жанға арналған музыка» (Платон, ежелгі грек философы) [5, 60 б.].

Әдебиеттер

1. Барон, Норман Абелесте. EQ-I дамуы: эмоционалды және әлеуметтік өлшем ақыл, 1997.
2. Кореяның ойлау және проблемаларды шешу журналы, 2001.
3. Сироткина И.Е. Танец как регулятор эмоционального режима. М., 2019.
4. Бриске И.Э. Балалар хореографиясының негіздері. А., 2023.
5. Барышникова Т. Азбука хореографии. М., 1968.

БИ МҰРАСЫ: ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТТЕГІ ЕЖЕЛГІ БИЛЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Ақжүніс Ізберген
6B02102 Хореография
ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: PhD, аға оқытушы А.Е.Кусанова

Аңдатпа

Мақала қазіргі қоғамдағы ежелгі билердің маңыздылығы мен өзектілігін зерттейді. Ежелгі билердің тарихи тамыры мен дамуын қарастыра отырып, мақала олардың мәдени мұраның бір түрі және заманауи мәдени палитраны байыту құралы ретіндегі құндылығын көрсетеді. Ежелгі билерге қатысудың физикалық және эмоционалды артықшылықтарын талқылай отырып, автор олардың қоғамдастық пен өзін-өзі көрсетудегі рөлін атап көрсетеді. Мақаланың соңғы бөлімі ежелгі билерді тиісті бағдарламалар мен бастамаларды қолдау арқылы сақтауға және насихаттауға шақырады, олардың мәдени мұраны сақтау және қоғамның мәдени өмірін байыту үшін маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: көне би, мәдени мұра, би тарихы, қазіргі қоғам, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар мәдени байыту

Соңғы жылдары қоғамның әртүрлі жас топтары мен әлеуметтік-мәдени салалары арасында ескі билерге деген қызығушылықтың айқын жандануы байқалды. Бұл қызығушылық тек ескі билерге арналған іс-шараларға қатысудан ғана емес, сонымен қатар зерттеулерге, жарияланымдарға

қатысудан, сондай-ақ жаңа би топтарын құрудан көрінеді. Өнердің осы түріне деген қызығушылықтың қайта жандануының себептері неде?

Негізгі себептердің бірі-мәдениеттің тамырымен шынайылық пен байланысты іздеу. Технология мен жылдам трендтерге толы қазіргі әлемде адамдар өз халқының немесе басқа мәдени қауымдастықтардың тарихы мен дәстүрлерімен байланыста болуға тырысады. Ежелгі билер өткен дәуірлердің атмосферасына енуге, ата-бабаларымызға жақын эмоциялар мен сезімдерді сезінуге мүмкіндік береді.

Ежелгі билер-бұл мәдени мұраның көркемдік көрінісі ғана емес, сонымен қатар ежелгі дәуірлердің өмірі мен әдет-ғұрыптарының айна бейнесі. Олар салт-жоралар, әдет-ғұрыптар, әлеуметтік нормалар туралы ақпаратты жеткізеді және бұл зерттеушілер мен ұрпақтарға өткеннің рухын сезінуге мүмкіндік береді.

Ежелгі билердің ғасырлар бойы қалыптасқан терең тарихи тамыры бар. Олардың шығу тегі әртүрлі халықтардың әртүрлі мәдени дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарымен байланысты. Көптеген ежелгі билердің өзіндік тарихи негіздері бар. Мысалы, мазурка, минует немесе павана сияқты билердің тамыры еуропалық ақсүйектер мәдениетінде болған және көбінесе патша шарлары мен сарай қабылдауларында орындалған. Тарихи-тұрмыстық би техникасы қарапайым (мазуркадан басқа), бірақ оның орындалуында белгілі бір қиын нюанстар мен бөлшектер, дененің қисаюы, әр түрлі позалар, қолдың орналасуы секілді сапалық ерекшеліктер бар [1, 40 б].

Ежелгі билер әртүрлі дәуірлердің мәдени және әлеуметтік өмірін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Олар әлеуметтік мәртебе мен белгілі бір қоғамдастыққа жататындығын білдіретін рәсімдер мен мерекелердің ажырамас бөлігі болды. Би уақыт рухы мен әлеуметтік нормаларды бейнеледі, сонымен қатар өзін-өзі көрсету және эстетикалық ләззат алу құралы болды. Сонымен қатар, олар әлеуметтік байланыстарды нығайтуға, қоғамның әртүрлі топтарындағы адамдарды жақындастыруға және мәдени мұраны ұрпақтан-ұрпаққа беруге ықпал етті. Жалпы, ежелгі билер көптеген халықтардың тарихы мен мәдениетінің маңызды аспектісін білдіреді, оны сақтау қазіргі қоғам үшін маңызды міндет болып табылады.

Би тарихы әр түрлі стильдер мен формаларға бай, олардың көпшілігі тарихи зерттеулердің объектісіне айналды немесе тіпті жоғалып кетті. Алайда, соңғы онжылдықтарда бір кездері мәдени және әлеуметтік өмірдің негізгі элементі болған ескі билерге деген қызығушылық қайта жанданды. Минует, гавот, бурре сияқты билер өткеннің артефактілері ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамдағы зерттеу және қайта құру объектілері болды (1-сурет). Ұмытылған немесе жоғалған билер тек тарихи құндылықты ғана емес, сонымен қатар алдыңғы дәуірлердің мәдени тәжірибелеріне, олардың әдет-ғұрыптары мен өмір салтына ерекше көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Бұл билерді түсіну көкжиекті кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар болашақ ұрпақ үшін мәдени мұраны сақтауға көмектеседі, оларға әлемді өткеннің объективі арқылы көруге және дәстүрге құрметпен қарауға мүмкіндік береді [2,7 б.].

(1-сурет). Минует

Ежелгі билер белсенді қозғалуға ғана емес, сонымен қатар эмоциялар мен экспрессивтілік әлеміне енуге ерекше мүмкіндік береді. Біріншіден, антикварлық билердің физикалық пайдасы айқын: бұл жүрек-қан тамырлары, бұлшықет және икемділікті қоса алғанда, толық дене жаттығулары. Би қимылдарын орындау процесіне бұлшықеттердің әртүрлі топтары қатысады, бұл олардың нығаюы мен дамуына ықпал етеді. Дененің ритакты қозғалыстарының арқасында қан айналымы ынталандырылады, төзімділік пен қозғалыс координациясы жақсарады. Сонымен қатар,

антикварлық би жаттығулары жалпы денсаулыққа оң әсер ететін қалып пен тепе-теңдікті жақсартуға көмектеседі.

Алайда, физикалық аспектілерден басқа, ежелгі билер адамның эмоционалды күйіне де әсер ете алады. Эмоционалды артықшылықтарға стресс пен шиеленістен арылу, көңіл-күй мен әлауқаттың жақсаруы жатады. Басында би бет-әлпет, жест-ишара, аяқ пен дене қимылдарынан тұратын кешен ретінде өмір сүрді. Ол өзінің сезімдері мен эмоцияларын қозғалыс арқылы жеткізу үшін жасалған.

Барлық маңызды оқиғалар бимен сүйемелденді. Би қимылдары жануарлардың, құстардың әдеттеріне еліктеді, би сиқырлы рәсім ретінде қолданылды. Сезімдердің, эмоциялардың көрінісі ең алдымен өзіне, содан кейін көрермендерге бағытталған. Би сахнаға келгенде, бұл үлгі өзгереді [3, 2 б.].

Би жаттығулары кезінде адамның эмоцияларын дене қимылдары мен музыкалық сүйемелдеу арқылы білдіруге мүмкіндігі бар. Бұл жағымсыз эмоциялардан арылуға, өзін-өзі бағалауды және өзіне деген сенімділікті жақсартуға мүмкіндік береді. Би сонымен қатар зейін мен зейіннің дамуына ықпал етеді, өйткені олар қозғалыстарды музыкалық ритақпен және Серіктестің әрекеттерімен синхрондауды қажет етеді. Осылайша, ежелгі билер физикалық денсаулыққа пайда әкеліп қана қоймайды, сонымен қатар адамның эмоционалды күйінің үйлесімділігі мен тепе-теңдігіне ықпал етеді.

Антикварлық би тәжірибесі сонымен қатар өткен дәуірлердің мәдени-тарихи контекстіне енудің ерекше мүмкіндігін ұсынады. Әр би өз заманының белгілі бір тарихын, мәдени ерекшеліктері мен дәстүрлерін қамтиды. Ежелгі би әлеміне ену олардың техникасы мен стилін зерттеп қана қоймай, сонымен қатар осы билер өзекті болған уақыттың тарихи контексті мен әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді.

Би - адамзат қоғамының дамуының табиғи нәтижесі. Өнер түрі ретінде би үнемі дамып отырады, өмір мен мәдениеттің өзі оған жаңа және жаңа элементтер әкеледі, сондықтан біз қазіргі уақытта халық би өнерінің өзгеруін оның әртүрлі көріністерінде көреміз [4, 51 б.].

Ежелгі билеу тәжірибесі арқылы адамдар өткенге көшуге, сол дәуірдің атмосферасын сезінуге, тарихтың бір бөлігін сезінуге мүмкіндік алады. Бұл мәдени тәжірибені байытуға және ой-өрісті кеңейтуге ықпал етеді, оқиғаны оны жасаушылардың көзімен көруге мүмкіндік береді. Білім берудің бұл түрі қызықты ғана емес, сонымен қатар танымдық болып табылады, бұл адамдарға өздері мен өз халқының тарихи мұрасы немесе олар қызықтыратын мәдени дәстүр арасындағы байланысты сезінуге мүмкіндік береді.

Болашақ ұрпақ үшін ежелгі би дәстүрлерін сақтаудың маңыздылығы даусыз. Негізгі шаралардың бірі-ежелгі билерді оқытуды білім беру жүйесіне біріктіру. Кейбір елдерде мектептегі оқу бағдарламаларына ескі билерді үйрену мен тәжірибеден тұратын бағдарламалар бар. Бұл балаларға жас кезінен бастап өз халқының мәдени мұрасына енуге мүмкіндік береді, олардың дәстүрлерге саналы көзқарасын қалыптастырады және ежелгі билерді сақтауға және дамытуға қызығушылықты оятады.

Әр түрлі елдерде ежелгі билерді әр түрлі жас топтары арасында танымал етуге бағытталған бағдарламалар мен бастамалар бар. Мысалы, мастер-кластар мен тақырыптық семинарлар өткізу, ескі билер бойынша фестивальдар мен конкурстар ұйымдастыру, сондай-ақ би ансамбльдері мен клубтарын құру. Маңыздысы, бұл бағдарламалар мәдени мұраны сақтауға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар мүшелер арасында тәжірибе мен Шабыт алмасу алаңы ретінде қызмет етеді және антикварлық би әуесқойлары қауымдастығындағы әлеуметтік байланыстарды кеңейтеді.

Ежелгі билер тек өткеннің артефактілері ғана емес, олар қазіргі қоғамды байыта алатын құнды ресурс болып табылады. Технологиямен және өмірдің жылдам қарқынымен қаныққан қазіргі әлемде ежелгі билер шынайылық пен мәдени алмасудың оазисіне айналады. Олар адамдарға күнделікті күйбең тіршіліктен алыстауға, басқа дәуірге көшуге және ата-бабалармен ортақ қарым-қатынасқа түсуге мүмкіндік береді. Бұл ойын-сауықтың бір түрі ғана емес, сонымен қатар тарихи тәжірибелер мен дәстүрлерді сақтау және жеткізу тәсілі.

Ежелгі билерді сақтау және насихаттау қазіргі қоғамның маңызды міндеті болып табылады. Бұл мәдени мұраны сақтау тәсілі ғана емес, сонымен қатар шығармашылық пен өзін-өзі көрсетуді ынталандыру тәсілі. Ежелгі билерді оқытуға және насихаттауға бағытталған бағдарламаларды қолдау және дамыту болашақ ұрпақ үшін осы бірегей дәстүрлерді сақтап қана қоймайды, сонымен қатар қоғамның мәдени өмірін байытады, оның әртүрлілігі мен адам тәжірибесінің жан-жақтылығын түсінуге ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Историко-бытовой танец: исторический аспект, становление, развитие
2. История танца как вида искусства
3. Титова А.Ю. Этнический танец в современном обществе как важный аспект формирования толерантности детей и подростков. 2017. Том 5. №1.
4. Чурашов А.Г. Халық биін дамытудың анықтаушы факторы ретінде халықтық көркем мәдениет дәстүрлерін заманауи жағдайларға бейімдеу. Оңтүстік Орал мемлекеттік гуманитарлық-педагогикалық университеті. Челябинск, Ресей Федерациясы.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ҚАЗАҚ БИІ САБАҒЫН ЖҮРГІЗУДІҢ ЖАҢА ФОРМАТЫ

Ару Мендигалиева, Алсу Жылқыбай

6B02102 Хореография

ҚазҰлтҚызПУ

Жетекшісі: ғылым магистрі Р.Б.Сабадалиева

Аңдатпа

Қазақстанның мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болып табылатын қазақ биі ежелден бастауыш сынып оқушыларына салт-дәстүрді сақтау және мәдениетті бағалауға тәрбиелеу құралы ретінде пайдаланылып келеді. Дегенмен, дәстүрлі оқыту әдістері жас оқушыларды қызықтыруда әрқашан тиімді бола бермейді. Бастауыш сынып оқушыларына қазақ биін үйретудің жаңаша әдісін зерттеп, шығармашылық пен мәдениетке баулуға назар аударылады. Қазақ биі Қазақстанның бай мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болып табылады және бастауыш сынып оқушыларын осы дәстүрлі өнер түрімен таныстыратын және тәрбиелік тәжірибе болуы мүмкін. Мақала барысында бастауыш сынып оқушыларымен қазақ биі сабақтарын өткізудің жаңа форматын ұсынамыз, ол оқуды қызықты, қолжетімді және есте қаларлық етіп өткізуге арналады.

Кілт сөздер: қазақ биі, жаңа формат, педагог-хореограф, әдістемелік негіз, оқу теориясы, музыка, қимыл

Халық биі ерекше шығармашылық түрі, сондықтан ол әр халықтың өзіне тән ерекшеліктерін сақтайды. Ұлттық би өнерінің дамуының мақсаты мен мұдесі- басқа ұлт өнеріне кіріп кету немесе ерекшеліктерін өшіру емес, өз бет бейнесін сақтай отырып, сапасын арттырып, өзара байытылу [1, 16 б.].

Қазақ биінің тарихы ерте заманнан бастау алады. Оның негізгі ерекшелігі қазақ халқының салт- дәстүрі мен мәдени мақтанышының айғағы. Ол ұлттық мәдениетіміздің, әдет- ғұрпымыздың ұрпақтан- ұрпаққа жалғасып келе жатырған қазақ биінің сұлулығы мен маңызының болашаққа сақталуын қамтамасыз етеді.

Жалпы орта білім беретін мектептерде бастауыш сынып оқушыларына аралған арнайы би сабақтары өткізіледі. Оқушыларды би сабағына, соның ішінде қазақ биіне деген қызығушылықтарын арттыру педагог- хореографтың негізгі міндеті болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларын өнерге баулып, оларға эстетикалық тәрбие беруде бидің маңызы зор. Ол балардың музыка тыңдауларына, ырғақты сезініп, мәнерлі қимыл-қозғалыс жасай білулеріне тәрбиелеп, дене бітімінің сымбатты болып өсуіне жол ашады.

Қазақ билері күрделі құрылымы мен, бейнелеуіш қозғалыстардың әр түрлі болуымен ерекшеленіп келеді. Қазақстандағы кәсіби қазақ би өнерінің қалыптасуына халық арасында көркемөнерпаздардың, дәстүрлі мәдениетті шебер орындаушылардың болуымен түсіндіріледі. Қазақ халқының табиғатқа өте жақын болғандықтан, көшпелі өмір салтын ұстанғандығынан да болар, қазақ билері өзінің қайталанбас және өзіндік ерекшелігімен ерекшеленеді.

Сабақ барысында қазақ биінің негізгі элементтері аяқ қалыптары, қол қалыптары, тәжім, жүріс, қол қимылдары үйретіледі. Тәжімнің үш түрі бар, олар: үлкен тәжім, кіші тәжім, тұрмыстық тәжім. Жеңілден бастап үйретіп, уақыт өте келе күрделендіреміз. Қол қалыптарының дұрыс қойылуына ерекше назар аударып, қазақ биінің негізгі элементтерін күнделікті қайталау арқылы орындау шеберліктерін арттырып, бидің ерекшелігін, әдемілігін, қазақ халқының мәдениетін

көрсетеміз. Кейін станок жанындағы жаттығулар және қазақ билерінің элементтері негізінде құрылған этюдтар үйретіледі.

Қазақ билерінде қыздардың қимыл-қозғалысы әсем, жұмсақ болса, ұлдарда көп секірулер мен секіртпелер, дененің еденге иілуі және т.б. Қыздармен «Айналма», «Айна», «Сырға», «Сәндену» т.б. қолды айналдыру қимылдарын, «Көпір», «Сақина», «Бұрамбел» және т.б. денені иілу, аяқтың ауыспалы қадамы мен өкшесін жаттықтырамыз. Диагональды қозғалыстар «Өрнек», бұрылыстар және т.б. Ұлдармен, қазақ би позицияларында қол қимылдары, «Ат шабыс» секіру, молдас, т.б.

Ер балалармен сабақтарға ерекше назар аудару керек, өйткені олар қыздармен салыстырғанда біршама басқаша өткізіледі. Ұлдар үшін қиынырақ, олар би үйірмелеріне қатысуға дайын емес. Кейде педагог-хореографтар жігіттердің орындаушыларын қыздарға ауыстырып, оларға ерлер костюмін кигізеді. Менің ойымша, мұндай ауыстыру мүлдем мүмкін емес, ұлдардың қимылдары мінезі мен физикалық белсенділігіне байланысты қыздарға қиын.

Би – ұрпақтардың жарқын, бояулы туындысы, шығармашылық қиял мен халықтық сезімнің тереңдігін бейнелейтін сан ғасырлық сан алуан өмірдің эмоционалды, көркем, ерекше көрінісі. Би қазақ халқының өмірін, өнерге деген сүйіспеншілігін көрсетеді.

Би өнерін жасау өте күрделі процесс. Қазақ билерін орындауда қазақ халқының ою-өрнектерін, шексіз даласы мен өсімдіктер әлемін, қыздың сұлулығын, жігіттің ерлігін көрсететін сөздік қорларды, сондай-ақ қолөнершілердің еңбек процесін көрсететін билерді, қазақ халқының өрнектерін, өнерлерін бейнелейтін сөздік қорларды пайдаланылады ойын сәттері, ат жарысы т.б. Кейде композиция әңгімелерге, аңыздарға, мифтерге негізделген. Мысалы, қазақтың «Жезтырнақ» (Темір тырнақты бақсы), «Адай», «Аққу ертегі» (Ақ аққу ертегісі) билерін сахналады. Қозғалыс қазақтың «Қос-Алқа» (төс әшекейі), «Балбраун», «Бозжорға» (ат) және басқа да көптеген билеріндегі ең күтпеген олжалардың, тіпті күнделікті бақылаулардың нәтижесінде туады.

Қазақ билері көшпенділердің ерекшелігін, ішкі дүниесінің байлығын айқын көрсетеді. Олардың мәдениетінің бай дәмін білдіретін билер - жылдам, жеңіл, көңілді, күшті және берік. Әсерлі әуендер мен сүйкімді би позалары адамдарды баурап алғаны сонша, биде өзіңіз де бар сияқтысыз. Билерде «иық қимылы», «аттың қадамы» және бидің батыл ерліктерін ашатын басқа да жоғары ырғақты қимылдар сияқты әдістер жиі қолданылады.

Би өнері де ұлттық өнердің басқа да түрлері сияқты көшпелі малшылардың өмірінде ертеден бар және оның барлық қыр-сырын көркем бейнелер арқылы берген. Қарап отырсаңыз, қазақ өмір бойы ән айтып, би билеумен өтеді. Ұлттық мерекелер, дос-жарандар кездесуі, той, ауызашар, тіпті ағайын-туыстың жаназасы ән мен бисіз өтпейді [2, 23 б.].

«Қазақ биі- халықтың өмірі, тұрмыс-тіршілігінің бейнесі, сондықтан биде оны шынайы көрсетуге тырысу керек» [3, 331 б.].

Қазақ халқының ежелден төл би мәдениеті болған. Би ұлттық өнердің басқа түрлері сияқты көшпелі малшылардың өмірінде болған және оның барлық ерекшеліктерін би бейнелерінде берген. Мұны бүгінде сақталған халық билері, соның ішінде еңбек билері (өрмек би – тоқымашылардың биі), аңшылық билері (қоян би – қоян аулайтын бүркіт, құсбегі-дауылпаз – сұңқарды аулауға баулу), жарыс билері (ұтыс би), күлкілі, сатиралық, әзіл-оспақ (насыбайшы), жануарларға еліктеу билері (ортеке - секіретін ешкі, қара жорға, тепеңкөк - ат биі, шабандоз жүгіру, аю би - аю биі). «Қара жорға» атты ұшқыр бидің ертеде қазақ даласының кеңдігінде пайда болғаны туралы аңыз бар. Баяғыда бір қазақ байының қызы әкесінен қанжығасының орнына қара жүрдек сұрапты. Әкесі сүйікті қызынан бас тарта алмай, оған ең жақсы атын беруге шешім қабылдады.

Ақырында, бай өзінің үй жануарының жылдам жүгірісін бақылап алғысы келді. Кең далада ұшқан сымбатты тұлпарды көріп, бәйгеге келген ақын күй шығарды. Оның ырғағын естіген жұрт аттың бірқалыпты да жылдам ырғағы мен сымбатын көрсететін «Қара жорға» биін ойлап тапты. Жылқы қазақ халқының тұрмыс-тіршілігінің, тұрмыс-тіршілігінің ажырамас бөлігі, сондықтан қазақтар жылқының сымбатты қимылдарына еліктеген [4, 41 б.].

Қазақ билерінің көпшілігі дала жануарларының еңбек өміріне немесе қимылына еліктейді. Ал би бастала салысымен қуанышты да күшті серпін бірден сезіледі. Бұл билерден даланың қою тынысы сезіледі.

Көркемдік-эстетикалық тәрбие өз халқының мәдениетін, оның құнды дәстүрлерін зерделеуге көп көңіл бөлініп қана қоймай, сонымен қатар мәдени жобаларды жүзеге асыру барысында өмірде айқын көрінетін болса, әсіресе тиімді болады. Міне, осындай көзқарас арқылы адамдардың жан дүниесінде шынайы патриотизм мен құнды рухани-адамгершілік, мәдени-көркемдік, эстетикалық қасиеттерді дамытуға болады.

Қазақ биін, жалпы қазақ мәдениетін оқып-үйрену оқушылардың көркемдік-эстетикалық талғамын, үйлесімділік пен сұлулық сезімін дамытуға көмектеседі. Би сахнада өзіңізді әдемі көрсетуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар қарым-қатынаста сенімділік береді, физикалық тұрғыдан дамытады, жауапкершілік пен тәртіпті сезінеді.

Көркемдік-эстетикалық тәрбие өз халқының мәдениетін, оның құнды дәстүрлерін зерделеуге көп көңіл бөлініп қана қоймай, сонымен қатар мәдени жобаларды жүзеге асыру барысында өмірде айқын көрінетін болса, әсіресе тиімді болады. Міне, осындай көзқарас арқылы адамдардың жан дүниесінде шынайы патриотизм мен құнды рухани-адамгершілік, мәдени-көркемдік, эстетикалық қасиеттерді дамытуға болады.

Қазақ биін, жалпы қазақ мәдениетін оқып-үйрену оқушылардың көркемдік-эстетикалық талғамын, үйлесімділік пен сұлулық сезімін дамытуға көмектеседі. Би сахнада өзіңізді әдемі көрсетуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар қарым-қатынаста сенімділік береді, физикалық тұрғыдан дамытады, жауапкершілік пен тәртіпті сезінеді [5, 12 б.].

Бастауыш сынып оқушыларымен қазақ биі сабағын жүргізудің жаңа форматына келер болсақ, олардың күнделікті айтылған сөздері мен би қимылдарын үйрете беріп жалықтырып алмауымыз қажет.

Интерактивті сабақтар: Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін сабақтарға интерактивті элементтерді қосу. Интерактивті тақта және би жаттығулары сияқты заманауи білім беру технологияларын пайдалану қажет. Мысал: Интерактивті би қозғалыс диаграммасы арқылы виртуалды сабақ құру. Оқушы белгілі бір қозғалысқа арналған бейне нұсқауларды көру үшін диаграмманың белгілі бір бөліктерін баса алады.

Мәтінмәндік оқыту: Қазақтың халық биін үйренуді қазақ мәдениеті, тарихы және музыкасы туралы біліммен ұштастыру. Би мен мәдени аспектілер арасындағы байланысты атап өту. Оқу материалдары мен тапсырмаларды тарату үшін оқу порталдары немесе арнайы би платформалары сияқты бар онлайн оқыту платформаларының артықшылығын пайдалану.

Инклюзивті оқыту: Оқушылардың әртүрлі топтарының, соның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балалардың қажеттіліктерін ескеру. Оқыту барлығына қолжетімді болу үшін оқыту әдістерін бейімдеңіз.

Би топтарын құру: Оқушыларды хореографиялық билер мен аудитория алдында өнер көрсету үшін бірге жұмыс істей алатын шағын би топтарын құруға шақырыңыз.

Мультимедиялық ресурстарды пайдалану: Қазақ халық биінің түрлі элементтерін көрсету және түсінуді жеңілдету үшін бейне, аудио және көрнекі материалдарды пайдалану. Қазақ халық биін үйрету курсына насихаттау үшін әлеуметтік желілер мен маркетингті пайдаланыңыз. Бұл оқушыларды көбірек тартуға және осы өнердің жанкүйерлер қауымын құруға көмектеседі. Мысалы: Қазақ халық биінің әрбір элементін көрсететін бейнероликтер дайындау. Бейнежазбаларда нұсқаушының түсініктемелері мен демонстрациялары болуы керек.

Жеке тәсіл: Әр оқушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеру. Кейбіреулер бидің белгілі бір стильдеріне немесе элементтеріне көбірек қызығушылық танытуы мүмкін.

Көркем сөздің маңыздылығы: Бидегі мәнерліліктің маңыздылығын атап өту. Оқушыларға қозғалыстары арқылы эмоция мен оқиғаны жеткізуге көмектесіңіз.

Өзін-өзі дамытуды қолдау: Оқушыларды өздігінен білім алуға және жаңа би элементтері мен стильдерін зерттеуге ынталандырыңыз. Өз бетінше іздену олардың оқуының маңызды бөлігі болуы мүмкін.

Қазақтың халық биін оқыту Қазақстанның этномәдени контекстін түсінуге негізделуі керек. Бұған биге байланысты тарих, салт-дәстүр, музыка және киімдер туралы білім кіреді. Мұғалімдер бұл аспектілермен таныс болуы және оларды оқушыларға жеткізуі керек. Қазақ халық биін оқытуда конструктивистік немесе белсенді оқыту теориясы сияқты педагогикалық тәсілдерді қолдану тиімді болуы мүмкін. Бұл теориялар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысып, өз түсінігін құруының маңыздылығын атап көрсетеді. Қазақтың халық биін үйренуді негізгі қимылдардан бастап, бірте-бірте күрделі шығармаларға көшетін бірнеше кезеңге бөлуге болады. Бұл әдіс оқушыларға би техникасы мен мәнерлілігін меңгеруге көмектеседі. Оқушылардың әртүрлі мәдени және этникалық ортасын қарастырыңыз. Қазақ халқының биі жалпы мәдени суреттің бір бөлігі бола алатынын және әртүрлі мәдениеттерді түсіну мен құрметтеуге қалай ықпал ететінін атап өтіңіз. Мұғалімдерді де, оқушыларды да қазақ халық биі саласында ғылыми-зерттеу және тәжірибелік жұмыстармен айналысуға баулу. Бұл өнердің осы түріне оқытудың жаңа әдістері мен шығармашылық тәсілдерін дамытуға ықпал ете алады.

Қазақ халық биін оқытудың әдістемелік ерекшеліктері:

Бірлескен әрекеттер: оқушылар бірлесіп жұмыс істей алатын бірлескен сабақтар мен жобаларды әзірлеу топтық рухты қалыптастырады және белсенділікті арттырады.

Салт-дәстүрді сақтау: Қазақ халық биінің жоғалған элементтерін қалпына келтіруге және сақтауға ерекше көңіл бөлу. Бұл білім беруге көмектесетін аға буынмен ынтымақтастықты қажет етуі мүмкін.

Тәжірибе алмасу: Қазақстанның әртүрлі аймақтарынан келген мұғалімдер мен студенттер топтары арасында шеберлік сабақтарын ұйымдастыру және тәжірибе алмасу білімнің таралуына және оқыту деңгейін арттыруға көмектеседі.

Қазақтың халық биі жастардың патриоттық сезімін, ұлттық болмысын нығайтуға көмектеседі. Ол мәдени мұраны сақтаудың қуатты құралы бола алады. Халықаралық мәдени алмасулар мен фестивальдерге қатысу қазақ халық биін әлемдік аренада танытуға көмектеседі.

Кәсіби ансамбльдер құру: Қазақ халық биіне маманданған кәсіби ансамбльдер мен группаларды дамыту өнердің осы түріне жастардың қызығушылығын оятып, оның сақталуына ықпал ете алады.

Мұғалімдердің біліктілігін арттыру: Қазақ халық биінің мұғалімдері мен нұсқаушыларын дайындау бағдарламаларын әзірлеу осы бағыттағы білім мен дағдыларды таратуға көмектеседі.

Заманауи педагогикалық әдістерді қолдану: Оқытудың заманауи әдістерін, соның ішінде онлайн курстар мен білім беру технологияларын интеграциялау қазақ халық биін үйренуді жаңа ұрпақ үшін қолжетімді және қызықты ете алады.

Хореографиялық үйірменің әрбір жетекшісі оқушыларды оңай және әдемі билеуге үйретуге тырысады. Бидегі техника мен мәнерлілікті меңгеруге бағытталған топтық сабақтар табандылықты, табандылықты және еңбекқорлықты талап етеді.

Би өнеріне және өз ісіне деген үлкен сүйіспеншілік қана мұғалімнің оқушыларда еңбексүйгіштік, тәртіптілік, би өнерінің әдемі түріне деген сүйіспеншілігін арттыруға және би сайыстарында жоғары нәтижелерге жетуге көмектеседі. Әсіресе, биді қою кезінде мұғалім әр оқушыға орындалатын тапсырма мен бидегі рөлді бере отырып, бүкіл ансамбльді қосқанда маңызды. Ал әркім биді үйлесімді және синхронды орындаса, сахнада өнер көрсеткенде бүкіл ұжымның табысы осыған байланысты. Ал егер бір орындаушы бұл дәлдікті бұзса, ол бүкіл биді бұзып, оның көркемдік құндылығын төмендетуі мүмкін. Бұқаралық биді меңгеру бишілерден зейінді, байсалдылықты талап етеді. Топтық жұмыс формасы және оған деген ортақ қызығушылық әрбір адам ортақ іс үшін өзінің жауапкершілігін сезінетін шынайы, достық, күшті ұжымды құрайды. Кіші топтардың балаларын үлкен балалардың өнерін және би қойылымдарын анық көрсету үшін үлкен балалармен ашық сабақтарға шақырамын. Балалар үлкенірек балалардың билеп жатқанын көргенде, олар да осылай билеуді үйренуге тырысады және бұл балалардың табандылығы мен жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі.

Қорытындылай келе, сабақты барысында педагог-хореограф ең алдымен балалардың қызығушылығын оятуға, биді сүйуге, түсінуге үйретеді, бұл олардың қызығушылықтарының аясын кеңейтіп, жаңа әсерлермен байытады. Дұрыс және дәл билеу дағдыларын меңгеру, би орындауына қатысу, оларда образ жасауға шығармашылық көзқарас, мұғалім мен балалар арасындағы әңгімелесу – мұның бәрі эстетикалық қабылдауды дамытады, өнер туындыларына эмоционалды көзқарасты қалыптастырады, ойында дұрыс пайымдауға үйретеді. Қажетті білім, білік, дағдыларды меңгеріп, оқытылатын хореографиялық материалдың мазмұнын түсініп, оны мәнерлеп орындауға үйренген балалар сабаққа жаңаша, белсендірек, саналы түрде келе бастайды. Би өнерімен белсенді эмоционалды танысу нәтижесінде балалардың көркемдік талғамы қалыптасады, олар тек өнердегі ғана емес, өмірдегі де сұлулықты байқап, қабылдай бастайды.

Әдебиеттер

1. Ізім Т.О., Кулбекова А.К. Қазақ биін оқытудың теориясы мен әдістемесі.
2. Әбіров.Д.Т. Қазақ билерінің тарихы. Алматы: Изданмаркет, 2006. 152 б.
3. Тургумбаева Б.Д. Қазақ биін оқытып-үйретудің қолданыстағы әдістемесін талдау. Хореографическое искусство Казахстана: традиции и современность. Коллективная монография // под общей редакцией Нусипжановой Б.Н. Астана: ИП «Булатова А.Ж.», 2022. 360 с.
4. Смағұлова, Ж. Қазақ халық хореографиясы: шығу тегі, дамуы, қазіргі заман. Астана, 2015. 136 бет.
5. Рамазанова З. Қазақ билері. Алма-Ата, 2008. 146 б.

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСКОГО ТАНЦЕВАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Айдана Рахимова

6B02102 Хореография

ҚазҰлтҚызПУ

Научный руководитель: ст. преподаватель А.А.Доскараева

Аннотация

В статье представлены исторические народные обряды, которые легли в основу создания сценического танцевального образа. Народные обычаи и традиции рассматриваются как один из основных этнокультурных принципов танцевальной культуры. Также о влиянии игровой традиции народа на развитие танцевальной пластики и особенностях казахского женского танцевального образа, его связи с поэтическим творчеством народа.

Ключевые слова: казахская культура, народные обряды, танцевальная пластика, характер, традиции.

Эпоха Казахского ханства выделила в своей культуре важное свойство, которое заключалось в чутком восприятии окружающей жизни, внимательном отношении к деталям быта и мгновенной реакции на происходящее, что способствовало развитию подвижного умственного состояния народа. Танцы того времени отражали различные аспекты повседневной жизни, трудовые занятия, а также обрядовые обычаи. Существовали три ключевых обряда кочевой жизни казахов, сопровождающих рождение, свадьбу и смерть.

Одним из самых ярких образов обрядовой жизни является свадьба, где сохранены символы позитивного мышления. Например, движения жениха и невесты на свадьбе отражают красоту молодых, а поклоны родственникам выражают уважение.

Современные хореографы уделяют особое внимание двум аспектам свадебно-обрядовых традиций: "жар-жар" (ритуальная песня с характерными движениями) и "бет ашар" (открывание лица невесты). Эти элементы свадебного обряда обладают высокой зрелищностью и хорошей сюжетной линией, что делает их привлекательными для современных танцевальных постановок. "Жар-жар" представляет собой традиционную песню, которую молодежь исполняет во время прощального вечера на проводах девушки. Песня имеет свою традиционную форму.

Эта основа лежит в пластики движений "Жар-жар". В танцевальных движениях повторялась песенная форма: чередования движений девушек и юношей.

В традиционной казахской культуре, как в танце, так и в танцевальных движениях, присутствует импровизация, которая выражается в единстве специфического характера пластики танца. Традиционная культура народа характеризуется синкретизмом обрядовых и обрядовых церемоний, где танцевальное и песенное творчество являлись равнозначными составными частями. В обществе существует единство всех сторон духовной и материальной жизни, что позволяет стереть границу между реальными действиями и художественными произведениями, которые тесно связаны с народным мировоззрением. В этом заключается особенность танцевального искусства казахов.

Тематика народных игр в танцевальном творчестве отражает его национальный характер. Игровые темы охватывает множество аспектов, таких как труд, духовная деятельность и жизнь этноса.

Со временем, по мере изменения общественной жизни, менялись и форма, и содержание игр. Помимо декоративных и эстетических функций, игровые развлечения должны иметь и социальные функции, такие как воспитательные, военный спорт, ритуалы и общение.

Соревнования часто проводятся особенно во время праздников, когда собираются жители нескольких близлежащих аулов. Уникальные соревнования проходят между представителями разных кланов, соревнуясь за лучшую песню, лучший куй, лучшего силача, лучшего наездника и лучший танец.

Исполнители развлекательного танца импровизируют любой сюжет, любую мелодию прямо во время выступления. Существует множество типов импровизационных танцевальных тем. Их темы развиваются посредством наблюдений за окружающей средой и повседневными сценами.

Танцы на бытовые темы часто носят комический характер: в танцах-пантомимах явно высмеиваются обжорство, лень и другие отрицательные стороны характера.

Вопреки требованиям шариата, молодежные развлекательные игры сближают девочек и мальчиков, способствуют взаимопониманию и дружбе между ними. К таким играм относятся «Кыз-куу» (кыз-куу – догони девочку), «Алты бакан» (алты бакан – качели),

«Ак суек» (ак суек – белые кости) и т.д. Поклонение лошадям и любовь к конным соревнованиям стали традицией, которая продолжается и по сей день. Например:

Аламан Байге (Аламан Байге) — скачки на длинные и сверхдлинные дистанции — древний и популярный вид скачек.

Байга также проводится во все праздники и открыта для всех желающих.

Сайыс — единоборство на копье, одна из древних военизированных игр, проводимая только во время особо крупных торжеств.

Аударыспак (аударыспак) — борьба верхом на лошади с целью сбить противника с седла. Участвовать могут только зрелые мужчины, обладающие сильной физической силой, ловкостью, выносливостью и умелыми навыками верховой езды.

«Тенге алу» (тенге-алу) — конное зрелище, в котором всадник, скачущий во весь опор, хватая с земли монету.

Кокпар (кокпар) — игра на конях, в который всадник выхватывает у другого тушу козленка

Эти и другие народные игры легли в основу казахских народных танцев: «каражорга», «тепенек», «Жорга-лау» (жоргалау), «Жоргага еликтеу» (жоргага эликтеу).

Пластика всадника и его коня, в танцевальных движениях, оказалась наиболее устойчивой формой, сохранившейся на протяжении многих веков, даже в наше время, с развитием народно-сценического танца, получившего название «тулпарша» (тулпарша) — полет тулпара), кадама (кадамама — крылатый полет),

кусканат (кусканат - крылатый прыжок), желдирме

(желдирме - действие рыси), шабыс (скачок лошади), тепен жорга (тепен жорга - прогулка), тыбинги (тэбинги - удары шпорами), тизгинди журис (тизгинди журис - ходьба с поводком), тизгиндеу (тизгиндеу - напряжение из поводьев).

В устном народном творчестве и языковой поэтизации проявилась еще одна черта творчества народа - иносказательность. Это достаточно широко распространенная форма общения казахов.

У казахов, как и у многих других восточных народов, не принято многие вещи высказывать однозначно, словесно, в прямолинейной форме. Поэтому иносказательность становится чуть ли не главной характеристикой традиционного мышления казахов», - пишет С. Ш. Аязбекова

Наиболее яркими примерами такого художественного восприятия являются описания женских образов.

Весь женский облик рисуется национальное понимание красоты, связанным с эстетическим представлениями народа о красоте природы и природных явлений. Эта национальная черта культуры делать ее особенной и присуще лишь данному народу.

Все песни и поэмы старого времени прославляли не только красоту, мудрость и верность женщины-казашки, но и ее благородное мужество, воинскую доблесть, силу и отвагу. Издавна в героическом эпосе передавалось, что женщины и девушки часто брали оружие и сражались рядом с мужчинами за свободу и счастье своего народа. Эти давние времена оставили свой след в традициях женского танцевального искусства. Память хранит умение девушек-воительниц, стремительно мчавшихся по просторам степей навстречу врагу с легкой саблей и луком.

Эти древние обычаи нашли свое отражение в современном искусстве в постановке «Танец с саблей», вдохновленной казахским героическим эпосом. В ней поэтично описаны битвы с врагом и моменты размышлений о судьбе народа и ужасах войны. С течением времени казахские женщины сохраняли большую свободу по сравнению с другими мусульманками.

Характер казахских танцев отражает глубокие особенности мировоззрения этого народа, проявляясь в особой манере исполнения, выражаясь в горделивой осанке исполнителя, в утонченных позах и движениях рук. Танцевальное искусство свойственно жизни и естественно — это воплощение природного движения человеческого тела, стремление к красоте и совершенству.

Танцы отражают образ жизни людей и их мировоззрение. Изучая историю и культуру своего народа, набирая опыт, исполнитель и хореограф народных танцев находят себя в творчестве. Без этого понимания народный танцовщик не может полностью раскрыть свою творческую индивидуальность.

Литература

1. Жиенкулова Ш. Тайна танца. Алма -ата, 1977
2. Кыз–Жибек: Лиро – эпическая поэма. Алма–Ата, 1998
3. История хореографии Казахстана: Кишкашбаев Т.А, Шанкибаева А.Б, Мамбетова Л.А, Жумасейтова Г.Т., Мусина Ф.Б. Алма-Ата, 2005

БОЛАШАҚ МАМАНДЫ ДАЯРЛАУ БАРЫСЫНДА “ТОМИРИС” БИ ҰЖЫМЫНЫҢ ОРЫНДАУШЫЛЫҚ ШЕБЕРЛІКТІ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Айбөбек Туребай

6B02102 Хореография

ҚазҰлтҚызПУ

Ғылыми жетекшісі: ғылым магистрі Р.Б.Сабдалиева

Аңдатпа

Мақалада болашақ мамандардың сахна алды даярлығы, ұжыммен жұмыс жасауы, сахнада өзін өзі ұстауы, орындаушылық қасиетін шыңдау. Ансамбльдің шығармашылығын дамыту, қазақ биінің қыр - сырын меңгеруі жан – жақты талқыланған. Халық қазынасының, қасиетті салтымыздың құнарының бірі – би. «Би – халықтың жаны» деп бекер айтылмаған. Қазақ биін басқа бір елдің биімен шатастыру мүмкін емес. Өзегіне қазақтың өз мінезі секілді кеңдік, ұяңдық пен жайсаңдық ұялаған ұлттық биіміз көшпелі өмірден бастап бүгінгі тіршіліктің нақты көріністерін қимыл-буын тілімен айна қатесіз баяндап келеді.

Кілт сөздер: Сахна, маман, би, ұжым, ансамбль.

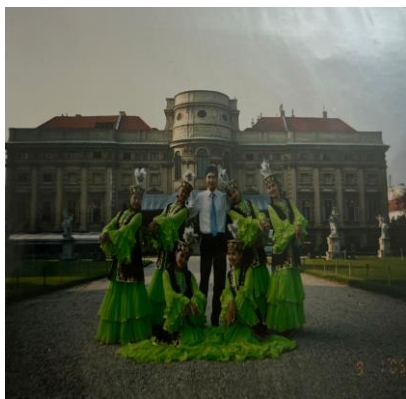
Қазақ халқында би өнері қашанда ерекше бағаланған. Себебі би — адамның қозғалысы, дене қимылы арқылы көркем бейне қалыптастыратын сахна өнері. Қазақтың халықтық би өнері — ерте заманнан қалыптасқан, тұрмыс салтымен біте қайнасып келе жатқан ел мұрасы. Халықтың бұл өнер түрі ұлттық ерекшелігіне, дүниетанымына сай арман-мұраттарын бейнелейтін қимылдар жүйесін қалыптастырған.

2000 жылдың 5 қаңтарында ректор Пірәлиев Серік Жайлауұлының идеясымен хореография кафедрасының жанынан «Томирис» студенттер ансамблі құрылды, енді әлемге танымал болған «Айгүл» ансамблінің ісін «Томирис» би ансамблі жалғастыруда. Бүгінде «Томирис» республикалық және халықаралық байқаулардың лауреаты.

Ансамбль жетекшілері - біздің түлектеріміз Сабдалиева Роза Болысқызы мен Тұрғымбаева Бану Дүйсебайқызы.

Ансамбль жақын және алыс шетелдерге - Венгрияға, Чехияға, Польшаға, Болгарияға, Түркияға, Австрияға, Араб әмірліктеріне, т.б. гастрольдік сапарлармен шығып жүр. Ректорат тарапынан материалдық жағынан көп көмек көрсетіліп, әртүрлі халықтардың 100-ден астам киімдеріне тапсырыс берілді.

2001 жылы «Томирис» ансамблі халықаралық «Қызылт жал» байқауында Гран-при жеңіп алды.

2004 жылы институт құрылғанына 60 жыл толуын атап өтті. Институт ректоры, Білім беру ісінің Еңбек сіңірген қызметкері, профессор Беркімбаева Шәмша Көпбайқызы мен тәрбие ісі жөніндегі проректор Әділбекова Ләззат Махайқызы мерекелік іс-шараларды жоғары деңгейде ұйымдастырды. Біздің кафедра үлкен концерттік бағдарлама дайындады. Бүкіл педагогтер айтулы оқиғаға студенттерін дайындады. ҚР халық әртісі, доцент Кастеева Зарема Ахметовна қазақ биін қойды, кафедра педагогі, көптеген халықаралық байқаулардың лауреаты, аға оқытушы Ибрагимова Гульбахар Исламжановна ұйғыр биін, молдаван биін; оқытушы Лоскутова Надежда Алексеевна қызықты орыс биін, доцент Кремер Людмила Михайловна «Халықтар достығы» сюитасын қойып, мерекелік концерттің нүктесін қойды. Шақырылған қонақтар бұл концертті әртістер емес, студенттер орындағанына, сол секілді би қойылымдарын шақырылған балетмейстерлер емес, кафедра ұстаздары қойғанына сенбеді, тек бұрынғы институт ректоры, құрметті қонақ ретінде шақырылған Пірәлиев Серік Жайлауұлы ғана бұрын біздің жұмысымызбен таныс болғандықтан, мұның барлығын біздің факультет, біздің кафедра, біздің студенттер істегенін растап берді.

2008 жылдың 11 қыркүйегінде Білім министрлігінің № 847 Бұйрығымен Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті болып ауыстырылды.

2005 жылы Қарағанды қаласында 5- республикалық «Жас толқын» фестивалінде «Томирис» ансамблі Гран-при жеңіп алды.

2006 жылы Оралда өткен III республикалық Шара Жиенқұлова атындағы би байқауында «Томирис» ансамблі 2- орын алды.

2008 жылы Павлодарда өткен VI халықаралық «Ертіс жұлдыздары» фестивалінде ансамбль Гран-при алды.

2008 жылы бірінші аймақтық «Рухсар» халық билері байқауында ансамбль Гран-при жеңіп алды.

2005 жылы Галина Жұмабекқызы Қарамолдаеваның ұсынысымен кафедра меңгерушілігіне Қазақ КСР Еңбек сіңірген әртісі, өнертану ғылымдарының кандидаты Тойған Оспанқызы Ізім келді. Ол кафедрада қазақ билерінен дәріс беріп, жоғары білікті маман екендігін көрсетті. 2021 жылдан бастап қазіргі күнге дейін «Томирис» би ансамблінің жетекшісі - Айтпаева Ардақ Көптілеуқызы. Ансамбльдің қоюшы, балетмейстрі – Кукетов Берік Алпысбайұлы. Талантты мамандар, өздерінің жеке методикасы арқылы «Томирис» ансамблінің репертуарына ерен үлесін қосып жүр.

Ансамбль идеологиясы 20 жылдай Әбіровтың идеологиясымен өз жұмысын жүргізуде. Бұл идеологияның бастапқы функциясы жалпы қазақ биін дамыту, дәріптеу сонымен қатар осынау айта өткен ұлттық құндылықтарды би арқылы келешек ұрпаққа жеткізу. Бұл құндылықтар бүгінгі күнге дейін бізге азық. Тарихқа жүгінсек, Томирис би ансамблінің репертуарында 50 гее жуық билер қойылған. Мұрада қалған билерді атап өтсек: Шара Жиенқұлованың «Айжан қыз», Әбіровтың «Алтынай», «Қоштасу». Ольга- Всеволодская Голушкевичтің «Киіз басу» биі, Зарема Кастееваның «Ою- өрнек», «Күй сайыс», «Ару қыз». Тойған Ізімнің «Шашу» биі. Сабдалиева Розаның «Жастар биі», «Той думан», «Құрбылар», «Шашу», «Наурыз дәмі», «Нәзіктік» атты билері бүгінгі күнге дейін

репертуардың алтын қорында. Томирис ансамблі ұлттық билермен ғана шектелмейді. Репертуар құрамы қазақ билері, халықтық- сахналық билер, әр ұлттың ұлттық билері сонымен қатар заманауи би, қазіргі таңдағы стильдендірілген қазақ би қойылымдарына өте бай. Алғашқы би қойылымдардың бірі - Роза Болысқызының “Нәзіктік” би қойылымы. Бұл туынды да қазақтың

қаракөз қыздарының әсемдігін, қайталанбас нәзіктігін би арқылы көрсеткен. Оған дәлел ретінде бидегі қимылдарды атап өтсем: әсем сәндену, айна, үкі, тәжім, толқын, қайнар бұлақ, жалын, шаш сипау т.б қол қимылдары қыз баласының шынайы болмысын, кербездігін, ұяндығын, көрерменге жеткізе білген.

Қордағы стильдендірілген қазақ би қойылымдарының бірі – Берік Алпысбайұлының “Айгөлек” биі. Жаңа этно-фольклорлық нұсқасында ұсынылған халық әні Айгөлек әуеніне қойылған бұл бидің тәрбиелік мәні зор. Қазақ елінде қыз тәрбиесіне өте үлкен мән берген соның

ішінде қыз баланың құрбылық байланысы. Жас жеткіншек қыздардың жиналып, ойын ойнап, көңіл көтеруі биде көркем түрде бейнелеген. Бұл қойылымдағы басты қимыл – аяқ қимылдары, жүрістер болып табылады. Мысалы, аяқты бүгіп көтеру, өкше жүріс, ауыспалы жүріс басты ерекшелігі болып табылады.

“Томирис” би ансамблінің өзектілігі: болашақ маманның сахнада шынайы сенімділікпен және өзіндік ерекшелікпен, жоғарғы орындаушылық техникасымен бидің ұлттық бейнесін ашып, таңғажайып бейнелердің жарқын көрінісін көрсетуі. Жалпы, ансамбльдің білім алушылардың шығармашылық қабілетін дамытудағы рөлі аса зор. Себебі, ұжым құрамында жүріп студент өзінің бойында мына қасиеттерді дамытады:

- Көпшілікпен жұмыс жасай алу
- Белсенділікті арттыру
- Сахна мәдениетін сақтау
- Шет елдерге шығу мүмкіндігі
- Көшбасшылық қасиетін игеру
- Ұйымшылдық
- Сахнада орындаушылардың өзара байланысы
- Орындаушылық қабілетін арттыру
- Шығармашылық қабілетін шыңдау

"Қазақ би өнерінің майталмандары" атанған Шара Жиенқұлова мен Дәурен Әбіровтің бүгінгі ізбасарлары Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университетінің "Томирис" ансамблінің **талантты да дара қыздары болып отыр.** Бүгінгі таңда Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университетінің «Томирис» би ансамблі қазақтың ұлттық хореография мәдениетінің бай мұрасын толық насихаттай алатын би ұжымы. Даралардың салған сара жолын насихаттап, өшпес мұрасын, өнерін ұрпақтан ұрпаққа жеткізу мақсатында қазақтың би өнерінде алтын әріптермен есімдері жазылған, халық әртісі, қазақ-тан шыққан тұңғыш кәсіби балетмейстер, талантты биші Дәурен Әбіров және халық әртісі, профессор, балетмейстер Зәуірбек Райбаев билерін ансамбль, көрермен назарына ұсынып жүр.

Әдебиеттер:

1. Сабдалиева Роза Болыскызымен сұхбат кезіндегі мәліметтер.
2. “Өркен” газеті арнаулы басылым сәуір. 2006 жыл.
3. ҚазҰҚПУ - нің “ZERDE” газет басылымы.

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОГО ТАНЦА НА ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ У ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Чернова Эвелина

6B02102 Хореография

КазНацЖенПУ

Научный руководитель: магистр Асанова М.Р.

Аннотация

В статье рассматривается современная хореография, как средство развития творческих способностей у детей среднего школьного возраста. Выявляются особенности связи внимания с развитием и активной деятельностью ребенка. Предлагается несколько методов преподавания урока с поставленной целью и последовательностью, с акцентом указывающим на важные моменты в работе. Делается упор на то, что импровизация неотъемлемая часть современного танца. Также подробно описаны методы, способствующие на развитие творческих способностей у детей путем игровой формы. Даны советы по применению методик для детей и пояснения к их применению. Обоснованы возможности и навыки способные к приобретению, путем активной деятельности в творческом хореографическом направлении, становлению индивидуальной личности. И в завершение подтверждение уникальности современного танца.

Ключевые слова: хореография, современный танец, импровизация, творческие способности, методика преподавания.

В настоящее время танец востребован обществом для подвижного образа жизни и полноценных спортивных занятий. Не смотря на прошедшее количество лет, современный танец не теряет интерес у людей, желающих заниматься хореографией для себя и развития детей, в плане физического здоровья и творческих способностей. Так же, он является разрядкой в эмоциональном и физическом плане, наполнителем эмоций и способом выразить себя.

Развитие творческих способностей у детей, играет важную роль для полноценного формирования умственных способностей, и образования в целом. Дети среднего школьного возраста, находятся в сфере познания мира уже более углубленно нежели дошкольники. Во что простой интерес и творческие навыки перерастает в полноценное более осмысленное развитие.

Современный танец отражает эмоциональное состояние, особенности каждого ребенка и умение быстро осваивать новое. Активная деятельность, ведёт к изменениям в психике, способствуя активной работе мозга. Особенность современного танца в том, что используются законы гравитации и работы с телом, и что особо характерно для этого направления - высокий уровень импровизации.

«Философия, или особое видение мира — это та основа, на которой зиждется большинство стилей танца- модерн» [1, с. 20]. Современный танец, как сама импровизация, начинает работу мозга ребенка в творческом направлении, помогая сформировать личность. Таким образом, танец (импровизация) способствует воспоминанию забытых движений, сохранённых в мышечной памяти. Вспоминая базовые движения ранних этапов: повороты, шаги, прыжки и т.д., движения, всплывшие в памяти, способствуют выстраиванию новых движений. Свобода в танце используется для мышления, проявления креативности в целом.

«Импровизация во всех своих проявлениях является основополагающей в развитии мышления хореографа-постановщика и хореографа-исполнителя, его особенных специфических черт, что мы называем хореографическим мышлением» [2, с. 101-102], что считается должно развиваться именно в детском, но уже более осознанном возрасте. Учитывая при этом то, что для современного танца характерно использование любого музыкального стиля и трека, начиная с классики, с использованием современной обработки или без нее, заканчивая современной музыкой. «Танцевальная импровизация на музыку включает упражнения, этюды и экспромты на заданную тему или свободную тему» [3, с.194].

Занятия по современной хореографии начинаются с разминки, для подготовки тела к получению нагрузки. Наша цель в проведении урока, заключается в том, чтобы поставить и изучить новую комбинацию. В процессе разминки следует уделить особое внимание разогреву мышц позвоночника (пояснично - грудная фасция; широчайшая мышца спины), поскольку именно он служит основой движений, и включен во множество систем модерн - танца. В процессе проведения занятия, фокусируем внимание на дыхание, музыкальности, чёткости движений, подачу, проявление эмоций.

Также следует уделять больше внимания самостоятельным постановочным танцевальным связкам, под любой современный трек. Проводя занятия данным образом, задаём задание домой, или же выполняем на уроке. Подобное занятие развивает не только креативность и творческие способности, но и позволяет ребенку раскрепоститься, перебороть страхи, обрести уверенность. Желательней всего при этом, сразу же давать маленькую тему для самостоятельного построения связки. «Те танцевальные композиции, которые несут в себе некоторую мораль, учат детей хорошего отношения к остальным участникам коллектива, и как результат, дети переносят это отношение в повседневную жизнь, в свое общение с друзьями, родителями» [4, с.81].

В нынешнее время, существует немало методик для развития креативности в игровой форме. И одной из самых популярных и эффективных является - импровизация с закрытыми глазами (методика применяется на любой возраст).

Дети среднего школьного возраста, начинают формироваться как личность, и как правило некая часть детей зачастую является замкнутой и не раскрепощённой. Находясь в социуме таким детям сложно проявить себя из-за страха показаться выглядеть глупо или смешно. Именно для такого случая нам и пригодится подобный подход. "У страха глаза велики" - но если не смотреть?

Перед началом использования данной методике лучше всего будет применить ее на себе, показав тем самым пример своим подопечным. Тогда метод будет восприниматься как игра, во что детей можно будет включить намного проще.

С завязанными или закрытыми глазами сознание фокусируется на слух, а именно на включённую нами музыку. Настраиваясь на музыкальную волну, ребенок концентрируется только на ней, отключаясь от внешнего мира, полностью игнорируя ранние страхи.

В данный момент, педагогу следует эмоционально и отчасти физически поддерживать ученика. При первом использовании метода, исполняемые ребенком шаги и движения будут простыми и неуверенными, но применяя метод на регулярной основе можно получить колоссальный результат по многим пунктам:

1. Перебарываются страхи ребенка;
2. Приобретается уверенность в себе и позитивный настрой;
3. Приобретенная уверенность помогает освоиться в социуме, расширить круг общения;
4. Ребенок быстрее включается в процесс работы, становится более внимательным;
5. Развивается умение слышать музыкальный ритм;
6. Эмоции во время исполнения танца становятся естественными, и перестают быть наигранными;
7. Развивается креативность, активизирующая начало творческих способностей.

Обращая внимания на положительную динамику в развитии творческих способностей, не останавливаемся (не заикливаемся) на одной методике. Необходимо продолжать развитие правого полушария мозга, для дальнейшего освоения нового и познания искусства танца.

Опираясь на данную тему, рассмотрим следующий метод, применяемый доцентом кафедры «Балетмейстерское искусство», преподавателем современной хореографии в Казахской национальной академии искусств им. Т.Жургенова Габбасовой Гульмирой Надымовной. Она в свою очередь развивала творческие способности путем импровизации, давая конкретный образ чего-то, что должен изобразить в танце ребенок. Например: ребенку поставили задачу, изобразить падающий лист дерева, который сдул ветер. Выполняя задачу, ребенок стремится показать листочек, сорвавшийся с дерева. Он сам продумывает как ему перемещаться, что именно следует показать, при этом обратить постановку в танец. Импровизация в подобном духе очень хорошо усваивается детьми и воспринимается очень легко, как игра. Но в процессе которой начинается работа мозга.

Данный метод является очень интересным и простым для детей, и используется не только для детей среднего школьного возраста, а даже на дошкольниках. Поскольку, используя разные образы, ребенок понимает, что изображает и как это нужно исполнить. Так он получает нужную смысловую нагрузку. Смысловая нагрузка – это основа современной хореографии.

Так же, в модерне для развития творческих способностей у детей, применяется следующая техника – «Зеркало». Суть ее заключается в следующем, для ее применения нам следует поставить детей в пары лицом друг напротив друга и распределить между ними две роли. Один ребенок- исполнитель, который должен будет за счет импульсов вести движение, второй – зеркало, который будет отображать его действия. Каким образом это происходит? Хореограф называет место исхода импульса, исполнители начинают движение, повторяющий ребёнок копирует действия первого. Поясняя: педагог говорит- рука, - исполнитель производит движение в свободном импровизационном выполнении, зеркало же отражает его движения, и так несколько раз со сменой импульса. После пара меняется ролями, принцип остается тот же, импульсы же могут меняться.

Самое главное в применении данной методики, следить за тем чтобы пары смотрели только друг на друга, а не по сторонам и другие пары. Тогда точно можно будет сказать, что движения исходят от ребёнка, а не подсмотренные у кого-то. Однако методика хороша не только тем, что она способствует развитию творческих способностей, но помогает перебарывает страх показать себя, хотя бы перед одним человеком.

Так же, методику с применением импульсов можно использовать и на одном ребенке, то есть проводить упражнения с каждым персонально. Процесс тот же, по-прежнему интересный и не менее эффективный.

Таким образом, танцевальная деятельность в направлении современной хореографии, создает особые психологические условия для развития творческих способностей у детей среднего дошкольного возраста.

Вывод, основываясь на вышеперечисленную информацию, можно утверждать об уникальности современного танца, в плане развития у детей среднего школьного возраста творческих способностей. Танцевальное направление, способствует развитию креативного мышления и формированию индивидуальной личности.

Литература:

1. Зыков А. И. Современный танец. Учебное пособие для студентов тел тральных вузов учебное пособие / А. И. Зыков. 5-е изд., стер. Санкт- Петербург: Лань: ПЛАНЕТА МУЗЫКИ, 2021.344 с.
2. Карпенко В.Н., Карпенко И.А. Танцевальная импровизация как феномен танцевальной культуры: генезис и современность // Теория и история искусства № 4 (71), 2018 УДК 37.02. – Краснодар. - 2018. С. 101-104.
3. Пань Жунхуа, магистрант 2 курса Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена, г. Санкт-Петербурга. E-mail: 1617465160@qq.com // Развитие танцевального воображения в профессиональной подготовке педагогов-хореографов. -ISSN 1991-5407. Мир науки, культуры, образования № 5 (66) 2017.- С. 193-195.
4. Бичев. В.Г. Роль танца в жизни современного ребенка. // International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 6-1 (45),2020 Петрозаводский государственный университет. – Педагогические науки — Петрозаводск. – 2020. С. 78-82.

УДК 378
ББК 74.58
Ж 33

Ж33 Жастар және ғылым: бүгінгі мен болашағы: IV халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдар жинағы. – Алматы: Қыздар университеті, 2024. – 787 б.

ISBN 978-601-224-986-6

09.06.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16

Компьютерлік терілім.

Әріп түрі «Times New Roman»

Шартты баспа табағы 49,2

«Қыздар университеті» баспасы.

050000, Алматы, Гоголь көшесі, 114 үй